

Ref
01 - c

KVINNORS ARBETE

En rapport från
Jämställdhetskommittén

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013



National Library
of Sweden

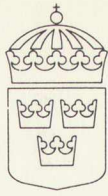
SOU 1979:89

Ref
01 - c

KVINNORS ARBETE

En rapport från
Jämställdhetskommittén

SOU 1979:89



Statens offentliga utredningar
1979:89
Arbetsmarknadsdepartementet

Kvinnors arbete

Om hemarbetande kvinnors situation,
kvinnors försörjning, barns omsorg och
mäns delaktighet i det oavlönade
hemarbetet

En rapport från Jämställdhetskommittén
Stockholm 1979

Omslag Kurt Simons
Jernström Offset AB

ISBN 91-38-05199-0
ISSN 0375-250X
Gotab, Stockholm 1979

Till statsrådet Karin Andersson

Jämställdhetskommittén beslöt 1976 att göra en undersökning av de hemarbetande kvinnornas situation.

Resultatet av undersökningen presenteras i detta betänkande "Kvinnors arbete". Kommitténs förslag till åtgärder kommer att redovisas i en separat rapport.

Under den tid betänkandet har utarbetats har kommittén haft följande sammansättning

Riksdagsledamoten Karin Andersson, ordförande, t. o. m. den 11 oktober 1979

Riksdagsledamoten Karin Ahrland, vice ordförande, t. o. m. den 11 oktober 1979, ordförande, fr. o. m. den 12 oktober 1979

Riksdagsledamoten Gunilla André, vice ordförande, fr. o. m. den 12 oktober 1979

Sakkunnige Hans Bergström, t. o. m. den 31 juli 1978

Riksdagsledamoten Anna-Greta Leijon, t. o. m. den 31 mars 1979

Riksdagsledamoten Eivor Marklund

Universitetslektorn Birger Möller, fr. o. m. den 1 augusti 1978, t. o. m. den 11 oktober 1979

Riksdagsledamoten Marianne Stålberg, fr. o. m. den 1 april 1979.

Riksdagsledamoten Roland Sundgren

Riksdagsledamoten Margaretha af Ugglas

Rektorn Torsten Wiklander, fr. o. m. den 12 oktober 1979

Som sakkunnig har deltagit socionomen Monica Werenfels-Röttorp och som expert avdelningsdirektören Björn Edsta.

Ansvarig för arbetet med undersökningen har varit ombudsmannen Eva Börestam.

Dessutom har följande personer medverkat i utredningsarbetet

Docent Jan Trost och fil. dr. Örjan Hultåker vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, som svarat för enkätundersökningen.

Ekonomie doktorn Siv Gustafsson som svarat för bearbetningen av riks-försäkringsverkets ATP-register.

Ekonomie forskningsstuderande Petra Lantz som analyserat kostnaderna av kvinnors förvärvsfrånvaro under olika antal år.

Fil. kand. Erik Tängdén vid statistiska centralbyrån som medverkat som konsult och socionom studerande Eveline Preibsch som medverkat vid analyseringen och utformningen av kapitlen om barnomsorg samt om invandrarkvinnors situation.

Universitetslektorn Lotta Westerhäll-Gisselsson som svarat för den historiska återblicken på försörjarsynen samt för överblicken av konsekvenserna härav i kapitlet Hemarbetandes trygghet.

Docenten Lennart Wiechel och forskningsassistenten Lena-Pia Lindholm som medverkat som experter vid uppläggnigen av gruppsamtal.

Stockholm den 15 november 1979

Karin Ahrland

Gunilla André

Eivor Marklund

Marianne Ståhlberg

Roland Sundgren

Magaretha af Ugglas

Torsten Wiklander

/Eva Börestam

Innehåll

1	<i>Utredningens syfte och uppläggnig</i>	7
2	<i>Tankar i gruppsamtal</i>	13
3	<i>Kvinnors önskemål – huvudpunkter i utredningsresultat</i>	31
4	<i>Några statistikuppgifter om hemarbetande</i>	39
5	<i>Hushållsarbete i omvandling</i>	51
6	<i>Enkäten</i>	61
6.1	Uppläggnig och genomförande	61
6.2	Hemarbetande och förvärvsarbete	68
6.3	Gifta/samboende med egna företagare	88
6.4	Hushållsarbetets omfattning och fördelning	92
6.5	Kvinnors syn på barnomsorgen	105
6.6	Kvinnors önskemål om förvärvsarbete	119
6.7	Hemarbetandes förhållande till arbetsmarknaden	127
6.8	För mycket, för litet eller lagom arbete, en analys av önskad och faktisk arbetstid	133
6.9	Kvinnors attityder till förvärvsarbete och hemarbete	143
7	<i>Invandrarkvinnors situation – några exempel</i>	153
8	<i>Den dolda arbetslösheten</i>	167
9	<i>Kvinnors försörjarsituation utifrån ATP-statistiken</i>	173
10	<i>Hemarbetets kostnader</i>	185
11	<i>Hemarbetandes trygghet</i>	201
12	<i>Sammanfattning</i>	233

Bilagor:

1 Metodavsnitt	243
2 Kod och frekvensfördelning	263
3 Kvinnoattityder till familjeroller	289
4 En statistisk analys av hemmafrurollens omfattning under 17- årsperioden 1960–1976	303
5 Hemarbetets kostnader	319

Analysen som utgjort underlag för kapitel 4 samt avsnitten 6.7, 6.8 och gruppredovisningen i avsnitt 6.1 finns i sin helhet publicerade i Hemarbetande och arbetsmarknaden, Uppsala universitet, 1979.

1 Utredningens syfte och uppläggning

Inledning

Hösten 1977 beslöt Jämställdhetskommittén att genomföra en utredning om hemarbetande. Syftet med utredningen var att undersöka de hemarbetandes situation och utifrån denna framlägga de förslag till åtgärder som visade sig angelägna.

Hemarbetande kvinnor är emellertid ingen enhetlig grupp. En del kvinnor är hemarbetande endast under relativt korta perioder medan andra är det under lång tid och i vissa fall förblir det hela livet. Vidare betraktar sig kvinnor, som arbetar mycket kort deltid eller som har säsongbetonat arbete av kort varaktighet, ofta själva som huvudsakligen hemarbetande. De har också i många avseenden en med de heltids hemarbetande likartad hemarbetsituation. Även förvärvsarbetande kvinnor har hemarbete i betydande utsträckning och påverkas härav i sin förvärvsarbetsroll.

Debatten om kvinnors hemarbete och förvärvsarbete och mellan hemarbetande och förvärvsarbetande har i vissa avseenden varit hård och i många fall irriterad. Hemarbetande har känt sig undervärderade när de stannat hemma och tagit hand om barnen. De har tyckt att deras hemarbete inte värderats på motsvarande sätt som förvärvsarbete. Förvärvsarbetande å andra sidan har känt dåligt samvete för att de lämnat barnen till daghem eller annan barnomsorg eller tvingats lämna dem ensamma utan tillräcklig tillsyn. De har känt dåligt samvete för att de inte ställt upp på barnomsorg och hushållsarbete på det sätt och till den omfattning som kanske den egna familjen men även omgivningen förväntat sig. Hemarbetande har spelats ut mot förvärvsarbetande och omvänt, trots att kvinnor under olika perioder av sitt liv ofta innehaft båda rollerna.

Dagens mödrar med barn i förskoleåldern är förvärvsarbetande i betydligt högre grad än mödrarna för bara något decennium sedan. De som blir heltids hemarbetande under barnens uppväxttid kan förväntas återgå till arbetslivet snabbare och i större utsträckning än mödrarna några tiotal år tidigare. Runt 50 procent av kvinnorna på arbetsmarknaden förvärvsarbetar kortare tid än heltid. Detta har till huvudsaklig del sin grund i att de är mer upptagna än männen av hemarbete och barnomsorg.

Kommittén beslöt utifrån här redovisade utgångspunkter att utredningen skulle omfatta alla kvinnor, det vill säga inte endast heltids hemarbetande utan även förvärvsarbetande. Härigenom har utredningen kunnat inriktas på en bredare belysning av kvinnors hemarbets- och förvärvssituation. Utred-

ningen har på detta sätt blivit mera framåtsiktande och kan härigenom få ett större värde för det mera långsiktiga arbetet på att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män i familjeliv, arbetsliv och samhällsliv.

Gruppen hemarbetande består nästan uteslutande av kvinnor. Av den anledningen ansåg kommittén det vara rimligt att i huvudsak studera kvinnors situation så grundligt som möjligt i stället för att göra en mer begränsad utredning som både omfattade kvinnor och män.

Utredningsarbetet har bedrivits i olika delar som var och en på sitt sätt avser att belysa de heltids hemarbetandes, men även i viss mån förvärvsarbetandes, situation i hemarbete och arbetsliv. Utredningen består av följande delar:

Specialbearbetning av sysselsättningsalternativet hemmafru/hemmaman i Folk- och bostadsräkningen 1975-FoB-75

Med utgångspunkt från sysselsättningsalternativet "hemmafru/hemmaman" i FoB-75 samt uppgift om förvärvsarbetstid och inkomst har en särskild bearbetning gjorts för att kunna beskriva antalet "hemmafruar" bosatta i Sverige. Materialet har indelats efter bostadsort samt efter medborgarskap. I förra fallet avser indelningen glesbygd och tätort, i senare fallet svenska medborgare, utländsk medborgare och svensk medborgare ej född i Sverige.

Hemmafruar bland svenska och utländska medborgare redovisas efter ålder och barnantal. Detsamma gäller hemmafruar i glesbygd och tätort.

En särskild bearbetning har också gjorts av sysselsättningsalternativet "oavlönat arbete i familjemedlems företag". Materialet har indelats efter näringsgren, dels jordbruk med binärningar, dels övriga näringsgrenar. Materialet visar antalet medhjälpare kvinnor i familjemedlems företag samt deras fördelning på förvärvsarbetstid per vecka. Denna kan avse såväl förvärvsinsatsen i egenskap av medhjälpare som anställning utanför företaget.

Bearbetningen av FoB-statistiken redovisas i kapitel 4.

Enkäten "Hemarbete och förvärvsarbete"

En viktig uppgift för utredningen har varit att belysa de hemarbetandes situation, inställning till hemarbetsrollen, hemarbetsperiodens längd, problemen vid ny- och återinträde på arbetsmarknaden, önskemål om hem- och/eller förvärvsarbete samt förvärvsarbetstiden. Andra viktiga frågor är barnomsorgen samt arbetstiden i hushållet och fördelningen av hushållsarbete mellan kvinnor och män. Med hemarbete avses här hushållsarbete, det vill säga arbete i eget hushåll, och inte legoarbete i hemmet. I hushållsarbete innefattas även barnomsorg.

Hushållsarbete är en uppgift som av tradition åvilat kvinnor. Ibland utförs det på heltid av den hemarbetande, i vissa fall under kortare perioder, i andra fall under så gott som hela livet. Hushållsarbete utförs också vid sidan av ett deltidsarbete. Även heltids förvärvsarbetande kvinnor utför hushållsarbete av betydande omfattning. I det senare fallet blir det ofta fråga om dubbelarbete.

Med hänsyn härtill beslöt kommittén att enkäten om hemarbete skulle

rikta sig till ett urval av samtliga kvinnor i aktiva åldrar. Urvalet har omfattat 7 500 kvinnor.

Genomförandet av enkäten uppdrogs åt docent Jan Trost vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Planering och uppläggning har gjorts i nära samarbete med utredningen, som svarar för tolkning och redovisning av materialet. Vissa specialanalyser har gjorts av Jan Trost och Örjan Hultåker. Enkäten redovisas i kapitel 6 samt i bilagorna 1 och 2.

Gruppsamtal

För att få fram idéer och synpunkter från män och kvinnor verksamma i hemarbete och förvärvsliv har fyra gruppsamtal genomförts. De har varit förlagda till storstads- och glesbygdskommuner samt en ort med ensidigt mansdominerad industri. Vid valet av orter har eftersträvat olika näringsstruktur samt olika hög förvärvsfrekvens för kvinnor. I övrigt har orterna valts med hänsyn till de möjligheter kommittén haft att genom personliga kontakter få hjälp med sammansättningen av grupperna. I tre orter har ledamöter i kommitténs referensgrupp medverkat till att sätta samman grupperna.

Grupperna har bestått av 6–8 deltagare. Deltagarna har valts så att de om möjligt kunde representera heltids hemarbetande, deltidsarbetande, heltidsarbetande, föräldralediga män samt aktivt verksamma inom det fackliga jämställdhetsarbetet. Vidare skulle olika åldrar och yrkesområden vara representerade och alla skulle ha ett positivt intresse för strävandena att skapa mera jämställda förhållanden mellan kvinnor och män i arbetsliv och familjeliv. Dessutom eftersträvades en så jämn fördelning som möjligt i grupperna mellan kvinnor och män. Deltagarna skulle också som regel ha barn i olika åldrar.

Målsättningen för gruppsamtalen var att försöka få fram

- 1 Hur gruppdeltagarna såg på kvinnors och mäns förvärvsarbets- och hemarbetssituation.
- 2 Om och i så fall *hur* man ville förändra den.
- 3 Vilka åtgärder som var angelägnast och hur de borde utformas.

Samtalen omfattade ungefär två timmar. De rörde sig enligt en uppgjord plan kring familjelivet, arbetslivet, näringslivet och i viss mån också skolan. Samtalen togs upp på band. Utdrag ur dem finns redovisade i kapitel 2 Tankar i gruppsamtal.

Vid upplägningen och planeringen samt genomförandet av första gruppsamtalet medverkade Lennart Wiechel och Lena Pia Lindholm vid lärarhögskolan i Malmö.

Bearbetning av ATP-statistiken

För att kartlägga kvinnors val mellan hemarbete och förvärvsarbete och för att få en bild av kvinnors försörjningsförmåga har en bearbetning gjorts av riksförsäkringsverkets statistik av ATP-poäng. Detta material ger unika möjligheter att få svar på intressanta frågor när det gäller kvinnors val mellan hemarbete och förvärvsarbete.

Allmän tilläggspension – ATP – infördes år 1960. Det bearbetade ATP-materialet omfattar perioden 1960–1976.

Följande analyser, baserade på en kartläggning av hur många år varje kvinna har förvärvsarbetat, har utförts:

- 1 Andelen hemmafruar i olika åldrar.
- 2 Genomsnittliga förvärvsaktiva tiden i olika åldrar.
- 3 Genomsnittliga förvärvsaktiva tiden bland de yrkesarbetande 1976.
- 4 Hur fördelningen mellan hemmafruar, de som förvärvsarbetat något år men inte alla åren 1960–1976 och de som förvärvsarbetat alla sjutton åren förändrats mellan 1960- och 70-talet.
- 5 Jämförelse av kvinnors och mäns pensionskydd.

Bearbetningen av ATP-statistiken har utförts av Siv Gustafsson. Den finns redovisad i kapitel 9 Kvinnors försörjarsituation utifrån ATP-statistiken. Gustafssons rapport som ligger till grund för utarbetningen av detta kapitel redovisas i sin helhet i bilaga 4.

Hemarbetets kostnader

Den som väljer hemarbete framför förvärvsarbete måste räkna med kostnader. Det är dels en omedelbar kostnad i form av inkomstbortfall, dels en långsiktig kostnad i form av lägre framtida lön vid återgång till förvärvsarbete.

I de flesta familjer där den ena maken är hemarbetande är man säkert medveten om att familjens ekonomiska standard påverkas härav. Den hemarbetande – nästan alltid kvinnan – förlorar förvärvsinkomst om hon stannar hemma men å andra sidan måste man betala barnomsorgskostnader när båda föräldrarna väljer att förvärvsarbeta. Levnadskostnaderna blir i regel då också högre.

Det är dock inte så vanligt att den hemarbetande är medveten om hemarbetets långsiktiga ekonomiska konsekvenser för den egna försörjningen. Hur påverkas till exempel den lön som den hemarbetande kan räkna med då hon återvänder till förvärvslivet efter en kortare eller längre tid som hemarbetande? Hur påverkas den ekonomiska situationen av utbildningens längd, av förvärvsavgiftens längd och av tidpunkten för förvärvsavgiften? Vilka konsekvenser har förvärvsavgift för barnomsorg för samhällsekonomin?

För att belysa kostnaderna av förvärvsavgift för hemarbete har ett redan upplagt datamaterial från 1974 utnyttjats. Detta har utgjorts av tjänstemannaparternas och Svenska arbetsgivareföreningens gemensamma lönestatistik för tjänstemäns anställda inom den privata sektorn för år 1974 och riks försäkringsverkets statistik över ATP-poäng. För varje individ finns i detta register uppgift om bland annat lön, utbildning, ålder och kön samt individens ATP-poäng varje år under femtonårsperioden 1960–1974. Eftersom ATP-poängen baseras på förvärvsinkomsten innebär noll i ATP-poäng för ett år att personen inte haft förvärvsarbete detta år. Denna förvärvsfrånvaro kan i princip ha andra skäl än hemarbete, till exempel studier. För tiden 1974 och tidigare var dock inte studier bland förvärvsarbetande så vanliga, varför förvärvsfrånvaron för kvinnor till helt övervägande del kan antas vara

orsakad av hemarbete och barnomsorg.

Analysen av hemarbetets kostnader utifrån dessa data har utförts av Petra Lantz. Lantz' rapport som ligger till grund för utarbetningen av kapitel 10 Hemarbetets kostnader redovisas i sin helhet i bilaga 5.

2 Tankar i gruppsamtal

Alla människors rätt till utbildning, arbete och egen försörjning ställer särskilda krav på kvinnor och män. Det förutsätter en jämnare fördelning mellan kvinnor och män av det oavlönade arbetet i hemmet och med barnen och av det avlönade arbetet i förvärvslivet.

Det oavlönade hemarbetet utförs alltjämt huvudsakligen av kvinnor. Hur är då de hemarbetandes situation ekonomiskt och från trygghetssynpunkt i nuet och framtiden? Hur långa arbetstider har hemarbetande, hur trivs de och hur ser de själva på sin situation? Vilka svårigheter möter hemarbetande som vill söka sig in i arbetslivet och hur viktig upplever hemarbetande sin rätt till förvärvsarbete och egen försörjning?

Kvinnors möjligheter och villkor i förvärvslivet har formats av deras arbete i hemmet. Mäns bristande delaktighet i barnomsorg och hemarbete har sin grund i de krav förvärvslivet ställer på dem men också i de traditionella attityderna till dessa arbetsuppgifter.

Här berörda områden har utgjort utgångspunkt för fyra gruppsamtal. Inläggen i gruppsamtalen belyser i viktiga avseenden skillnaden i kvinnors och mäns situation; det är svårigheterna för kvinnor att ställa upp på arbetsliv och egen försörjning och svårigheterna för män att med nuvarande arbetsliv ställa upp på barnomsorg och hemarbete. I samtalen understryks också det snabbt minskande självförtroende och det ekonomiska beroende av make och samboende som hemarbetsrollen ofta för med sig.

Några i gruppsamtalen framförda synpunkter på hemarbetet återges i avsnittet Hemarbetets omfattning och fördelning i kapitel 6.4. Här får tankar och förslag till åtgärder, som inte tagits upp där, men som har sitt intresse i de beskrivningar och uppslag de ger utifrån upplevd verklighet, utgöra inledning till den följande framställningen.

Deltagarnas namn är fingerade.

Gruppdeltagare

Bengt, bryggeriarbetare, 32 år, fyra barn, 10, 8, 6 och 1/2 år. Föräldraledig i åtta månader.

Bertil, järnverksarbetare, 27 år, två barn, 6 och 4 år.

Birgit, järnverksarbetare, 39 år, fyra vuxna barn.

Britta, hemsamarit, 64 år, fyra vuxna barn.

Börje, folkskollärare, 42 år, ett barn, 11 år.

Ella, kontorist, 30 år, två barn, 5 och 3 år.

Gun, speciallärare, 37 år, ett barn, 11 år.
 Gunnar, läkare, 44 år, fyra barn, 19, 16, 14 och 10 år.
 Gunvor, sömmerska inom konfektionsindustrin, 24 år, ett barn, 5 år.
 Hans, järnverksarbetare, 25 år, ett barn, 5 år.
 Håkan, journalist, 36 år, två barn, 9 och 4 år.
 Inger, kontorist, 35 år, två barn, 7 och 5 år.
 Irene, försäljare, 59 år, ett vuxet barn.
 Jens, producent, 36 år, två barn, 14 och 9 år.
 Jonas, yrkesvägledare, 39 år, tre barn, 12, 7 och 3 år.
 Katrin, hemmafru, utbildad undersköterska, 22 år, ett barn, 3 år.
 Kerstin, hemmafru, 38 år, två barn, 8 och 12 år.
 Lisa, distriktssköterska, 32 år, två barn, 12 och 11 år.
 Maja, lantbrukarfru, 65 år, tre vuxna barn.
 Margit, kontorist, 39 år, två barn, 18 och 14 år.
 Marianne, hemmafru, politiskt aktiv, 50 år, fyra barn, 28, 17, 12 och 9 år.
 Marie, hemmafru, 48 år, två vuxna barn.
 Märta, lantbrukare, 37 år, tre barn, 9, 7 och 5 år.
 Per, järnvägsexpeditör, 37 år, inga barn.
 Rut, pensionär, f. d. skolvärd, 62 år, två vuxna barn.
 Tobias, tjänsteman, 38 år, två barn, 4 och 2 år.
 Östen, lärare, 33 år, två barn, 4 och 2 år.

Hemarbete och hemarbetande. Vem gör vad?

- Marie: För det mesta är det jag som skall göra allt hemma och det blir ganska drygt.
- Bertil: Skulle det se för jäkligt ut, så är det kvinnan som får pisk för det av grannarna. Det är hon som har trycket utifrån för att hemmet sköts och är snyggt. Därför kan mannen mer eller mindre strunta i det. Han har inte det ansvaret och till sist är det hon som får gå och ställa sig vid diskbänken eller dammsuga.
- Birgit: Det skulle inte vara så men så är det. Man hör ofta kvinnor säga att de jobbar, men det skall fungera som vanligt hemma ändå.
- Hans: För att du inte skall känna plikten så fruktansvärt stark måste du ändra dig. När mannen tar dammsugaren är det inte så viktigt att köra igång den två dagar i veckan. Börja med att bearbeta sådana små grejer och försök trappa av kraven hela tiden. Jag tror många kvinnor har inställningen att det skall vara så fruktansvärt perfekt allting.
- Gunnar: Man får göra avkall på ambitionsnivån i fråga om städning, i fråga om bak. Det finns hjälpmedel. Det är också en fråga om uppfostran av barnen. De måste också delta i hemarbetet. Här säger ni att hemarbetet är något som de vuxna skall göra, men när barnen kommer upp över 3-4-årsåldern är det många saker som de kan hjälpa till med.
- Birgit: Just det, kvinnan måste ställa krav också på de andra i

- familjen, inte hela tiden ställa upp. Om det dammar igen och ingen annan gör det, måste man antagligen försöka stå ut med det och vägra ställa upp.
- Östen: Nu tar män ansvar för sådant som innebär status och kvinnorna tar ansvar för det som är lågstatus. Jag håller helt med dig om att hemarbetet, det måste vi fördela.
- Jonas: Män måste tänka om när det gäller att fördela tiden mellan ansvaret för det gemensamma hemarbetet och fritidsaktiviteterna. Men var får egentligen pojkarna lära sig att ta del i ansvaret hemma? I det här avseendet är läroplanen enligt min mening helt förlegad. Den fyller inte ens dagens krav.
- Bertil: Jag har en pojke och var föräldraledig en månad. Som jag ser det är det ett helt annat sätt att jobba hemma än ute. Det är inte så fysiskt ansträngande hemma, men man är aldrig ledig. När du har ett barn så är det mera psykiskt jobbigt. Du *måste* hela tiden. Det är jobb från morgonen tills barnet går och lägger sig. Det tyckte jag var väldigt jobbigt. Jag längtade tillbaks till jobbet efter en vecka.
- Britta: Förstår du nu hur det är att vara hemarbetande?
- Bertil: Ja, jag sa åt Karin direkt att hon skall absolut inte vara hemma någon längre tid och det kom hon ju underfund med själv också.
- Hans: Jag är positiv till att vara hemma och ta hand om en del av hemarbetet. Fyra timmar om dagen skulle vara toppen. Om det praktiskt gick att ordna så att man kunde dela på det. Men att gå hemma heltid, nej. Man blir insnöad. Man kommer inte ut och träffar vuxna människor.
- Lisa: Men att en man vantrivs beror väl på att han i regel är van vid att vara ute och jobba. En kvinna som blir hemma när hon får barn, hon är inte van på samma sätt att jobba ute och träffa folk. Hon är hela tiden från det att hon har slutat skolan mer eller mindre inriktad på att gifta sig och få barn och vara hemma. Unga flickor är ju faktiskt inte så framåt när de kommer från skolan. Det är först efter några år som flickor upptäcker att det inte är så bra.
- Gunvor: Det gjorde jag också. Men det var så roligt att vara hemma när man fick barn, men sedan när de blev två år och började vara ute och leka då blev det annorlunda. Nu skulle jag absolut inte kunna gå hemma.
- Birgit: Det är just så jag menar. Just då, är det så roligt, men sedan -----
- Marie: Den som går hemma träffar inte så många människor. Jag har känt saknaden många gånger.
- Bertil: Och när den unga pappan kommer hem från jobbet så har han sin fritid. Då kan han gå ut och spela tennis för han är ju ledig ifrån jobbet. Men för henne finns inte någon fritid.
- Birgit: Inte ens när kvinnan förvärvsarbetar anses det naturligt att hon går bort på kvällen.
- Bertil: Det är ju lika ruskigt.

Birgit: Först borta hela dagen, sedan bort dessutom på kvällen. Det måste vara en väldigt dålig mamma. Men han är väldigt duktig som orkar vara pappa fast han jobbar heltid.

Att försörja sig själv

Margit: Det allvarliga för en kvinna som har varit hemma länge och som inte har någon yrkeserfarenhet, är om det händer något, t ex skilsmässa eller att hon blir änka. Dels är det pensionen. Men inte bara det. Hur bär man sig åt när man är mellan 50 och 60 år och aldrig har jobbat utanför hemmet?

Marie: De flesta skjuter tanken ifrån sig, tror inte det skall hända en själv. Men det är klart att man borde räkna med att vad som helst kan hända. Jag är ju medveten om att jag kanske behöver klara mig själv en dag.

Jonas: Du kan skaffa dig utbildning.

Marie: Jag har nog tänkt på det. Men jag är helt enkelt ganska feg. Det får jag lov att erkänna. Man har väl varit hemma för länge. Jag ångrar att jag inte försökte för flera år sedan. Vad skall du ut och jobba för? Det har jag fått höra många gånger. Du behöver ju inte, varför skall du då ut? Ja, han tycker att jag har det så bra som allra helst, men det tycker inte jag alla gånger. . .

Bertil: Är det förnedrande för mannen att behöva se att hans fru går ut och jobbar?

Marie: Förnedrande är det väl inte nu för tiden. Vi har resonerat så många gånger, men. . .

Birgit: Jo, bland mina manliga arbetskamrater hör jag ofta: "Vad skall hon ut och jobba för, vi klarar oss på min lön." Jobbet som sådant upplevs inte som något positivt utan det är något som man måste göra. De uppfattar inte jobbet som något som man får ett egenvärde genom.

Birgit: Det måste ju också bli en väldig press. Hon törs kanske inte tvinga igenom en sak som han är motståndare till.

Hans: Ekonomiskt och socialt förtryck.

Marie: Så upplever jag det nog ibland. Man vill inte bråka, därför att man är så beroende.

Gun: Man får inte bli så ekonomiskt beroende av varandra. Varje vuxen måste kunna stå på egna ben, måste bygga upp en egen försörjning.

Arbetet viktigt för självförtroendet

Britta: Jag har varit gift i 40 år och hemarbetande i 20 år och jag vet vad det vill säga att leva på en lön. Det fanns inte något jobb att få heller. När man till sist kommer ut i förvärvslivet blir man en helt annan människa. Man blir mer självständig. Man vet att man utträttar något som är någonting värt för det andra var ingenting värt. Det räknas inte. Samhället räknar det inte.

- Gun: Om kvinnan varit hemmafru i tio eller femton eller trettio år och man går i sär, då sitter hon där. Vad är det som garanterar att vi två fortsätter att leva tillsammans och att den hemarbetande får del av pensionsskyddet den dag det kommer. Jag kan stå där ensam med ingenting.
- Jens: Det är sånt vi måste ändra på, där skall vi sätta in insatserna. Inte tvinga ut människorna på arbetsmarknaden utan se till att det finns en trygghet vare sig de vill ta hand om hemmet eller förvärvsarbete.
- Gun: Hemarbetet kan aldrig kompenseras i bidragsform.
- Börje: Kommer man överens om att den ena skall vara hemarbetande skall den andras inkomst fördelas lika på båda så att om man skiljs, den ene inte går sin väg med en hög ATP och den andra ingenting har. Skall en av makarna vara hemma får det inte vara till hennes eller hans fördel och till den andres nackdel, utan det ekonomiska måste fördelas lika.
- Gun: Det är en utopi. De allra flesta, både män och kvinnor, vill ha ett förvärvsarbete. Dessutom har vi bara 1,7 barn per familj så det är så kort tid det finns behov av någon hemma så vi kan helt lämna den här diskussionen om att vara hemarbetande under längre tid.
- Margit: Ingen skall känna sig tvingad till vare sig det ena eller det andra. Var och en skall ekonomiskt vara en fristående person för att kunna utvecklas. Jag skall inte behöva känna att jag lämnar hemmet eller barnen eller någon i sticket för att jag börjar jobba. Man skall inte bli livegen även om man har barn, och barn bör man kunna ha och jobba samtidigt. Det är inte det att hushållsarbetet är nedvärderande men det kanske inte stimulerar mig. Den ena maken skall inte kunna säga: "Du skall stanna hemma och sköta hushållet och jag jobbar." Vi måste få samma utgångsläge att kunna göra det vi vill och känner viktigt.
- Jens: Man skall inte tvinga någon. Nu talar jag från min egen utgångspunkt. Jag jobbar deltid och är hemma deltid. Jag har reducerad tjänstgöring med två timmar om dagen och vi har tillsammans skapat en tillvaro där vi visserligen har tvingats båda två att göra vissa avkall men där vi har vunnit desto mer.
- Katrin: Jag har varit hemma hela tiden sedan lillan föddes. Jag vet inte varför men det var naturligt. Det var jag som tog hand om henne från början, jag ammade osv. Det har liksom inte blivit någon ändring på det. Jag är helt enkelt rädd för att gå ut och jobba, jag har varit borta för länge. Jag känner mig osäker även om jag är utbildad undersköterska.
- Maja: Det där kände jag också när jag hade varit hemma i åtta år. Hur skall jag våga gå ut och jobba? Jag tror inte man klarar av själv att ta steget ut. Någonstans måste man få hjälp. Det borde finnas uppsökande verksamhet just till unga småbarnsmammor, för flickor som har fastnat i den här situationen.

- Jens: Man kan väl vara hemarbetande och studera vid sidan om och så gå ut och få kontakter med andra människor.
- Marianne: Ja, men det förutsätter att det är en aktiv människa, för går man hemma så blir man lätt passiv. Och det förutsätter att man har en man som ställer upp. Vi hemarbetande blir lätt osäkra. Jag skulle aldrig ha klarat det om jag inte haft mitt politiska intresse.
- Per: Att vara hemmafru kan vara oerhört jobbigt. Jag har gått hemma ensam ett halvår och ändå haft helt andra intressen och möjligheter än vad en hemmafru i regel har. Men efter ett halvår så var det nog för min del. Då hade jag tappat bort den delen av världen jag haft utanför. Det kan vara väldigt intressant men det måste vara väldigt svårt att i många år gå ensam hemma med barn. Här måste männen ta sin del för risken är annars att kvinnorna utarmar sig själva och tappar kontakten med mannen. Han distanserar sig lätt från kvinnan om inte också hon får möjlighet att utvecklas vidare.
- Kerstin: Det är så riktigt det du säger. För honom händer det hela tiden väldigt mycket och hon tappar mer och mer av sitt självförtroende. Och så känner jag mig instängd inom de här fyra väggarna.
- Maja: Jag har gjort ett väldigt stort fel och det är det att jag skämt bort min man alldeles förskräckligt. Det är ett fel som kvinnor gör i allmänhet.
- Ella: Det är nästan viktigare att få både pojkar och män att börja ta sin del i hemarbete och sköta om barn än att få flickorna att komma ut och jobba. Så upplever jag min egen situation i alla fall.
- Jonas: Det är viktigt att killen får möjligheten att dela ansvaret för hemmet. Jag tror att det är något som för kvinnan känns väldigt angeläget. Flickorna ligger hemskt långt före därför att det har krävts av dem att de ska hjälpa till, medan killarna fått sparka fotboll eller göra något annat. Hemmet och skolan måste ge killarna kunskaper och intresse att fungera hemma lika bra som flickorna.
- Ella: Även om den ena är hemma så skall man se till att barnen gör sin del och verkligen lär sig att de skall sköta om sina personliga saker och att också de har ett ansvar och en del i arbetet hemma.
- Kerstin: Föräldrar, elever och lärare måste börja tala om hur vi kan stödja varandra. Vi måste börja med oss själva men också med dem som skall bli morgondagens vuxna.
- Maja: Man kommer ingenstans om man inte pratar med varandra, i föräldrautbildningen, i skolan och i studiecirkel. Det är viktigt att man pratar om hemsysslor.
- Märta: Och så behöver vi det här med byalag, med diskussionsgrupper i kvarteren och med studiecirkel. Det för människor nära varandra, människor med samma intressen och

- inriktning och det gör att man får självförtroendet tillbaka.
- Östen: Så du menar att byalag i det här fallet skulle bygga upp Katrins självförtroende så att hon vågade sig ut på arbetsmarknaden? Eller skall man göra som det svenska ishockeylandslaget när det tvivlar på att det skall slå Sovjet eller tjeckerna att man skaffar en psykolog som stimulerar dem. Där är väl knuten. Vem skall hjälpa Katrin att återfå självförtroendet?
- Birgit: Även om det är ett tråkigt och trist jobb som man har så är det i alla fall ett jobb. Man träffar människor och man står för sin försörjning. Okay, det är tråkigt industrijobb men det är mycket vad man gör det till också.
- Gunvor: Men det ser ju jag som var hemma i två och ett halvt år. Jag visste ingenting. Jag visste inte något om facket. Jag ser nu vilken skillnad det är på mig, vad självständig jag har blivit sen jag har börjat jobba.
- Lisa: Men vilka jobb är det kvinnorna får när de kommer ut? Det är kvällsstädning, isolerade jobb utan kontakter med andra.
- Birgit: Det kan ju inte vara något uppbyggande. Det är just det här att kvinnor skall ta jobb som inte inkräktar på familjen för övrigt. Nattvak eller kvällsjobb. Det är som om kvinnor inte siktar till försörjningen utan endast till extraknäck.
- Marie: Det är som att man ursäktar sig för att man är tvungen att jobba. Kvinnor säger ofta att de jobbar för att de vill komma ut ett tag, men det är aldrig någon som erkänner att det är för att de behöver pengar. Det är precis som om det vore något skamligt att mannen inte klarar av försörjningen utan kvinnan måste jobba för pengar.
- Hans: De som har trista jobb ja, men de som har intressanta och stimulerande jobb, de säger att det inte är för pengarna främst utan de jobbar för att jobbet ger dem något.
- Lisa: Det kanske är så att kvinnorna blir stämplade just genom bidragen. Det lönar sig inte så mycket för dem att jobba. De kanske tjänar ett par hundra och om man sedan räknar bort alla sociala bidrag som de förlorar så blir det inte mycket kvar av lönen. Det är bara det att de kommer ut.
- Hans: Ja, men där måste man lägga en annan värdering på jobb. Arbete måste ju vara en mänsklig rättighet. Mänsklig rättighet precis som att hävda sin åsikt, precis lika självklart att ha ett jobb eller att kunna kräva ett jobb.

Föräldraledigheten – måste bli en självklarhet även för män

- Jonas: Reformen om föräldraledigheten för pappor är enormt värdefull. Jag har själv under två månader varit hemma hos min yngsta dotter. Det är en period som i varje fall inte jag och kanske inte hon heller har tagit skada av. Jag har kommit

- henne betydligt närmare än jag annars skulle gjort. Det är så mycket som man får av barnet som man kan ha användning utav i framtiden.
- Bengt: Jag är föräldraledig nu och kommer att ta ut så mycket av den som går. Det har inte varit några problem varken hemma eller på jobbet. Jag har alltid tyckt om att göra saker hemma så för mig är det naturligt att ta hand om våra fyra ungar. Min fru har börjat på vårdlinjen och det blir inte mycket tid över för henne att hjälpa till.
- Margit: En del arbetsgivare är fortfarande negativt inställda till att män begär ledigt. Det är självklart att flickor som föder barn skall ha ledigt. Varför kan man på arbetsplatsen ersätta kvinnan och inte mannen?
- Jens: Det är klart att en arbetsgivare tycker att det är besvärligt att några månader bli av med en som sitter på en hög post.
- Börje: Jag har samma erfarenhet från mitt jobb när jag skaffar lärarvikarier. Det har varit reaktioner när två är gifta och det är mannen som tar ledigt. Det är precis som om det vore lättare att skaffa vikarie för henne.
- Jens: Det värsta är att jag jobbar inom en sektor där det sker väldigt mycket under en kort tid. Är man föräldraledig och kommer tillbaka efter ett år då är det väldigt svårt att köra igång igen. De man jobbat tillsammans med tidigare har sprungit vidare och skaffat sig helt andra erfarenheter. Vi måste sträva efter en kortare arbetsdag i stället, för alla.
- Per: På mitt jobb hade vi en kille som bestämt sig för att ta föräldraledigt men när det kom fram till arbetskompisarna så började de tråka honom: vad f-n vara hemma och passa ungar och sånt. Det yttre trycket, könsrollsfördomarna, kan bli för jobbigt för killarna.
- Håkan: Det är bara vissa killar som är intresserade av föräldraledigheten. Det finns också en ganska stor rädsla för att diskutera den här ledigheten. Killar vägrar ofta att se att det här är problem. På jobbet har jag rätt mycket kontakt med vanliga killar på sätteriet och dom är jätkligt konservativa, tar sig för pannan.
- Margit: Men även i de här grupperna finns många fruar som jobbar och då förmodligen också drar det tyngsta lasset och inte ställer krav hemma.
- Håkan: Själv kunde jag inte utnyttja föräldraledigheten mer än 1-2 månader, därför att min arbetsgivare motarbetade mig mycket starkt. Det var något helt fantastiskt att jag hade fräckheten att begära föräldraledighet. Det fanns ju folk som hade semester just den perioden och sedan var det en annan som hade blivit inkallad till militärtjänsten och då tolkade arbetsgivaren det genast så att militärtjänst måste gå före föräldraledighet. Sedan dess har det hänt en hel del men arbetsgivarens grundvärderingar är kvar.
- Jens: Antingen man tar en längre föräldraledighet eller är borta

enstaka dagar därför att barnen är sjuka får man uppleva samma irritation. Det går ju ut över arbetslaget. Om det är rutiner man gör tillsammans eller ett bytjobb där man har gemensamma ackord.

Per: Den där irritationen beror på att det uppstår vakanser och att det är ett problem för arbetsgivaren att fylla dem. Men det får ju inte vara ett större problem när en kille begär föräldraledighet än när en tjej gör det. Det här måste vi göra någonting åt.

Rut: Min svärson skulle haft mycket, mycket svårt att vara ifrån sitt jobb en sådan period. Han är inte anställd på sådana villkor att han bara kan säga till om att vara borta.

Håkan: Det här argumentet är väldigt vanligt. Jag vill hemska gärna, men tyvärr, mina arbetsuppgifter är sådana att jag inte kan. Sådana attityder måste man bekämpa. Men i dag kanske många skulle fått ett helvete om de stått vid sina krav. Alla måste ha rätt till föräldraledighet. Till och med den verkställande direktören skall kunna ta den här ledigheten.

Tobias: En attitydförändring är på gång. Men det måste bli en självklar rättighet också för killarna och det skall inte argumenteras när en kille kommer med en sådan här begäran. Sedan gäller det att övertyga killarna att föräldraledigheten är något oerhört värdefullt och inte bara en plikt, utan att det verkligen är jobbigt men roligt.

Per: Inom facket har vi jobbat mycket med den här frågan. Inte minst på avdelningsnivå märker man att det blir irritation när killarnas föräldraledighet kommer upp. Man är impopulär när man kommer med anspråk.

Börje: Om samhället nu verkligen vill driva på utvecklingen så att fler pappor tar föräldraledigt borde man göra propaganda för det. Man borde låta de pappor som vågat ta det här steget komma till tals i lokalradion, i massmedia och i skolorna. Det är viktigt att elever får träffa pappor som är föräldralediga och med egna ögon får se att män som sköter om små barn tycker om det och tycker det är viktigt för dem.

Bengt: Jag och en kille till på min arbetsplats funderar på att ta var sin halvtid. Vi skulle kunna ta varannan vecka och passa ungarna åt varandra. Att byta på dagen med halvtid är sämre. Man skulle kunna samarbeta flera familjer. Men det krävs att det är en större arbetsplats så att man har någon att samarbeta med.

Barnomsorgen ger mycket

Märta: Barnomsorgen tycker jag är jätte viktig. Jag har valt att skaffa barn och jag har valt att vara hemma med dem för jag tycker att jag upplever väldigt mycket som är viktigt för mig. Det är det mest stimulerande som jag kan tänka mig att uppleva och det upplever jag under en viss period av mitt liv som

- kanske rör sig om tio år.
- Gun: Jag tycker att barn är en fördel för samhället. Samhället måste ordna så att man kan ha barn och samtidigt förvärvsarbete. Jag tycker att vi har rätt både till arbete och till barn.
- Märta: Men väljer man att inte vara hemma och ta hand om sina egna barn då missar man något som man inte får igen, vilken karriär man än gör. Hur bra jag än kommer till rätta med mig själv i yrket, så har jag missat det här och det kan lika väl gälla för en man som en kvinna.
- Gun: Man kan fungera väldigt fint som yrkesarbetande och även fungera i föräldrarollen om man har barntillsynen ordnad.
- Märta: Jag har provat på att yrkesarbeta utan att ha några barn, jag har yrkesarbetat och haft barn och jag har varit enbart hemma och nu är jag hemma med barn och har studier på sidan om. Jag tycker att det allra jobbigaste är att vara hemma på heltid. Att ta hand om barn kräver hemskt mycket av en och jag tycker inte att jag är utbildad för att ha barn.
- Gun: Det är inte absolut mamman, som måste ta hand om barnen. Det kan precis lika gärna vara pappan. Mamman och pappan måste dela på jobbet med barn, antingen de gör det vid sidan av förvärvsarbetet eller delar på tiden som hemarbetande. Men det måste vara tillräckligt lockande om vi skall få männen att göra det.
- Ella: Det viktiga är att prata om det och få männen att förstå att också de måste ta sitt ansvar. Det viktiga är inte att på alla möjliga sätt göra det lockande för dem, utan att få dem att ändra attityd.
- Märta: Det är inte någon status för mannen att stanna hemma och ta hand om barnen. Det är där det ligger. Det är status för kvinnan att komma in i yrkeslivet men det är inte någon status för mannen att stanna kvar hemma.
- Jonas: Flickornas yrkesval är viktigt. De som skall bli kvinnor i morgondagens samhälle, varför väljer de fortfarande bara typiskt kvinnliga yrken? Skulle det förändras om flickorna växte upp med en pappa som var hemma? Skulle de få andra värderingar, en annan inställning till sin kvinnoroll eller sin mansroll i samhället? På något sätt tror jag på att män och kvinnor delar på hemmajobbet. Låt oss säga att man och kvinna kan varva förkortad arbetstid med barnomsorg, så att barnen är vana vid att de har lika mycket kontakt på samma sätt med pappan som med mamman. Då måste också deras inställning till och deras värderingar av saker och ting bli annorlunda.
- Östen: Män är inte beredda att ta ledigt när kvinnorna är beredda att göra det. De blir mer eller mindre mobbade vid kafferasten. Skall du gå som en kärring med skurhink och så vidare. Det är bland det viktigaste att mannens roll förändras.

- Maja: Varför är framförallt högutbildade män hemma hos barnen? Jag tror att de i sin utbildning fått klart för sig att det ger väldigt mycket och de tål också att vara avvikande. De har en inre styrka genom sina statusjobb. De klarar av att ta en smäll. De klarar av att ta en nedsättande blick från andra som dess värre den vanliga arbetaren inte klarar av. Det är den delen vi måste åt. Vi måste få föräldraskola.
- Märta: Har män någonsin fått chansen att sätta sig in i vad det kan ge att vara hemma med småbarn? Vi talar för litet om det.
- Östen: Vi måste på något sätt tona ner konkurrensen och karriärismen. Det finns ingenting som är så viktigt som åren med barnen och de är bara små upp till 10-12 år. Det man går miste om när man är inne i karriären mellan 30-50, det kan man aldrig få igen som 55-åring.

Daghemmen viktiga

- Håkan: Daghemmen betyder enormt mycket. När vår grabb började den obligatoriska förskolan vid sex år, märkte vi en enorm skillnad på de barn som varit hemma hela tiden och på de få som hade varit på daghem. Framför allt hade inte hemmabarnen den här naturliga känslan av att hjälpas åt. På dagis fanns ingen åtskillnad mellan pojkar och flickor, pojkarna lekte lika gärna med tjejerna. Och fortfarande är min grabb som nu går i trean en av de få som leker med tjejerna i klassen. De andra har fördomarna att det är larvigt att leka med flickor.
- Gunvor: Min grabb tycker det är roligast att leka med tjejer bara för att de leker lugnt. Killar de slåss; det är väl olika på barnen där också. Hemma på gården får han höra ifrån killarna: "Jaså, du leker med tjejer." "Ja, men vad är det med det då. Jag får leka med tjejer."
- Hans: Det är inte bara vi vuxna utan också barn som har fördomar. Det märker man när man börjar prata med dem.
- Gunvor: Så fort man släpper barnen och de leker själva kommer de in i rollerna. De leker mamma, pappa, barn. Killen blir pappan och minsta barnet blir barn och tjejen blir mamman då. På vårt dagis försöker personalen inte göra något åt det och inte föräldrarna heller. De anser att de skall inte styra leken. Det är det som är så farligt att det är så olika på vilket dagis barnen hamnar och vilken inriktning det har. Det måste finnas en målsättning om vad daghemspersonalen skall realisera. Att de skall påverka lekarna och se till att man inte kommer in i de här speciella rollerna.
- Birgit: Det är ju det som är så viktigt. Men för det krävs gott om personal. När man pratar om daghemsutbud så får det definitivt inte ske på bekostnad av kvaliteten.
- Hans: Kvaliteten är det sista man får minska på.

Ska vi ha vårdnadsbidrag?

- Håkan: Kvinnor som är hemma förlorar ekonomiskt på det. De går miste om ATP-poäng. Men det går inte att komma så långt att man ekonomiskt kan skapa jämställdhet mellan hemarbete och förvärvsarbete. Det är lika klart att önskemålet skall vara att det är lika värderat ekonomiskt men jag tror inte att samhället kan klara det. Det är bättre att samhället prioriterar den modell man skall satsa på och då är det bäst att bygga ut och förbättra daghemmen.
- Irene: Jag sympatiserar inte heller med vårdnadsbidrag. Vad gör man med alla de kvinnor som inte kan välja? En ensam förälder? Har en ensam förälder något val mellan vårdnadsbidrag eller ett jobb? Man måste lösa det andra vägar: genom förbättrad barntillsyn och fler jobb. Det är massor av kvinnor som är hemarbetande i dag och som inget hellre skulle vilja än att ha ett jobb men de hittar inget.
- Lisa: Vårdnadsbidrag skulle bevara kvinnorollen. Det gör andra bidrag också. Jag vet många familjer där kvinnan tänker söka sig arbete, men mannen räknar ut att då förlorar familjen hyresbidrag, hans skatt blir högre och likaså daghemsavgifterna. Alltså tjänar hon inte något på att börja arbeta och stannar i stället hemma.
- Rut: Jag håller inte heller på vårdnadsbidrag. Det vore bättre om det gick att ordna barntillsynen.
- Tobias: Den som inte kan få daghemsplats utan måste ordna barntillsynen på annat sätt borde få skattelindring.
- Maja: Om man själv sköter barnomsorgen – man eller kvinna – så skall samhället betala för det. Det skall ges ATP-poäng för det och det skall räknas som en merit när man söker utbildning eller jobb.
- Irene: Det måste få räknas som merit att ha varit hemma och skött barn. Nu får man ju räkna poäng för de mest skilda erfarenheter även om de inte har med den sökta utbildningen eller det eventuella jobbet att göra.
Vi måste stärka hemarbetets värde meritmässigt men också ekonomiskt. Jag tänker då på bättre socialt skydd för den som är hemarbetande.
- Kerstin: Det finns ju fritidshem för skolbarn. Men det är svårt att få plats och hur många barn är vuxna nog när de är tio år att vara ensamma hela dagen? För dessa åldrar skulle det naturligtvis kunna göras en hel del. Här var ju meningen att SIA-skolan skulle komma in på de vanliga dagarna. Men SIA täcker ju inte lovdagarna och inte heller de långa loven.
- Tobias: Samhället har missat åldersgrupperna som går i de första fyra klasserna i skolan. Det är inte någon kvalitet på fritidsaktiviteterna och alldeles för få fritidshem. Det måste bli högre kvalitet på den här samhällsservicen. Debatten hur och om

man skall bygga nattdagis är grotesk. Frågan är ju om folk överhuvudtaget skall jobba på nätterna.

Irene: Samhällsservicen betyder faktiskt så mycket i det här sammanhanget att man inte kan begära att kvinnor skall gå ut och jobba om de praktiska problemen inte kan lösas.

Kerstin: Jag vet att min son har klasskamrater som när de inte har något annat att göra åker in till Domus och Tempo och snattar. Det är detta jag är livrädd för. Jag vill inte lämna mina ungar så. Är det på mig det hänger, så vill jag vara hemma några år till, även om jag håller på att bli knasig av att vara hemma.

Håkan: Men här har väl inte kravet från de hemarbetande kvinnorna ställts ordentligt. De har inte hörts i debatten. Det har alltid varit så att de som förvärvsarbetar har ett väldigt behov av att få någon som tar hand om barnen efter skolans slut till dess föräldrarna kommer hem. Men de hemarbetande har liksom aldrig ställt det här kravet för att de skall kunna komma ut.

Irene: Problemet är att det är så få kvinnor som ställer krav.

Per: Jag skulle vilja vara provokativ och säga: Hur skall man kunna ställa krav när man aldrig fått lära sig göra det?

Arbetslivet måste ändras

Birgit: Vet man att det är dåligt med jobb, då går man inte till arbetsförmedlingen. Om det kommer jobb till en ort där det inte funnits jobb för kvinnor förut då kommer kvinnorna. Det visade sig till exempel i Norrland när Algots kom dit. Där fanns inte någon stor registrerad arbetslöshet bland kvinnorna, men när det var klart att Algots skulle etablera sig där då kom det massor av kvinnor och sökte jobb. Kvinnorna kommer fram när det kommer jobb till orten.

Hans: Om du skulle gå ut på arbetsmarknaden, kan du tänka dig att ha ett icke traditionellt jobb?

Marie: Jag skulle väl kunna tänka mig det om det inte är för tungt, men det fordras ju lite vana också.

Birgit: "Om det inte är så tungt", säger du. Alla tror att jobben i järnverket är så tunga. Det är en tung industri men det innebär inte att jobben är tunga. Det är mycket tyngre att jobba på lasarett och städjobb. Det är inte så att en tung industri måste innebära tunga jobb. Det är så automatiserat.

Hans: Du får inte glömma bort att det är en helt annan luft och miljö på ett järnverk än vad det är på ett lasarett. Det går liksom inte att jämföra.

Birgit: Arbetsmiljön jobbar man väldigt mycket på. På orter med ensidigt näringsliv måste kvinnor ha möjlighet att söka de jobb som finns. Många kvinnor som inte har sett de här

- arbetsplatserna blir avskräckta. Man tror att det är så enormt stort och smutsigt och bullrigt.
- Hans: De kanske har mindre självförtroende än de visar, men jag kanske också har ett dåligt självförtroende som jag inte törs visa.
- Marie: Rädslan finns att jag inte hinner med eller jag orkar inte och då kanske jag också förstör för de andra.
- Hans: Men samtidigt måste man få kräva att få pröva på även ett arbete på järnverket.
- Birgit: En kille han tycker inte att det är något konstigt om han går ner i verket, men det är en större press på en kvinna som kommer ny. Hon måste få stöd.
- Hans: Men kvinnan kanske passar bättre än mannen i den miljön för att hon har ett starkare psyke kanske. Jag är fruktansvärt rädd att gå där nere och jobba. Det kan ju vara omvänt. Jag som man har pressen på mig att jag skall ner i verket. Det anses ju som ett jobb för en karl.
- Marie: Man skulle kunna få gå och titta hur och vad de gör lite överallt och kanske tänka sig in i hur jag skall kunna klara av det, och sedan försöka.
- Birgit: Det kan du ju göra redan i dag för arbetsförmedlingen har kurser i arbetsliv-utbildning och på dom får man prova på olika arbetsplatser. Det är ALU-kurserna som dom talar så mycket om.
- Hans: Jag tycker föräldrarna skulle få gå och titta på varandras arbetsplatser och också barnen. Då skulle man få en helt annan förståelse. Nu vet jag att du är trött när du kommer hem och jag är trött. Nu vet de att jag åker till jobbet, men inte vad jag gör för något. En stor järnklubba, så här, det vet min grabb, men han vet inte mer. Han vet inte att det är skitigt. Han är inte för liten för att kunna komma med och titta. Nog skulle ett barn på fyra år kunna registrera en hel del.

Deltidsjobb inte bra

- Irene: Först och främst är det familjesituationen som gör att kvinnor deltidsarbetar. Men det kan också ha med typen av arbete att göra. Inom handeln finns det nästan bara deltids-tjänster. Det passar arbetsgivaren bra när tillströmningen av kunder varierar.
- Håkan: Det är skrämmande att det finns så många tjejer som ställer upp på de dåliga villkoren.
- Irene: Skulle inte kunna tänka mig att gå ut och jobba, kanske tio timmar i veckan, veckoslut då den övriga familjen är hemma. Utan en enda social förmån. Men många resonerar som så att då har jag min make hemma och då behöver jag inte ordna med barnpassning. Och kontant blir det dubbel timlön. Många räknar också med att bara de kommer in i

företaget, så kanske de kan få jobb sedan. Men den som har få timmar kommer att få fortsätta med detta länge än om inte situationen ändrar sig.

Marianne: En kvinna är mycket mer bunden till orten och jobben där än vad mannen är. Det är inte alls någon som upplever det konstigt om hela familjen flyttar när mannen får jobb på annan ort, men det är väldigt ovanligt att en familj flyttar för att kvinnan skall få jobb. Kvinnorna är beroende av jobben som finns på den ort där de bor på ett helt annat vis än männen. Därför får de ofta ta vad som bjuds.

Håkan: Första steget måste vara att få in tjejerna i det fackliga arbetet.

Irene: Barnpassningen försöker man ju lösa nu. Men det finns många andra saker som hindrar kvinnor att ställa upp i fackliga sammanhang. Många kvinnor är till exempel otränade att tänka i vissa banor och känner sig osäkra. Kvinnor har också ett annat sätt än män att uttrycka sig på. Det fackliga språket skrämmer och det fackliga arbetet är mansdominerat och mansorienterat med ett skimmer av svårbegriplighet över sig. Kvinnor borde få mycket bättre möjligheter att delta i utbildning och träna fackligt arbete och samhällsarbete.

Arbetsgivarens ansvar

Gun: Sex timmars arbetsdag är en vettig sak att sträva efter. Det skapar bättre villkor. Men förvärvsarbetet, det är nästan nödvändigt för att man skall känna tillfredsställelse. Så högt sätter jag det. Arbete utanför de fyra väggar.

Inger: Jag hade heltidsjobb, men sedan så tvingade jag fram en halvtid och det fick jag, men jag upplevde det inte riktigt positivt. Det var skönt för barnen, men för mig i jobbet var det inte samma tillfredsställelse. Jag visste inte vad som hände, allt flöt omkring mera på något sätt. Det var inte lika bra.

Marianne: Det stora problemet för företag som har etablerat sig här har varit att när de skulle fylla kvoten med kvinnor för att få lokaliseringsstöd, så har inga yrkeskunniga kvinnor funnits för de lediga jobben. Det har varit svarvare och fräsare och sådana kvinnor finns inte här. Det är fortfarande så att man kan räkna på ena handen de flickor som gått igenom sådana linjer. Företagen får dispens och kvinnokvoten fylls med män. Jag tycker man skulle kunna planera bättre så att kvinnor som vill fick yrkesutbildning i tid för att kunna få jobben.

Jens: Det är lätt att ställa upp på sånt som ger en snygg fasad utåt. Men med kraven på lönsamhet och effektivitet på arbetsplatserna så går det inte att förändra. Vi kan göra punktsatser precis som när vi sitter här i kväll och diskuterar och

det kan tillsättas utredningar, men det är liksom bara för att hålla hoppet vid liv och för att inte kvinnorna skall tappa sugen. Jag tror inte att det kommer att hända särskilt mycket.

Börje: Utvecklingen skulle kunna gå snabbare inom statlig och kommunal verksamhet där man inte enbart ser till vinsten. Men de privata arbetsgivarna måste ju också snegla på de offentliga och göra vissa eftergifter för att inte skillnaderna för de anställda skall bli för stora.

Jens: Det värsta i den här debatten är att kvinnorna på något sätt går med på en jämställdhet på mannens villkor. Det är mannen som dikterar det här och det är mannen som styr och ställer i den här diskussionen, även om kvinnorna på många håll aktivt engagerar sig i den.

Mer samverkan i samhällsplaneringen

Börje: I det här samhället gör vi inte saker gemensamt där vi bor eller där vi arbetar. Vi väntar oss att andra skall sköta saker och ting som vi personligen kanske borde ta mer ansvar för. Vi har överlåtit för mycket åt samhället. Ta till exempel det här att vi inte får bygga små kvartersbarnstugor. Till det får man inga statliga bidrag och då har kommunerna inte råd.

Marianne: Det är fel när man bygger nya bostadsområden att de planeras för människor i samma ålder. Så är det i vår mindre ort men också i storstäderna. Varför kan man inte släppa in medelålders människor och pensionärer också? Men då skall det finnas olika typer av hus och lägenheter inom ett och samma bostadsområde. Jag tror att man skulle kunna aktivera pensionärer att ställa upp några timmar per dag och jobba med barntillsyn så att man fick en känsla av att jobba tillsammans. Den gamla bytanken.

Håkan: Situationen blir inte bättre av att bostadsområdena är så segregerade som de är och att de ser ut som de gör. Var och en har sin tvättmaskin och de kan inte gå till någon gemensam tvättstuga och prata och så. Var och en går till sin lilla modul och står och bökar. Det finns behov av andra boendetyper där vi kommer närmare varandra, där det finns naturliga samlingsplatser, kanske gemensam matsal. Kollektivhus verkar intressant men det blir nog inte tillräckligt tryck för att det ska bli verklighet av planerna.

Per: Vem driver samhällsdebatten i de här frågorna i dag? Jo, det är de välutbildade kvinnorna. Men hur skall hemmakvinnorna organisera sig som har var och en sin spis att stå vid. Tjejerna som gått på universitetet de kan samla sig och de driver debatten men det kan inte min morsa där hemma som är 60 år och som borde varit med i debatten för hon har mycket att säga.

- Gunvor: Man måste ytterligare försöka vidga demokratin här, närkontakt, basarbete och gräsrotter och allt det där.
- Håkan: Kvinnorna måste nog ta tag i problemen själva. Därför tror jag kvinnogrupper behövs, utan män.

3 Kvinnors önskemål – huvudpunkter i utredningsresultat

Föreliggande utredning visar att en mycket stor del av kvinnorna icke uppnår en egen försörjning som ligger i nivå med den som män kommer upp till. Detta gäller inte endast kvinnor som varit hemarbetande under större delen av sitt liv. Det gäller också i betydande utsträckning kvinnor som är deltidsarbetande eller som varit borta från förvärvslivet så länge att förvärvs-avbrottet allvarligt påverkat löneläget och möjligheterna att uppnå full tillgodoräkning av ATP-pension.

Enkäten till 7 500 kvinnor i åldern 20–59 år belyser hur kvinnors situation i hemmet med hushållsarbete och barnomsorg påverkar deras situation och möjligheter i arbetslivet och till egen försörjning. Materialet pekar tydligt på två stora och övergripande områden som är av stor betydelse för att kunna förbättra kvinnors situation men också mäns. Det är dels arbetslivet i vidare mening, dels barnomsorgen. En lika central fråga är männens ansvar och delaktighet i det gemensamma arbetet i hemmet och med barnen.

Med arbetslivet avses inte endast tillgången på arbetstillfällen utan också arbetslivets organisation. Denna är av avgörande betydelse för kvinnors och mäns möjligheter att förena förvärvsarbete och familjeliv utan att barn blir lidande. Med barnomsorgen åsyftas det ansvar och praktiska arbete för att barn har trygghet och god omvårdnad som föräldrar måste dela lika. Häri innefattas också den barnomsorg efter barns behov som samhället måste erbjuda alla barn. Den utgör samtidigt grundförutsättningen för att båda föräldrarna skall kunna förena arbetsliv och familjeliv utan att barn kommer i kläm.

Kvinnors bundenhet i barnomsorgen och sämre ställning i arbetslivet bottnar till betydande del i männens bristande engagemang i arbetsuppgifter i familjen. Detta gäller såväl barnomsorgen som övrigt gemensamt hushållsarbete. Även i familjer där både kvinnor och män är heltidsförvärvsarbetande ligger alltså huvuddelen av hushållsarbetet på kvinnan.

Kvinnor väljer i betydande utsträckning arbete och arbetstider med hänsyn till sin familj och sin arbetssituation i hushållet. De förefaller i regel acceptera att vid sidan av förvärvsarbete svara för huvuddelen av det oavlönade arbetet i hemmet med barnomsorg och hushåll.

Kvinnor som inte förvärvsarbetar utanför hemmet har ofta till sin roll som hemarbetande knutit uppgifter av förvärvsarbetskaraktär. Närmare två av fem är sålunda dagmammor, utför legoarbete åt industrin eller är medhjälpare i eget företag. De som inte förvärvsarbetar utanför hemmet har alltså ofta också en förvärvsarbetsroll. Denna ger dock som regel låg inkomst och

begränsad inkomstrygghet. Således utgår i regel inte ersättning för inkomstbortfall vid sjukdom eller arbetslöshet. I många fall är inte heller inkomsten ATP-grundande.

Utredningen visar att det knappast finns anledning att genomgående utgå från en indelning av kvinnor i hemarbetande och förvärvsarbetande. Den helt övervägande delen kvinnor är i våra dagar förvärvsarbetande i större eller mindre omfattning. Även som förvärvsarbetande svarar de för huvuddelen av arbetet inom familjen och har därför i många fall kortare arbetstid än heltid.

Endast i åldern 50 år och över kan man tala om en mera homogen grupp hemarbetande i den meningen att de varit hemarbetande i stort sett hela sitt liv. Någon sådan grupp kommer knappast att finnas när nuvarande 50-åringar uppnått pensionsåldern.

Flertalet kvinnor är i stället förvärvsarbetande under vissa perioder av sitt aktiva liv och hemarbetande under andra. Förvärvsavgiftsperioderna är som regel förorsakade av barnomsorg. De är numera i allmänhet av kortare längd än vad som tidigare var fallet. Anledningen är bland annat det minskade barnantalet per familj, den ökade förvärvsfrekvensen bland kvinnor med barn samt den ökade tillgången på samhällets barnomsorg.

Tolkningar och analyser har därför i många fall gjorts utifrån samtliga kvinnor. Självfallet har dock i olika sammanhang situationen för den grupp som vid själva undersökningstillfället var heltids hemarbetande belysts.

Brist på arbetstillfällen

Endast tio procent av samtliga kvinnor i enkäten anser att det är mycket bra möjligheter för en kvinna i deras egen ålder och med deras utbildning att få arbete på den ort där de bor. Detta motsvarar ungefär 210 000 av alla kvinnor i åldern 20–59 år. 26 procent motsvarande 540 000 anser att det är ganska bra möjligheter att få arbete på orten, 36 procent eller omkring 750 000 ganska dåliga och 28 procent cirka 580 000 tycker att det är mycket dåliga möjligheter. Det är alltså närmare två tredjedelar av kvinnorna som anser att deras möjligheter att få förvärvsarbete är dåliga.

Kvinnor som anser sig som huvudsakligen hemarbetande bedömer utsikterna till förvärvsarbete på orten som sämre än övriga kvinnor. Likaså är kvinnor på orter med en förvärvsfrekvens för kvinnor upp till 56 procent mer pessimistiska om möjligheterna att få arbete på orten än kvinnor bosatta på orter med en förvärvsfrekvens av 56 procent och över. Förvärvsfrekvensen gäller kvinnor i åldern 16–64 år med en arbetstid av 20 timmar och mer per vecka.

En låg förvärvsfrekvens för kvinnor på orten i förening med en pessimistisk bedömning av arbetsmöjligheterna kan leda till resignation och bristande aktivitet när det gäller att ge sina önskemål till känna. Enkäten visar att endast en av tio heltids hemarbetande, som önskar förvärvsarbete, var anmäld som arbetssökande på arbetsförmedlingen.

Materialet tyder på att kvinnor anser möjligheterna att få arbete och arbete av den typ de vill ha som starkt begränsade. Det finns i enkäten ett starkt uttalat önskemål från kvinnor om förvärvsarbete. Detta innebär i förhållande

till nuläget att 330 000 hemarbetande kvinnor vill komma in på arbetsmarknaden. Av dessa bor 270 000 på orter med en förvärvsfrekvens under 56 procent och 55 000 på orter med en förvärvsfrekvens under 42 procent. 110 000 har inga barn under tretton år, 70 000 har barn i åldern sju till tolv år och 150 000 har barn under sju år.

Den i regel ringa tillgången på barnomsorg i orter med låg förvärvsfrekvens är ett allvarligt hinder för kvinnor att ställa upp på arbetstillfällen som under hand kan bli tillgängliga. För kvinnor i åldern 40 år och över är det bristen på lämpliga arbetstillfällen i de orter flertalet av dessa kvinnor bor som utgör det främsta hindret för dem att förverkliga sin rätt till arbete och egen försörjning.

I dagens arbetsmarknadsläge är vidare flickor mer utsatta än pojkar. Av ungdomar under 20 år som uppbar kontant arbetsmarknadsstöd var 1976 70 procent flickor. 1978 låg andelen flickor på 65 procent. Detta visar att det redan från ungdomsåren är svårare för flickor att komma in på arbetsmarknaden än för pojkar. Detta är knappast en effekt av barnomsorgs- och familjeansvar utan är ett uttryck för de större svårigheter kvinnor har på arbetsmarknaden. En grundläggande orsak härtill är flickors mer begränsade yrkessektor och det motstånd som alltjämt förekommer mot anställning av kvinnor på traditionellt manliga jobb. Detta tar sig knappast längre uttryck i en direkt vägran att anställa flickor utan i stället i en större benägenhet att i första hand anställa pojkar.

Det helt övervägande antalet kvinnor anser att vid arbetslöshet skall samhället främst hjälpa yngre kvinnor och yngre män att få arbete. Hemarbetande, som vill ha förvärvsarbete, är i hög grad beredda att genomgå utbildning för att kunna få arbete. En av tre kan tänka sig en utbildning av ett år eller längre. Här finns alltså en markering av kvinnors krav på samhällsinsatser för att förbättra kvinnors möjligheter på arbetsmarknaden.

Trots detta har endast en mycket liten del av de hemarbetande som vill ha förvärvsarbete varit i kontakt med arbetsförmedlingen. Det är endast en av sex som varit i kontakt med förmedlingen och en av tio som är anmälda där. Däremot visar enkäten att så gott som alla läser platsannonser. Fler än som kontaktat arbetsförmedlingen har själva tagit kontakt med arbetsgivare. Vidare visar erfarenheten att när det kommer arbetstillfällen till orten ger kvinnorna sig till känna.

Reaktion inför arbetslivets villkor

Kvinnor bär av tradition huvudansvaret för barnen och för hemmets skötsel. Sammanhållningen inom familjen och miljön i hemmet har ansetts vila på kvinnorna. Även sedan kvinnor i betydande utsträckning sökt sig ut på arbetsmarknaden har huvudansvaret för hemmet, familjen och barnomsorgen legat kvar på dem. Kvinnor har accepterat detta och valt veckoarbetstid och arbetstidförläggning så att det passat deras familj. Eller också har de stannat hemma och tagit hand om familjen. De har utfört det oavlönade arbetet i hemmet. Ett arbete med barn som inte värderats i merithänseende ute i förvärvslivet. Vid ansökan till utbildning har det inte heller alltid givits erfarenhetsmeriter av motsvarande värde som allmän träning i arbetslivet.

Arbetet i hemmet med barn och hushåll inräknas inte i bruttonationalprodukten. Först när den hemarbetandes arbetsuppgift utföres av betald arbetskraft i hemmet eller blir kommunal eller privat barnomsorg inräknas arbetet i bruttonationalprodukten och leder till produktionsökning i samhället. Detsamma gäller när hushållsproduktion övertas av industri- eller serviceföretag.

Enligt enkäten vill i stort sett alla kvinnor förvärvsarbeta. Bland kvinnor med barn i förskoleåldern är det närmare 90 procent, och för övriga kvinnor över 90 procent. Flertalet kvinnor anser att förvärvsarbete har ett värde i sig, att kvinnor behöver de kontakter med vuxna som förvärvsarbetet ger och att en egen inkomst är nödvändig för en kvinnas självkänsla. De anser det också naturligt både för kvinnor och män att förvärvsarbeta.

Kvinnors önskemål om förvärvsarbetstid är direkt beroende av yngsta barnets ålder. Av kvinnor som inte har några barn vill 83 procent förvärvsarbeta 20 timmar och mer. Bland kvinnor med yngsta barn i förskoleåldern är det knappt 50 procent och bland kvinnor med yngsta barn i ålder 7–9 år knappt 60 procent som vill förvärvsarbeta denna tid. En av tre med yngsta barn i förskoleåldern och en av fyra med yngsta barn i åldern 7–9 år vill förvärvsarbeta 16–19 timmar per vecka.

Materialet visar att det stora flertalet kvinnor även i fortsättningen räknar med att det är de som främst måste ställa upp på omsorgen om barnen. Denna bedömning förefaller realistisk dels utifrån det engagemang män hittills tagit i barnomsorgen, dels utifrån dagens arbetsliv som knappast ger möjlighet att förena heltids förvärvsarbete med barnomsorg. Trots lagen om föräldraledighet medger inte heller dagens arbetsliv män ledighet eller nedsatt arbetstid för barnomsorg med samma självklara rätt som kvinnor.

Det är mot denna bakgrund som kvinnors önskemål om förvärvsarbetstider måste betraktas och bedömas. Kvinnor har valt förvärvsarbetstider som i kombination med barnomsorg och hemarbete ger en rimligare totalarbetstid än vad många i dag har. Kvinnors önskemål om förvärvsarbetstider tyder på att de anser en generell arbetstidsförkortning mycket viktig.

Flertalet män tar icke eget ansvar för barnomsorg och hushållsarbete i en omfattning som gör det möjligt för kvinnor att förvärvsarbeta i den utsträckning att de kan skaffa sig en egen försörjning. De gifta kvinnornas inträde på arbetsmarknaden har inte inneburit någon större förändring i mäns arbetsinsatser i hemmet. I varje fall har det inte i nämnvärd utsträckning underlättat för kvinnor att delta i arbets- och samhällsliv på åtminstone något så när jämförbara grunder som män. Således gör enligt maka/samboendes uppgift, i familjer där kvinnan är heltids förvärvsarbetande, 18 procent av männen 20 timmar och mer av arbetet med barnomsorg och hushållsarbete mot 51 procent av kvinnorna. Detta innebär att kvinnors möjligheter till vidareutveckling utanför ordinarie arbetstid, fackligt och politiskt engagemang, är betydligt mer begränsade än männens.

Följder av vårdnadsansvar

Inte endast de hemarbetande utan även de förvärvsarbetande mammorna har allttjämt den största delen av ansvaret och det praktiska arbetet med barnen.

Såsom tidigare konstaterats, är detta arbete knappast möjligt att förena med heltids förvärvsarbete. Papporna har inte i någon omfattning av praktisk betydelse för kvinnorna minskat ned sitt förvärvsarbete. Mammorna har försökt lösa sitt problem att förena barnomsorg med viss egen försörjning genom att arbeta deltid.

Många kvinnor slutar sitt förvärvsarbete och stannar hemma i samband med att familjen får sitt första barn. Det blir först något eller några år men lätt ytterligare år. Kvinnor stannar lätt hemma så länge att de inte vågar eller orkar genomföra den förändring som är nödvändig för att börja förvärvsarbete. Kvinnor kommer efter i arbetslivet därför att de svarar för reproduktionen, det vill säga barnafödande samt vård och fostran av barn. Som helt hemarbetande eller som deltidsarbetande tar de huvuddelen av ansvaret och arbetet för reproduktionen i samhället.

Men det är inte endast arbetet utan också kostnaderna för reproduktionen som kvinnorna får bära. En särskild bearbetning har gjorts av lönestatistik för kvinnliga industrijänstemän 1974. Denna visar att kostnaderna för den hemarbetande för förvärvsavbrott blir avsevärt högre än lönebortfallet under de år kvinnan är hemarbetande. Anledningen härtill är att kunskapskapitalet, det vill säga yrkeskunskaperna, under åren som hemarbetande minskar. Vid återinträde på arbetsmarknaden måste den hemarbetande därför räkna med ett lägre löneläge än den som inte gjort förvärvsavbrott för hemarbete.

Beräkningarna visar att kvinnliga industrijänstemän med grundskoleutbildning som vid 27 års ålder stannar hemma i fem år får en livsinkomst efter skatt som är 83 procent av vad som gäller för kvinnor som inte gjort förvärvsavbrott. Kvinnor med gymnasieskoleutbildning som gör motsvarande förvärvsavbrott för hemarbete får räkna med att få sin livsinkomst efter skatt sänkt till 78 procent.

Ett motsvarande tio års förvärvsavbrott vid 27 års ålder innebär att livsinkomsten sjunker till 66 procent för grundskoleutbildade och till 62 procent för gymnasieskoleutbildade av livsinkomsten för förvärvsarbetande kvinna som inte gjort sådant avbrott. För grundskoleutbildade har räknats med en yrkesverksam tid av 48 år och för gymnasieskoleutbildade av 45 år. Avbräcket i inkomst är således inte utan betydelse. Dessutom innebär förvärvsavbrott sämre möjligheter till stimulerande arbetsuppgifter.

Inte heller ur samhällets synpunkt är det lönsamt att kvinnor med barnomsorgsansvar gör förvärvsavbrott. I det stora flertalet fall blir produktionsstillskottet när kvinnan förvärvsarbetar större än de kostnader samhället har för att kunna erbjuda henne barnomsorgsplatser. En kvinna med grundskoleutbildning måste ha mer än två barn och en kvinna med gymnasieutbildning mer än tre barn om produktionsbortfallet inte skall bli högre än samhällets kostnader för barnomsorgsplatser.

Den bearbetning utredningen låtit göra av riksförsäkringsverkets ATP-register visar att nio procent av de 1976 35-åriga kvinnorna och 33 procent av de 60-åriga under perioden 1960–76 inte tjänat in ett enda ATP-år.

Motsvarande procenttal är för 35-åriga män fem procent och 60-åriga män två procent. Förutom skillnader i intjänade ATP-år mellan kvinnor och män visar siffrorna att yngre kvinnor är knutna till förvärvslivet i en helt annan utsträckning än äldre.

Kvinnors genomsnittliga ATP-poäng är mindre än en tredjedel av mäns. Anledningen är dels att lönesättningen ofta är lägre för kvinnor än för män, dels att inkomsterna blir lägre på grund av att kvinnor är deltidsanställda eller har förvärvsavbrott.

Bearbetningen av ATP-registret visar att det stora flertalet kvinnor inte har skapat sig en egen försörjning. En av huvudanledningarna härtill är att de ställt upp för barnen och genom att helt stanna hemma eller ta förvärvsarbete på deltid påtagit sig kostnaderna för reproduktionen. För kvinnorna själva innebär detta att de för sin försörjning är beroende av make/samboende och att de inte bygger upp en egen försörjning för ålderdomen som är jämförbar med männens.

Hemarbetande för barnens skull

Av mödrar med barn i förskoleåldern är det tolv procent som helt vill avstå från förvärvsarbete. Ungefär tio procent vill arbeta högst femton timmar per vecka, det vill säga en arbetstid som för många gör det möjligt att helt själva ta hand om barnen.

Andelen som vill stanna hemma hos barnen sjunker med stigande ålder på yngsta barn. När yngsta barn är tio år och äldre är det omkring fem procent som vill vara hemma på heltid. Det är framför allt mödrar med barn i förskoleåldern som tycker det är viktigt att själva få ta hand om barnen. Detta gäller i viss mån även mödrar med barn i den första skolåldern. Här är det runt tio procent som vill vara helt hemma. Ungefär lika stor andel vill arbeta 1–15 timmar per vecka.

Hemarbetsperiodens längd påverkas av speciella behov hos barnet, möjligheterna att ordna barnomsorgen, och tillgången på arbetstillfällen på orten. Även männens åsikter om kvinnors hemarbete spelar in. Helt klart är dock att dagens mödrar är hemma på heltid för att ta hand om barnen i betydligt kortare perioder än de mödrar var, som nu är i 50-årsåldern eller äldre.

Krav på kommunal barnomsorg

Hösten 1978 hade 23 procent av *samtliga* kvinnor med barn i förskoleåldern tillgång till kommunal barnomsorg, daghem eller familjedaghem. Enligt enkäten önskar 46 procent kommunal barnomsorg. Detta innebär en fördubbling av den nuvarande kommunala barnomsorgen.

Enkätmaterialet visar tydligt att en betydande del av de *hemarbetande* med barn under sju år vill dela ansvaret och arbetet med barnen så att de inte är helt bundna av barnomsorgen. 88 procent av de hemarbetande med barn i förskoleåldern tar nu själva helt hand om sina barn. Det är 38 procent som räknar med att göra detta även i fortsättningen. Detta innebär att hälften av de hemarbetande har barntillsynen ordnad på ett sätt som de inte är nöjda med. Hälften av dem som vill ordna barntillsynen på annat sätt vill ha kommunal barnomsorg. Övriga vill förena egen omsorg med andra tillsynsformer, till exempel make, släkting eller tillsyn ordnad på privat väg.

Det finns alltså en klar önskan bland hemarbetande med barn under sju år att barntillsynsansvaret skall delas på flera och inte bäras av mammorna ensamma. Detta sammanhänger med att en betydande del av de hemarbetande mammorna vill börja förvärvsarbete på deltid. Men även de som inte vill börja förvärvsarbete vill i många fall dela barnansvaret med någon.

Bland de *förvärvsarbetande* är det 37 procent som har kommunal barnomsorg men 59 procent som önskar det. De som inte har men vill ha kommunal omsorg har löst barntillsynen på olika sätt, till exempel på privat väg, genom anlitanande av släktingar eller genom att modern förvärvsarbetar avkortad tid eller deltidsarbetar.

De i enkäten uttryckta önskemålen om barnomsorg får anses utgå från föreliggande kostnadsläge. Vid en minskning av kostnaderna för barnomsorg kan efterfrågan på kommunal barnomsorg förväntas ytterligare öka och de kombinationer av barntillsynsformer som nu förekommer i motsvarande grad minska. Lösning av barnomsorgen med kombinationer av olika tillsynsformer torde vara föranledd av brist på kommunal omsorg eller av kostnadsskäl.

Ohållbar situation

Den nya äktenskapslagstiftningen utgår från att kvinnor och män skall bygga upp en egen försörjning. Vid äktenskaps upplösning skall således i princip vardera maken svara för sin egen försörjning. Underhållsbidrag skall således endast i undantagsfall utgå under kortare tid.

Om denna princip råder enighet. Föreliggande utredning har emellertid visat att kvinnor inte bygger upp en egen försörjning av tillfredsställande nivå. Detta innebär att de vid äktenskaps upplösning kommer i ett ekonomiskt underläge i förhållande till män.

4 Några statistikuppgifter om hemarbetande

Redovisningen av antalet hemarbetande grundar sig på uppgifter från folk- och bostadsräkningen 1975 och arbetskraftsundersökningen. Eftersom den förra undersökningen använder begreppet *hemmafru* och den senare uttrycket *arbete i eget hushåll* är det dessa begrepp som används i detta kapitel. I övrigt har utredningen använt uttrycket hemarbetande för kvinnor som betraktar sig som hemarbetande och som icke är förvärvsarbetande utanför hemmet.

Folk- och bostadsräkningen 1975

För att få en överblick av kvinnors egen uppfattning av sig själva som hemmafruar har vissa specialbearbetningar gjorts av tidigare icke bearbetade uppgifter i Folk- och bostadsräkningen 1975. I Fob -75 ingår samtliga i Sverige bosatta under veckan 20–26 oktober 1975. Vid insamlingen av uppgifter fick var och en fylla i sin sysselsättning under veckan. Ett av svarsalternativen var ”hemmafru/hemmaman”. Var och en skulle dessutom ange hur många timmar som de förvärvsarbetade under veckan samt hur många kronors A-inkomst, det vill säga inkomst av arbete, de hade under året.

Enligt Fob -75 fördelar sig de 2,5 miljonerna kvinnor i åldern 16–64 år på följande grupper:

	Antal	Procent
Hemmafruar	579 486	23
Studerande	176 019	7
Medhjälpande	36 701	1
Förvärvsarbetande	1 594 596	63
Övriga	163 387	6
Totalt	2 550 189	100

Omkring 580 000 eller 23 procent uppgav sig vara hemmafruar. Antalet hemmamän i åldern 16–64 år var 5 000. Med hänsyn till det ringa antalet har någon bearbetning inte gjorts.

I tabell 4.1 redovisas kvinnor som uppgivit sig vara hemmafruar och som förvärvsarbetat högst 19 timmar i veckan samt haft en årsinkomst av arbete på högst 9 099 kronor, det vill säga de hade icke nått upp till ATP-grundande

Tabell 4.1 Hemmafruar enligt egen uppgift

A-inkomst kronor	Arbetstid	Hela riket	Glesbygd	Tätort	Svensk medborg.	Utländsk medborg.	Svensk medborg. ej född i Sverige
0	0	316 717	68 409	248 308	303 883	12 834	12 303
	1- 9	588	127	461	573	15	35
	10-15	511	139	372	492	19	20
	16-19	362	262	100	355	7	16
1-4 500	0	108 956	24 591	84 365	104 076	4 880	3 581
	1- 9	4 749	884	3 865	4 622	127	175
	10-15	3 001	572	2 429	2 912	89	105
	16-19	534	142	392	514	20	17
4 501-9 099	0	52 480	11 347	41 133	49 514	2 966	1 636
	1- 9	4 195	728	3 467	4 075	120	152
	10-15	4 640	735	3 905	4 492	148	170
	16-19	1 005	196	809	974	31	41
0-9 099	0-19	497 738	108 132	389 606	476 482	21 256	18 251

inkomst. Hemmafruarna redovisas i tabellen dels för hela riket dels uppdelade på glesbygd och tätort. Dessutom redovisas var för sig hemmafruar som är svenska medborgare, utländska medborgare och svenska medborgare ej födda i Sverige.

Några skillnader i andelen hemmafruar efter arbetsinkomst och efter förvärsarbetstid föreligger inte mellan glesbygd och tätort. Detta framgår av tabell 4.2. Även mellan hemmafruar som är utländska medborgare och svenska medborgare är överensstämmelsen i dessa avseenden god.

Tabell 4.2 Andelen i Sverige bosatta kvinnor som uppgivit sig vara "hemmafruar" och för vilka gäller dels förvärsarbetstid av högst 19 tim/v dels arbetsinkomst för året upp till 9 100 kr.

	Svenska medborgare			
	Hela riket	Glesbygd	Tätort	Utl. medb.
<i>Förvärsarbetstid, tim/v</i>				
0	96	96	96	97
1 - 9	2	2	2	1
10-15	2	1	2	1
16-19	<1	1	<1	1
Summa procent antal	100 497 738	100 108 132	100 389 606	100 21 256
<i>Arbetsinkomst, kr/år</i>				
0-	64	64	64	61
1 - 4 500	24	24	23	24
4 501-9 099	13	12	13	15
Summa procent antal	101 497 738	100 108 132	100 389 606	100 21 256

Det är en betydligt större del av hemmafruarna som angivit arbetsinkomst än förvärvsarbetstid. Detta beror på att inkomstuppgiften avser årsinkomst. Den som redovisat inkomst kan således ha varit helt hemarbetande undersökningsveckan men utfört förvärvsarbete tidigare under året.

De 500 000 hemmafruarna i tabell 4.2 ligger alla under inkomstgränsen för tillgodoräkning av ATP. Nästan två tredjedelar saknar helt inkomst.

Kvinnor som anger sig vara hemmafruar är som regel icke förvärvsarbete. Endast 4 procent uppger förvärvsarbetstid men 37 procent arbetsinkomst. Detta tyder på att ungefär en tredjedel övergått från förvärvsarbete till hemarbete under de tio första månaderna 1979.

Utöver de i tabellen redovisade 500 000 kvinnorna har ytterligare 80 000 uppgivit sig vara hemmafruar. Detta är kvinnor som förvärvsarbetat så lång tid eller av så stor omfattning före hemarbetsperioden att deras arbetsinkomst för året kommit över 9 099 kronor. I denna grupp finns också ungefär 15 000 som förvärvsarbetar 1–19 timmar per vecka och har högre årsinkomst än 9 099 kronor.

Det är naturligt att i en definition av hemmafru utgå från hur kvinnor själva ser på sin situation. Vilken bild har de av sig själva, det vill säga i vilken utsträckning ser de sig själva som hemmafruar. Denna självbild är viktig eftersom det är kvinnornas egen uppfattning av sin situation som styr deras handlande. Det ligger nära till hands att den som själv ser sig som hemmafru låter förväntningarna på en hemmafru styra sitt beteende. Antingen anpassar de sig då till dessa förväntningar eller också tar de avstånd från dem. I båda fallen utgår de från sin egen självbild som hemmafru och utifrån denna reagerar de på de krav som omvärlden ställer på en hemmafru.

Det är knappast tillfredsställande att i en definition av hemmafru helt bortse från eventuell förvärvsarbetstid. Ett förhållandevis omfattande förvärvsarbete påverkar nämligen rollen som hemmafru. Förvärvsarbetstiden inkräktar på hemarbetet såväl i timmar räknat som i fråga om arbetets planering och förläggning. Det har därför ansetts rimligt att vid redovisningen av FoB-statistiken begränsa begreppet hemmafru till dem som själva uppgivit sig vara hemmafruar och som förvärvsarbetat högst nio timmar per vecka.

Vid definitionen av hemmafru har inte årsinkomsten av arbete beaktats. I och för sig finns skäl härför eftersom hemarbetande som saknar egen inkomst är helt beroende av andra – oftast mannen – för sin försörjning. Den som var hemmafru vid undersökningstillfället i oktober kan dock tidigare under året ha varit förvärvsarbete och på så sätt kommit upp i förhållandevis hög årsinkomst. Definitionen av hemarbetande har därför gjorts utan beaktande av årsinkomsten.

Med den definition av hemmafru som här använts fanns det 1975 544 000 hemmafruar. En utförligare beskrivning av beräkningen av antalet hemmafruar finns i Hemmafruar och arbetsmarknad, Uppsala universitet 1979.

”Hemmafruar” i Fob-statistiken 1975 med en förvärvsarbetstid under 10 timmar i veckan kommer här att redovisas efter åldersgrupper och barnantal dels för svenska och utländska medborgare dels för olika bostadsort, glesbygd respektive tätort.

Hemmafruar bland svenska och utländska medborgare

Av de 544 000 hemmafruarna var 520 000 svenska medborgare och 24 000 utländska medborgare.

Bland kvinnliga svenska medborgare var 22 procent hemmafruar emot 19 procent bland svenska medborgare som inte var födda i Sverige. Samma andel hemmafruar – 19 procent – gällde också gruppen kvinnliga utländska medborgare. Det skulle alltså vara något vanligare att svenska medborgare födda i Sverige blir hemmafruar.

Antal och andel hemmafruar efter medborgarskap och ålder framgår av tabellerna 4.3 och 4.4. Det finns i åldersgrupperna över 30 år en tydlig skillnad i andelen hemmafruar mellan svenska medborgare å ena sidan och utländska medborgare samt svenska medborgare ej födda i Sverige å den andra.

I yngsta åldersgruppen 16–19 år är det ovanligt med hemmafruar. Det är dock något vanligare bland utländska medborgare än bland svenska. I åldersgruppen 20–29 år är runt 20 procent hemmafruar oavsett medborgarskap. Utländska medborgare och svenska medborgare ej födda i Sverige ligger kvar på denna nivå även i åldersgrupperna däröver. Svenska medborgare däremot har en klart högre andel hemmafruar i åldersgrupperna 30–39 och 50–64 år. Den för svenska medborgare markerat lägre andelen hemmafruar i åldern 40–49 år tyder på att det mellan denna och närmast högre åldersgrupp

Tabell 4.3 Antal hemmafruar efter medborgarskap och ålder

Ålder	Samtliga svenska medborgare	Svenska medborgare ej födda i Sverige	Utländska medborgare
16–19	4 633	91	754
20–29	103 793	1 928	9 966
30–39	130 742	4 540	7 520
40–49	82 252	5 327	3 551
50–59	125 835	5 842	1 906
60–64	72 832	2 243	506
16–64	520 087	19 971	24 203

Tabell 4.3 Antal hemmafruar efter medborgarskap och ålder

Ålder	Samtliga svenska medborgare	Svenska medborgare ej födda i Sverige	Utländska medborgare
16–19	4 633	91	754
20–29	103 793	1 928	9 966
30–39	130 742	4 540	7 520
40–49	82 252	5 327	3 551
50–59	125 835	5 842	1 906
60–64	72 832	2 243	506
16–64	520 087	19 971	24 203

finns en generationsförändring i förhållande till en mera stadigvarande hemmafruroll.

Andelen hemmafruar efter medborgarskap och barnantal framgår av tabellerna 4.5 och 4.6.

Andelen hemmafruar var större bland svenska medborgare än bland utländska. Detta gällde både för kvinnor utan hemmavarande barn och för kvinnor med hemmavarande barn. Det gällde också oberoende av antal barn.

Av svenska medborgare utan hemmavarande barn var 15 procent hemmafruar. Motsvarande värde för de utländska medborgarna var 8 procent.

Andelen hemmafruar bland kvinnor med ett hemmavarande barn var 23 och 21 procent för svenska respektive utländska medborgare. Andelen hemmafruar stiger med ökande barnantal för båda medborgarskapsgrupperna. Bland dem som hade fyra hemmavarande barn var 50 procent av de svenska och 40 procent av de utländska medborgarna hemmafruar.

Skillnaderna i andelen hemmafruar är betydande mellan svenska medborgare och utländska. Olikheter i åldersfördelning och utbildning kan dock spela en viss roll.

Svenska medborgare ej födda i Sverige visar god överensstämmelse med utländska medborgare med undantag av dem som inte har barn.

Där är andelen hemmafruar 15 procent, dvs. samma som för samtliga svenska medborgare.

Tabell 4.5 Antal hemmafruar efter medborgarskap och antal hemmavarande barn under 17 år

Antal barn	Samtliga svenska medborgare	Svenska medborgare ej födda i Sverige	Utländska medborgare
0	201 582	8 044	4 457
1	104 192	4 064	6 723
2	142 837	4 763	7 954
3	55 509	2 180	3 353
4	12 338	626	1 129
5	2 700	197	368
6 el. flera	992	97	219

Tabell 4.6 Andel hemmafruar av samtliga kvinnor efter medborgarskap och antal hemmavarande barn under 17 år

Antal barn	Samtliga svenska medborgare	Svenska medborgare ej födda i Sverige	Utländska medborgare
0	14.6	14.8	8.3
1	22.5	18.2	21.0
2	34.4	25.9	27.9
3	43.3	32.4	34.9
4	50.1	39.1	39.7
5	58.0	49.5	47.4
6 el. flera	66.7	64.7	61.2

Hemmafruar på olika bostadsorter

Av de 544 000 hemmafruarna var 117 000 bosatta i glesbygdsområden och 427 000 i tätorter.

I glesbygderna var 30 procent av kvinnorna hemmafruar och i tätorterna 20 procent. I hela riket var 21 procent av kvinnorna hemmafruar.

Antal och andel hemmafruar efter bostadsort och ålder framgår av tabellerna 4.7 och 4.8.

I den yngsta åldersgruppen 16 till 19 år fanns det få hemmafruar både i glesbygd och i tätorter – två respektive tre procent av kvinnorna. För samtliga andra åldersgrupper var det betydligt vanligare med hemmafruar i glesbygd än i tätort. I åldern över 20 år var det 27–36 procent som var hemmafruar i glesbygd mot 17–28 procent i tätort.

Antal och andel hemmafruar efter bostadsort och antal hemmavarande barn framgår av tabellerna 4.9 och 4.10.

Bland barnlösa såväl som bland kvinnor med hemmavarande barn förekommer det en större andel hemmafruar i glesbygd än i tätort. 23 procent var hemmafruar av de barnlösa kvinnorna i glesbygd mot 13 procent i tätort. För kvinnor med ett hemmavarande barn var motsvarande andel 34 respektive 21 procent. Andelen hemmafruar steg med ökande barnantal både i tätort och i glesbygd. Skillnaden mellan glesbygd och tätort i andel hemmafruar var störst vid ett barn men sjönk därefter med stigande barnantal.

Tabell 4.7 Antal hemmafruar efter bostadsort och ålder

Ålder	Glesbygd	Summa tätort	Hela riket
16–19	571	4 816	5 387
20–29	18 102	95 657	113 759
30–39	24 691	113 571	138 262
40–49	22 133	63 670	85 803
50–59	34 085	93 656	127 741
60–64	17 864	55 474	73 338
16–64	117 446	426 844	544 290

Tabell 4.8 Andel hemmafruar av samtliga kvinnor efter bostadsort och ålder

Ålder	Glesbygd	Summa tätort	Hela riket
16–19	1.7	2.8	2.6
20–29	27.1	18.1	19.1
30–39	35.2	24.4	25.8
40–49	29.9	17.0	19.1
50–59	35.7	22.4	24.9
60–64	36.4	28.1	29.7
16–64	30.1	19.8	21.3

Tabell 4.9 Antal hemmafruar efter bostadsort och antal hemmavarande barn under 17 år

Antal barn	Glesbygd	Summa tätort	Hela riket
0	51 138	154 901	206 039
1	22 703	88 149	110 852
2	26 532	124 359	150 791
3	12 389	46 473	58 862
4	3 516	9 951	13 467
5	899	2 169	3 068
6 el. flera	369	842	1 211

Tabell 4.10 Andel hemmafruar av samtliga kvinnor efter bostadsort och antal hemmavarande barn under 17 år

Antal barn	Glesbygd	Summa tätort	Hela riket
0	22.7	12.8	14.3
1	33.5	20.6	22.4
2	42.2	32.6	33.9
3	48.8	41.3	42.7
4	52.8	47.8	49.1
5	59.2	55.5	56.5
6 el. flera	66.2	65.4	65.6

”Medhjälpande” i eget företag

I folk- och bostadsräkningen samt i Arbetskraftsundersökningen kallas den som minst en timme oavlönad biträder annan familjemedlem i dennes företag och även tillhör samma hushåll som denna för *medhjälpande familjemedlem*. Undantag härifrån utgör näringsgrenen jordbruk med binäringar där medhjälpande skall ha arbetat mer än 15 timmar för att räknas som förvärvsarbetande. Anledningen härtill har uppgetts vara att i synnerhet inom jordbruket gränsdragningen mellan medhjälpande och övriga familjemedlemmar kan vara svår att göra. Det kan nämnas att någon motsvarande skillnad mellan jordbruk och andra företag icke förekommer i ILO:s definition av medhjälpande.

Den som endast förvärvsarbetar som medhjälpande inom näringsgrenen jordbruk med binäringar med en arbetsinsats i företaget av 15 timmar och mindre i veckan är således icke inräknad i den förvärvsarbetande befolkningen. Eftersom medhjälpande i jordbruket oftast är kvinnor innebär detta en underskattning av kvinnors förvärvsinsats och en överskattning av gruppen icke förvärvsarbetande med arbete i eget hushåll.

Den specialbearbetning utredningen låtit göra av data från Folk- och bostadsräkningen 1975 omfattade också en bearbetning av egna företagare. Egentligen skulle denna ha utgått från kvinnor gifta och/eller samboende med egna företagare. Då det av tekniska skäl innebar stora svårigheter att samköra näringsgren med samboende kvinna gjordes bearbetningen i stället utifrån manlig företagare gift eller ej gift samboende.

Enligt FoB-75 fanns det 178 000 manliga egna företagare 16 år och äldre som var samboende. Av dessa var 160 000 under 65 år. Såsom framgår av tabell 4.11 var 90 procent av de samboende egna företagarna 16–64 år gamla. 40 procent av familjeföretagen fanns inom jordbruk med binärningar och 60 procent inom övriga näringsgrenar.

Tabell 4.11 Antal manliga egna företagare som var samboende, fördelade efter ålder och näringsgren.

Näringsgren	Ålder		Totalt
	16–64 år	65 år–	
Jordbruk med binärningar	62 420	8 881	71 301
Övriga näringsgrenar	97 701	8 669	106 370
Samtliga näringsgrenar	160 121	17 550	177 671

Av de 160 000 kvinnor som är samboende med manliga egna företagare i åldern 16–64 år är 103 000 sysselsatta som medhjälpare i företaget. Enligt tabell 4.12 är 93 procent av de medhjälpare kvinnorna samboende med män som är under 65 år. Då samboende kvinnor genomsnittligt är något yngre än de män de sambor med bör antalet medhjälpare kvinnor vara något högre än 103 000.

Tabell 4.12 Antal medhjälpare kvinnor, mer än 15 timmar per vecka, som sambor med egna företagare fördelade efter mannens ålder och näringsgren.

Mannens näringsgren	Mannens ålder		Totalt
	16–64 år	65 år–	
Jordbruk med binärningar	39 975	4 047	44 022
Övriga näringsgrenar	62 843	3 306	66 149
Samtliga näringsgrenar	102 818	7 353	110 171

Antalet samboende kvinnor som arbetade 1–15 timmar i veckan uppgick endast till 2 894. Detta är en förvånansvärt låg siffra. Arbetskraftsundersökningen, som tar in uppgifter under två mätveckor varje månad, redovisar antalet medhjälpare kvinnor i jordbruket med en arbetstid under 15 timmar i veckan till 8 000 år 1978.

När de cirka 3 000 som är medhjälpare i jordbruket 1–15 timmar inräknas skulle följande antal kvinnor vara sysselsatta som medhjälpare inom familjeföretagen:

Jordbruk med binärningar	46 916
Övriga näringsgrenar	66 149
Samtliga näringsgrenar	113 065

Av kvinnor samboende med egna företagare är 64 procent sysselsatta som medhjälpare. Såsom framgår av tabell 4.13 är skillnaderna mellan jordbruk med binärningar och andra näringsgrenar liten.

Tabell 4.13 Andel medhjälpare kvinnor som är samboende med egen företagare

Den samboende mannens näringsgren	Procent
Jordbruk med binärningar	66
Övriga näringsgrenar	62
Samtliga näringsgrenar	64

Förvärvsarbetstidens längd för kvinnor samboende med egna företagare framgår av tabell 4.14. Arbetstiden avser medhjälp i företaget men i förekommande fall även annat förvärvsarbete vid sidan härav.

Tabell 4.14 Förvärvsarbetande kvinnor samboende med egna företagare fördelade efter arbetstidens längd

Mannens näringsgren	Antal timmar per vecka					Summa	
	1-9	10-15	16-19	20-34	35-	procent	antal
Jordbruk med binärningar	4	8	9	25	55	101	46 916
Övriga näringsgrenar	5	10	8	31	45	100	66 149

Av tabellen framgår att kvinnor samboende med egna företagare inom jordbruk med binärningar arbetar något längre tid än kvinnor som är samboende med egna företagare inom andra näringsgrenar. Bland kvinnor som sambodde med företagare i näringsgren jordbruk var det 55 procent som arbetade mer än 35 timmar per vecka medan motsvarande för övriga näringsgrenar var 46 procent. För samtliga näringsgrenar gällde dock att drygt tre fjärdedelar av de sysselsatta kvinnorna arbetade minst halvtid, det vill säga minst 20 timmar per vecka.

Arbetskraftsundersökningen

I arbetskraftsundersökningen som görs fortlöpande redovisas personer som icke ingår i arbetskraften efter huvudsaklig verksamhet till exempel studier eller arbete i eget hushåll. Den senare gruppen omfattar hemarbetande mera stadigvarande och personer som av olika skäl gått ur arbetskraften och uppgivit arbete i eget hushåll.

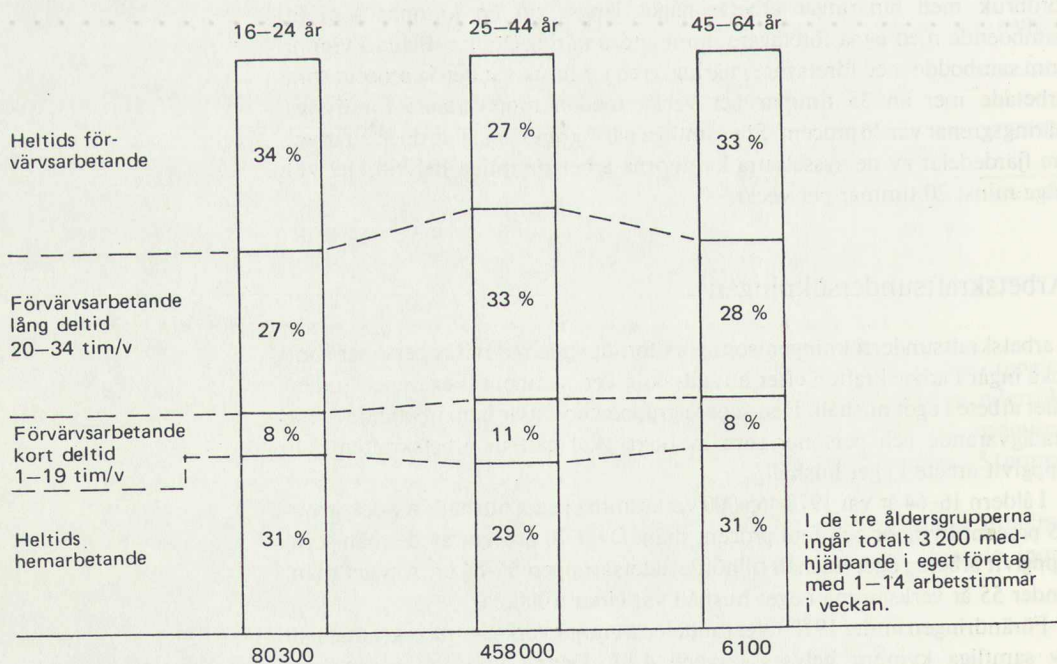
I åldern 16-64 år var 1978 465 000 verksamma i eget hushåll. Av dessa var 95 procent kvinnor och fem procent män. Över 70 procent av de män som uppgivit arbete i eget hushåll tillhörde åldersgruppen 55-64 år. Antalet män under 55 år verksamma i eget hushåll var cirka 6 000.

Förändringen under 1970-talet i andelen kvinnor verksamma i eget hushåll av samtliga kvinnor belyses i tabell 4.15. Denna visar att i samtliga åldersgrupper andelen verksamma i eget hushåll sjunkit kraftigt.

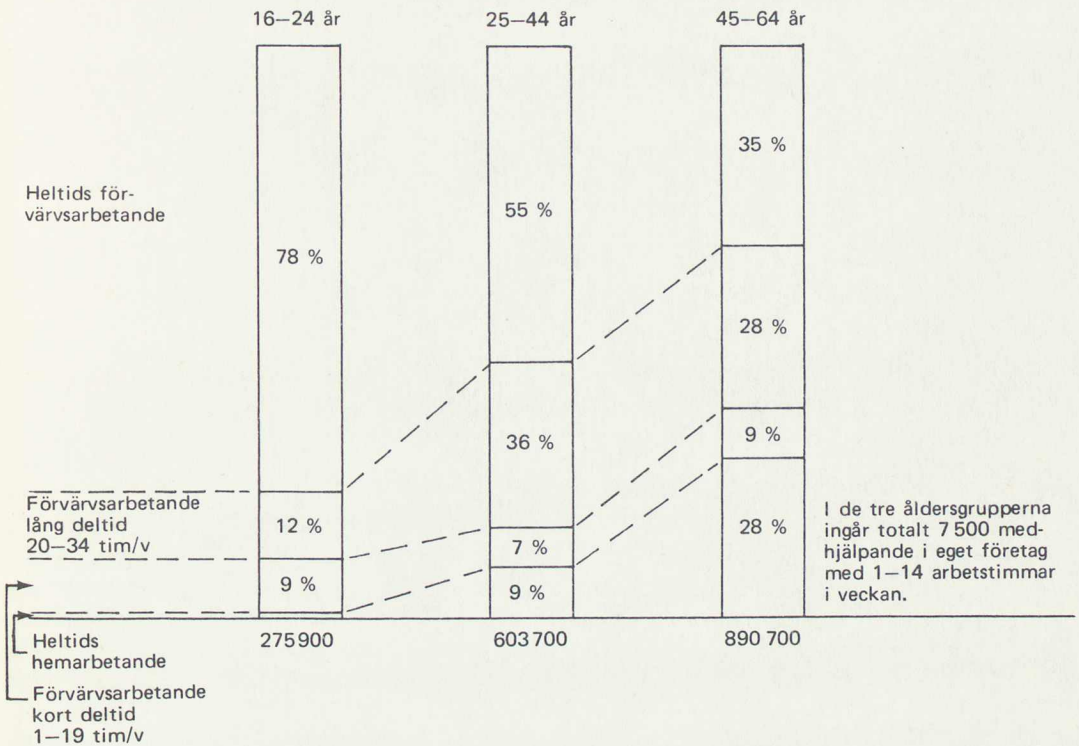
Tabell 4.15 Antal och andel kvinnor utanför arbetskraften verksamma med arbete i eget hushåll

Ålder	År 1972		År 1975		År 1978	
	Antal	Andel av samtl.	Antal	Andel av samtl.	Antal	Andel av samtl.
16-19	8 900	7	6 400	3	4 400	2
20-24	48 800	16	36 800	13	24 300	9
25-34	179 100	31	153 900	25	115 500	18
35-44	114 100	25	88 600	20	69 600	14
45-54	137 700	27	99 900	20	69 400	15
55-64	224 100	45	195 700	39	182 100	36
Samtliga	712 700	28	581 300	23	465 300	18

År 1978 var av 2 559 400 kvinnor i åldern 16-64 år 90 procent eller 2 314 700 sysselsatta i förvärsarbete eller med arbete i eget hushåll. Hur kvinnor med och utan barn under sju år fördelar sig på förvärsarbete av olika längd och arbete i eget hushåll i tre olika åldersgrupper framgår av figurerna 4.1 och 4.2.



Figur 4.1 Kvinnor med barn under 7 år fördelade efter sysselsättning. AKU, årsmedeltal 1978.



Figur 4.2 Kvinnor utan barn under 7 år fördelade efter sysselsättning. AKU, årsmedeltal 1978.

För kvinnor med barn under sju år är andelen arbetande i eget hushåll och förvärvsarbete kort deltid ungefär lika stor oavsett ålder. Däremot är andelen förvärvsarbete heltid lägre i åldersgruppen 25-44 år och andelen förvärvsarbete lång deltid i motsvarande grad högre än vad som är fallet i övriga åldersgrupper.

När det gäller kvinnor utan barn under sju år minskar andelen heltids förvärvsarbete med stigande ålder. Andelen arbetande i eget hushåll ökar med stigande ålder medan andelen med kort deltid inte heller här tycks vara beroende av åldern.



5 Hushållsarbete i omvandling

Detta kapitel anknyter inte till utredningsmaterialet och har därför en annan karaktär än övriga avsnitt. Här beskrivs de förändringar som skett i hushållens storlek och arbetsuppgifter och som för kvinnorna inneburit en helt förändrad situation.

Husmodern som producerade livets förnödenheter själv eller som arbetsledare i ett hushåll med god tillgång på kvinnlig arbetskraft hade en aktad ställning. Arbete i det egna hushållet var visserligen oavlönat men detta hade mindre betydelse i ett samhälle där var och en producerade sina egna livsförnödenheter, där man betalade in natura och där penningen var av ringa betydelse.

Övergången till penningshushållning och utvecklingen av i första hand livsmedels- och textilindustrin kom emellertid att undan för undan förändra hushållsarbetets karaktär. Produktionen av familjens förnödenheter övertogs stegvis av industrin. I dag kan praktiskt taget alla varor köpas. Detta gäller även servicefunktionerna. För flertalet familjer lägger dock ekonomin hinder i vägen för att till fullo utnyttja de rationaliseringsmöjligheter av hushållsarbetet som dagens marknad erbjuder. En annan sak är att utbudet av servicefunktionerna varierar mellan olika orter.

Under självhushållningens tid var många arbetsuppgifter knutna till hushållet. Tillgången på arbetskraft i hushållet var också god. Flera generationer bildade gemensamt hushåll och yngre och äldre kvinnor hjälptes åt med sysslorna. Även barnen hade viktiga uppgifter i familjen. På den tiden var det inte vanligt att flickorna skaffade sig yrkesutbildning och inte heller att de var förvärvsarbetande. De stannade som regel kvar i föräldrahemmet och deltog i hushållsarbetet tills de själva bildade familj.

Minskat arbetskraftsbehov

Övergången från självhushåll till våra dagars konsumtionshushåll har inneburit att arbetsbehovet i hushållet minskat kraftigt. En viktig orsak till detta är utvecklingen mot mindre hushållsenheter. Flera generationer bildar inte längre hushåll tillsammans och antalet barn i varje familj har minskat kraftigt. Våra dagars vanligaste hushåll är den lilla familjen med mellan två och fyra personer.

Samtidigt med dessa förändringar av hushållet minskade hushållens arbetsstyrka från flera personer till en heltidsarbetande. Detta blev i regel hustrun. Dessutom hade förlängningen av den obligatoriska skolplikten och

det ökade kravet på yrkesutbildning från arbetsmarknaden lett till att barnen inte längre var arbetskraft att räkna med för hushållen. Hushållens arbetskraft minskade ytterligare i och med att allt fler gifta eller samboende kvinnor började förvärvsarbeta på hel- eller deltid.

Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden ledde i regel till dubbelarbete eftersom männen inte i någon nämnvärd utsträckning tog ökat ansvar i hemarbetet. Heltids förvärvsarbetande kvinnor med barn hade efter arbetsdagens slut i de flesta fall att i stort sett ensamma svara för omsorgen samt hushållsarbetet. Detta gällde självfallet även ensamstående män med barn samt förvärvsarbetande kvinnor med små barn eller flera barn.

Tekniken i hushållet

Under hand som hushållsarbetet ändrade karaktär och tillgången på arbetskraft minskade kom den tekniska utvecklingen att spela en viktig roll för hushållen. Elspisen, dammsugaren, tvättmaskinen, matberedningsmaskinen och symaskinen blev viktiga hjälpmedel i flertalet hushåll. Kylskåp och frysbox/skåp gjorde det mycket lättare att förvara livsmedel. De medförde enklare och snabbare livsmedelsinköp och möjligheter till enklare matlagning. Man var inte längre lika bunden vid hemarbetet.

De tekniska hjälpmedlen gjorde hushållsarbetet mindre fysiskt ansträngande samtidigt som de i många fall medförde en viktig tidsbesparing. Ibland kunde någon frestas att köpa nya tekniska hjälpmedel som man inte behövde med påföljd att onödig arbetstid bands till hushållet. Inköp av hushållstekniska hjälpmedel gjordes i många fall utan prövning av vilken arbetsform som var lämpligast för ett hushåll med starkt begränsad tillgång på arbetskraft.

Forskning och utveckling gjorde det möjligt att underlätta bostadens skötsel och förbättra arbetsmiljön i framför allt kök och ekonomiutrymmen.

Arbetet i hushållen har också underlättats genom att antalet måltider intagna utanför hemmet ökat. "Uteätandet" omfattade 1975 femton procent av livsmedelsförbrukningen i kronor räknat. Häri ingår bland annat luncher samt skolmåltider och annan institutionell matservering.

I ett viktigt avseende innebar dock utvecklingen inte någon tidsbesparing för hushållen. Detta gällde inköpsarbetet. Antalet och sortimentet av de varor dagens hushåll efterfrågar ökade kraftigt och detta gav i och för sig ett ökat inköpsarbete. Vidare innebar de ökade avstånden mellan hushåll och butik en ökning för konsumenten i tid och direkta kostnader för transporter. I boken "Varor på väg", som utkom 1968, bedömde Elise Ringborg på basis av utredningar om hushållens köpvanor att "hushållen lade ned nästan dubbelt så många arbetstimmar på sitt distributionsarbete som de i livsmedelsbutikerna sysselsatta personerna". Enligt distributionsutredningens betänkande som avlämnades 1975 har ett hushåll på fyra personer ett genomsnittsbehov av drygt 60 kg dagligvaror per vecka. 60–70 procent av alla dagligvaror bars då hem. Detta uppskattades till mellan fyra och sex inköpsturer per vecka.

För hushåll med starkt begränsade tidsresurser för hushållsarbetet innebar detta ytterligare en belastning. Olika typer av hemsändningsföretag inom livsmedelsområdet upprättades för att överta hushållens distributionsarbete men bristande förvaringsutrymmen i bostäderna, ovana att planera inköpen

samt svårighet att passa hemsändningstider bidrog till att hushållen inte i någon större utsträckning kunde utnyttja dessa former för en rationellare inhandling av livsmedel och andra hushållsförnödenheter.

Det avlönade hemarbetet, som av tradition alltid varit knutet till kvinnorna, hade aldrig inräknats i bruttonationalprodukten. När samma produktion industrialiserades gav den däremot ett tillskott till bruttonationalprodukten och medförde produktionsökning i samhället. Inte heller den produktion som sker vid byte av tjänster ingår emellertid i bruttonationalprodukten.

I början av 1900-talet utvecklades ett visst husmodersideal inom borgarklassen. Det ansågs innebära hög status för en man att ha en sådan ekonomisk ställning att hustrun helt kunde ägna sig åt hemmet. Under industrialismens utveckling hade många arbetarkvinnor ett hårt arbete ute i industrin i förening med ett tungt hemarbete. Det var en i många fall omänsklig arbetsbelastning. Det blev en status också för arbetaren – mannen – att tjäna så mycket att hustrun kunde befrias från dubbelarbetet och helt få ägna sig åt arbetet med hem och barn. Även inom jordbruket hade kvinnorna ett hårt arbete i ladugård och ute på fälten. Så småningom började det också här betraktas som status att hustrun helt kunde ägna sig åt arbetet i hemmet. Med den tidens stora hushåll och möjligheter till kontakter människor emellan kunde man knappast förutse vilka konsekvenser hustruns befrielse från dubbelarbetet genom placering i hemarbetet skulle få i ett förändrat samhälle. Någon tanke på att såväl kvinnor som män för sin egen utveckling och för sin uppgift som fostrare av en ny generation kunde behöva erfarenhet av både arbetsliv och hemarbete fanns inte på den tiden. Det skulle dröja innan tankarna på ett delat ansvar i hemarbetet skulle komma att ta form.

Urbaniseringen, bostadens lokalisering och utformning samt hushållens utrustning med bland annat tekniska hjälpmedel bidrog till en isolerad arbetsmiljö för den hemarbetande. Inom bostadens fyra väggar ligger idag hela den hemarbetandes arbetsmiljö. Här utförs praktiskt taget allt hushållsarbete med undantag av inköpen. Även tvättarbetet har flyttats in i bostaden sedan gemensamhetsanläggningar för tvätt, andelstvättstugor eller fastighetstvättstugor, i viss utsträckning spelat ut sin roll. De förra är i det närmaste helt borta, de senare finns kvar men har ofta kompletterats med egen tvättmaskin i bostadens kök eller badrum. 1974 hade enligt levnadsnivåundersökningen 87 procent av hushållen tillgång till tvättmaskin. 51 procent hade tvättmaskin i själva bostaden.

Förändring av kvinnorollen

Uppgifterna i hemmet har visserligen alltid varit knutna till kvinnorna, men i och med att arbetsgemenskapen inom familjen i produktionen upphörde blev ändå förhållandena helt förändrade. Det blev en mera markerad uppdelning i arbetet för familjens försörjning, dels i penninginkomsten som mannen svarade för, dels i verksamheten i hemmet som hustrun bidrog med. I och med att penninginkomsten fick allt större betydelse för familjens möjligheter att skaffa förnödenheter av olika slag kom mannen, som skaffade familjen pengarna, att betraktas som försörjaren. Föremål för försörjningen blev inte

bara barnen utan också hustrun. Även om enligt lagen verksamhet i hemmet skulle jämföras med penninginkomst kom hustrun i praktiken inte att bli jämförbar med mannen när det gällde familjens försörjning.

Den helt övervägande delen av kvinnorna var under första delen av 1900-talet bundna till arbetet i hemmet på heltid. Många har vuxit sig in i rollen, trivts och fortsatt som hemarbetande även sedan barnen växt upp, andra har känt sig överflödiga och missnöjda inför svårigheten att finna nya meningsfulla uppgifter. Situationen speglas av att 36 procent i åldern 55-64 år alltså är heltids hemarbetande.

De yngre har försökt bryta sig ur hemarbetsrollen och sökt sig in i förvärvslivet. Även efter 1950-talet har dock många kvinnor i barnafödande åldrar varit hemarbetande under de barnavårdande åren.

Av gifta kvinnor i åldern 35-54 år tillhörde år 1978 80 procent arbetskraften. I åldern 55-64 år var andelen endast 53 procent. Detta innebär att gruppen kvinnor i åldern 55-64 år i framtiden kommer att vara förvärvsarbetande i en helt annan utsträckning än vad som är fallet idag.

Denna utveckling beror delvis på minskat barnantal per familj, men också på att rätten till utbildning för flickor numera anses självklar inom alla samhällsgrupper.

Vad är hushållsarbete?

Ordet hushållsarbete har olika innebörd för olika människor. För dagens storstadfamilj betyder det som regel matlagning, disk, tvätt och bostadsvård, medan det för familjen i den mindre tätorten och i glesbygden också kan betyda eldning, arbete i grönsaksland och fruktträdgård samt konservering. Lappning, lagning och nysömnad för familjens behov är också en del av hushållsarbetet, men i vilken omfattning arbetet förekommer är mer beroende av anlag, tid och ekonomi än av bostadsort. I barnfamiljerna ingår barnomsorgen som en viktig del i hushållsarbetet. Vården av barn är en ansvarsfull uppgift, som för med sig en betydande bundenhet.

Andra arbetsuppgifter som också är gemensamma för familjens medlemmar är de ekonomiska frågorna samt skötsel av bil och av gemensam fritidsutrustning. Ofta sköts dessa uppgifter av män och innefattas inte i vad man i dagligt tal menar med hushållsarbete. Detta ord har av tradition mera knutits till uppgifter i hemmet som ansetts som kvinnogöra.

Inom hemmet har således skett en uppdelning i manligt och kvinnligt, där den kvinnliga parten bundits till uppgifter inom bostaden och till uppgifter som på grund av sin tidsbundenhet är svåra att förena med förvärvsarbetet.

Utvecklingen mot en återgång till att själv utföra renoverings- och förbättringsarbeten i bostad, på bil och fritidsutrustning innebär med den arbetsfördelning vi har mellan kvinnor och män att männen knyts upp av dessa. Därmed kan befaras att kvinnors frigörelse i hemarbetet fördröjs och förhindras eftersom den tid männen skulle kunnat anslå för att dela hushållsarbetet och barnomsorgen lika med maka/samboende i stället tas i anspråk för dessa "göra själv"-uppgifter.

Hemarbetsbördan är som störst i familjeperioder med småbarn, men betydande också i perioder med barn upp till tolv år och i vissa fall ännu

längre. Av 1,1 miljoner barnfamiljer år 1976 hade 495 000 endast ett barn under arton år, 440 000 två barn och 165 000 tre barn under arton år. 85 procent av samtliga barnfamiljer hade alltså högst två barn och bland dessa var det en övervikt för enbarnsfamiljerna. I tvåbarnsfamiljerna är också ofta ålderskillnaderna mellan barnen liten.

Detta innebär att barnomsorgsperiodens längd i familjen minskat avsevärt. Efter en förhållandevis kort småbarnsperiod, kommer perioden med skolbarn och halvvuxna ungdomar, varefter familjen åter blir tvåpersonshushåll. Allteftersom barnen växer upp minskar hushållsarbetet i omfattning och ger normalt i det vuxna tvåpersonshushållet inte längre sysselsättning åt en person på heltid. I de fall familjen bor i egen fastighet med trädgård är dock möjligheterna till sysselsättning större än i ett hushåll i en hyreslägenhet.

För den hemarbetande har förändringen inom familjen frigjort arbetstid som det är angeläget att finna meningsfull sysselsättning för. Saknas då arbetstillfällen eller har den hemarbetande för svag grundutbildning, bristande yrkesutbildning eller varit borta från förvärvslivet för lång tid återstår i flertalet fall endast att försöka finna utlopp för den frigjorda arbetstiden i uppgifter inom hemmet. Detta kan ta sig uttryck i överambitiöst städningsnit eller en markservice till övriga familjemedlemmar som knappast kan anses ligga inom ramen för normalt hushållsarbete. Kvinnors förmåga att i vardagen finna uppgifter att syssla med gör att arbetslösheten för dem kan upplevas mindre psykiskt pressande än för männen.

Alla arbetsuppgifter i ett hushåll kan rimligen inte betraktas som hushållsarbete. Det förekommer i en familj många uppgifter, som är direkt knutna till den enskilde familjemedlemmen. Här avses framför allt tjänster som bör utföras av varje familjemedlem för sig och inte belasta den hushållsarbetande. Sådana uppgifter är till exempel bäddning, undanplockning, vård av egna kläder och skoborstning. Självfallet innefattas inte här de minsta barnen, men så snart de kan bör de själva få ansvar för sådana här uppgifter. Så länge barnen inte själva kan klara sin personliga service måste den inräknas i hushållsarbetet.

Enligt Börestam-Myrehed-Myrehed i "Lönar sig köpet", 1968, är hushållsarbete sådana sysslor i hemmet som det är rationellt att utföra gemensamt för familjens medlemmar. Kravet på gemensamhet gäller inte i varje situation hela familjen utan kan också avse en del av familjens medlemmar. Uppgifter av karaktär personlig service är såsom tidigare nämnts att betrakta som hushållsarbete när det gäller barnen, i all synnerhet de mindre. Med utgångspunkt härifrån är typiska hushållsarbeten barnomsorg, matlagning, diskning, tvätt, städning och inköp av dagligvaror.

Avgränsningen mellan hushållsarbete, personlig service och hobby måste enligt Börestam-Myrehed bli något olika för olika typer av hushåll. För hushåll där båda makarna är heltids förvärvsarbetande kan det vara nödvändigt att vinna tid genom att utnyttja industriprodukter. Omfattande matlagning, bakning och konservering i ett sådant hushåll får därför betraktas som hobby. I hushåll med en hemarbetande däremot kan det vara eftersträvansvärt att göra hushållsarbetet mera produktivt genom att till detta knyta sådana uppgifter som bakning, konservering och sömnad. På motsvarande sätt kan det vara motiverat att göra bedömningen mellan hushållsarbetet och personlig service något olika om det gäller ett hushåll med heltids

hemarbetande eller med båda makarna förvärvsarbetande. I förra fallet föreligger ett intresse av att till den hemarbetande knyta produktiva och vårdande uppgifter av sådan omfattning att den hemarbetande har full sysselsättning.

En viktig uppgift för den hemarbetande är att skapa en trivsamt och stimulerande hemmiljö för familjens medlemmar och upprätthålla kontakter med släktingar och andra familjen närstående. Detta är uppgifter som inte får underskattas. Å andra sidan är hemmiljön och kontakterna med tidigare generation lika viktiga för alla familjer oavsett om ena maken är hemarbetande eller båda förvärvsarbetar. Den som valt att vara hemarbetande upplever dock ofta hemarbetet som viktigt just därför att det ger förutsättningar för att skapa en god och lugn hemmiljö och tid för barnen under deras viktiga uppväxttid. Tyvärr har dock hemarbetande inte alltid haft möjlighet att utveckla kontakter med vuxna utanför den egna familjen. En förhållandevis liten del av de hemarbetande har varit politiskt aktiva eller på andra sätt föreningsengagerade. Det är på många olika sätt omvittnat hur hemarbetande ofta upplever en svår isolering inom bostadens fyra väggar med små möjligheter till kontakter utåt. En annan allvarlig konsekvens är att kvinnor och män som lever i var sina världar, kvinnor i hemlivet och män i arbetslivet, så småningom kan finna att de inte har så mycket gemensamt.

Om man utgår från att varje vuxen person bör kunna klara sin egen hushållning finns det knappast skäl till att någon av de samboende skall vara hemarbetande i ett hushåll med två vuxna, friska personer. Den ensamstående klarar själv sin hushållning samtidigt med heltidsförvärvsarbete och det finns ingen rimlig anledning att inte två vuxna personer som delar bostad lika väl eller till och med lättare skulle kunna göra det.

Hushållsarbetet borde bli mindre per person i ett tvåpersonshushåll än i två enpersonshushåll. Genom att dela bostad och sammanslå tvätt-, matlagnings-, städnings- och inköpsarbetet borde vissa tidsbesparingar kunna uppnås. Detta givetvis under förutsättning att man inte i och med samboendet upphör med att utnyttja tidigare förenklningar i hushållsarbetet och övergår till en mer tidskrävande organisation av hemarbetet.

Samboendet för två vuxna har emellertid i många fall lett till att ena parten skjuter över sitt tidigare hushållsarbete på den andra parten, som då får sämre möjligheter än tidigare att satsa på förvärvsarbete. Vid samboende har som regel en sådan förskjutning av arbetsuppgifterna i hushållet drabbat kvinnan. Följden har blivit att kvinnor antingen blivit dubbelarbetande eller också övergått från förvärvsarbete på heltid till deltid. Härmed har för kvinnornas del följt sämre beföringsmöjligheter, sämre lön och mindre trygghet. För männen har det inneburit mera tid för engagemang i arbets- och samhällsliv eller mera fritid. I och med att kvinnorna funnit sig i att ta hand om praktiskt taget allt hushållsarbete i det vuxna tvåpersonshushållet har de lagt grunden för att få fortsätta med detta livet ut.

När familjen skaffar sig barn ökar arbetsuppgifterna i hushållet och barnomsorgen kommer in som primär uppgift. Vissa kan under sin arbetstid lösa denna genom samhällets barnomsorg eller genom att anlita privat tillsyn. För andra känns det riktigt att mamman stannar hemma och tar hand om barnen, medan åter andra tvingas stanna hemma på grund av den starkt begränsade tillgången på samhällets barnomsorg. Kvinnor minskar således

sitt förvärvsarbete eller övergår till att bli hemarbetande på heltid. De gör därmed ett avbrott i förvärvsarbetet på kortare eller längre tid. För familjen kommer detta att få konsekvenser som varken mamman eller pappan vid tidpunkten för avbrottet närmare överväger. Mamman får ta följderna av tryggheten i situationen som heltids hemarbetande och de försämrade villkor i fråga om lön och befordran som kommer att möta henne vid återinträdet på arbetsmarknaden. Pappan går miste om de positiva värden som ligger i ett delat ansvar för hushållsarbetet och barnomsorgen och barnet går miste om de nära känslomässiga kontakterna även med fadern i den dagliga vården som är så viktiga. Värdet av dessa nära kontakter med fadern har understrukits i många olika sammanhang.

Hushållsarbete, yrke eller allmänbildning?

Från de hemarbetandes sida hävdas i olika sammanhang att hushållsarbetet bör betraktas som ett yrke. Detta skulle i och för sig vara befogat med hänsyn till de viktiga uppgifter som hemarbetande utför i eget hushåll med barn och äldre som behöver vård. Dessutom krävs för att kunna fullgöra uppgifterna i hemmet kunskaper inom en mängd olika områden.

Det är dock inte arbetet i och för sig eller kunskaperna för att kunna utföra det som är anledningen till att hushållsarbete i eget hem inte betraktas som yrke i vanlig bemärkelse.

Ett av de viktigaste kraven på ett yrke är att det skall kunna ge en varaktig försörjning. Detta krav kunde kanske anses uppfyllt under självhushållningens tid då hushållsarbetet gav fullt arbete under hela kvinnans aktiva liv. Dessutom gav det husmodern försörjning i familjen, först in natura, senare genom förvärvsarbete som inkomst som förutom den gemensamma hushållningen och barnens uppfostran även skulle tillgodose vardera makens särskilda behov.

I våra dagars konsumtionshushåll är dock situationen för den hemarbetande helt annorlunda. Hushållsarbetet ger knappast längre tillräcklig sysselsättning för en husmor annat än under perioder för barnomsorg och eventuellt andra vårdande uppgifter. Dessutom ger hushållsarbete i eget hem inte möjligheter för den hemarbetande att bygga upp en egen försörjning. Hushållsarbete tillgodoräknas inte för allmän tilläggs pensionering och i princip utgår inget underhållsbidrag till vuxen när äktenskap upplöses. Med nuvarande skilsmässorisk leder det oundvikligen till allvarliga konsekvenser att bygga en försörjning på hushållsarbete.

Hushållsarbete i eget hushåll av sådan omfattning att det kräver en person kan på grund av sin korta varaktighet och bristande underlag för försörjning inte betraktas som yrke. Detta innebär dock inte att arbete i hushåll med vårdnadsuppgifter skulle ha sämre värde eller vara mindre viktigt än andra uppgifter i samhället.

De kunskaper som krävs för hushållsarbetet bör ingå i den obligatoriska skolans undervisning och på så sätt komma både flickor och pojkar till del. Kunskaper som krävs därutöver kan ges i föräldrautbildningen eller erbjudas i specialkurser inom vuxenutbildningens eller studieförbundens verksamhet.

Fördelningen av hushållsarbetet inom familjen

Omfattningen av hushållsarbetet är beroende av många olika faktorer. Antal barn, barnens ålder, antal hushållsmedlemmar, bostadens utformning, bostadens standard och utrustning med tekniska hjälpmedel samt avstånd till affärer och service av olika slag påverkar arbetets storlek i tid och fysisk och psykisk ansträngning. Men även familjens ekonomi, tillgången på arbetstid, samt förmågan att planera och fatta beslut i valet mellan att göra och köpa är av avgörande betydelse.

Statens institut för konsumentfrågor genomförde 1957 en undersökning om hushållsarbetet, kallad "1 000 husmödrar om hemarbetet". Denna grundar sig på intervjuer och bokföring av arbetstiden under en vecka för olika sysselsättningar i hushållet. Inom samtliga hushåll var medianen för tidsåtgången för matlagning, diskning, bostadsvård, tvätt och sömnad i det närmaste sex timmar per dygn. Häri ingick inte tiden för inköp och inte heller tiden för barnavård. För barn under ett år krävdes enligt undersökningen i det närmaste fyra timmar per dygn, tvååringen fordrade drygt två och en halv timme och 4-7-åringen drygt en timme. Detta var den tid för barnen som åtgick utöver den tid som inräknats i de olika hushållssysslorna.

Variationerna i arbetstid för de olika sysslorna var dock stora mellan olika hushåll. Sålunda påverkade husmoderns ålder, hushållets storlek och bostadsortens urbaniseringsgrad tidsåtgången i hushållet. Fler hushållsmedlemmar innebar längre arbetstid. Husmödrar i åldersgruppen under 30 år använde mindre tid för matlagning, disk och tvätt än husmödrar över 40 år och glesbygdshusmödrarna ägnade mer tid åt dessa uppgifter samt åt sömnad än tätortshusmödrar.

De heltids förvärsarbetande ägnade mindre tid åt var och en av hushållssysslorna än de deltidsarbetande och dessa i sin tur använde mindre tid i hushållet än de heltids hemarbetande. Minskningen i arbetstid åstadkoms genom ökad användning av hel- och halvfabrikat i matlagningen. Vidare användes mindre tid till städning och tvätt. Kvalitetskravet sänktes och vissa uppgifter lämnades bort.

Enligt undersökningen fanns det en utpräglad tendens till större huslig aktivitet hos männen då kvinnan var förvärsarbetande. Andelen husmödrar som avlastades från någon del av hemarbetet var dock låg. Det var framför allt med diskning, bäddning, storstädning och barnskötsel som de heltids förvärsarbetande fick hjälp av sina män. Anmärkningsvärt var dock att så personliga tjänster som bäddning och skoputsning inte mer självfallet utfördes av den som var berörd utan i stor utsträckning överläts till den hemarbetande och i viss grad även till den heltids förvärsarbetande hustrun. Av de senare var det en tredjedel som fick hjälp av sina män med bäddning och tre fjärdedelar med skoputsning. Även om byte av tjänster kan ha förekommit mellan makar visar undersökningen hur inte bara det gemensamma hushållsarbetet utan även den vuxna hushållsmedlemmens mer personliga service belastar kvinnorna. Det framgick vidare att barnens medverkan var större än männens i sådana sysslor som bäddning och veckotvätt men även inköp.

I låginkomstutredningens rapport "Hushållsarbete och dubbelarbete" redovisas de hushållsarbetandes situation år 1967. Rapporten bygger på

levnadsnivåundersökningens beskrivning av hushållsarbetets omfattning i termerna "skött hushåll" (ej som löneanställd) och "medhjälp i hushåll" minst en timme per dag (ej som löneanställd).

Även här konstateras att arbetsbördan i hushållet i betydande grad påverkas av hushållets storlek. Detta gäller framför allt arbetet med matlagning, disk, tvätt, klädvård och sängbäddning medan arbetet med städning och inköp ökar i mindre grad. Ett starkt samband i tidsåtgång förelåg mellan matlagning och disk samt mellan tvätt och klädvård.

Ett försök att bedöma hushållsarbetets storlek efter hushållens storlek gjordes i rapporten genom att ett index konstruerades, där arbetsuppgifterna tillsyn, tvätt, matlagning och veckostädning fått representera olika former av hushållsarbete. Vid sammanslagning av barn tillsyn med övriga arbetsuppgifter, visade det sig att den största delen av dem som har barn som behöver tillsyn också har mycket matlagning, tvätt och städning.

Enligt rapporten utgörs de som skött hushåll till nio tiondelar av kvinnor och till en tiondel av män. Den övervägande majoriteten av männen har varit ensamstående och endast skött eget hushåll. I hela materialet var det endast tre som kunde klassificeras som hemmamän, det vill säga skötte hushållet, ej hade något förvärvsarbete och ej uppgav sig vara arbetslösa. Könsrollsdebatten ansågs ha fått ett visst genomslag bland en del gifta män, i så måtto att de uppgav sig "hjälpa till" i hushållet minst en timme per dag. Andelen män som "hjälp till" i hushållet minst en timme per dag var dubbelt så hög i socialgrupp I som i de två lägre socialgrupperna. De stora socialgruppskillnaderna fanns främst bland yngre gifta män, där det framför allt var yngre gifta män i socialgrupp I som uppgav sig hjälpa till i hushållet. Här fanns också en skillnad efter ortstyp. Det var mest de yngre gifta männen i storstäderna som hjälpte till i hushållet, därefter i de övriga städerna och minst på landsbygden.

Enligt levnadsnivåundersökningen 1974 svarar i hushåll där båda makarna förvärvsarbetar på heltid 70 procent av kvinnorna för tre fjärdedelar eller mer av hushållsarbetet och 60 procent för allt hushållsarbetet. I hushåll där mannen förvärvsarbetar på heltid och kvinnan på deltid utför 78 procent av kvinnorna allt hushållsarbete och 85 procent tre fjärdedelar eller mer av hushållsarbetet. Ungefär en fjärdedel av kvinnorna, oavsett om de är heltids-, deltids- eller icke förvärvsarbetande upplever hushållsarbetet som ganska betungande och fem procent tycker att det är mycket betungande. Bland männen är det praktiskt taget ingen som finner hushållsarbetet mycket betungande, men tre procent anser det ganska betungande när maken är heltids förvärvsarbetande, en procent när hon är deltidsarbetande och två procent när maken icke förvärvsarbetar. Siffrorna tyder på att det är i krissituationer inom familjen, till exempel vid sjukdom, som hemarbetet blir betungande för männen.

I konsumentverkets studie "Tid och arbete i hushållen" bland 110 familjer i Stockholm 1976 har hushållen indelats efter förvärvsarbetsintensitet. Med hög förvärvsarbetsintensitet avses hushåll där makarna tillsammans förvärvsarbetar eller studerar 50 timmar per vecka eller mer. Med låg förvärvsarbetsintensitet menas hushåll där makarna förvärvsarbetar eller studerar mindre än 50 timmar per vecka. Av materialet framgår att det inte föreligger några större skillnader i den totala arbetstiden mellan kvinnor i dessa båda

kategorier. Detsamma gäller mellan män i de båda hushållstyperna. Enligt undersökningen är den totala arbetstiden under vardagar ungefär lika för kvinnor och män medan kvinnorna har längre arbetstid under lördagar och söndagar. I hushåll med hög förvärvsarbetsintensitet har kvinnorna 5,5 timmar mindre tid för umgänge med barnen. Männerna däremot har ungefär samma tid för vila och rekreation oavsett hushållets förvärvsintensitet.

Vidare framgår att männen ägnar mindre tid per vecka åt umgänge med barnen när hustrun ökar sitt förvärvsarbete. Det tyder på att de inte skulle ta ett större ansvar för barnomsorgen när hustrun går ut i förvärvsarbete. Det utgör närmast ett belegg för att männen inte har något emot att den hemarbetande hustrun går ut i förvärvsarbete under förutsättning att det inte påverkar hennes insatser i hemarbetet. Studien är dock för begränsad för att utgöra underlag för några mera generella slutledningar.

I utredningens enkät 1978 till 7 500 kvinnor har frågor ställts om antalet timmar per vecka med hushållsarbete och barntillsyn. Kvinnorna har också tillfrågats om hur många timmar per vecka make/samboende ägnar åt hushållsarbete och barntillsyn. Bearbetningen av svaren redovisas i kapitel 6.4

Av samtliga undersökningar framgår att det trots den kraftiga ökningen av kvinnor i arbetskraften inte har skett någon nämnvärd förändring i hemmen när det gäller kvinnors och mäns arbetsinsatser i hushållsarbete och barnomsorg. Ansvaret för och det praktiska arbetet med barn och hushåll vilar alltså till helt övervägande del på kvinnorna även om en tydligt ökad aktivitet när det gäller att "hjälpa till" kunnat förmärkas från mannens sida. I de gruppsamtal som utredningen genomfört poängterades särskilt att mannens engagemang i hemarbetet inte endast kunde vara en fråga om att "hjälpa till" utan att det gällde att kunna dela ansvaret och ta hand om hushållsarbete och barnomsorg utan att hustrun skulle fungera som arbetsledare. Först då kunde man verkligen börja tala om en jämnare arbetsfördelning mellan kvinnor och män i hushållsarbetet och barnomsorgen.

6 Enkäten

6.1 Uppläggnig och genomförande

Eftersom flertalet kvinnor, oavsett om de är heltids hemarbetande eller förvärvsarbetande på deltid eller heltid, också utför hushållsarbete av betydande omfattning beslöts att enkäten skulle rikta sig till ett urval av samtliga kvinnor i aktiv ålder. Frågan var då hur urvalet skulle göras för att kvinnors hemarbets- och förvärvssituation skulle kunna belysas på ett tillfredsställande sätt. Skulle urvalet omfatta invandrare och var skulle avgränsningen göras i fråga om högsta och lägsta ålder?

Urvals- och metodfrågor

Med hänsyn till språksvårigheter och därmed risken för onormalt stort bortfall gjordes den bedömningen att invandrare inte borde ingå i enkäten. Det fanns emellertid ingen anledning att invandrare som bott i Sverige en längre tid och som kunde språket bra inte skulle tas med. Enkäten kom därför att omfatta svenska medborgare.

Ett annat avgränsningsproblem för enkäten var åldern. På grund av det stora antalet studerande i åldersgruppen 16–20 år beslöts att sätta den lägre åldersgränsen vid 20 år. Ett annat skäl härtill var att frågan om hem- och/eller förvärvsarbete inte haft aktualitet för kvinnor under 20 år i samma omfattning som för åldrarna däröver.

Den övre åldersgränsen sattes vid 59 år. Motivet för den gränsdragningen var huvudsakligen betingat av ekonomiska överväganden. En begränsning av åldersgrupperna gav nämligen möjligheter till större urval genom en omfördelning av kostnader. Ett ytterligare argument för gränsen 59 år var att kvinnor som börjar närma sig pensionsåldern kan förväntas vara mindre motiverade att svara på frågor om sin hemarbets- och förvärvssituation. Det skulle innebära att frågeformuläret i sin helhet för dem, i förhållandevis stor utsträckning, skulle förefalla mindre intressant.

Enkäten kom således att omfatta kvinnor med svenskt medborgarskap bosatta i Sverige och födda 1919–1958.

Med tanke på att enkätundersökningen skulle läggas till grund för förslag till åtgärder diskuterades huruvida indelning och överrepresentation av materialet skulle ske i samband med urvalsdragningen. Det fanns skäl som talade för en större urvalsandel bland lägre inkomstagare. Praktiskt taget alla hemmafruar ingår nämligen i denna grupp liksom deltidsarbetande med så

kort förvärvsarbets-tid att de huvudsakligen upplever sig som hemarbetande. En fördel med en indelning är att noggrannheten och möjligheten att göra bearbetningar blir större i sådana fall bland dem som är överrepresenterade i förhållande till de andra. Nackdelen är att noggrannheten å andra sidan blir avsevärt lägre för den grupp som är underrepresenterad. Fördelar på ena sidan innebär nackdelar på den andra. Efter många överväganden beslöts att lägre inkomsttagare skulle få dubbelt så stor urvalsandel som högre inkomsttagare. Gränsen mellan hög- och låginkomsttagare sattes vid medianinkomsten som vid tillfället för urvalsdragningen låg vid 30 600 kronor. Urvalsstorleken beslutades till 7 500 personer. Materialet kom således att bestå av 5 000 med lägre inkomst än medianen och 2 500 kvinnor med högre inkomst än medianvärdet eller med medianinkomst.

Urvalet har gjorts ur riksförsäkringsverkets sjukförsäkringsregister. Detta motsvarade bäst definitionen för urvalet och var samtidigt ett register med aktuella inkomstuppgifter och adresser. Urvalet har gjorts utifrån födelsedatum.

Det innebär att för det födelsedatum som valts ut har samtliga kvinnor kommit med i urvalet. Detta innebär att vissa enstaka årgångar av kvinnor har blivit något underrepresenterade medan andra årgångar har blivit något överrepresenterade. Eftersom vi aldrig i analysen av materialet är intresserade av någon enstaka födelseårgång är denna lilla underrepresentation för vissa årsgrupper och lilla överrepresentation för andra helt betydelselös.

Frågeformuläret utformades i fyra avdelningar med frågor riktade till alla, endast till gift samboende, endast till heltids hemarbetande och endast till förvärvsarbets-tande utanför hemmet. Totalt omfattade formuläret 78 frågor. Därefter följde 22 attitydfrågor där svarsalternativen innebar instämmande eller avståndstagande.

Frågeformuläret utsändes den 31 augusti 1978 och insamlingsarbetet avslutades i januari 1979. 74 procent hade då besvarat enkäten. Detta innebar en bortfallsprocent av 26. Svarsprocenten kan anses som ett förhållandevis bra resultat.

Vid ett bortfall av 26 procent måste man dock räkna med att det kan föreligga risker för snedvridningar i materialet. För att undersöka huruvida sådana finns har frekvensfördelningar i basurvalet jämförts med fördelningar bland de svarande.

I viss mån kan också jämförelser göras med andra kända fördelningar från officiell statistik eller andra undersökningar. I samband med urvalsdragningen erhöles från riksförsäkringsverket ett antal registerdata om de 7 500 kvinnorna som utvalts. Dessa data avser kvinnans ålder, län och kommun, det formella civilståndet, sjukpenninggrundande A- och B-inkomst, om kvinnan i fråga var hemmamaka eller ej, taxerad inkomst samt makes födelseår.

För att bedöma urvalets representativitet har åldersfördelning och civilståndsin-delning i basurval och kvinnlig totalbefolkning jämförts. Dessa visar synnerligen god överensstämmelse med de svarande. Det sätt på vilket urvalet är draget tillsammans med urvalets storlek gör också att avvikelser från kvinnor i totalbefolkningen rimligen måste vara nära nog obefintliga. Fördelningen bland dem som svarat har på var och en av de tidigare uppräknade uppgifterna i registerdata jämförts med samtliga dem som ingår i

grundurvalet om 7 500 kvinnor.

De svarande skiljer sig i frekvensfördelningarna med någon procentenhet från basurvalet. Bland de svarande är kvinnorna genomsnittligt något yngre än i basurvalet. Vidare är de som saknar inkomst något underrepresenterade. Dessa avvikelser har dock knappast någon snedvridande effekt. De tar snarare bort en del av felet mellan syftet med studien och den populationsdefinition som använts. Det vore dock förhastat att utan vidare dra slutsatsen att de svarande i alla avseenden är representativa för hela gruppen kvinnor. På de punkter där jämförelser gjorts har det dock visat sig att det slutliga urvalet är klart representativt för populationen.

I vissa sammanhang kan det vara av intresse att kunna räkna upp antalet i enkäten till nivån för den kvinnliga befolkningen. Detta kan göras på följande sätt och med de reservationer som anges.

Efter vägning och korrigerig för överrepresentationen av lägre inkomsttagare består det tekniska antalet svarande av 7 387 kvinnor. Varje kvinna kommer på detta sätt att motsvara ungefär 285 kvinnor i befolkningen. Varje procentenhet av de 7 390 kvinnorna motsvarar ungefär 21 070 kvinnor. Vid en uppräknig av antal i enkäten till befolkningsnivå multipliceras således med 285.

Med ett material av den storleksordning det här är fråga om bör resultatet av uppräknigen avrundas till ungefärligt 1 000-, 5 000- eller 10 000-tal. Det får anses vara en tillfredsställande noggrannhet att till exempel veta att de tolv procent kvinnor som inte är gifta men samboende under äktenskapsliknande förhållanden motsvarar cirka 250 000 kvinnor. Om det exakta värdet ligger något 10 000-tal högre eller lägre är för varje praktiskt behov ointressant. I materialet finns 42 kvinnor som har arbete och är lediga för barntillsyn utan ekonomisk ersättning. Dessa motsvaras av cirka 12 000 kvinnor i befolkningen. Det exakta värdet kan ligga på något 1 000-tal fler eller färre kvinnor. För varje praktiskt behov bör en sådan variation vara utan betydelse.

En utförligare beskrivning av polulation, datainsamling och bortfallsanalys finns i bilaga 1, Metodavsnitt.

Kommentarer till enkäten

Intresset bland de 74 procent som besvarat enkäten har varit mycket stort. Omkring 1 500 eller en av fyra av de svarande har utnyttjat möjligheten att avslutningsvis komplettera med synpunkter och kommentarer. Dessa har gällt valfriheten till förvärvsarbete respektive hemarbete, rätten till förvärvsarbete, vikten av att mammor är hemma hos barnen i småbarnsåldern, vårdnadsbidraget, hemarbetandes trygghet, pappornas medverkan i barnomsorgen och jämställdheten mellan kvinnor och män.

Kommentarerna speglar delade uppfattningar om vad som bör eftersträvas i fråga om hemarbete och förvärvsarbete. Alla åsikter finns representerade. En del anser att kvinnor bör förbjudas att lämna bort sina barn. De tycker att barnen är kvinnans ansvar och att hennes plikter först och främst finns i hemmet. Andra anser att kvinnor inte skall ta mer ansvar för sina barn än männen gör.

Kommentarerna visar hur mycket kvinnor fortfarande utformar och anpassar sina liv till vad de tror vara barnens och mannens bästa. Det gäller

inte bara de kvinnor som uttryckligen säger att de först och främst måste tänka på sina barn och därför vara hemarbetande. Även kvinnor som trycker på vikten av ett förvärsarbete för kvinnor motiverar detta med att deras barn inte skulle må bra med en hemarbetande mamma som inte trivs. Ett annat motiv som förs fram är att männen får ta mera ansvar för barnen om kvinnan förvärsarbetar.

Vissa av kommentarerna från de hemarbetande kan tolkas som ett medvetet eller omedvetet försvar. Även dessa kvinnor döljer ibland sina egna behov av stimulans eller sin rädsla att gå ut i förvärslivet bakom "barnens bästa".

Kvinnors kommentarer till hem- och förvärsarbete visar på den osäkerhet många kvinnor brottas med i dag inför den förändrade kvinnorollen.

Indelning i grupper

Frågeformuläret, som finns i bilaga 1, var indelat i olika block. Först och sist i formuläret låg var sitt block som skulle besvaras av alla. Ett annat block riktade sig endast till gift samboende. I övrigt fanns ett block av frågor till endast heltids hemarbetande och ett till dem som förvärsarbetade utanför hemmet.

I gruppen förvärsarbetande ingår endast kvinnor som förvärsarbetar utanför hemmet. Förvärsarbetande i hemmet återfinns bland hemarbetande. Anledningen till denna uppdelning är att förvärsarbete i hemmet är så nära knutet till hemarbetssituationen att frågorna i blocket till heltids hemarbetande ansågs bäst svara mot deras situation. Dessutom är förvärsarbete i hemmet såsom omsorg om dagbarn, andra vårduppgifter eller legoarbete ofta förorsakat av att kvinnan är bunden till hushållsarbete i eget hem. En annan orsak kan vara att kvinnor åtar sig förvärsuppgifter i hemmet därför att anställning inte går att få på bostadsorten. Av de hemarbetande kvinnorna har femton procent hand om dagbarn och 21 procent har annat betalt arbete i bostaden eller är medhjälpare i familjeföretag. Samtliga dessa hemarbetande är således också förvärsarbetande. Med undantag av kommunala dagmammor är det dock endast en mindre del som kommer upp i ATP-grundande inkomst eller som anmält sjukpenninggrundande inkomst.

I enkätaterialet återfinns också ett antal kvinnor som varken är hemarbetande eller förvärsarbetande. Det rör sig bland annat om studerande. Dessa kan i många fall helt sakna förvärsarbete utanför hemmet, samtidigt som de inte heller ägnar sig åt hushållsarbete. En annan grupp utgörs av sjukpensionärer. De saknar förvärsarbete men utför i många fall inte heller något arbete i hemmet då de hindras därifrån av olika handikapp.

Av de 7 387 kvinnorna i enkätaterialet var 23 procent hemarbetande och 71 procent förvärsarbetande. Sex procent av kvinnorna anser sig varken vara hemarbetande eller förvärsarbetande.

Från redovisningssynpunkt är det av intresse att åstadkomma en klassificering av materialet som kan belysa hur kvinnor förekommer i olika roller och kombinationer av dessa. Vi har utgått från följande indelning av kvinnors sysselsättning.

- A – heltids hemarbetande
- B – förvärvsarbetande utanför hemmet
- C – egen företagare
- D – medhjälpare familjemedlem
- E – heltids studerande
- F – halvtids studerande
- G – ledig för barn tillsyn med föräldrapenning eller sjukpenning
- H – ledig för vård av barn utan föräldrapenning eller sjukpenning

Grupperna är inte varandra uteslutande utan en kvinna kan samtidigt tillhöra mer än en grupp.

Grupperna C–H kommer här att beskrivas var för sig. Därefter kommer att redovisas i vilken utsträckning som kvinnor tillhör endast en eller flera grupper samtidigt.

Egna företagare och medhjälpare familjemedlemmar

I enkäten var två procent av kvinnorna egna företagare och åtta procent medhjälpare i annan familjemedlems företag. En majoritet om 91 procent var varken egna företagare eller medhjälpare familjemedlemmar. Nästan var tionde kvinna arbetade i ett företag som hon endera ägde själv eller som ägdes av någon medlem i hennes familj.

Majoriteten av både egna företagare och medhjälpare familjemedlemmar ser sig samtidigt som endera heltids hemarbetande eller förvärvsarbetande utanför hemmet. Det finns dock några få som inte ser sig vare som hem- eller förvärvsarbetande. Medhjälpare i familjeföretag redovisas i kapitel 6.3.

Ledig för barn tillsyn

Ungefär två procent av kvinnorna var vid enkät tillfället lediga från förvärvsarbete för barn tillsyn med föräldrapenning. Lediga utan sådan ersättning var ungefär en procent.

De flesta som var lediga från sin anställning ansåg sig som förvärvsarbetande. Detta framgår av tabell 6.1. 31 procent av dem som var lediga utan ekonomisk ersättning uppfattade sig som hemarbetande mot endast tretton procent av dem som var lediga med ekonomisk ersättning.

Tabell 6.1 Lediga för barn tillsyn fördelade efter sysselsättning

	Lediga med ekonomisk ersättning	Lediga utan ekonomisk ersättning
Heltids hemarbetande	13	31
Förvärvsarbetande	87	67
Varken hem- eller förvärvsarbetande	0	2
Summa procent	100	100
antal	127	42

Studerande

Andelen studerande bland de intervjuade kvinnorna framgår av tabell 6.2. Sex procent studerar ungefär på heltid och två procent ungefär på halvtid. Bland de övriga är det åtta procent som studerar men i relativt blygsam omfattning – mindre än halvtid. Den övervägande majoriteten – 85 procent – har angivit att de inte studerar.

Tabell 6.2 Andel studerande kvinnor

Studerar ungefär på heltid	6
Studerar ungefär på halvtid	2
Studerar men mindre än halvtid	8
Studerar inte alls	85
Summa procent	100
antal	7 387

Sex av tio heltidsstuderande är såsom framgår av tabell 6.3 varken hem- eller förvärvsarbetande. Nästan alla övriga är förvärvsarbetande.

Bilden är något annorlunda bland dem som studerar på halvtid. Majoriteten – drygt 80 procent – är förvärvsarbetande, medan fjorton procent är heltids hemarbetande.

Tabell 6.3 Studerande fördelade efter sysselsättning

	Ungefär heltids studerande	Ungefär halvtids studerande
Heltids hemarbetande	1	14
Förvärvsarbetande utanför hemmet	38	82
Varken hem- eller förvärvsarbetande	61	4
Summa procent	100	100
antal	439	106

I gruppen som varken består av heltids hemarbetande eller förvärvsarbetande utgör de heltids studerande 63 procent. 36 procent i denna grupp studerar mindre än halvtid eller inte alls. Här finns en stor andel sjukpensionärer och långvarigt sjuka.

Kombination av roller

Materialet visar att det inte är ovanligt att kvinnor tillhör mer än en av sysselsättningsgrupperna A–H i tabell 6.4. Hur heltids hemarbetande, förvärvsarbetande och varken hem- eller förvärvsarbetande fördelar sig på dessa grupper eller kombinationer därav framgår av tabell 6.4.

Tabell 6.4 Hemarbetande, förvärvsarbetande och varken hem- eller förvärvsarbetande fördelade efter kombination av sysselsättning

	Hem- arbetande	Förvärvs- arbetande	Varken hem- eller för- värvsarbetande
A- Hemarbetande	83	-	-
B- Förvärvsarbetande	-	86	-
C- Egen företagare	-	1	<1
D- Medhjälpande	14	4	4
E- Heltids studerande	<1	3	62
F- Halvtids studerande	1	2	1
G- Ledig f barn tillsyn med ersättning	1 ^a	2	-
H- Ledig f barn tillsyn utan ersättning	1 ^a	1	<1
C+D Egen företagare, medhjälpande	-	1	-
C+F Egen företagare, halvtids stud	-	<1	-
D+E Medhjälpande, heltids stud	-	<1	<1
D+F Medhjälpande, halvtids stud	-	<1	<1
D+G Medhjälpande, ledig för barn- tillsyn med ersättning	-	<1	-
C+D+G Egen företagare, medhjälpande ledig för barn tillsyn med ers	-	<1	-
Ingår inte i någon av grupperna	-	-	32
Summa procent	100	100	100
antal	1 686	5 275	426

^a Ledig från anställning men har betraktat sig som hemarbetande.

Den helt övervägande delen av de heltids hemarbetande kvinnorna tillhör, enligt indelningen här, gruppen hemarbetande. Det gäller mer än fyra av fem. Detta innebär dock inte att gruppen som sådan är enhetlig. Såsom inledningsvis nämndes har nästan en tredjedel av de hemarbetande någon form av förvärvsarbete i hemmet. Detta redovisas i kapitel 6.2. Den hemarbetande kvinnans roll är alltså betydligt mer varierande än vad som framgår här. Även kombinationen hemarbetande och medhjälpande familjemedlem är vanlig. I denna kategori finns ungefär var sjunde heltids hemarbetande kvinna.

Bland förvärvsarbetande är det 86 procent som enbart tillhör gruppen förvärvsarbetande. Andelen medhjälpande familjemedlemmar är här mindre än bland hemarbetande. Vidare är kombinationen med studier vanligare bland förvärvsarbetande än bland hemarbetande. Förvärvsarbetande har dock ytterligare en roll, som inte framgår här, nämligen att vara hemarbetande vid sidan av förvärvsarbetet.

Bland dem som varken är hemarbetande eller förvärvsarbetande är sex av tio studerande på heltid. Studerande på halvtid förekommer knappast i denna grupp. Andelen medhjälpande är här lika stor som bland förvärvsarbetande. 32 procent av dem som varken är hem- eller förvärvsarbetande tillhör inte någon av de här upptagna grupperna. Dessa är i stor utsträckning kvinnor som uppbär pension.

Även om det i vissa kombinationer av grupper är mycket få kvinnor är det intressant att se hur varierande kvinnors roller är. Detta gäller såväl

hemarbetande kvinnor som förvärvsarbetande. Det är alltså alldeles för onyanserat att tala om hemarbetande kvinnors roller och förvärvsarbetande kvinnors roller.

6.2 Hemarbetande och förvärvsarbetande i enkätaterialet

En översiktlig belysning av enkätaterialet görs här utifrån grupperna hemarbetande och förvärvsarbetande. I dessa grupper ingår de personer som vid undersökningstillfället själva ansåg sig vara heltids hemarbetande respektive förvärvsarbetande. Kvinnor är som regel inte uteslutande hemarbetande eller förvärvsarbetande under hela sin aktiva period. De förenar ofta hemarbete med förvärvsarbete på kortare tid än heltid. De går också ut ur arbetskraften för att under kortare eller längre perioder helt ägna sig åt hemarbete. Detta gäller framför allt i samband med barns födelse och under deras uppväxttid. Det händer också att kvinnor blir hemarbetande direkt efter skolan utan att ha varit ute i arbetslivet. Efter en kortare eller längre hemarbetsperiod söker sig många till arbetslivet men några har fortsatt som heltids hemarbetande även sedan barnen växt upp. Hemarbetet har för dessa blivit en livsstil, vald av några men kanske för flertalet en konsekvens av äldre tiders försörjarsyn, det vill säga traditionell syn på hemarbetet som en uppgift för kvinnor, samt arbetsmarknadsförhållanden.

Gruppen hemarbetande består således inte av kvinnor som alltid varit hemarbetande och gruppen förvärvsarbetande består inte av kvinnor som alltid varit ute i förvärvslivet. Kvinnor, i all synnerhet med barn, är nämligen heltids hemarbetande, hemarbetande i förening med förvärvsarbete kortare tid än heltid eller heltids förvärvsarbetande under olika skeden av den aktiva livsperioden.

Även om man således inte kan utgå från några homogena grupper hemarbetande och förvärvsarbetande kvinnor har det sitt intresse att studera hur kvinnor som vid en viss tidpunkt är heltids hemarbetande skiljer sig från kvinnor som vid samma tidpunkt är förvärvsarbetande. För att belysa detta beskrivs här de som vid undersökningstillfället ansåg sig vara heltids hemarbetande och de som ansåg sig vara förvärvsarbetande med utgångspunkt från ålder, civilstånd, grundutbildning, yrkesutbildning, samboendes grundutbildning, sjukpenninggrundande inkomst, samboendes inkomst per månad, bostadsförhållanden, hemort efter förvärvsfrekvens för kvinnor, bofasthet i kommunen, innehav av körkort, antal barn och yngsta barnets ålder.

Beskrivning utifrån vissa bakgrundsvariabler

Ålder

De flesta hemarbetande är i åldern 50–59 och 30–39 år. Knappt 65 procent fördelar sig jämnt på dessa åldersgrupper medan återstående 36 procent fördelar sig lika på åldersgrupperna 40–49 och 20–29. Som grupp betraktad är hemarbetande äldre än förvärvsarbetande. Av hemarbetande är 32 procent i åldern 50–59 år men av förvärvsarbetande endast 23 procent. (Tabell 6.5.)

Tabell 6.5

	Ålderklasser, procent av svarande				Antal
	50-59	40-49	30-39	20-29	
Hemarbetande	32	18	33	18	1 711
Förvärvsarbetande	23	23	30	24	5 298

En fördelning inom åldergrupperna visar att andelen hemarbetande är störst bland 50-59-åringarna och därefter bland 30-39-åringarna. Detta visar att det finns en betydande grupp äldre hemarbetande som inte längre är bunden av eget barnomsorgsansvar. Dessutom finns det en förhållandevis stor grupp som på grund av barnomsorgsansvar är hemarbetande därför att man själv vill det eller är tvingad därför att barnomsorgen inte kunnat lösas. (Tabell 6.6.)

Tabell 6.6

	Ålderklasser, procent av svarande			
	50-59	40-49	30-39	20-29
Hemarbetande	31	20	26	19
Förvärvsarbetande	69	80	74	81
Antal	1 746	1 514	2 167	1 582

Civilstånd

Den helt övervägande delen eller 84 procent av de hemarbetande är gifta. Bland de förvärvsarbetande gäller detta 66 procent. En liten del, endast sju procent, av de hemarbetande är ensamstående. De flesta ensamstående och samtidigt hemarbetande är änkor eller fränskilda. (Tabell 6.7.)

Tabell 6.7

	Civilstånd, procent av svarande				Antal
	Gift	Ej gift sambo	Ogift ej sambo	Änka, fränsk ej sambo	
Hemarbetande	84	10	2	5	1 720
Förvärvsarbetande	66	13	13	9	5 180

Inom civilståndet "gift" finns tre av tio hemarbetande mot två av tio inom civilståndet "ej gift samboende". Änka, frånskild, ej sambo är oftare hemarbetande än ogift ej sambo. Detta skulle kunna betyda att civilståndet har betydelse för kvinnors benägenhet att bli hemarbetande. Denna större benägenhet hos gifta att vara hemarbetande följer i viss mån med då den som tidigare varit gift blir ensamstående på grund av skilsmässa eller dödsfall. Orsaken är dock knappast civilståndet utan förekomsten av barn. Gifta kvinnor samt änkor och frånskilda har nämligen oftare barn än ogifta. Självfallet spelar andra faktorer också in, till exempel ålder och svårigheter att återgå till arbetsmarknaden efter en lång hemarbetsperiod. (Tabell 6.8.)

Tabell 6.8

	Civilstånd, procent av svarande			
	Gift	Ej gift sambo	Ogift ej sambo	Änka, frånskild ej sambo
Hemarbetande	30	20	4	16
Förvärvsarbetande	70	80	96	84
Antal	4 833	845	697	525

Grundutbildning

Hälften av de hemarbetande har kortare grundutbildning än åtta år. Endast 20 procent har längre grundutbildning än grundskola. De förvärvsarbetande är betydligt jämnare fördelade på grundutbildning av olika längd. 79 procent av de hemarbetande och 58 procent av de förvärvsarbetande har grundutbildning av högst nio år. (Tabell 6.9.)

Tabell 6.9

	Grundutbildning antal år, procent av svarande				Antal
	8	8-9	10-12	13-	
Hemarbetande	48	31	15	6	1 741
Förvärvsarbetande	31	27	23	20	5 273

Det är vanligare att kvinnor med kort grundutbildning är hemarbetande än kvinnor med grundutbildning på tio år och längre. Bland kvinnor med grundutbildning under åtta år är 33 procent hemarbetande mot endast åtta procent bland kvinnor med en grundutbildning på tretton år och längre. Längden av grundutbildningen är alltså avgörande för kvinnors benägenhet att bli hemarbetande.

Hög ålder och kort grundutbildning samvarierar. Utbildning har dock varit något mer utslagsgivande för att förhållandevis många blivit hemarbetande. (Tabell 6.10.)

Tabell 6.10

	Grundutbildning antal år, procent av svarande			
	8	8-9	10-12	13-
Hemarbetande	33	28	18	8
Förvärvsarbetande	67	72	82	92
Antal	2 477	1 928	1 454	1 120

Yrkesutbildning

Hemarbetande har inte bara kortare grundutbildning än förvärvsarbetande utan är också sämre ställda när det gäller yrkesutbildning. Drygt hälften av de hemarbetande har ingen yrkesutbildning medan det bland de förvärvsarbetande är drygt en tredjedel som saknar sådan. (Tabell 6.11.)

Tabell 6.11

	Har du yrkesutbildning? Procent av svarande		Antal
	Nej	Ja	
Hemarbetande	56	44	1 717
Förvärvsarbetande	36	64	5 213

Make/samboendes grundutbildning

Den hemarbetande kvinnans make/samboende har ungefär lika ofta som hon grundutbildning under åtta år. Däremot är det en större andel av männen, än av kvinnorna som är hemarbetande, som har tio års grundutbildning och mer. Detta gäller en av tre män mot en av fem hemarbetande.

Make/samboende har lika ofta som förvärvsarbetande kvinna grundutbildning på tio år och längre men oftare än förvärvsarbetande grundutbildning under åtta år. Detta kan bero på att män i regel är något äldre än de kvinnor de är gifta eller samboende med. (Tabell 6.12.)

Tabell 6.12

	Make/samboendes grundutbildning antal år, procent av svarande				Antal
	<8	8-9	10-12	13-	
Hemarbetande	47	22	20	12	1 548
Förvärvsarbetande	37	22	22	20	4 026

Det finns en samvariation mellan makars/samboendes grundutbildning. Män med lång grundutbildning är i regel gifta/samboende med kvinnor med lång utbildning och omvänt.

Det är förhållandevis fler män med grundutbildning under åtta år som har hemarbetande maka/samboende. Detta gäller en av tre män med grundutbildning under åtta år men endast en av fem när mannens grundutbildning är tretton år och längre. (Tabell 6.13.)

Tabell 6.13

	Make/samboendes grundutbildning antal år, procent av svarande			
	<8	8-9	10-12	13-
Hemarbetande	33	27	26	19
Förvärvsarbetande	67	73	74	81
Antal	2 201	1 236	1 171	966

Sjukpenninggrundande inkomst

En fjärdedel av de hemarbetande har sjukpenninggrundande inkomst på 11 900 kronor och över. Detta kan vara hemarbetande som under ledighet för barnomsorg står kvar i sjukpenningregistret. Det kan emellertid också vara hemarbetande som till sin hemarbetsroll knutit viss inkomstbringande verksamhet som i huvudsak utföres i hemmet t ex omsorg om andras barn, legoarbete, hemslöjdsverksamhet, vård av åldring eller handikappad. Även inkomstklassen 100-11 800 kronor torde utgöras av personer med viss förvärvsverksamhet knuten till hemarbetsrollen.

Fem procent av de förvärvsarbetande kvinnorna uppnår inte inkomstnivån för tillgodoräkning av ATP-år. Till en del kan detta vara kvinnor med mycket låg förvärvsarbets-tid men det kan också vara nytillträdande kvinnor på arbetsmarknaden som ännu inte hunnit få sin sjukpenninggrundande inkomst införd i registret. (Tabell 6.14.)

Tabell 6.14

	Sjukpenninggrundande inkomst, procent av svarande					Antal
	0	100-11 800	11 900-30 000	30 100-60 000	60 100-	
Hemarbetande	70	7	15	8	1	1 746
Förvärvsarbetande	2	3	26	55	14	5 298

Make/samboendes inkomst per månad

70 procent av de hemarbetande som är samboende tillhör familjer där mannen tjänar mindre än 6 000 kronor i månaden. I närmare en av fem eller nitton procent av fallen understiger månadsinkomsten 4 000 kronor. Lika ofta förekommer att make/samboendes inkomst är 7 000 kronor och högre.

Make/samboende till förvärvsarbetande har i tolv procent av fallen inkomster under 4 000 kronor i månaden och i 21 procent inkomster av 7 000 kronor och högre.

Materialet visar alltså att det är vanligare att make/samboende till hemarbetande har lägre inkomster än make/samboende till förvärvsarbetande. Detta kan också sammanhånga med ålder och utbildning. (Tabell 6.15.)

Tabell 6.15

	Make/samboendes inkomst, kr/mån, procent av svarande					Antal
	-3 999	4 000- 4 999	5 000- 5 999	6 000- 6 999	7 000-	
Hemarbetande	19	25	25	12	19	1 390
Förvärvsarbetande	12	24	28	15	21	3 862

Det är vanligare att kvinnan är hemarbetande när mannen har en månadsinkomst under 5 000 kronor än när han har högre inkomst. I familjer där mannen tjänar under 4 000 kronor i månaden är 36 procent av kvinnorna hemarbetande. Andelen hemarbetande sjunker med stigande inkomst för mannen och ligger vid inkomst på 5 000 kr/mån och högre på högst 24 procent. (Tabell 6.16.)

Tabell 6.16

	Make/samboendes inkomst, kr/mån, procent av svarande				
	-3 999	4 000- 4 999	5 000- 5 999	6 000- 6 999	7 000-
Hemarbetande	36	27	24	22	24
Förvärvsarbetande	64	73	76	78	76
Antal	725	1 282	1 446	721	1 078

Det är vanligare att make/samboende har inkomst under 4 000 kr/mån när han är egen företagare än när han inte har egen verksamhet. Jordbrukare har mer än dubbelt så ofta inkomster under 4 000 än andra företagare. Detta gäller i särskilt hög grad make/samboende till hemarbetande. (Tabell 6.17.)

Tabell 6.17

	Make/samboendes inkomst kr/mån, procent av svarande					Antal
	-3 999	4 000- 4 999	5 000- 5 999	6 000- 6 999	7 000-	
<i>Förvärsarbetande</i>						
Make ej egen företagare	10	25	29	15	21	3 367
Make jordbrukare	43	25	22	7	3	92
Make annan företagare	20	20	20	14	27	363
<i>Hemarbetande</i>						
Make ej egen företagare	14	26	27	13	20	1 103
Make jordbrukare	53	23	18	2	4	137
Make annan företagare	22	21	24	14	19	140

I familjer med hemarbetande är 28 procent av make/samboende med inkomst under 4 000 kr/mån jordbrukare och tolv procent annan företagare.

Bostadsförhållanden

Mer än hälften av de hemarbetande bor i villa medan 33 procent bor i lägenhet. Fjorton procent har uppgivit att de bor på jordbruksfastighet. Denna siffra bör dock bedömas utifrån det faktum att inte så få medhjälpare i eget företag betraktat sig som huvudsakligen hemarbetande. (Tabell 6.18.)

Tabell 6.18

	Typ av bostad, procent av svarande			Antal
	Villa	Lägenhet i flerfamiljs- hus	Jordbruks- fastighet	
Hemarbetande	53	33	14	1 741
Förvärsarbetande	47	50	3	5 272

Det är vanligare att kvinnor som bor i villa är hemarbetande än kvinnor som bor i lägenhet. Av dem som bor i villa är 27 procent hemarbetande mot arton procent av dem som bor i lägenhet. För boende på jordbruksfastighet gäller samma reservation som ovan. (Tabell 6.19.)

Tabell 6.19

	Typ av bostad, procent av svarande		
	Villa	Lägenhet i flerfamiljshus	Jordbruks- fastighet
Hemarbetande	27	18	58
Förvärvsarbetande	73	82	42
Antal	3 397	3 197	419

Förvärvsfrekvens på bostadsorten

Kommunerna har indelats efter förvärvsfrekvensen för kvinnor i åldern 16–64 år och med en förvärvsintensitet av 20 timmar i veckan och mer enligt Folk- och bostadsräkningen 1975. Indelningen har gjorts i tre grupper nämligen låg, medel och hög förvärvsfrekvens. Grupperna avviker väsentligt i storlek. Detta blev nödvändigt för att få så stora skillnader mellan låg och hög förvärvsfrekvens att man skulle kunna räkna med att få utslag mellan grupperna. Indelningen har gjorts enligt tabell 6.20.

Tabell 6.20

Förvärvsfrekvens för kvinnor 20 timmar o mer/v enl FoB 1975	Kvinnor i enkäten		Antal totalbef
	Antal	Procent	
Låg 27,4–43,9 87 kommuner	961	13	274 000
Medel 44,0–55,9 168 kommuner	4 656	63	1 327 000
Hög 56,0–68,2 23 kommuner	1 773	24	505 000
Summa	7 390	100	2 106 000

Hemarbetande bor oftare än förvärvsarbetande på orter med låg förvärvsfrekvens och förvärvsarbetande oftare än hemarbetande på orter med hög förvärvsfrekvens. Av de hemarbetande finns omkring 80 000 på orter med låg och lika många på orter med hög förvärvsfrekvens medan omkring 330 000 bor på orter med medel förvärvsfrekvens. (Tabell 6.21.)

Tabell 6.21

	Kommuner efter förvärvsfrekvens, procent av svarande			Antal
	Låg	Medel	Hög	
Hemarbetande	17	67	16	1 746
Förvärvsarbetande	12	62	27	5 298

Andelen hemarbetande avtar med stigande förvärvsfrekvens på orten. På orter med låg förvärvsfrekvens är andelen hemarbetande 33 procent och på orter med hög förvärvsfrekvens sexton procent. (Tabell 6.22.)

Tabell 6.22

	Kommuner efter förvärvsfrekvens, procent av svarande		
	Låg	Medel	Hög
Hemarbetande	33	26	16
Förvärvsarbetande	67	74	84
Antal	923	4 436	1 685

Bofasthet i kommunen

Materialet visar ingen skillnad mellan hemarbetande och förvärvsarbetande efter antal bostadsår i kommunen. (Tabell 6.23.)

Tabell 6.23

	Antal år i kommunen, procent av svarande			Antal
	3 år	3-7 år	8 år o mer	
Hemarbetande	10	17	73	1 715
Förvärvsarbetande	10	18	72	5 241

Andelen hemarbetande är lika stor oavsett om man bott få eller många år i kommunen. (Tabell 6.24.)

Tabell 6.24

	Antal år i kommunen, procent av svarande		
	3 år	3-7 år	8 år o mer
Hemarbetande	25	24	25
Förvärvsarbetande	75	76	75
Antal	702	1 236	5 018

Uppdrag

Fyra av fem kvinnor har inga förtroendeuppdrag, vare sig fackliga, politiska eller andra. Några egentliga skillnader föreligger inte mellan hemarbetande och förvärvsarbetande annat än att de senare av naturliga skäl är de som oftare har fackliga förtroendeuppdrag. (Tabell 6.25.)

Tabell 6.25

Uppdrag	Hemarbetande, procent	Förvärvsarbetande procent
Inget	85	77
Fackligt	<1	7
Politiskt	1	1
Annat	12	12
Mer än ett av uppdragen fackligt, politiskt el annat	2	3
Antal	1 665	5 258

Körkort

Det är inte så vanligt att hemarbetande har körkort som förvärvsarbetande. 61 procent av de hemarbetande har körkort mot 74 procent av de förvärvsarbetande. Skillnaden i körkortsinnehav sammanhänger med åldersskillnader mellan grupperna hemarbetande och förvärvsarbetande. (Tabell 6.26.)

Tabell 6.26

	Har Du körkort, procent av svarande		Antal
	Nej	Ja	
Hemarbetande	39	61	1 745
Förvärvsarbetande	26	74	5 294

Antal barn och yngsta barnets ålder

Sju procent av de hemarbetande har inga barn mot 26 procent av de förvärvsarbetande. 75 procent av de hemarbetande har två eller fler barn; för de förvärvsarbetande gäller detta 53 procent. Det är ungefär lika vanligt med ett barn inom gruppen hemarbetande som inom gruppen förvärvsarbetande. (Tabell 6.27.)

Tabell 6.27

	Antal barn, procent av svarande				Antal
	0	1	2	3 och fler	
Hemarbetande	7	19	42	33	1 688
Förvärvsarbetande	26	21	34	19	5 279

Andelen hemarbetande ökar med antalet barn. Bland ett-barnsfamiljerna är det 22 procent som är hemarbetande mot 35 procent i familjer med tre barn och fler. (Tabell 6.28.)

Tabell 6.28

	Antal barn, procent av svarande			
	0	1	2	3 och fler
Hemarbetande	7	22	28	35
Förvärvsarbetande	93	78	72	65
Antal	1 476	1 454	2 486	1 551

Bland de hemarbetande har 45 procent barn under sju år mot 29 procent av de förvärvsarbetande. 37 procent av de hemarbetande har inga barn under tretton år och 28 procent inga barn under arton år. Det är alltså en betydande grupp hemarbetande som inte är bunden av barnomsorgsansvar för egna barn. (Tabell 6.29.)

Tabell 6.29
Procent av svarande

Yngsta barnets ålder	Hemarbetande	Förvärvsarbetande
<1	5	3
1-3	24	14
4-6	16	12
7-9	10	11
10-12	8	10
13-17	9	19
18-	28	31
Antal	1 574	3 905

Andelen hemarbetande minskar med ökande ålder på yngsta barnet. När yngsta barnet är under ett år är andelen hemarbetande 40 procent. Vid yngsta barn i ålder 7-9 år har andelen hemarbetande sjunkit till 27 procent och när yngsta barn är 13-17 år är andelen nere i sexton procent. Andelen hemarbetande är dock stor när yngsta barn är arton år och äldre. Detta sammanhänger med att bland de hemarbetande förhållandevis många är äldre som tillhört en generation då det var vanligt att modern var hemarbetande och i många fall förblev det även sedan barnen växt upp. (Tabell 6.30.)

Tabell 6.30
Procent av svarande

Yngsta barnets ålder	Hemarbetande	Förvärvsarbetande	Antal
<1	40	60	184
1-3	39	60	929
4-6	35	65	722
7-9	27	73	602
10-12	25	75	515
13-17	16	84	869
18-	27	73	1 658

Hemarbetande

Enligt uppgift i försäkringskasseregistret var i september 1978 då enkäturvalet gjordes sjutton procent eller cirka 360 000 kvinnor i åldern 20–59 år anmälda som hemmamakar. I enkäten finns emellertid ytterligare sex procent motsvarande cirka 125 000 som betraktat sig som hemarbetande. Dessa torde utgöras av kvinnor som förvärvsarbetar i bostaden som kommunala dagmammor eller utför legoarbete. Bland de hemarbetande kan också ingå vissa arbetslösa som under arbetslöshetstiden betraktar sig som hemarbetande.

Gifta kvinnors viktigaste uppgift ansågs långt in på 1900-talet vara att ägna sig åt familjen. Detta gällde även för kvinnor som arbetade i jordbruket, industrin eller annan förvärvsverksamhet. Enligt tidigare försörjarsyn var det naturligt att modern stannade hemma och tog hand om barnen och hushållsgöromålen medan mannen tjänade de nödvändiga kontanterna. Att gifta kvinnor valde en annan livsstil, genom att till exempel också gå ut i förvärvslivet, ansågs avvikande och kritiserades hårt, inte minst med hänsyn till de konsekvenser detta fick i första hand för barnen men också för mannen.

Många av de kvinnor som växte upp och bildade familj under denna tid blev hemarbetande eftersom det var vad som då ansågs naturligt och riktigt. Även som äldre har många kvinnor stannat kvar i hemmafrurollen antingen därför att det blivit en livsstil de trivs med eller därför att de inte haft möjligheter att få ett förvärvsarbete som varit tillräckligt lockande eller som de haft självtillit nog att försöka sig på.

Andra kvinnor är hemarbetande därför att de är tvingade till det antingen på grund av att barntillsynen inte går att ordna eller därför att det inte finns arbetstillfällen inom rimligt eller med hänsyn till kommunikationerna tillgängligt avstånd från bostadsorten. För att få veta hur många kvinnor som anser sig ofrivilligt hemarbetande ställdes i enkäten frågan: "Är du hemarbetande därför att du helst vill vara det?"

70 procent av de hemarbetande uppgav sig vara hemarbetande därför att de helst ville det. Samtidigt har 70 procent av de hemarbetande svarat på en fråga betydligt tidigare i enkäten att de helst skulle vilja förvärvsarbete om de själva finge välja. Detta kan uppfattas som en viss motsägelse från de hemarbetandes sida. Det behöver dock inte vara det utan kan vara uttryck för den brytningstid man lever i. Den traditionella hemarbetsrollen sitter nämligen djupt rotad hos många kvinnor i all synnerhet kvinnor med barn. Påståenden som "Det är bäst för barnen om mamman är hemma" och kritiken mot daghemmen som "parkeringsplatser" för barn har skapat osäkerhet hos många kvinnor. På samma sätt kan många kvinnor känna sig ansatta av debatten om att kvinnor skall förvärvsarbete. Andra vill ha förvärvsarbete men kan av utbildnings- och arbetsmarknadsskäl inte få eller saknar själva tillräckligt självförtroende för att söka sig ut på arbetsmarknaden. I båda fallen kan det ha känts naturligt att svara ja på frågan "Är du hemarbetande därför att du helst vill det?" I första fallet därför att man annars tycker att man sviker sina barn, i andra fallet därför att det känns bättre att säga att man vill vara hemarbetande när man ändå inte tycker sig ha några alternativ.

Andelen som uppgav sig vara hemarbetande därför att de helst ville det var

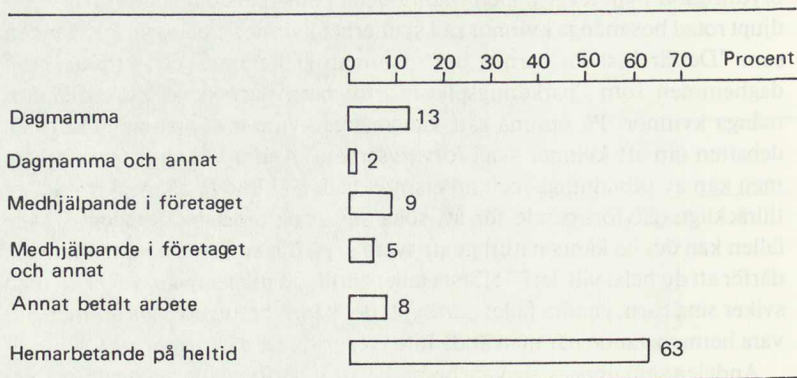
Tabell 6.31
Procent av svarande

Är du hemarbetande därför att du helst vill vara det?	Vad tror du om möjligheterna att få arbete på din ort för en kvinna i din ålder och med din utbildning?			
	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåliga	Mycket dåliga
Nej	19	15	29	35
Ja	82	85	71	65
Antal	65	271	627	718

lägre bland dem som hade den kortaste och den längsta utbildningen. Detta kan förklaras av att många med högst sju-årig grundutbildning ofta är äldre som vill ut i arbetslivet men har stora svårigheter på arbetsmarknaden. Deras valmöjligheter är förhållandevis små. Hemarbetande med utbildning på tretton år och längre kan på grund av sin långa utbildning däremot antas vara mindre benägna än övriga att stanna hemma.

De som är frivilligt hemarbetande anser i högre grad än genomsnittet att det finns mycket eller ganska bra möjligheter till arbete på orten. De som är ofrivilligt hemarbetande anser däremot i högre grad att det är mycket dåliga möjligheter. Detta gäller oftare äldre och de som har kort grundutbildning än övriga kvinnor. Förvärvsfrekvensen på orten har i detta avseende ingen betydelse. (Tabell 6.31.)

Det är ingalunda så att de som betraktar sig som heltids hemarbetande är en enhetlig grupp som helt ägnar sig åt hemarbete. En betydande del har vid sidan av hemarbetet uppgifter av olika slag som är att betrakta som förvärvsarbete. Detta gäller inte mindre än 37 procent av de hemarbetande. Sådana uppgifter kan vara kommunal eller privat dagmamma, försäljningsarbete, hemslöjdsarbete, produktion för industrin i hemmet samt vård av åldring eller handikappad. Andra uppgifter som nämns är städning, hemsömning, sjukvård, ledning av studiecirklar. Vidare har ett antal medhjälpande i eget företag ansett sig vara heltids hemarbetande. Några hemarbetande har mer än en av ovanstående uppgifter såsom framgår av figur 6.1.



Figur 6.1 Hemarbetande fördelade efter förvärvsverksamhet och heltids hemarbete.

Det är alltså femton procent eller omkring 76 000 av de hemarbetande som tar hand om dagbarn. Härav är 32 000 kommunalt anställda. Detta överensstämmer väl med Svenska kommunförbundets personalstatistik, enligt vilken 1 mars 1978 fanns 31 590 kommunalt anställda dagmammor. Likaledes enligt kommunförbundets uppgifter fanns 1978 72 763 platser för barn i åldern 0-6 år och 24 362 platser för barn i åldern 7-12 år i kommunala familjedaghem. Detta innebär att varje dagmamma i genomsnitt skulle ha hand om drygt två dagbarn förutom sina egna barn.

De privata dagmammorna är fler än de kommunala. De utgör omkring 44 000. Detta innebär att av dagmammorna är 42 procent kommunalt anställda medan 58 procent är dagmammor som själva kommit överens med föräldrarna om barntillsynen och kostnaderna för denna.

Dagmammor är i regel gifta, är i åldern 30-39 år och bor i kommuner med hög förvärvsfrekvens i högre utsträckning än andra hemarbetande. 86 procent av dagmammorna är gifta. Två tredjedelar är under 40 år. Dagmammor är i regel yngre än övriga hemarbetande och kommunala dagmammor är ofta något yngre än privata. Den lägre andelen dagmammor i kommuner med medel och låg förvärvsfrekvens torde sammanhålla med att kvinnorna här har sämre möjligheter att få förvärvsarbete. De har små alternativ på arbetsmarknaden och måste därför i högre utsträckning än kvinnorna i orter med hög förvärvsfrekvens stanna hemma. Efterfrågan på barnomsorg blir därför lägre på orter med lägre förvärvsfrekvens och trycket på kommunerna att ordna barnomsorg blir mindre. Samtidigt kan inte mödrar som vill ha arbete kvarstå som aktivt arbetssökande på arbetsförmedlingen och betraktas som arbetslösa om de när arbete erbjuds är förhindrade att ta erbjudet arbete på grund av att de inte kan ordna barntillsynen.

De privata dagmammorna bor oftare i villa och de kommunala i lägenhet. Detta sammanhänger med att kommunala dagmammor är färre i orter med låg och medel förvärvsfrekvens, det vill säga ofta landsortskommuner med enfamiljshus. 56 procent av dagmammornas män har en månadsinkomst av 6 000 kronor och mer. Detta gäller för en något större andel av de privata dagmammorna, nämligen 61 procent. Privata dagmammor tenderar att ha högre utbildning än kommunala.

Mammor med ett barn är inte så ofta dagmammor som mödrar med två eller flera barn. Över hälften av dagmammorna har två egna barn och en tredjedel har tre egna eller fler.

Intressant är att i kommuner med låg förvärvsfrekvens dubbelt så många hemarbetande arbetar som privata dagmammor jämfört med kommunala. I kommuner med hög förvärvsfrekvens är det vanligare att hemarbetande arbetar som kommunala dagmammor än som privata.

84 procent av de kommunala dagmammorna hade hösten 1978 en sjukpenninggrundande inkomst på 11 900 kronor och högre. De hade alltså tillräckligt hög inkomst för att få tillgodoräkna ATP-år. Av de privata dagmammorna hade endast en av tio uppgivit inkomst av sådan storlek att den gav ATP-år. 84 procent av de privata dagmammorna hade ingen sjukpenninggrundande inkomst. Främsta anledningen härtill torde vara att ersättningen för privat barntillsyn inte anmäls som sjukpenninggrundande inkomst.

Såväl de kommunala som de privata dagmammorna förefaller trivas bra

med sitt arbete. Fler än nio av tio har sagt att de trivs "mycket bra" eller "ganska bra" med att vara hemarbetande. Som jämförelse kan nämnas att bland de hemarbetande med undantag av dagmammorna är trivseln något mindre. Här är det 85 procent som säger sig trivas mycket bra eller ganska bra med hemarbetet. Detta kan förklaras av det samband som föreligger mellan omfattningen av sysselsättningen i hemarbetet och trivseln.

Drygt 80 procent av de kommunala dagmammorna önskar förvärvsarbete om de själva finge välja. Bland de privata dagmammorna är det 71 procent. Det finns alltså en betydligt starkare benägenhet till att börja förvärvsarbete bland kommunala än bland privata dagmammor. Som jämförelse kan nämnas att bland samtliga hemarbetande är det 70 procent som säger sig vilja börja förvärvsarbete. Intressant är inte bara den skillnad i önskemål om förvärvsarbete som föreligger mellan kommunala och privata dagmammor utan också de skillnader materialet visar i fråga om önskemål om arbetstider. Av de kommunala vill 79 procent ha förvärvsarbete av sexton timmar och mer. För de privata dagmammorna gäller detta endast 54 procent.

Annat betalt arbete i hemmet än barnpassning har i runt tal 70 000. Ungefär 13 000 har vård av åldring eller handikappad, cirka 6 000 ägnar sig åt hemslöjdsarbete och lika många åt antingen försäljningsarbete eller produkter åt industrin. Vård av åldring förekommer vanligast bland dem som också uppgivit att de har vuxen person som är beroende av deras hjälp på dagtid. Drygt hälften av de hemarbetande som uppgivit annat betalt arbete än barnpassning ägnar sig åt andra uppgifter än ovan nämnda. Det är mycket varierande uppgifter såsom städning, hemsömna, sjukvård, ledning av studiecirklar.

Hemarbetande som ägnar sig åt försäljningsarbete, hemslöjdsarbete, produkter för industrin och vård av åldring har oftare än genomsnittet grundutbildning under åtta år. Ingen i undersökningen som har utbildning över grundskolenivå vårdar äldre eller handikappad mot ersättning i hemmet.

42 procent av hemarbetande som ägnar sig åt försäljningsarbete, hemslöjdsarbete, produkter för industrin, vård av åldring eller annat arbete än barnpassning har inte anmält sjukpenninggrundande inkomst. Det är endast 40 procent som kommer över gränsen för tillgodoräkning av ATP-år. Endast en av tio har inkomster över 30 000 kronor.

Hemarbetande som vårdar åldring eller handikappad bor oftare än genomsnittet på jordbruksfastighet. De bor också oftare än genomsnittet på orter med låg och medel förvärvsfrekvens.

Sysselsättning i hushållsarbetet

För att få en uppfattning om sysselsättningsgraden i arbetet med att sköta hemmet och hushållet har de hemarbetande tillfrågats om de anser sig ha *mer än full, full, inte riktigt full* eller *långt ifrån full* sysselsättning i arbetet hemma.

71 procent av de hemarbetande anser sig ha full eller mer än full sysselsättning i hushållsarbetet. En av fyra eller runt 120 000 anser att de har inte riktigt full sysselsättning och ungefär 25 000 anser att de långt ifrån har det. Undersysselsättning drabbar framför allt åldersgruppen 50–59 år, där andelen som har inte riktigt full eller långt ifrån full sysselsättning är större än

för genomsnittet. 41 procent känner sig undersysselsatta i denna åldersgrupp mot 20 procent i åldersgrupperna 20–29 och 30–39 år.

Andelen som har inte riktigt eller långt ifrån full sysselsättning är mindre för gift samboende och något högre för övriga civilståndsgupper än vad som gäller för genomsnittet. Detta kan sammanhånga med att gifta samboende oftare har tre och fler barn än ej gifta. Möjligen kan också civilståndet gift föra med sig större krav på den hemarbetande från make och omgivning när det gäller hemarbetet.

Sysselsättningsgraden i hushållet är beroende av antalet barn. Bland dem som har mer än full sysselsättning är andelen som har tre barn och fler större än för genomsnittet. Inte riktigt full eller långt ifrån full sysselsättning är å andra sidan förhållandevis vanligare bland dem som har ett barn.

Sysselsättningsgraden i hushållet sammanhänger också med yngsta barnets ålder. Således är andelen som redovisar hög sysselsättning i hushållet större än för genomsnittet upp till yngsta barn uppnår tio års ålder. Därefter ligger den på genomsnittsnivå och sjunker under denna först när yngsta barn uppnått arton års ålder.

77 procent av de hemarbetande har uppgivit att de arbetar 40 timmar och mer per vecka med hushållsarbete och barntillsyn. Längden på arbetstiden då hemarbetande anser sig ha långt ifrån full, inte riktigt full, full eller mer än full sysselsättning i hemarbetet framgår av figur 6.2. Arton procent av dem som långt ifrån anser sig ha full sysselsättning med att sköta hemmet och hushållet har angivit att de arbetat mer än 40 timmar per vecka med hushållsarbete och barntillsyn. 40 timmar och mer har också angivits av 56 procent av dem som anser att de inte riktigt har full sysselsättning.

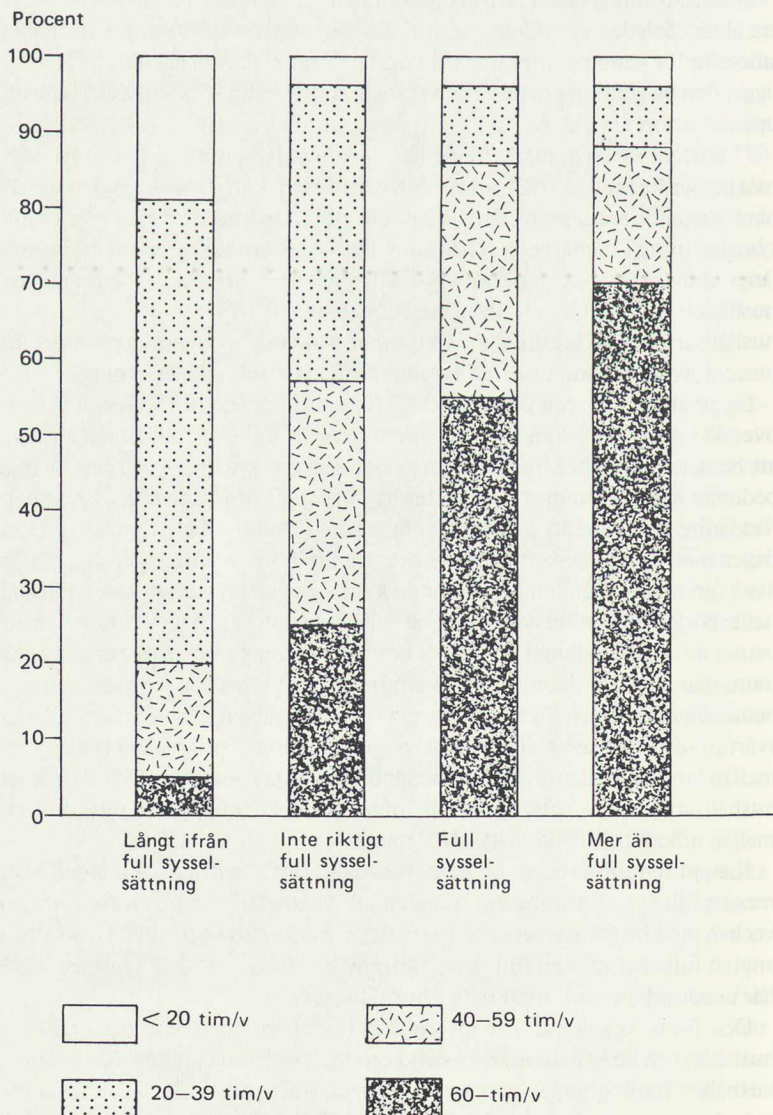
En av anledningarna till att över 40 timmar i veckan och i vissa fall även över 60 timmar i veckan ansetts som mindre än full sysselsättning kan vara att hemarbetande har hushållsarbete alla veckans sju dagar och därför inte bedömer sysselsättningsgraden efter begreppet 40-timmarsvecka. En annan förklaring kan vara att den som känt sig ha för litet arbete försökt fylla ut dagen med uppgifter som upplevts mer eller mindre meningsfulla och därför även om arbetstiden ökat fortfarande känt sig undersysselsatt. Man får inte heller bortse från att tidsangivelserna i viss grad kan vara överskattade och att pauser av en sådan längd att de inte borde ha räknats som arbetstid kan ligga inom den angivna tiden. Därtill kommer de svårigheter som ligger i själva beräkningen av tiden för hushållsarbete och barntillsyn. Dels därför att det är svårt att sätta gränsen mellan när barnomsorg är arbete och när det är samvaro mellan familjemedlemmar som mer är att betrakta som fritid. Dels därför att hushållsarbetet till betydande del innefattar serviceuppgifter där gränsen mellan arbete och fritid också är flytande.

Knappt femton procent av hemarbetande som angett att de har full eller mer än full sysselsättning har uppgivit att de arbetar mindre än 40 timmar i veckan med hushållsarbete och barntillsyn. Förklaringen till att de trots detta angivit full eller mer än full sysselsättning kan ligga i att de i hemmet också har annat arbete som inräknats i hushållsarbetet.

Det finns också ett direkt samband mellan sysselsättningsgraden i hushållet och de hemarbetandes åsikt om möjligheterna att förenkla arbetet i hushållet. Inom gruppen mer än full sysselsättning är det förhållandevis fler som *inte* tror att det går att förenkla hushållsarbetet och i gruppen full

sysselsättning förhållandevis fler som är osäkra. De inte riktigt fullt sysselsatta tror oftare än andra att det kanske eller absolut går att förenkla hushållsarbetet medan de långt ifrån fullt sysselsatta i betydligt högre grad än övriga anser att det går att förenkla.

Mer än full sysselsättning med hushållsarbete och barntillsyn ger oftare mycket bra trivsel än lägre sysselsättningsgrad. På motsvarande sätt ger långt ifrån full sysselsättning dålig trivsel oftare än vad som gäller högre sysselsättningsgrad. Det finns alltså ett *direkt samband mellan trivsel i hemarbetet och graden av sysselsättning*. Detta kan också sammanhånga med att den som trivs bra har lättare att hitta meningsfulla arbetsuppgifter och i sin hemarbetsituation bygga upp en önskad sysselsättningsgrad. Av dem som



Figur 6.2 Hemarbetandes arbetstid i hushållet vid olika sysselsättningsgrad.

har mer än full sysselsättning trivs nio av tio ganska bra eller mycket bra medan av dem som har långt ifrån full sysselsättning endast varannan trivs ganska bra eller mycket bra. Även när det gäller *föväntad trivsel* med förvärvsarbete finns det klart samband med sysselsättningsgraden i hushållet. Vid mindre än full sysselsättning tror den hemarbetande oftare än genomsnittet på ganska eller mycket stor trivsel med förvärvsarbete, medan den hemarbetande vid full sysselsättning eller mer oftare än genomsnittet tror på ganska dålig eller mycket dålig trivsel med förvärvsarbete.

Förvärvsarbetande

1 510 000 kvinnor i åldern 20–59 år arbetade enligt enkäten utanför hemmet. Av dessa var det 40 000 som inte ansåg att de innehade anställning. Av dem som var i arbete hade 46 procent heltid, 38 procent lång deltid och 16 procent kort deltid. (Tabell 6.32.)

Drygt hälften, 875 000 eller 58 procent, av de förvärvsarbetande arbetar normal arbetstid, det vill säga varken på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar. Av de 634 000 som arbetar obekvämtid arbetar 74 procent på lördagar, 64 procent på kvällar, 55 procent på söndagar och sjutton procent på nätter. Härvid kan en och samma person ha en eller flera av de obekväma tiderna.

En av 20 förvärvsarbetande studerar på halvtid eller mer. Knappt en av tio studerar på mindre än halvtid. Heltidsstudier förekommer oftare bland dem som arbetar 1–15 och 35 timmar och mer än bland övriga. Bland de senare kan förekomma förvärvsarbetande som är tjänstlediga för studier helt eller delvis.

Utmärkande för dem som förvärvsarbetar heltid är att de i högre grad än genomsnittet är i åldern 20–29 år, har en grundutbildning av tio år eller mer, har yrkesutbildning, är ogifta samboende eller ej samboende och bor i orter med hög förvärvsfrekvens.

De som arbetar kort deltid har oftare än andra grundutbildning under åtta år. De som bor i villa förvärvsarbetar i mindre utsträckning heltid och i högre grad 20–34 timmar per vecka än övriga. Även förvärvsarbetande som bor på jordbruksfastighet arbetar mindre än övriga heltid utanför fastigheten. Detta kan förklaras av att de också gör en insats som medhjälpande i familjeföretaget.

Tabell 6.32

Förvärvsarbetets omfattning	Antal	Procent
1– 9 tim/vecka	45 315	3
10–15 tim/vecka	60 420	4
16–19 tim/vecka	135 945	9
20–34 tim/vecka	573 705	38
35 tim och mer/vecka	694 525	46
Summa	1 509 910	100

Det finns ett samband mellan arbetstidens längd och förvärvsfrekvensen för orten. Ju längre arbetstid, desto högre förvärvsfrekvens. Det är alltså fler än genomsnittet som förvärvsarbetar 1–15 timmar på orter med låg förvärvsfrekvens, förhållandevis fler som arbetar 16–19 timmar på orter med medel förvärvsfrekvens och likaledes fler som arbetar 20 timmar och mer på orter med hög förvärvsfrekvens. Anledningen kan vara att man på orter med svagt arbetsutbud i många fall tvingas acceptera kortare arbetstid än man egentligen skulle vilja ha. Orter med låg förvärvsfrekvens har vidare förhållandevis hög andel äldre som inte är yrkesverksamma på heltid i samma utsträckning som de yngre. I orter med hög förvärvsfrekvens är andelen yngre kvinnor högre än genomsnittet.

Bland gifta förvärvsarbetande är andelen som arbetar heltid väsentligt lägre än genomsnittet. För ej gifta samboende är andelen heltidsarbetande å andra sidan högre. Detta gäller också för ogift ej samboende och änka, fränskild, ej samboende. Intressant är här skillnaden mellan gift och ogift samboende. Denna skulle till viss del kunna förklaras av att gift oftare har två eller flera barn än ogift samboende. Å andra sidan har ogift samboende oftare yngsta barn under tre år och minst lika ofta som gift yngsta barn i åldern fyra till nio år. Det måste alltså finnas andra förklaringar. Således kan gifta uppleva en annan press på sig i hemarbetet än ogifta samboende och därför sämre orka med ett heltidsarbete. Ej gift samboende kvinna anser oftare att mannen kräver att hon skall förvärvsarbeta medan gift kvinna i mindre grad än genomsnittet tror detta. Vidare kan den som inte är gift antas känna en friare ställning som innebär att hon inte på samma sätt som den gifta kvinnan känner sig påverkad av vad hon tror att mannen vill.

I familjer där makarna sammanlevde före äktenskapet är det vanligare än bland andra förvärvsarbetande att hustrun arbetar heltid. Detta kan till viss del förklaras av sambandet mellan ålder och samboende före äktenskapet. I åldern under 40 år är det nämligen vanligare att man sammanbodde före äktenskapet medan det i åldern 40 år och över förekom mera sällan. Till en del minskas dock ålderspåverkan av att det endast är i åldersgruppen 20–29 år som andelen förvärvsarbetande 35 timmar och mer är högre än genomsnittet.

Omfattningen av kvinnors förvärvsarbete påverkas i hög grad av antalet barn och yngsta barnets ålder. Ju fler barn, desto färre timmar i veckan förvärvsarbetar man. Således är andelen som arbetar 1–15 timmar större än genomsnittet för tre barn och fler. Kvinnor som har två barn arbetar oftare än genomsnittet 1–34 timmar och en-barnsmödrarna oftare 20–34 timmar. För kvinnor som inte har några barn är heltiden vanligast.

På samma sätt som antalet barn, påverkar yngsta barnets ålder omfattningen av kvinnors förvärvsarbete. Upp till och med nio års ålder för yngsta barnet är arbetstider under 20 timmar i veckan vanligare än för genomsnittet. Först efter det att yngsta barnet uppnått tretton års ålder blir heltiden förhållandevis vanligare. Av mödrar med barn under nio år är det således en av fyra som förvärvsarbetar under 20 timmar i veckan och med barn tretton år och över, en av sex som har denna arbetstid.

För att få en uppfattning om hur stabila de förvärvsarbetande kvinnorna är på arbetsmarknaden ställdes frågorna "Har du någon gång varit hemarbetande på heltid?" och "Ungefär hur länge var du hemarbetande?"

43 procent uppger att de aldrig gjort något förvärvsavbrott. Det senaste förvärvsavbrottet var för nio procent mindre än ett år och för 32 procent av samtliga förvärvsarbetande fem år och längre. Tio procent hade förvärvsavbrott på femton år och längre.

Förvärvsavbrott på heltid för hemarbete längre än ett år har 48 procent av de förvärvsarbetande gjort. (Tabell 6.33.)

Tabell 6.33

	Procent	Antal
Inget förvärvsavbrott för hemarbete	43	644 000
Förvärvsavbrott för hemarbete		
<1 år	9	135 000
1- 4 år	16	244 000
5- 9 år	11	161 000
10-14 år	11	167 000
15-19 år	6	83 000
20 år -	4	64 000
Antal	5 253	1 498 000

Det är vanligare att de som arbetar mindre än heltid någon gång varit hemarbetande på heltid än de som arbetar heltid.

Det finns ett direkt samband mellan längden på grundutbildningen och längden av förvärvsavbrott. Den som har tio års grundutbildning och längre gör oftare än genomsnittet förvärvsavbrott på högst fyra år och den som har grundutbildning under åtta år har oftare förvärvsavbrott på tio år och längre. (Tabell 6.34.)

Tabell 6.34

Förvärvsavbrott	Grundutbildning, procent av svarande			
	<8 år	8-9 år	10-12 år	13 år-
<1 år	7	13	22	40
1-4 år	18	33	41	36
5-9 år	19	25	16	11
10 år och längre	56	29	22	14
Antal	1 185	878	524	387

90 procent av dem som gjort förvärvsavbrott har inte genomgått någon utbildning innan de upptog förvärvsarbete igen. Detta kan förefalla anmärkningsvärt med tanke på att 32 procent varit borta från förvärvsarbetet fem år och mer och 21 procent tio år och mer. De som varit borta från förvärvsarbete

10–19 år genomgår oftare än andra utbildning innan de börjar förvärvsarbetet. För dem som haft förvärvsavgång i 10–14 år är det vanligare än för genomsnittet med utbildning sju månader och längre.

6.3 Kvinnor gifta/samboende med egna företagare

Inom den privata företagsamheten förekommer kvinnor som egna företagare, som företagare tillsammans med make och som medhjälpande familjemedlem. Enligt enkäten är det tre procent av de förvärvsarbetande kvinnorna eller ungefär 35 000 som uppgivit sig vara egna företagare. Det finns runt 240 000 vars make/samboende är egen företagare. I ett av sju av dessa företag anser sig hustrun också vara företagare. En tredjedel av företagen eller drygt 80 000 finns inom jordbruket där hustrun i ett fall av 18 också betraktar sig som egen företagare tillsammans med maken.

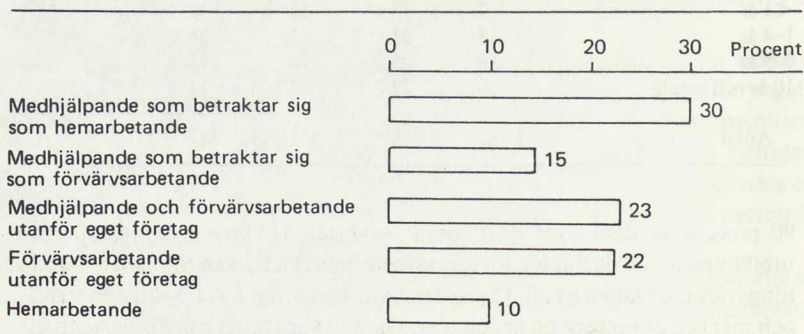
Förvärvsarbetande i och utanför företaget

Egna företagare är relativt jämnt fördelade på orter med låg, medel och hög förvärvsfrekvens med undantag av jordbrukare som oftare bor på orter med låg förvärvsfrekvens.

I familjer där samboende är egen företagare arbetar nio av tio kvinnor en timme och mer som medhjälpande, som anställd eller bådadera. Inom sektorn privat företagsamhet har alltså kvinnor en mycket hög förvärvsfrekvens. Såsom figur 6.3 visar är 45 procent medhjälpande i företaget, 23 procent medhjälpande och förvärvsarbetande utanför företaget samt 22 procent endast förvärvsarbetande utanför företaget. Helt hemarbetande är endast 10 procent.

I vilken omfattning kvinnor samboende med egna företagare arbetar i företaget visar tabell 6.35. Det är 30 procent som arbetar som medhjälpande i företaget 20 timmar och mer och 24 procent som arbetar 1–9 timmar.

Av de drygt 100 000 kvinnor som är medhjälpande utan att samtidigt ha arbete utanför det egna företaget har endast en tredjedel uppfattat sig som förvärvsarbetande. Det är alltså inte ovanligt att kvinnor som utför arbete i det egna företaget ser sig som hemarbetande och inte upplever sin insats i



Figur 6.3 Kvinnors verksamhet när make/samboende är egen företagare

Tabell 6.35 Kvinnor samboende med egna företagare fördelade efter arbetstid i det egna företaget

Arbetstid, timmar per vecka					Summa	
0	1-9	10-19	20-24	35-	procent	antal
32	24	15	14	16	101	828

själva företaget som förvärvsarbete. Närmare hälften eller 45 procent av medhjälpande som betraktar sig som hemarbetande gör 20 timmar och mer i företaget.

45 procent av de kvinnor som är samboende med egna företagare uppger att de innehar anställning. Drygt en av fem kvinnor inom egna företag är både medhjälpande och innehar anställning antingen i eller utanför företaget.

Tabell 6.36 Kvinnor samboende med egna företagare fördelade efter förvärvsarbetstidens längd i eller/och utanför företaget

Arbetstimmar per vecka				Summa	
1-15	16-19	20-34	35-	procent	antal
13	13	42	32	100	478

Av dem som uppfattar sig som förvärvsarbetande antingen i eller utanför företaget är det tre av fyra som förvärvsarbetar 20 timmar och mer. Detta framgår av tabell 6.36. En av tre förvärvsarbetar 35 timmar och mer.

44 procent arbetar på obekvämt arbetstid såsom tabell 6.37 visar. Det är kvällar, nätter, lördagar, söndagar eller en kombination därav. Vanligast förekommer kvällar och lördagar. De obekväma arbetstiderna är något vanligare bland de medhjälpande.

Tabell 6.37 Kvinnor samboende med egna företagare fördelade efter arbetstidens förläggning i eller/och utanför företaget

Normal arbets- tid	Kväll- lar	Lör- dagar	Kvällar och lör- dagar	Lördagar och sön- dagar	Övriga kombina- tioner	Summa	
						procent	antal
56	8	9	5	6	16	100	475

Drygt en femtedel har förvärvsarbete utanför det egna företaget utan att samtidigt vara medhjälpande. Bland dessa arbetar fyra av fem 20 timmar och mer och två av fem har heltid.

På frågan om arbetet är säsongbetonat är det endast en av fem som anser att de inte arbetar i företaget. Däremot var det en av tre som ansåg att de inte arbetade i företaget när frågan i stället gällde antalet arbetstimmar i veckan. Detta kan bero på att de som har ett mycket säsongbetonat arbete vid frågan om hur många timmar de arbetade i företaget inte kommit upp i en timme i

veckan i genomsnitt och därför inte redovisat någon arbetsinsats i företaget. Närmare hälften av dem som utför arbete i det egna företaget har inte alls säsongbetonat arbete, drygt en av tre har det i viss mån och 17 procent har mycket säsongbetonat arbete. Andelen av de senare är störst bland dem som uppgett en arbetstid av 1-9 timmar i veckan. Bland dem som arbetat heltid i företaget är andelen som inte alls har säsongbetonat arbete större än genomsnittet.

Det är vanligare att samboende inte gör någon insats i företaget på orter med hög förvärvsfrekvens än på övriga orter. Detta kan antas sammanhånga med de bättre möjligheter till arbete utanför företaget som föreligger när förvärvsfrekvensen på orten är hög.

Två av fem eller cirka 90 000 kvinnor samboende med egna företagare uppfattar sig själva som huvudsakligen hemarbetande. Detta trots att 40 procent i denna grupp arbetar 16 timmar och mer per vecka i företaget.

Av samtliga kvinnor samboende med egna företagare vill 84 procent ha förvärvsarbete och 70 procent förvärvsarbete av en omfattning av 16 timmar och mer per vecka. Med förvärvsarbete avses här såväl arbete i eget företag som anställning utanför företaget.

Av medhjälpare i eget företag som betraktar sig som hemarbetande är det drygt två av fem som anger sig vilja förvärvsarbete. Man torde kunna utgå från att dessa avsett annat förvärvsarbete än i det egna företaget. Fyra av fem vill arbeta normal arbetstid, det vill säga icke obekvämt.

60 procent av hemarbetande som inte samtidigt är medhjälpare i familjeföretaget vill börja förvärvsarbete.

Som jämförelse kan nämnas att 70 procent av samtliga hemarbetande vill ha förvärvsarbete. Att andelen är mindre bland huvudsakligen hemarbetande inom egna företag kan sammanhånga med de möjligheter till förvärvsarbete för hustrun som finns inom företaget.

Av de cirka 45 000 som betraktar sig som hemarbetande och som vill ha förvärvsarbete kan två av fem tänka sig genomgå utbildning på ett halvt år och längre för att få förvärvsarbete. Längre utbildning än ett år kan en av fem tänka sig medan en av tre inte vill satsa på någon utbildning alls. Hemarbetande ej medhjälpare är mer benägna att satsa på utbildning ett år eller längre än medhjälpare som betraktar sig som hemarbetande.

Ungefär hälften av de kvinnor som har barn i förskoleåldern och tre av fem av dem som har barn på lågstadiet tror att de skulle kunna ordna barntillsynen om de började förvärvsarbete.

Endast åtta procent av dem som vill ha förvärvsarbete kan tänka sig flytta utanför kommunen. Nästan i tre fall av fem är det makes arbete som utgör hinder för flyttning. Tre av fem kan tänka sig en restid till arbetet av 30 minuter och längre.

Ungefär hälften av hemarbetande inom egna företag eller knappt 50 000 läser platsannonser, tre av fyra ibland och en av fyra dagligen. Omkring 14 000 har svarat på platsannonser, varav en av tio helt nyligen. Några tusental fler har på annat sätt tagit kontakt med arbetsgivare. Drygt en av tio har gjort det helt nyligen.

Endast en av tio av dem som är gifta med egna företagare och betraktar sig som hemarbetande och som vill ha förvärvsarbete utanför hemmet har tagit kontakt med arbetsförmedling. Ännu färre är anmälda på arbetsförmedlingen

Tabell 6.38 Kvinnor samboende med egna företagare fördelade efter arbetsinsats i företaget och taxerad inkomst år 1976

Medhjälpandes arbetsinsats i företaget	Taxerad inkomst kr/år					Summa	
	0	100– 4 500	4 600– 9 000	9 100– 10 000	10 100– 11 800	procent	antal
Jordbruket							
16–34 tim/v	25	23	45	–	8	101	80
35 tim/v och mer	39	18	41	2	–	100	44
Annan bransch							
16–34 tim/v	9	8	43	35	5	100	79
35 tim/v och mer	13	10	32	38	7	100	87

som arbetssökande. Detta innebär något sämre kontakter med arbetsförmedlingen än vad enkäten visar för samtliga hemarbetande.

Samtidigt med införandet av lagen om allmän försäkring 1957 fick medhjälpande möjlighet att anmäla sjukpenninggrundande inkomst. Från beskattningsåret 1977 fick medhjälpande med en arbetsinsats i företaget av minst 400 timmar om året också deklarerat för egen inkomst. Vid beräkning av denna inom jordbruksföretagen utgår man från lantarbetarlönen för yrkeskunnig djurskötare och traktorförman. Denna var 1978 23,85 kronor per timme och 1979 25,60 kronor per timme. Härmed har den medhjälpandes arbetsinsats i likhet med annan förvärvsinsats också blivit kvalificerande för tillgodoräkning av ATP-poäng.

Av medhjälpande i jordbruket med en arbetsinsats av 16 timmar och mer i veckan är det ingen som 1976 deklarerade för en inkomst motsvarande lantarbetarlönen. En av tre med denna arbetsinsats hade ingen taxerad inkomst 1976. Av tabell 6.38 framgår att det är närmare 40 procent av dem som arbetar 35 timmar och mer i jordbruket som icke har någon taxerad inkomst mot endast 25 procent av dem som gör en arbetsinsats på 16–34 timmar i veckan. Anledningen är att det i den senare gruppen finns förhållandevis fler som även arbetar utanför företaget.

Inom annan bransch är det en betydligt mindre del, drygt 10 procent av dem som arbetar 16 timmar och mer i företaget, som inte har någon taxerad inkomst. Den betydande skillnad siffrorna visar mellan jordbruksföretag och andra familjeföretag kan antas bero på att bolagsbildningar är vanligare i företag utanför jordbruket än inom jordbruket. När familjeföretaget haft bolagsform har det varit möjligt för samboende som arbetat i företaget att deklarerat för egen inkomst även före beskattningsåret 1977.

Eftersom den taxerade inkomsten avser 1976 ger tabellen ingen information om i vilken omfattning medhjälpande med en arbetsinsats av minst 400 timmar per år utnyttjat möjligheten att deklarerat för egen inkomst.

Av medhjälpande i jordbruket med en arbetsinsats av 35 timmar och mer är det 84 procent som inte anmält sjukpenninggrundande inkomst. Detta framgår av tabell 6.39. Vid en arbetsinsats av 16–34 timmar är det 73 procent. Den mindre andelen kan bero på att fler i denna grupp också arbetar utanför

Tabell 6.39 Kvinnor samboende med egna företagare efter arbetsinsats i företaget och sjukpenninggrundande inkomst

Medhjälpandes arbetsinsats i eget/samboendes företag	Sjukpenninggrundande inkomst kr/år				Summa	
	0	100–10 000	10 100–20 000	20 100–	procent	antal
Jordbruket						
16–34 tim/v	73	11	11	5	100	80
35 tim/v och mer	84	9	2	5	100	44
Annan bransch						
16–34 tim/v	27	3	28	43	101	79
35 tim/v och mer	22	6	22	50	100	87

företaget och anmält den senare inkomsten som sjukpenninggrundande.

Inom annan bransch än jordbruket är det avsevärt färre som inte anmält sjukpenninggrundande inkomst, 22 procent av dem som arbetar 35 timmar och mer och 27 procent av dem som arbetar 16–34 timmar i veckan.

Av dem som arbetar 35 timmar och mer är det i annan bransch än jordbruket 50 procent som anmält sjukpenninggrundande inkomst på 20 100 och mer. Inom jordbruket är det endast 5 procent.

Speciellt inom jordbruket har medhjälpande hustrur inte utnyttjat sin rätt att anmäla sjukpenninggrundande inkomst som gavs i och med införandet av den allmänna försäkringen 1957. Anledningen härtill kan vara att många inte varit medvetna om möjligheten men också att man av tradition ansett det naturligt att den som stått som företagare också varit den som ensamt haft försäkringsskyddet.

6.4 Hushållsarbetets omfattning och fördelning

Arbetet med hem och barn har av tradition åvilat kvinnorna. Det har också ansetts vara typiskt kvinnogöra, ett arbete som män knappast skulle befatta sig med. För hemarbetande kvinnor med barnomsorg eller andra vårdnadsuppgifter är arbetet i hemmet ett heltidsarbete, som när vårdnadsuppgiften upphör som regel leder till för liten sysselsättning. För heltids förvärvsarbetande innebär hushållsarbetet i familjer med barn ett dubbelarbete för kvinnan om inte mannen tar sin del av ansvaret härför. För flertalet kvinnor i familjer med barn har den ensidiga synen på hushållsarbetet och barnomsorgen som kvinnans uppgift lett till att kvinnor i betydande utsträckning sökt sig till deltidsarbete.

Kvinnor och män har således av tradition fått helt olika förutsättningar att utöva sin föräldraroll och förverkliga sin rätt till arbete och egen försörjning. Deras möjligheter att engagera sig i fackligt och politiskt arbete har därmed också blivit olika.

Förändringar har skett under senaste årtionden. Allt fler kvinnor har

förverkligat sin rätt till arbete om än till priset av deltid. Och det finns män, framförallt yngre, som börjat ta eget ansvar i det praktiska arbetet med hem och barn. I detta kapitel får några inlägg från utredningens gruppsamtal spegla hur kvinnor och män kan uppleva arbetsfördelningen i det gemensamma hemarbetet.

Håkan ”När tiden kom då man måste passa barnen ställdes konflikten på sin spets. Bådas jobb var ju lika viktiga och det var inte lätt att göra värderingarna även om vi ville bägge två. Direkt akut blev det i sådana lägen när inte barnpassningen fungerade. – Även om jag ställde in mig på att vi skulle ha ett jämställdhetsförhållande hemma tog det rätt många år innan det fungerade. Om jag nu blivit något av en pionjär så beror det på att jag har en mycket medveten hustru.”

De tidsuppgifter som här presenteras omfattar icke alla de uppgifter som utförs gemensamt för familjen. Vad enkäten ger svar på är hur mycket tid som läggs ned på hushållsarbete och barnomsorg. Olika personer kan ha haft olika uppfattning om vad som skall innefattas i dessa begrepp. Som regel torde dock de som svarat ha menat skötsel och tillsyn av barn samt det löpande arbetet i hushållet såsom inköp, matlagning, disk, städning, tvätt och klädvård. Alltså just de göromål som är förknippade med ordet hushållsarbete.

Andra gemensamma uppgifter som också kräver tid ligger mer inom det familjeekonomiska området, t. ex. försäkringsskydd, bankaffärer, betalning av fasta utgifter, större inköp och mer omfattande ekonomiska beslut. Dessa uppgifter sköts ofta av män, som då med all rätt kan hävda att tiden härför bör räknas dem till godo. En sådan uppdelning efter kön innebär att kvinnorna får ta den övervägande delen av det löpande, dagligen, på bestämda tider återkommande hushållsarbetet. Genom sin ständigt återkommande regelbundenhet hindrar och försvårar det för kvinnor att ta heltids förvärvsarbete. Männerna å andra sidan påtar sig ofta de uppgifter som tidsmässigt kan anpassas och förläggas till tider då det passar dem och deras förvärvsarbete.

Genom att acceptera en sådan arbetsfördelning har många kvinnor avhänt sig de uppgifter som ger fullständig insyn i familjens ekonomiska situation och som för sitt utförande ger kontakt med andra människor. Många kvinnor tror att männen klarar de här uppgifterna bättre. De har ofta tacksamt överlåtit dem till sina män för att i stället så gott som ensamma ta ansvaret för hushållsarbetet, ett arbete som ger få kontakter utåt och begränsad ekonomisk överblick.

Ett resultat av denna arbetsfördelning inom familjen är att kvinnors självförtroende undergrävs. Deras kunskande på det ekonomiska området får inte tillfälle att utvecklas och följden blir en viss passivitet i ekonomiska frågor. Detta kan leda till att i all synnerhet hemmafruor, som inte byggt upp en egen försörjning råkar illa ut i skilsmässosammanhang. Det har i flera fall förekommit att maka skrivit under äktenskapsförord utan att ha varit medveten om konsekvenserna härav. Kvinnor blir lätt offer för att föras bakom ljuset. I alltför många fall har de inte brytt sig om att sätta sig in i de

ekonomiska frågorna och har därför ofta för små kunskaper i bodelnings-, arvsskiftes- och affärssammanhang. Det finns alltför många skilsmässofall som utgör tragiska bevis härför.

Det är viktigt för alla kvinnor att ta del i arbetet med familjens ekonomiska frågor. Detta ger kunskaper, erfarenheter och kontakter som stärker självförtroendet och ger nödvändig insyn. Eftersom detta arbete bör delas av båda makarna kan vi bortse från det när vi diskuterar arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i hushållsarbete och barnomsorg. Även från sådana uppgifter som biltvättning, renoveringsarbeten med mera kan vi bortse i det här sammanhanget. Det är nämligen fördelningen av det dagligen återkommande arbetet med barn och hemsysslor som utgör grunden för att kvinnor och män skall kunna fungera på samma villkor. En naturlig följd av en fördelning av hushållsarbetet mellan kvinnor och män är dock att kvinnor också ställer upp på de gemensamma angelägenheter som nu traditionellt utförs av män.

För att få en uppfattning om hur arbetet med hem och barn belastar kvinnor och män i olika situationer ställdes frågorna "Ungefär hur många timmar per vecka arbetar du med hushållsarbete och barntillsyn?" samt "Ungefär hur många timmar per vecka ägnar din make/samboende i genomsnitt åt hushållsarbete och barntillsyn?"

Frågor av den här typen är självfallet svåra att besvara därför att de flesta människor inte så noga tänkt på hur lång tid de använder till hushållsarbete. Dessutom uppskattar olika människor tid på olika sätt. Vissa övervärderar tidsinsatsen, andra undervärderar den. Även olika bedömning av vad som skall räknas till hushållsarbete medverkar till att olika människors tidsangivelser inte är helt jämförbara. Med hänsyn till den osäkerhet som finns i själva tidsuppgiften bör de angivna tiderna mera betraktas som riktvärden för storleksordningen av arbetsinsatsen i hushållet än som exakta tider.

Kvinnors arbetsinsats

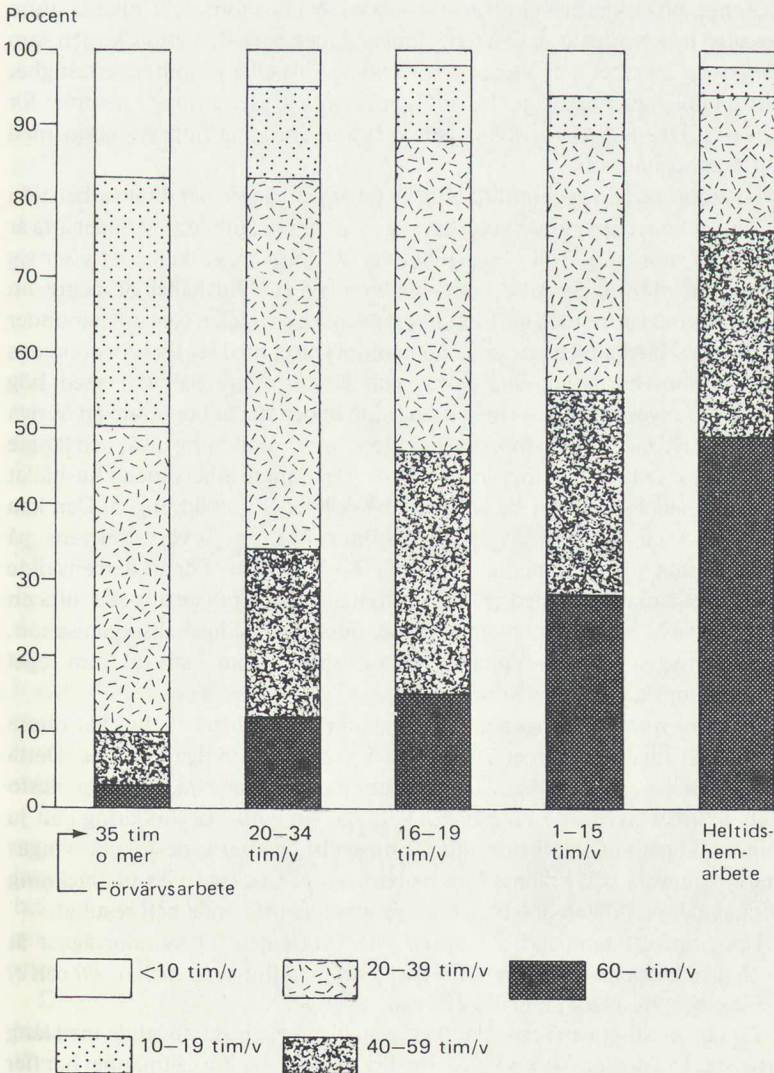
Det föreligger en stor spridning av arbetsinsatsen från praktiskt taget ingenting upp till 60 timmar per vecka och mer. Denna spridning är helt naturlig, eftersom i materialet ingår såväl samboende som ensamstående med och utan barn. Av naturliga skäl varierar behovet av arbetskraft för hushållsarbetet och barntillsynen med familjens sammansättning, familjemedlemmarnas ålder, med hushållets organisation och med tillgänglig arbetskraftsresurs.

Hur tillgången på arbetstid påverkar arbetsinsatsen i hushållet framgår av tabell 6.40 och figur 6.4. Denna visar att ju fler timmar kvinnor förvärvsarbetar, desto mindre tid ägnar de åt hushållsarbete. Trots detta är det dock hälften av dem som förvärvsarbetar 1-19 timmar i veckan, en tredjedel av dem som förvärvsarbetar 20-34 timmar och en tiondel av dem som förvärvsarbetar 35 timmar och mer som utöver förvärvsarbetet gör en arbetsinsats i hushållet motsvarande minst heltid. Av de hemarbetande är det tre av fyra som anser sig ha full arbetstid eller mer i hushållet.

En av två av de heltidsförvärvsarbetande arbetar 20 timmar och mer i det egna hushållet. Som minimum innebär detta en arbetsbelastning utöver heltidsförvärvsarbete och restid till och från arbetet av i genomsnitt tre

Tabell 6.40 Kvinnor i åldern 20–59 år fördelade efter sysselsättning och arbetsinsats i hushållet

Antal timmar per vecka med hushållsarbete	Hemarbetande	Förvärvsarbetande		
		1–19 tim	20–34 tim	35– tim
– 9	2	4	5	17
10 – 19	3	9	12	33
20 – 39	18	37	50	41
40 – 59	27	30	22	7
60 –	50	21	12	3
Summa procent	100	101	101	101
antal	1 432	748	1 793	2 200



Figur 6.4 Kvinnors arbetsinsats i hushållet vid olika förvärvsarbetstid för kvinnor

timmar per dag alla veckans dagar eller full arbetsdag i hushållet lördag och övriga sex dagar två timmar per dag. En av tre förvärvsarbetande med lång deltid gör en heltids arbetsinsats i hushållet.

När det gäller kvinnorna är arbetstider i hushållet under 20 timmar i veckan vanligare bland 20–29-åringar och arbetstider på 20–39 timmar vanligare i åldern 40–49 år än inom övriga åldersgrupper. Den längsta arbetstiden 60 timmar och mer förekommer oftare bland kvinnor i åldern 30–39 år än bland övriga kvinnor. Detta kan förklaras av att andelen kvinnor som har mer än ett barn i yngre åldrar är förhållandevis större i denna åldersgrupp. Den oftare förekommande lägre arbetstiden bland 20–29-åringar sammanhänger med att andelen gifta är mindre i denna åldersgrupp än i övriga samt att i denna åldersgrupp inte så ofta förekommer mer än ett barn.

Det är vanligare att kvinnor som bor i villa eller på jordbruksfastighet ägnar längre tid åt hushållsarbetet än kvinnor som bor i hyres- eller bostadsrättslägenhet. En förklaring härtill är att boende i eget hus som regel innebär större bostadsyta och dessutom arbeten i samband med bostaden som icke den som bor i hyreslägenhet har. Vidare ger boendet i villa eller på jordbruksfastighet bättre möjligheter än i lägenhet till meningsfull sysselsättning i hemmet för den som icke kan få förvärvsarbete och inte anser sig fullt sysselsatt med löpande hushållsarbete.

Kvinnor med en grundutbildning av tio år och längre har oftare arbetstid i hushållet under 20 timmar i veckan och kvinnor med utbildning under åtta år oftare än andra arbetstid i hushållet över 20 timmar i veckan. Det visar sig också att andelen kvinnor som arbetar mycket i hushållet är högre än genomsnittet i orter med låg förvärvsfrekvens och andelen som arbetar under 20 timmar i hushållet högre än genomsnittet i orter med låg förvärvsfrekvens och de som har utbildning tio år och längre oftare på orter med hög förvärvsfrekvens. Kvinnor med utbildning under åtta år bor oftare än övriga på orter med låg förvärvsfrekvens och de som har utbildning tio år och längre oftare på orter med hög förvärvsfrekvens. Den längre arbetstiden i hushållet behöver således i och för sig icke bero på skillnader i utbildningen. Den kan mera vara en följd av att kort utbildning och låg förvärvsfrekvens på bostadsorten försvårar möjligheter att få förvärvsarbete. För att den enskilde skall klara situationen med en viss outnyttjad arbetskraftsresurs sker ofta en anpassning av hushållsarbetet till en mer tidskrävande hushållsorganisation. Denna innebär ofta ökad produktion i hushållet, som i sin tur som regel medför minskade hushållsutgifter.

Kvinnor som förvärvsarbetar och kvinnor som studerar heltid har oftare arbetstid i hushållet under 20 timmar i veckan än övriga kvinnor. Detta framgår också av att ju högre den sjukpenninggrundande inkomsten är desto lägre är arbetsinsatsen i hushållet. Detta har sin naturliga förklaring i att ju mindre tid man har till förfogande för hushållsuppgifterna desto mer tvingas man organisera och rationalisera hemarbetet och också i viss utsträckning göra avkall på tidigare kvalitetskrav på arbetets utförande och resultat.

Det finns ett samband mellan civilstånd och den tid kvinnor ägnar åt hushållsarbete och barn tillsyn. En tydlig skillnad finns här mellan *gift* och *ej gift* samboende såsom tabell 6.41 visar.

Det är betydligt vanligare bland gifta än bland *ej gift* samboende med lång arbetstid i hushållet. Delvis kan detta förklaras av att gifta i allmänhet har fler

Tabell 6.41 Kvinnor i åldern 20–59 år fördelade efter civilstånd och arbetsinsatsen i hushållet

Antal arbets- timmar i hus- hållet per vecka	Gift	Ej gift sambo	Ogift, ej sambo	Änka, frånskild, ej sambo
<20	14	42	74	35
20 – 39	41	29	16	44
40 –	45	28	10	20
Summa procent	100	99	100	99
antal	4 384	828	683	466

barn än ej gifta samboende samt att gifta i högre grad tillhör de äldre åldersgrupperna än ej gifta samboende.

Det finns ett direkt samband mellan kvinnors arbetsinsats i hushållet såväl när det gäller antalet barn som yngsta barnets ålder. Ju fler barn desto längre arbetstid och ju yngre barn desto längre arbetstid. I familjer med ett barn är andelen kvinnor som arbetar 20–59 timmar med hushållsarbete större än genomsnittet medan i familjer med tre barn och fler andelen som arbetar 40–59 timmar och 60 timmar och mer är större. På samma sätt är andelen som arbetar 60 timmar och mer större än genomsnittet när yngsta barnet är under sex år medan arbetsinsatsen i hushållet sedan sjunker med stigande ålder på yngsta barnet.

12 procent av kvinnorna har inte besvarat frågan hur många timmar i veckan de i genomsnitt arbetar med hushållsarbete och barntillsyn. Andelen icke svar är densamma inom grupperna hemarbetande, studerande, förvärvsarbete och barnfamiljer. De som icke har besvarat frågan är förhållandevis fler i äldsta åldersgruppen samt bland dem som har en grundutbildning under 8 år.

Mäns arbetsinsats

För att kunna bedöma männens engagemang i hushållsarbetet och i vad mån detta påverkas av hustruns förvärvsarbete har ställts en motsvarande fråga om hur många timmar per vecka make/samboende i genomsnitt ägnar åt hushållsarbete och barntillsyn. Det finns skäl att här hålla i minnet att frågan icke besvarats av männen själva utan av maka/samboende. Det kan alltså finnas en viss underskattning i tidsuppgifterna men även en överskattning är inte utesluten.

Det är emellertid endast 83 procent som besvarat frågan om makes/samboendes arbetsinsats i hemmet. I åldersgruppen 50–59 år är det förhållandevis färre och i åldersgruppen 30–39 år förhållandevis fler kvinnor som besvarat frågan än vad som skulle varit fallet efter materialets åldersfördelning. Det är också framförallt kvinnor med grundutbildning under åtta år som icke besvarat frågan i samma omfattning som övriga.

Det finns anledning att misstänka att bortfallet huvudsakligen ligger på hushåll där männen inte gör någon arbetsinsats eller en mycket ringa sådan. Kvinnorna kan således ha varit mindre intresserade att besvara en fråga som

berör en situation i familjen där de känt sig besvärade och arbetstygda av att deras make/samboende inte ställt upp och tagit sitt ansvar för det gemensamma. Skulle denna tolkning vara riktig betyder det att två av fem män gör en högst obetydlig insats i det gemensamma hemarbetet.

Med hänsyn till att kvinnorna fortfarande svarar för den större delen av hemarbetet har det varit nödvändigt att göra indelningen av arbetstiderna i hemarbetet olika för kvinnor och män. Den indelning som gjorts i tabell 6.42 och figur 6.5 bygger således på tidsklasser för männen som endast är hälften så stora som motsvarande tidsklasser för kvinnorna.

Andelen män som gör en låg insats i hushållsarbetet är högre än genomsnittet när kvinnorna är över 40 år och andelen som gör över 20 timmar i veckan i hushållet förhållandevis större när kvinnorna är under 40 år. På motsvarande sätt är det förhållandevis fler män i åldern över 50 år som gör under tio timmar och förhållandevis fler i åldern 30–39 år som gör 20 timmar och mer i hushållet. Andelen män som gör högst fyra timmar i veckan i hushållet är större än genomsnittet när kvinnans utbildning är under åtta år. Någon skillnad i männens arbetsinsats efter civilstånd och bostadsort visar inte materialet. Däremot ägnar egna företagare i jordbruket oftare än övriga män mindre än fem timmar åt hushållsarbete och barntillsyn. För samtliga företagare gäller dock att när hustrun ökar sin arbetsinsats i företaget ökar också männens arbetsinsats med hushållsarbete och barntillsyn.

Materialet visar inga större skillnader i mäns insatser i hushållsarbetet efter omfattningen av kvinnors förvärvsverksamhet. Även i hushåll med hemarbetande kvinnor tenderar mönstret för männens insatser att vara i stort sett detsamma såsom framgår av tabell 6.42. Det märkliga är att männens insatser fördelar sig så likartat och inte i någon nämnvärd utsträckning tycks ha samband med hustruns engagemang i förvärvslivet. Detta bestyrker talesättet att kvinnor får gärna gå ut och förvärvsarbeta bara hushållsarbetet fungerar på samma sätt som tidigare.

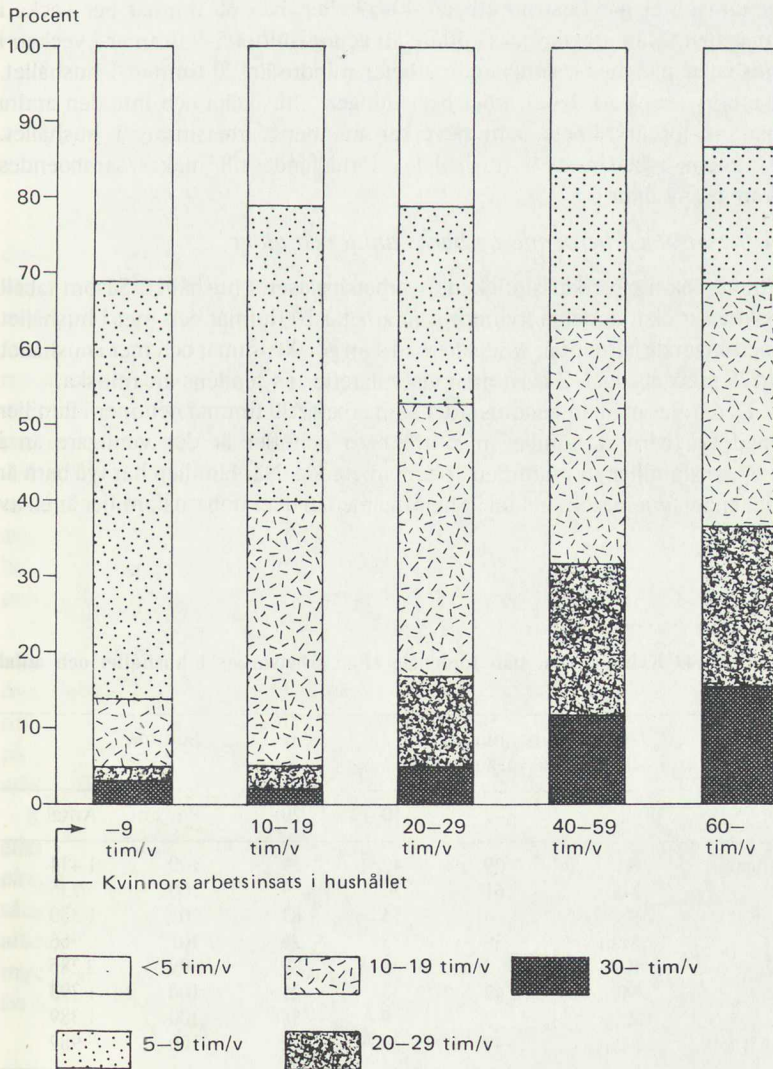
Detta resultat motsäger inte vad levnadsnivåundersökningen redovisat för 1974. Här konstaterar man att männens andel av hushållsarbetet ökar när maka/samboende förvärvsarbetar på heltid. Enligt utredningens enkät uppnås detta resultat genom att heltids förvärvsarbetande kvinnor minskar sin arbetstid i hushållet. Männen däremot förefaller inte i någon nämnvärd utsträckning ändra storleken av sin arbetsinsats.

Tabell 6.42 Män samboende med kvinnor i åldern 20–59 år fördelade efter sin arbetsinsats i hushållet och samboendes förvärvsarbetstid

Antal timmar per vecka med hushållsarbete, män	Maka/samboende, förvärvsarbetande			Samtliga kvinnor
	1–19	20–34	35–	
– 4	18	20	17	18
5 – 9	24	23	34	27
10 – 19	36	32	31	32
20 – 29	14	16	11	14
30 –	8	10	7	8
Summa procent	100	101	100	99
antal	578	1 403	1 363	3 344

Tabell 6.43 Andel kvinnor och män med hushållsarbete minst visst antal timmar per vecka

Hushållsarbete antal timmar per vecka och mer	Alla samboende		Båda samboende heltids förvärvsarbetande	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
60 tim/v o mer	10	<1	3	-
40 "	26	3	10	2
20 "	69	22	51	18
10 "	90	55	84	50
0 "	100	100	100	100



Figur 6.5 Mäns arbetsinsats i hushållet enligt samboendes uppgift vid olika arbetstid i hushållet för kvinnor. Tidsklasserna för mäns arbetsinsatser i hushållet är hälften av tidsklasserna för kvinnors arbetsinsatser.

Tydligast framgår skillnaden i kvinnors och mäns arbetsinsats i hushållet i en "summatabel". Andel kvinnor och andel män har här summerats var för sig efter arbetsinsatsens längd. Av tabell 6.43 framgår att fördelningen av männens arbetsinsats i hushållet i stort sett helt överensstämmer för gruppen *alla samboende* och för gruppen *båda samboende heltids förvärvsarbetande*. Bland alla samboende är det således 22 procent av männen som gör 20 timmar och mer i hushållet. När båda samboende är heltids förvärvsarbetande är det 20 procent. Den något lägre andelen i det senare fallet beror på att andelen barn under skolåldern är lägre i gruppen där båda samboende är heltids förvärvsarbetande.

Män som förvärvsarbetar deltid, är pensionerade eller av annan orsak inte är heltids förvärvsarbetande arbetar oftare än genomsnittet 20 timmar och mer i hushållet.

Andelen män som jobbar 20 timmar och mer i hushållet är större än genomsnittet när hustrun arbetar 40–59 eller över 60 timmar per vecka i hushållet. Män arbetar också oftare än genomsnittet 5–9 timmar i veckan i hushållet när maka/samboende arbetar mindre än 20 timmar i hushållet. Detta tyder på att det är arbetsbelastningen i hushållet och inte den andra partens förvärvsarbete som påverkar männens arbetsinsats i hushållet. Männens arbetsinsats i hushållet i förhållande till makes/samboendes framgår av figur 6.5.

Arbetsinsatsen beroende av barns antal och ålder

Antalet barn påverkar storleken av arbetsinsatsen i hushållet. Såsom tabell 6.44 visar ökar andelen kvinnor som arbetar 20 timmar och mer i hushållet med stigande barnantal. Andelen män som gör 20 timmar och mer i hushållet är 25 procent vid 1–2 barn men visar därefter en tendens att minska.

Det är fler män än genomsnittet som arbetar 30 timmar och mer i familjer med två barn. I familjer med tre barn och fler är det vanligare än i tvåbarnsfamiljer att mamman är hemarbetande. När familjen har två barn är det en av fyra mammor som är hemma medan det i trebarnsfamiljer är en av tre.

Tabell 6.44 Kvinnor och män fördelade efter arbetsinsats i hushållet och antal barn

Antal barn	Arbetsinsats i hushållet, timmar per vecka	Summa				
		–9	10–19	20–	Procent	Antal
Inga	Kv	29	42	29	100	1 474
	Män	61	30	9	100	736
1	Kv	4	14	83	101	1 330
	Män	39	36	26	101	966
2	Kv	2	8	89	99	2 285
	Män	42	33	25	100	1 793
3 och fler	Kv	3	9	88	100	1 389
	Män	48	30	22	100	982

Tabell 6.45 Kvinnor och män fördelade efter arbetsinsats i hushållet vid olika ålder för yngsta barn

Yngsta barnets ålder	Arbetsinsats i hushållet, timmar per vecka			Summa		
		-9	10-19	20-	Procent	Antal
<1	Kv	1	-	99	100	170
	Män	27	32	41	100	165
1 - 3	Kv	1	3	96	100	862
	Män	20	37	43	100	782
4 - 6	Kv	1	3	96	100	683
	Män	27	37	37	101	573
7 - 9	Kv	3	5	92	100	564
	Män	35	42	24	101	447
10 - 12	Kv	3	10	87	100	484
	Män	46	38	16	100	328
13 - 17	Kv	3	16	81	100	823
	Män	64	28	8	100	552
18 -	Kv	6	18	76	100	1 409
	Män	66	25	10	101	887

Inte endast moderns utan även faderns arbetsinsats i hemmet visar ett direkt samband med yngsta barnets ålder. Således arbetar praktiskt taget alla mammor 20 timmar och mer när det finns barn under tretton år medan omkring 40 procent av papporna arbetar 20 timmar och mer när yngsta barnet är under sju år. Därefter sjunker andelen män som arbetar 20 timmar och mer mycket snabbt, för att när yngsta barnet är tretton år ligga under 10 procent. Andelen kvinnor som gör 20 timmar och mer ligger då fortfarande över 80 procent så som framgår av tabell 6.45.

Då yngsta barnet är i förskoleåldern redovisar 70-80 procent av kvinnorna en arbetsinsats i hushållet av 40 timmar och mer. Det är uteslutet att en sådan arbetsbelastning i hemmet skulle vara möjlig att förena med ett förvärvsarbete av större omfattning. Än mindre ger det därutöver utrymme för fackligt, politiskt eller annat föreningsengagemang.

Av män med barn i förskoleåldern är det 16 procent som gör en arbetsinsats i hushållet av 30 timmar och mer. Siffrorna ger belägg för att det i det helt övervägande antalet familjer icke råder någon likvärdig arbetsfördelning mellan kvinnor och män. Många kvinnor är bundna av arbetstider i hemmet på heltid i småbarnsåldern. I skolåldern är de bundna av att anpassa sina arbetstider utanför hemmet till barnens skoltider.

Knappt en tredjedel av kvinnorna anser att deras män har väldigt mycket eller ganska mycket övertidsarbete. Detta förefaller endast till viss del påverka fördelningen dem emellan av arbetsinsatsen i hushållet. Det finns således en tendens till att kvinnor oftare än vad som gäller för genomsnittet arbetar 40 timmar och mer i hushållet när make/samboende har väldigt mycket övertidsarbete. Dessutom arbetar män oftare än genomsnittet mindre än fem timmar i hushållet när de har väldigt mycket övertid.

Följder av sned arbetsfördelning

Alternativet för familjer med barn i förskoleåldern som inte kan få tillgång till barnomsorg eller som anser att föräldrarna själva skall vårda sina barn i denna ålder blir som regel att modern stannar hemma ett antal år. Ur familjeekonomisk synpunkt blir det endast under föräldraledigheten möjligt för föräldrarna att pappan tar ledigt eftersom föräldrapenningen då utgår med samma belopp som sjukpenningen. Endast i ett fåtal fall därutöver blir det praktiskt möjligt för föräldrarna att dela på "hemmatiden" eftersom mannens inkomster som regel är högre än kvinnans. Av tradition anses det också alltjämt i flertalet familjer naturligt att det är mamma som stannar hemma.

Det är dock inte helt rättvist att lägga hela ansvaret för den dåliga arbetsfördelningen i hemarbetet på männen. Många kvinnor vill inte släppa ifrån sig det arbetsområde där de av tradition varit vana att bestämma arbetsformer, arbetsteknik och kvalitetskrav i fråga om arbetenas utförande och resultat.

Inger: "Det är ju så att vi vill gärna att männen skall "hjälpa till", men sedan så vill vi kolla att de har gjort det rätt och kanske gärna också klaga på det litet. Jag känner igen det där själv. Jag har börjat tänka på det där. Det är nog fel."

Kvinnor vill att män skall "hjälpa till" men det skall vara på kvinnors villkor. Många kvinnor vill bestämma vad som skall göras och hur det skall göras. Men kvinnor och män har kanske inte samma uppfattning om vad som är viktigt att göra i ett hem och inte heller om hur olika saker skall utföras. Det som kvinnor tycker är viktigt men män tycker är onödigt i hemarbetet kan man inte räkna med att män skall vara villiga satsa tid och arbete på. Man kan inte kräva att män skall utföra hushållsarbete på kvinnors villkor, de måste få göra det på egna villkor.

Endast ett fåtal kvinnor men huvuddelen av gifta/samboende män har hushållsarbete av så ringa omfattning att det i längden är möjligt att förena med förvärvsarbete på heltid.

Kvinnors val av deltidsarbete har sin grund i den situation kvinnan lever i som gift/samboende med barn. Kvinnor fortsätter även sedan yngsta barn uppnått vuxen ålder att arbeta relativt många timmar i hushållet.

Tre av fyra kvinnor uppger att de även i hushåll med enbart vuxna alltjämt har ett hushållsarbete 20 timmar och mer. När yngsta barn passerat förskoleåldern sjunker mäns insatser snabbt och när yngsta barn är 13 år är det knappt en av tio män som enligt maka/samboende gör 20 timmar och mer i hushållet. En av tjugo kvinnor och två av tre män i enbart vuxenhushåll gör en arbetsinsats under tio timmar i veckan. Av dessa kvinnor är en tredjedel hemarbetande och två tredjedelar förvärvsarbetande.

Varför fortsätter då kvinnor att även sedan yngsta barn uppnått 18 år ta på sig huvuddelen av hushållsarbetet? Detta gäller samtliga kvinnor alltså såväl hemarbetande som förvärvsarbetande. Varför delar inte vuxna kvinnor och män i vuxenhushållet på det gemensamma hemarbetet?

En av anledningarna kan vara att kvinnor vant sig vid att under barnens

uppväxttid vara de som tar huvudansvaret för hushållet. Samtidigt har männen vant sig vid att inte behöva dela på arbetet och ansvaret och som enkäten visar minskar de snabbt sina insatser så fort barnen kommer upp i skolåldern.

Sju av tio kvinnor anser att deras män gör tillräckligt mycket av arbetet med hem och barn. Det är kvinnor i åldern 30–39 år, kvinnor med inkomster 11 900 kronor till 60 000 kronor och kvinnor med barn i åldrarna 13–17 år som oftare än övriga kvinnor anser att make/samboende icke gör tillräckligt mycket av arbetet med hem och barn.

När männens arbetsinsats i hushållet är mindre än 10 timmar i veckan är det vanligare att kvinnor anser att de inte gör tillräckligt mycket. Det är två av fem kvinnor som anser att deras män inte gör tillräckligt i hushållet när de gör under 10 timmar i veckan men endast en av fem som tycker arbetsinsatsen i hushållet är för liten när männen gör över 10 timmar. Gör de 30 timmar och mer är det en av tio som tycker det är för litet.

Det är förvånansvärt många kvinnor som är nöjda med de förhållandevis ringa insatser deras män enligt deras egen uppfattning gör i det dagliga arbetet med hem och barn. Anledningen härtill kan vara flera. Dels är kvinnor av tradition vana vid att huvudansvaret och huvuddelen av det praktiska arbetet i hemmet och med barnen vilar på dem. Dels är det huvudsakligen männen som är heltidsanställda ute i arbetslivet medan kvinnor och i all synnerhet mamman i barnfamiljen är deltid arbetande. Även relativt ringa ansatser till hjälp i hemarbetet från männens sida uppfattas som positivt dels därför att det inte är vanligt, dels därför att insatsen ställs i relation till mäns heltidsarbete i förvärvslivet, i vissa fall med krav på övertidsarbete.

Samtidigt härmed är förväntningarna på kvinnor och män olika när det gäller arbetet i hemmet och med barnen. Omgivningen förväntar sig och närmast kräver att en heltidsarbetande mamma skall hinna sköta även hem och barn. Några motsvarande förväntningar har inte omgivningen på pappan. När han "hjälp till" som det i allmänhet heter upplevs detta av omgivningen som en berömvärd prestation även om omfattningen av "hjälpen" är ringa i förhållande till den totala arbetsinsatsen i hushållen och barnen kräver.

Män talar ofta om att de "hjälp till" hemma och kvinnor talar om män som "hjälp till". Hjälper till med vad? Det egna hemmet, de egna barnen? Men det är inte bara att "hjälpa till" som några av deltagarna i gruppsamtalen uttryckte sig.

Irene: En sak är att ha ett arbetsschema, en helt annan är att man också känner ansvaret och ser precis när strumporna behöver tvättas. Att man liksom är programmerad i bakhuvudet. Våldigt många kvinnor tycker att det är nästan det som är det jobbigaste att vara på spänn, att ständigt ha i bakhuvudet vad som behöver göras."

Flertalet kvinnor tycks ha anpassat sig till de krav och förväntningar männen, omgivningen och i många fall också de själva har på sin insats i hemmet. Anpassningen har i flertalet fall skett på så sätt att kvinnor efterfrågat arbete utifrån den egna familjens men också omgivningens krav

och förväntningar på dem. Kvinnor har tvingats acceptera deltidsarbete därför att män inte tar sin del av ansvarstagandet för barnen och hemarbetet. De har nöjt sig med att så gott som ensamma svara för den traditionella hemmarollen med låga förväntningar på mäns ansvarstagande i det praktiska hemarbetet och barnomsorgen.

Kerstin, heltids hemarbetande:

”Vad jag upplever som värst är att han har ett väldigt ansträngande arbete men han är ledig på lördag och söndag och han är ledig 6-7 veckor på sommaren men det är inte naturligt då att han tar sin del utan det är fortfarande jag som går i detta. Det är samma, samma, jag får aldrig koppla av. – Och så fortsätter jag att jobba och han gör ingenting hemma utan att jag ber om det. Och så gör han vad jag ber om och det gör han jättesnällt. Men det där retar ju mig, just det där att han inte ser.”

Vissa förändringar har dock skett i mäns attityder till hushållsarbetet. Således förekommer det att pappor, framförallt yngre, tar del i arbetet med småbarnen på ett annat sätt än som tidigare varit vanligt. Föräldraförsäkringen som infördes 1974 med rätt även för fadern till ledighet i samband med barns födelse och till ledighet vid tillfällig vård av barn med uppstående av belopp motsvarande sjukpenningen har medverkat till att pappor börjat ta del av den praktiska barnomsorgen. Tolv procent av fäderna utnyttjade år 1978 möjligheten att ta hand om sitt barn under någon del av de första åtta månaderna även om det i flertalet fall rörde sig om ett rätt begränsat antal dagar.

En större andel av fäderna har däremot ställt upp och begärt ledighet för tillfällig vård av barn under tio år. Män som utnyttjat någon eller båda av dessa möjligheter att praktiskt gripa in och ta sin del av ansvaret när modern blir sjuk eller har förvärsarbete har i gruppsamtalen understrukt hur viktigt detta är dels för kontakten med barnen men också för förståelsen för vad hemarbete med barn kräver.

Bengt: Första månaden var kris men se'n gick det. Jag var ensam och hade bara babyn att prata med. Det blev bara det där babyspråket. Jag blev isolerad. Det jag upplever positivt är att jag har mycket bättre kontakt med barnen nu. Det är också viktigt att få lära sig vad som finns att göra i ett hem. Många män, kanske framförallt de äldre, kan inte bädda sängen sin en gång. Jag tror att fler killar skulle ta chansen och stanna hemma hos sina barn om de fick sällskap av andra killar.”

Allt fler män ”hjälper till” när barnen är små men i de flesta fall leder det inte till en verklig ansvarsfördelning på sikt. Pappaledigheten enligt föräldraförsäkringen innebär ett övertagande av ansvar. Än så länge rör det sig dock mest om relativt korta tider. Endast fyra av hundra pappor tog 1977 föräldraledighet i samband med barns födelse tre månader eller längre. I

Övrigt är det inte så vanligt att pappor tar ansvar för så stor del att mamman får tillräckligt sammanhängande tid att helt ägna åt annan verksamhet.

Jens: "Jag tror att många av de här papporna som tar föräldraledigt gör det och klarar det därför att de vet att det är en ren tillfällighet. De gör det därför att det ligger i tiden och då kan de peka på sig själva och säga att "titta här, jag har minsann stannat hemma och passat barn". Men de vet hela tiden att efter barnledigheten så är det över för deras del och då kan de gå tillbaka till arbetsmarknaden och då får hustru/samboende ta större delen av ansvaret. De tankegångarna finns liksom hela tiden."

Oavsett detta är en riktig beskrivning eller inte av vad papporna känner inför föräldraledigheten är denna en viktig väg att öka pappornas kontakter med barnen. Föräldraledigheten är också av betydelse för att öka männens förståelse för vad hushållsarbete och barnomsorg innebär fysiskt och psykiskt. En väg att bryta en ensidig rollfördelning i hushållsarbetet.

Attityder till kvinnligt och manligt "göra" försvårar för män att ta föräldraledigt men också att tillstå de värden och viktiga erfarenheter den ger. Ju vanligare det blir att män är föräldralediga under en så lång tidsperiod att det verkligen innebär en delning av föräldraansvaret mellan mamman och pappan, desto större blir förutsättningarna att föräldraledigheten från männens sida inte endast blir en punktinsats utan början till ett ansvarstagande som fortsätter ända tills barnen uppnått vuxen ålder.

6.5 Kvinnors syn på barnomsorgen

Mer än 80 procent av kvinnorna tycker inte att det spelar någon roll om det är mamman eller pappan som är hemma hos barnen när de är små. Två av tre tycker dock att det är önskvärt att någon av föräldrarna är hemma hos barnen medan en av tre tycker det är huvudsaken att de får en bra tillsyn.

Till kvinnor med barn under sju år har i enkäten ställts frågorna: Hur har du ordnat barntillsynen för dina barn? Hur skulle du vilja ha tillsynen för dina barn ordnad?

Eftersom föräldrar ofta använder mer än en form av barntillsyn samtidigt, gavs möjlighet att fylla i mer än ett alternativ.

Antalet kvinnor med barn i förskoleåldern utgjorde i materialet 2 000. Nuvarande barnomsorg och kvinnors önskemål om barnomsorg redovisas i figurer och tabeller utifrån följande 19 olika former eller kombinationer av barnomsorg:

0 Tar själv hand om barnen	4 Släkting (egna eller makes/samboendes föräldrar eller annan släkting)
1 Maken tar hand om barnen	5 Själv och make
2 Kommunal (kommunalt daghem eller kommunal dagmamma)	6 Själv och kommunal
3 Privat (privat daghem, privat dagmamma eller barnflicka)	7 Själv och privat

8 Själv och släkting	14 Privat och släkting
9 Make och kommunal	15 Själv och make och kommunal
10 Make och privat	16 Själv och make och privat
11 Make och släkting	17 Själv och make och släkting
12 Kommunal och privat	18 Övriga kombinationer
13 Kommunal och släkting	

I september 1978 var det 39 procent av kvinnor med barn under sju år som själva tog hand om sina barn. 23 procent hade kommunal barnomsorg och åtta procent privat. Det senare innebar privat daghem, privat dagmamma eller barnflicka. Återstående 30 procent löste sin barnomsorg genom olika kombinationer såsom framgår av figur 6.6. Endast i en procent av fallen tog make helt hand om barnen medan han i elva procent medverkade tillsammans med hustru eller släkting. Fyra procent av familjerna hade barnomsorgen ordnad genom släkting och ytterligare åtta procent svarade själva för barnomsorgen med hjälp av släkting. Även vissa andra kombinationer förekom men i mindre utsträckning.

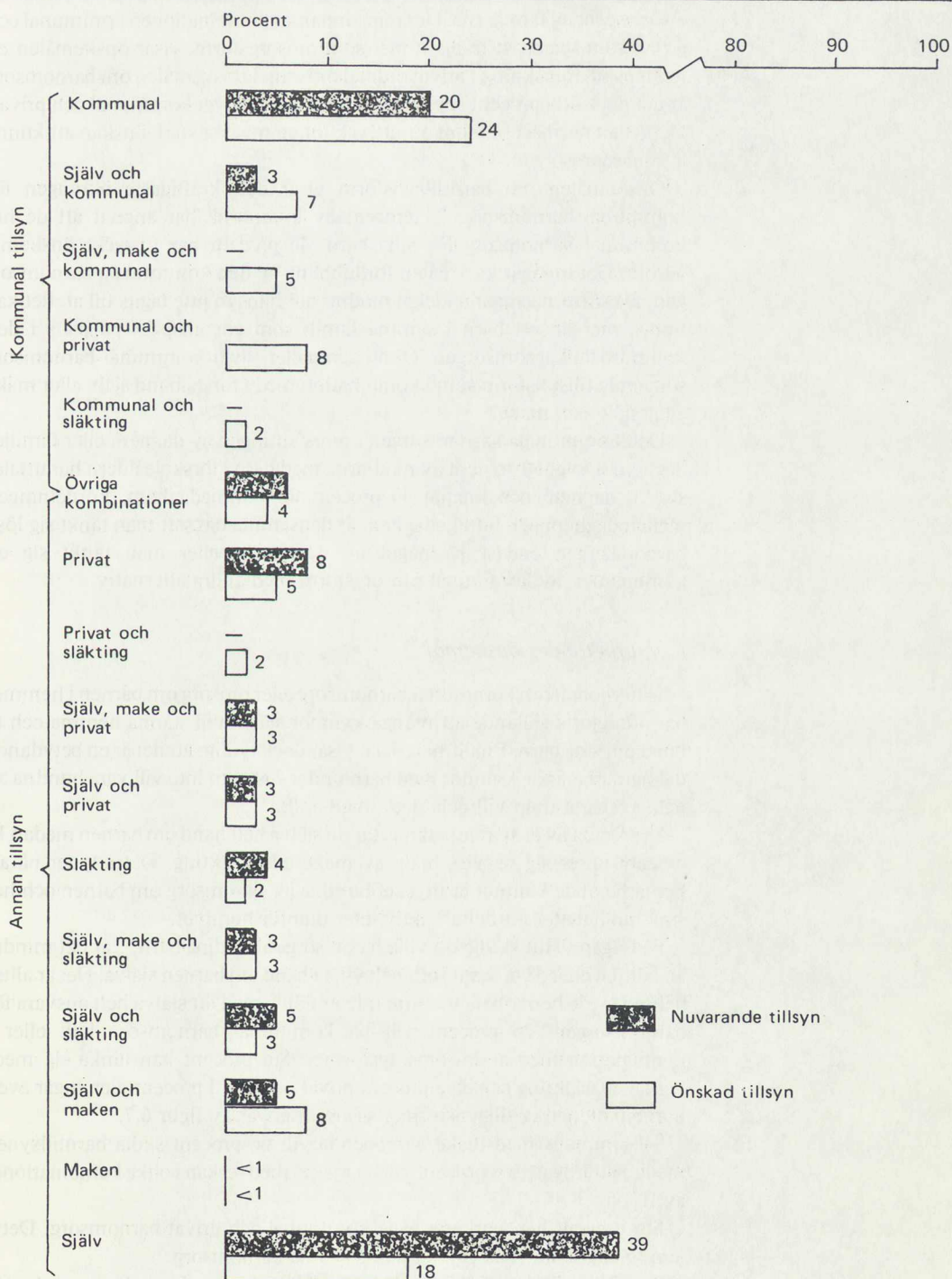
Samma figur illustrerar kvinnors önskemål om barnomsorg. En jämförelse av nuvarande barnomsorg med den som önskas visar att kvinnor inte själva helt vill svara för barnomsorgen i den utsträckning de gör. 39 procent tar själva hand om barnen men endast 18 procent önskar en sådan lösning. Kvinnor vill istället i betydande utsträckning dela ansvaret för barnomsorgen med männen eller förena den egna barnomsorgen med i första hand kommunal.

Kvinnors önskemål om männens medverkan i barnomsorgen visar en ökning från 12 till 20 procent. Detta är en förhållandevis kraftig markering av att kvinnor vill att män skall ta ett ökat ansvar och arbete i barnomsorgen. Samtidigt visar dock siffrorna på en försiktighet och kanske realism i bedömningen av ett ökat engagemang från männens sida.

Att 20 procent vill ordna barnomsorgen genom medverkan av papporna kan givetvis inte tolkas som att 80 procent inte skulle vilja att papporna tog ett större engagemang för barnen. Anledningen till att alltså så många inte tänkt sig medverkan från papporna kan bero på att arbetslivet i allmänhet inte räknar med att pappor skall vara föräldralediga eller arbeta förkortad tid på grund av barnomsorgsansvar. Även traditionen att det är kvinnor som tar hand om barn spelar alltså en icke obetydlig roll. Ökningen i mammors krav på papporna kan dock tolkas som att en tydlig förändring mot ett mer delat ansvar och arbete mellan mammor och pappor är på väg i barnomsorgen.

I närmare 20 procent av familjerna medverkar släkting i barnomsorgen. Detta är vanligare på orter med låg förvärvsfrekvens än på orter med hög. Enligt önskemålen framgår att kvinnor med barn i förskoleåldern inte tänker sig medverkan av anhörig i samma utsträckning som tidigare. I de lösningar på barntillsynen som kvinnor önskar ingår släkting endast i elva procent av fallen mot tidigare 20. Anledningen härtill kan vara att släktingar, i regel mormor eller farmor, söker sig in i förvärvslivet och därför är ett relativt osäkert alternativ för lösning av barnomsorgen. Det kan också ha sin grund i större rörlighet eller åsiktsskillnader i barnuppfostran mellan generationer.

Privat barnomsorg, dvs. privat daghem, dagmamma eller barnhjälp, hade



Figur 6.6 Nuvarande och önskad barn tillsyn. Kvinnor med barn under 7 år

elva procent av familjerna. Om man undantar kombinationen kommunal och privat som knappast förekommer som omsorgsform, visar önskemålen en tendens till minskning i privat ordnad omsorg. I önskemålen om barnomsorg är det dock åtta procent som angivit både alternativet kommunal och privat. Detta kan närmast ses som ett uttryck för en mycket stark önskan att kunna lösa barnomsorgen.

Önskemålen om barntillsynsform visar den kraftigaste ökningen för kommunal barnomsorg, 23 procent av kvinnorna har angivit att de har kommunal barnomsorg för sina barn. 46 procent har uttryckt önskemål härom. Det innebär krav på en fördubbling av den kommunala barnomsorgen. Då siffrorna anger andelen mödrar har hänsyn inte tagits till att det kan finnas mer än ett barn i samma familj som gör anspråk på plats i den kommunala barnomsorgen. Ökningen gäller såväl kommunal barnomsorg som enda tillsynsform som i kombination med i första hand själv eller make eller själv och make.

Den kommunala barnomsorgen utgörs antingen av daghem eller familjedaghem. Drygt 60 procent av mödrarna med barn i förskoleåldern har uttalat sig för daghem och knappt 40 procent för familjedaghem. Fördelningen mellan daghem och familjedaghem är densamma oavsett man tänkt sig lösa barnomsorgen endast på något av dessa sätt eller man tänkt sig en kombination av kommunal omsorgsform med andra alternativ.

Hemarbetandes önskemål

I diskussionen om kommunal barnomsorg eller omsorg om barnen i hemmet har ofta gjorts gällande att många kvinnor själva vill stanna hemma och ta hand om sina barn. Enkätmaterialen visar dock tydligt att det är en betydande del hemarbetande kvinnor med barn under 7 år som inte vill vara bundna av hela ansvaret utan vill dela detta med andra.

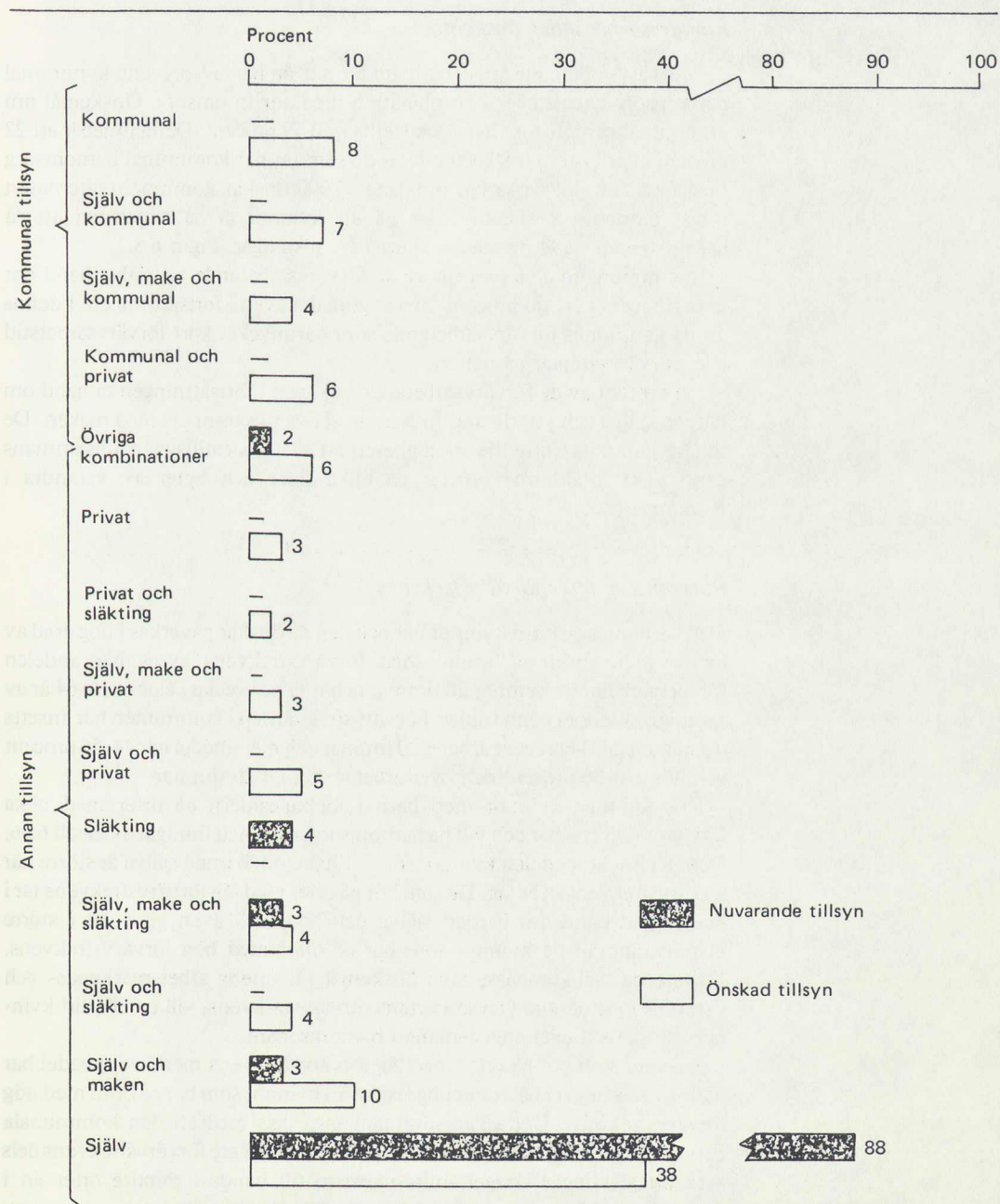
88 procent av de hemarbetande tar nu själva helt hand om barnen medan 12 procent anser sig ha viss hjälp av make eller släkting. Detta tyder på att hemarbetande kvinnor är mycket bundna av sin omsorg om barnen och har små möjligheter att delta i aktiviteter utanför hemmet.

På frågan "Hur skulle du vilja ha omsorgen för dina barn?" är det mindre än hälften eller 38 procent som helt vill ta hand om barnen själva. Det är alltså hälften av de hemarbetande som inte är nöjda med att själva helt ansvara för barnomsorgen. 25 procent vill ha kommunal barnomsorg helt eller i kombination med andra omsorgsformer. Sju procent kan tänka sig medverkan av släkting och elva procent privat omsorg. I procenttalen ingår även kombinationer av tillsynsformer såsom framgår av figur 6.7.

Tillsammans med make/samboende vill tio procent sköta barntillsynen medan ytterligare sex procent vill ha makes medverkan i olika kombinationer av tillsyn.

Sex procent har markerat både kommunal och privat barnomsorg. Detta kan tolkas så att man till varje pris vill ha barnomsorg.

Det finns alltså en tydlig önskan bland hemarbetande med barn under sju år att barnomsorgsansvaret skall delas av flera och inte bäras av dem själva. De 25 procent hemarbetande med barn under sju år som vill ha kommunal barnomsorg utgör i runt tal 50 000 kvinnor.



Figur 6.7 Nuvarande och önskad barntillsyn. Hemarbetande kvinnor med barn under sju år.

Förvärvsarbetandes önskemål

Av förvärvsarbetande med barn under sju år har 37 procent kommunal barnomsorg enbart eller i kombination med annan omsorg. Önskemål om kommunal barnomsorg har dock ställts från 59 procent. Detta innebär att 22 procent eller i runt tal 80 000 utöver de som nu har kommunal barnomsorg önskar sådan. Av dessa har omkring 35 000 önskat kommunal alternativt privat barnomsorg. Detta tyder på att kvinnor är så angelägna att få barntillsyn att de är öppna för alternativa lösningar. Figur 6.8.

Inte mindre än elva procent av de förvärvsarbetande tar själva hand om barn under sju år, sju procent önskar göra det även i fortsättningen. I denna grupp kan finnas förvärvsarbetande som har mycket kort förvärvsarbetstid eller förvärvsarbetar på natten.

Sju procent av de förvärvsarbetande vill även i fortsättningen ta hand om barnen själva och ytterligare sju procent själva tillsammans med maken. De senare kan antas utnyttja möjligheten att klara barntillsynen tillsammans genom att föräldrarna arbetar på olika tider och byter av varandra i barnomsorgen.

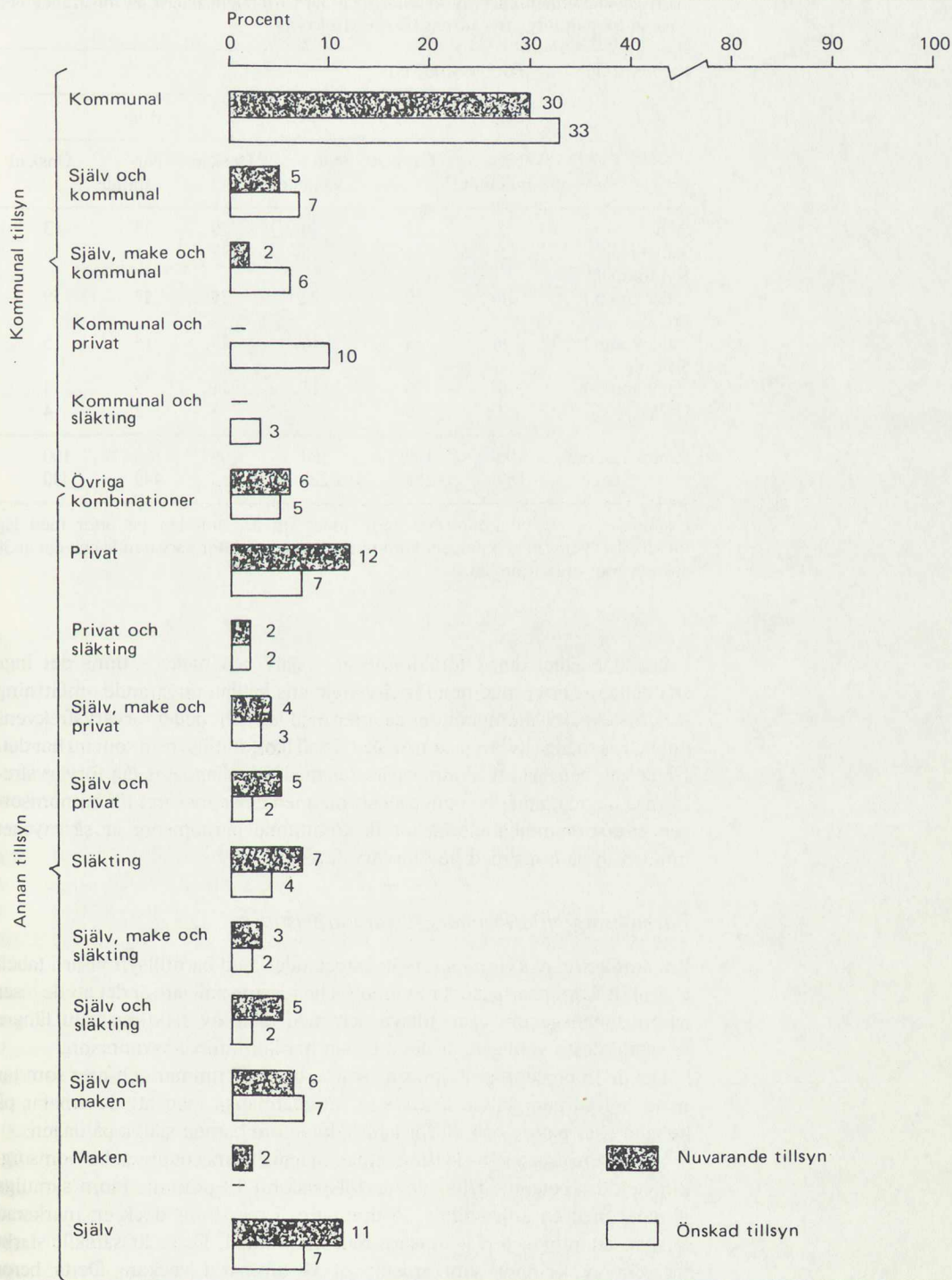
Barnomsorg efter förvärvsfrekvens

Den barnomsorgsform kvinnor har och den de önskar påverkas i hög grad av förvärvsfrekvensen på orten. Med förvärvsfrekvens avses här andelen förvärvsarbetande kvinnor 20 timmar och mer per vecka i åldern 16–64 år av samtliga kvinnor i denna ålder. Förvärvsfrekvensen i kommunen har ansetts låg när upp till 44 procent arbetar 20 timmar och mer, medel när 44–56 procent och hög när 56 procent och över arbetar mer än 20 timmar.

Hur samtliga kvinnor med barn i förskoleåldern på orter med olika förvärvsfrekvens har och vill ha barnomsorgen ordnad framgår av tabell 6.46. Denna visar att andelen kvinnor som tar hand om barnen själva är större när förvärvsfrekvensen är låg. De som bor på orter med låg förvärvsfrekvens tar i högre grad hand om barnen själva och "önskar" även göra det i större utsträckning än de kvinnor som bor på orter med hög förvärvsfrekvens. Kvinnorna tycks anpassa sina önskemål till ortens arbetsmarknads- och barnomsorgssituation. Oavsett ortens förvärvsfrekvens, vill emellertid kvinnorna minska sitt eget engagemang i barnomsorgen.

Kvinnor som bor på orter med låg förvärvsfrekvens men även medel har hjälp av släktingar i betydligt högre grad än kvinnor som bor på orter med hög förvärvsfrekvens. Detta kan sammanhånga dels med att den kommunala barnomsorgen i regel är sämre utbyggd i orter med lägre förvärvsfrekvens dels med att släktingar i regel finns närmare till hands i mindre orter än i storstadsområden och inte i lika hög grad är förvärvsarbetande.

Framförallt på orter med låg förvärvsfrekvens men också på orter med medel önskar kvinnor öka den privata barnomsorgen medan de på orter med hög förvärvsfrekvens önskar denna barnomsorgsform av samma omfattning som de har. Detta kan bero på den sämre tillgången på kommunal barnomsorg på orter med låg och medel förvärvsfrekvens och bristande samordning mellan utbyggnaden av denna samt kvinnors önskemål om förvärvsarbete.



Figur 6.8 Nuvarande och önskad barn tillsyn. Förvärsarbetande kvinnor med barn under sju år.

Tabell 6.46 Fördelningen av kvinnor med barn i förskoleåldern på nuvarande och önskad barnomsorg efter ortens förvärvsfrekvens

Barnomsorg	Förvärvsfrekvens					
	Låg		Medel		Hög	
	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad
Själv	45	22	40	20	35	13
Själv+make	5	10	5	9	5	5
Kommunal (alla komb.)	18	30	22	39	37	59
Privat (alla komb.)	9	16	16	18	15	15
Släkting (alla komb.)	19	16	15	11	6	4
Övriga	4	6	2	3	2	4
Summa procent	100	100	100	100	100	100
antal	259	258	1 229	1 213	449	440

Exempel: Av alla kvinnor med barn under sju år, som bor på orter med låg förvärvsfrekvens, har 18 procent kommunal barnomsorg för närvarande och det är 30 procent som önskar ha det.

När det gäller delad föräldratillsyn – själv och make – finns det inga skillnader på orter med hög förvärvsfrekvens mellan nuvarande omfattning och önskemål. Däremot är det på orter med låg och medel förvärvsfrekvens dubbelt så många kvinnor som önskar delad föräldratillsyn än som nu har det. Detta kan bero på att kvinnor på orter med förhållandevis låg förvärvsfrekvens i högre grad är beroende av att männen delar ansvaret för barnomsorgen eftersom möjligheterna att få kommunal barnomsorg är så mycket mindre än på orter med hög förvärvsfrekvens.

Barnomsorg efter kvinnors förvärsarbetstider

En jämförelse av kvinnors förvärsarbetstider med barntillsyn visar i tabell 6.47 att ju kortare arbetstider kvinnorna har desto vanligare är det att de löser barntillsynen genom egen tillsyn och med hjälp av släktingar. Ju längre arbetstid desto vanligare är det att man har kommunal barnomsorg.

Det är 15 procent av kvinnorna som arbetar 35 timmar och mer som tar hand om barnen själva. Detta kan sammanhånga med att de arbetar på kvällen eller natten och därför kan ta hand om barnen själva på dagen.

Av de som arbetar 16–34 timmar har knappt 30 procent privat barnomsorg. För heltidsarbetande gäller denna tillsynsform 18 procent. Inom samtliga grupper med en arbetstid av 16 timmar och mer finns dock en markerad önskan att utbyta privat omsorg mot kommunal. Detta är särskilt starkt uttryckt av kvinnor som arbetar 20–34 timmar i veckan. Detta beror antagligen på att kostnaderna för den privata tillsynen blir så stor om de arbetar heltid att de inte anser sig ha råd att göra det.

Tabell 6.47 Fördelningen av kvinnor med barn i förskoleåldern på nuvarande och önskad barnomsorg efter förvärsarbetstidens längd.

Barn- omsorg	Kvinnors förvärsarbetstider, timmar per vecka							
	1-15		16-19		20-34		35 och mer	
	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad
Själv	29	16	13	4	6	5	15	8
Själv + make	22	22	8	6	6	6	4	4
Kommunal (alla komb.)	10	19	28	53	42	57	52	62
Privat (alla komb.)	13	19	29	25	28	18	18	15
Släkting (alla komb.)	25	20	20	9	17	10	10	7
Övriga	1	4	2	3	2	4	1	4
Summa procent antal	100 130	100	100 158	100	100 568	100	100 300	100

Exempel: Av alla kvinnor med barn under sju år, som arbetar 16-19 timmar, har 28 procent kommunal barnomsorg och 53 procent önskar det.

Barnomsorg efter makes/samboendes inkomst

Över hälften av kvinnorna till make/samboende med inkomst på 3 000-4 000 kronor i månaden tar hand om barnen själva. Detta framgår av tabell 6.48. Därefter sjunker andelen, om än inte särskilt markant, efter stigande inkomst för make/samboende. I inkomstläget 7 000 och över är andelen som själv tar hand om barnen 37 procent. Däremot är det en betydligt mindre andel kvinnor som själva tar hand om barnen när makes/samboendes inkomst ligger under 3 000 kronor i månaden. Detta är naturligt eftersom ett tillskott av inkomster genom hustrun vid detta inkomstläge måste vara angeläget för familjens försörjning. Det är dock anmärkningsvärt att detta inte också gäller inkomstgruppen 3 000-4 000.

När makes/samboendes inkomst ligger under 3 000 är kommunal barnomsorg vanligaste tillsynsformen. Den kommunala barnomsorgen är också vanligare i inkomstlägen 7 000 och över än i inkomstlägen 3 000-7 000. Eftersom inkomstgruppernas storlek är olika betyder inte detta att de flesta kommunala barnomsorgsplatserna ligger på dessa grupper. Hälften av alla kvinnor med kommunal barnomsorg har make/samboende i inkomstläget 4 000-6 000 kronor i månaden.

Den förhållandevis lilla gruppen kvinnor med make/samboende som har inkomster under 3 000 kan antas vara män som studerar och deltidsarbetar. Av dessa har en jämförelsevis hög andel kvinnor kommunal barnomsorg. Denna grupp skiljer sig också från de övriga grupperna på så sätt, att det är en mycket större andel som har kombinationen själv + make. Dessa kvinnor delar sålunda barnomsorgen med make/samboende i mycket högre grad, än vad som är fallet hos de andra grupperna.

Tabell 6.48 Fördelning av använda barntillsynsformer efter make/samboendes inkomst kronor per månad.

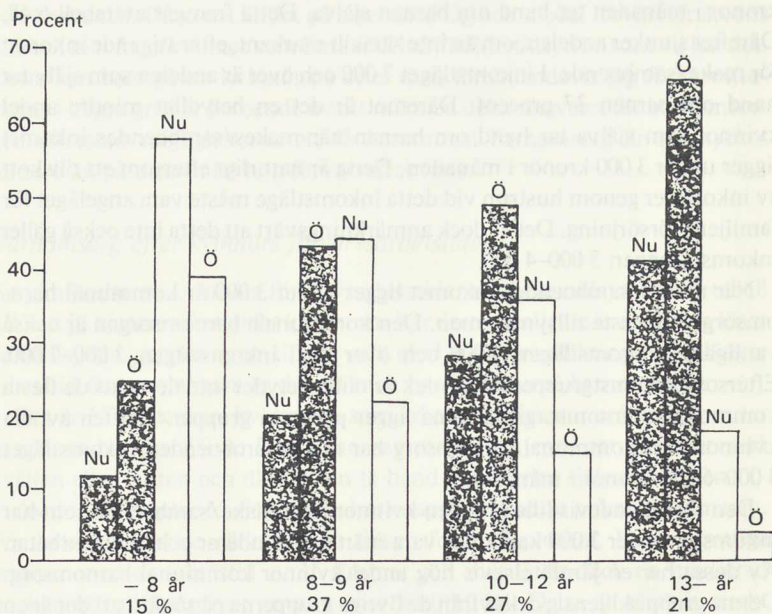
Make/samboendes inkomst kr/mån.	Barnomsorgsform						Summa	
	Själv	Själv + make	Kommunal (alla komb.)	Privat (alla komb.)	Släkting (alla komb.)	Övriga	%	Antal
2 000–2 999	24	18	30	11	9	8	100	54
3 000–3 999	53	3	16	8	15	5	100	85
4 000–4 999	43	7	18	16	15	1	100	447
5 000–5 999	43	3	22	14	15	3	100	523
6 000–6 999	35	3	24	22	15	1	100	253
7 000–7 999	37	3	34	13	10	3	100	123
8 000 o. mer	37	5	27	21	8	2	100	169

Exempel: Av kvinnor med män som har inkomster mellan 4 000–4 999 kr/månad, tar 43 procent själva hand om barnen, 7 procent delar på barnomsorgen med maken, 18 procent har kommunal barnomsorg, 16 procent har privat omsorg och 15 procent har släkting.

Barnomsorg efter ålder och utbildning

Nuvarande och önskad barnomsorg i förhållande till ålder och utbildning visar tydliga samband mellan låg ålder och kommunal barnomsorg samt hög utbildning och kommunal omsorg. Samma samband finns mellan hög ålder och egen barnomsorg samt låg utbildning och egen barnomsorg.

Av figur 6.9 framgår hur önskemål om barnomsorg sammanhänger med utbildningsbakgrund.



Figur 6.9 Barntillsyn i förhållande till utbildning



Kommunal tillsyn (alla kombinationer)



Själv

Nu = nuvarande
Ö = önskad

De kvinnor som har lägst utbildning tar i högre grad än övriga hand om barnen själva och har i liten utsträckning kommunal barnomsorg. Den egna tillsynen minskar allt eftersom längden på kvinnornas grundutbildning ökar. Omvänt gäller att ianspråkstagandet av kommunal barnomsorg ökar alltså eftersom längden på grundutbildningen ökar.

Önskemålen om barnomsorg ger samma samband. Detta innebär att anspråken på kommunal barnomsorg ökat kraftigt och att önskan att själv helt svara för barnomsorgen avtagit väsentligt.

Det finns inga större skillnader i nuvarande utnyttjande av kommunal barnomsorg eller i önskemålen härom mellan kvinnor i åldrarna 20–39 år. I dessa åldrar föreligger inte heller några stora skillnader mellan i vilken utsträckning kvinnor själva tar hand om sina barn och önskar göra det. I åldersgruppen 40–49 år är däremot skillnaderna ganska stora.

Skillnaderna mellan äldre och yngre kvinnor hänger samman med att kvinnor över 40 år har en jämförelsevis låg utbildning. Såsom visats har längden på grundutbildningen en avgörande betydelse för kvinnors önskemål om barnomsorg.

De relativt små skillnaderna i önskemålen hos kvinnor mellan 20–39 år beror således på att kvinnor i dessa åldrar utbildningsmässigt ligger närmare varandra än kvinnor i åldern 40 år och över.

Barnomsorg efter civilstånd

Materialet visar inga större skillnader i varken nuvarande barnomsorg eller önskad barnomsorg mellan gifta och ogifta – samboende. Skillnader i nuvarande såväl som önskad barnomsorg är såsom framgår av tabell 6.49 störst mellan kvinnor som är samboende och kvinnor som är ej samboende,

Tabell 6.49 Fördelningen av kvinnor med olika civilstånd och med barn i förskoleåldern efter nuvarande och önskad barnomsorg

Barnomsorg	Civilstånd							
	Gift		Ej gift, samboende		Ogift, ej samboende		Änka, frångild	
	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad
Själv	40	20	47	15	11	6	24	18
Själv + make	7	9	5	10	0	0	0	0
Kommunal (alla komb.)	22	40	23	46	55	65	52	58
Privat (alla komb.)	15	17	11	14	13	11	8	12
Släkting (alla komb.)	13	8	9	9	17	12	12	10
Övriga	3	6	5	6	4	6	4	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal	1 489	1 460	290	287	71	71	68	68

Exempel: Av ej gifta, samboende kvinnor har 23 procent kommunal barnomsorg och 46 procent önskar ha det.

det vill säga ensamstående.

Ensamstående, ogifta likaväl som änkor och frånskilda har kommunal barnomsorg i mycket högre grad än gifta och samboende. Detta beror på att ensamstående av ekonomiska skäl i regel är tvingade förvärvsarbete. De har inte någon att dela barnomsorgen med och ges i allmänhet förtur i den kommunala barnomsorgen.

Ogifta, ej samboende kvinnor har hjälp av släktingar i något högre grad än övriga.

Änkor och frånskilda använder sig av privat omsorg i något mindre utsträckning än andra kvinnor.

Barnomsorg efter antal barn

Antal barn påverkar användning av och önskemål om barnomsorgsformer såsom tabell 6.50 visar. Ju fler barn desto vanligare är det att kvinnorna själva tar hand om dem. Detta hänger samman med att barnomsorgskostnaderna ofta blir mycket höga vid tre barn eller fler. Dessutom är arbetet i ett större hushåll så krävande att det är svårt att förena med något förvärvsarbete.

Önskemålen om barnomsorg visar att även kvinnor med tre barn och fler i stor utsträckning önskar minska sitt ansvar för barnomsorgen. Fler vill få tillgång till kommunal barnomsorg och även privat. Här finns också ett krav på ökad medverkan från papporna.

Två procent av papporna tar del i barnomsorgen när familjen har ett barn. Vid mer än ett barn är det fler pappor som medverkar.

Tabell 6.50 Fördelningen av kvinnor med barn i förskoleåldern på nuvarande och önskad barnomsorg efter antal barn.

Barnomsorg	Antal barn					
	Ett barn		Två barn		Tre barn och fler	
	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad
Själv	30	11	40	20	55	27
Själv + make	2	6	6	7	7	12
Kommunal (alla komb.)	31	52	25	41	16	32
Privat (alla komb.)	18	17	12	16	11	19
Släkting (alla komb.)	13	11	13	10	9	7
Övriga	6	3	4	6	2	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100
antal	626	605	877	838	435	409

Exempel: Av kvinnor med två barn har 25 procent kommunal barnomsorg medan 41 procent önskar det.

Barnomsorg efter yngsta barnets ålder

När yngsta barnet är under ett år tar kvinnan i hög grad hand om barnet själv. Detta kan uppfattas så att när föräldraledigheten är slut fortsätter många kvinnor med ytterligare barnledighet upptill ett års ålder. 35 procent av kvinnorna tar själva hand om barnen när yngsta barnet är 1-6 år. I dessa åldrar visar materialet inga skillnader i omfattningen av den egna omsorgen.

Kvinnors *önskemål* om att ta hand om barnen själva visar inga större skillnader oavsett vilken ålder yngsta barnet har. Inte heller önskemålen om olika barntillsynsformer visar några större skillnader i förhållande till yngsta barnets ålder.

Att det inte finns några större skillnader i önskemålen om egen respektive kommunal omsorg oavsett om yngsta barnet är 1-3 eller 4-6 år hänger samman med att gruppen med yngsta barnet mellan 4-6 år oftare än gruppen med yngsta barnet under ett år har fler barn än ett. Kvinnor med två eller fler barn är nämligen mer benägna att själva ta hand om barnomsorgen än kvinnor med ett barn.

Det är alltså sambandet mellan antal barn och egen tillsyn, i tabell 6.50, som även ger utslag här. Materialet visar att ju fler barn kvinnor har desto mer önskar de ta hand om barnen själva.

Barnomsorg och barnomsorgskostnader

Drygt hälften av alla kvinnor med barn i förskoleåldern har inte några barnomsorgskostnader. Denna grupp består till 80 procent av kvinnor som tar hand om barnen själva eller delar barnomsorgen med make. 14 procent i denna grupp har hjälp av släkting, tre procent kommunal omsorg och två procent privat.

Tabell 6.51 Fördelningen av kvinnor med barn i förskoleåldern på nuvarande och önskad barnomsorg efter yngsta barnets ålder.

Barnomsorg	Yngsta barnets ålder					
	Mindre än ett år		1-3 år		4-6 år	
	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad	Nu- varande	Önskad
Själv	68	21	36	16	35	20
Själv + make	5	9	4	8	5	8
Kommunal (alla komb.)	11	41	26	46	29	42
Privat (alla komb.)	8	16	16	18	16	16
Släkting (alla komb.)	6	10	15	9	12	11
Övriga	3	3	3	3	2	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100
antal	185	190	946	931	747	735

Utgifter för barnomsorgen av 1–99 kronor per månad har endast en procent av materialet medan 27 procent har utgifter på 100–499 och 16 procent 500 kronor och högre. Vid kostnader på 100–499 kronor dominerar den kommunala barnomsorgen. Inom denna kostnadsgrupp är det 55 procent som har kommunal omsorg mot 23 procent privat. Barnomsorgskostnader på 500 kronor och över har 46 procent med kommunal barnomsorg och något färre eller 42 procent med privat. När det inte finns några barnomsorgskostnader och när kostnaderna är 100–499 kronor är andelen som har hjälp av släkting ungefär lika stor och ligger strax under 15 procent. När kostnaderna ligger på 500 kronor och över är det ovanligare att släkting sköter omsorgen.

Om man i stället utgår från omsorgsformen visar det sig att andelen med kostnader på 500 kronor och mer är störst bland dem som har privat barnomsorg. (Tabell 6.52.)

Tabell 6.52 Fördelningen av barnomsorgskostnaderna vid olika form av barnomsorg

Form av barnomsorg	Barnomsorgskostnader				Summa	
	0	1–99	100–499	500 och över	procent	antal
Kommunal	7	2	57	34	100	463
Privat	4	0	33	63	100	272
Släkting	55	3	30	12	100	233

Eftersom det är vanligare att kvinnor själva tar hand om barnomsorgen när de har två eller flera barn än ett är det helt naturligt att barnomsorgskostnaderna påverkas av antalet barn. Såsom framgår av tabell 6.53 ökar andelen som inte har några kostnader med stigande barnantal medan andelen som har kostnader på 100–499 kronor i månaden och 500 kronor och mer minskar med stigande barnantal.

Tabell 6.53 Fördelningen av barnomsorgskostnaderna vid olika antal barn.

Antal barn	Barnomsorgskostnader, kr/mån.				Summa	
	0	1–99	100–499	500–	procent	antal
1	45	1	33	21	100	625
2	56	1	28	15	100	877
3	70	1	18	11	100	432

Barnomsorgskostnaderna påverkas också av omfattningen av kvinnors förvärvsarbete. Av kvinnor som förvärvsarbetar 1–19 timmar i veckan har hälften inga barnomsorgskostnader och den helt övervägande delen av de övriga har kostnader på 100–499 kronor. Detta framgår av tabell 6.54 som också visar att hela 24 procent av dem som arbetar 20–34 timmar har barnomsorgskostnader av 500 kronor och mer. Vidare är det en anmärk-

Tabell 6.54 Fördelningen av barnomsorgskostnaderna vid olika förvärvsarbetstid för modern.

Förvärvs- arbetstid	Barnomsorgskostnad, kr/mån.				Summa	
	0	1-99	100-499	500-	pro- cent	antal
1-19 tim./v.	50	1	42	7	100	288
20-34 tim./v.	22	1	53	24	100	568
35 tim./v. o mer	32	1	24	43	100	302

ningsvärt stor grupp av dem som arbetar 35 timmar och mer som inte har några barnomsorgskostnader alls. Förklaringen kan vara att många av dem arbetar på obekvämlig arbetstid.

6.6 Kvinnors önskemål om förvärvsarbete

För att få veta kvinnors önskemål om förvärvsarbete och förvärvsarbetstider ställdes frågan "Hur många timmar skulle du helst vilja förvärvsarbeta om Du själv finge välja." Frågan har besvarats av 98 procent av dem som uppgivit sig vara förvärvsarbetande eller hemarbetande. Kvinnors nuvarande verksamhet och deras önskemål om sysselsättning om de själva finge välja framgår av tabell 6.55.

Materialet visar klart att den helt övervägande delen kvinnor eller drygt nio av tio vill ha förvärvsarbete på minst några timmar per vecka.

Detta innebär dock inte att alla nu hemarbetande som sagt sig vilja förvärvsarbeta i verkligheten är beredda att gå in på arbetsmarknaden och ta de arbeten som erbjuds. Frågan gällde hur många timmar de skulle vilja förvärvsarbeta. Huruvida de kommer att kunna göra detta avgörs av tillgången på arbetstillfällen, restid, tillgång till barnomsorg och kommu-

Tabell 6.55 Kvinnor i åldern 20-59 år fördelade efter nuvarande och önskad förvärvsarbetstid.

Sysselsättning	Förvärvsarbetstid			
	Nuvarande		Önskad	
	antal	procent	antal	procent
Hemarbetande	498 000	24	168 000	8
Förvärvsarbetande				
1-15 tim/v	108 000	5	168 000	8
16-19 tim/v	139 000	7	463 000	22
20-34 tim/v	584 000	29	990 000	47
35- tim/v	708 000	35	316 000	15
Summa	2 037 000	100	2 105 000	100

nikationer, samt den hemarbetandes självförtroende att verkligen våga ta steget in på arbetsmarknaden.

Mer än 90 procent av de svenska kvinnorna har en vilja att förvärvsarbeta. Man kan utgå från att även invandrarkvinnor har motsvarande önskemål om förvärvsarbete. Såsom visats i bearbetningen av folk- och bostadsräkningen 1975 var en större andel invandrarkvinnor än svenska kvinnor förvärvsarbetande 1975.

Samtliga kvinnor

Det är omkring 400 000 fler kvinnor som vill förvärvsarbeta än som för närvarande är förvärvsarbetande. Ungefär 330 000 är hemarbetande, övriga i huvudsak studerande. Det finns väsentliga skillnader mellan de arbetstider förvärvsarbetande idag har och de arbetstider kvinnor uppger sig vilja ha. Andelen som vill förvärvsarbeta 20 timmar och mer är 62 procent och överensstämmer väl med den andel som idag arbetar mer än 20 timmar.

Det finns emellertid önskemål om en kraftig förskjutning från en arbetstid av 35 timmar och mer mot en arbetstid under 35 timmar. Det kan knappast ses som uttryck för att fler kvinnor skulle vilja arbeta deltid. Det bör snarare tolkas som en reaktion från kvinnor mot längden av den nuvarande heltiden. Flertalet kvinnor kan med sina önskemål om arbetstider bl. a. vilja ha sagt ifrån att de inte är beredda att ställa upp på de krav i fråga om arbets- och restider som dagens arbetsliv ställer på de heltidsarbetande. De ser alltså en förkortning av den fulla arbetstiden som mycket angelägen. Detta har de velat ge uttryck för genom att kryssa för arbetstiden 20–34 timmar. Var inom denna arbetstidsgräns flertalet skulle vilja placera sig ger utredningen inget besked om. Detta torde dock påverkas av i vilken utsträckning männen kommer att öka sitt ansvarstagande i hushållsarbete och barnomsorg.

Heltidsarbetande kvinnors önskemål om arbetstider får ses som ett uttryck för att det i dagens situation inte är möjligt att förena heltids förvärvsarbete med familjeliv och praktiskt familjeansvar.

En annan skillnad mellan nuvarande och önskade arbetstider är att andelen kvinnor som vill förvärvsarbeta 16–19 timmar ökat kraftigt från nuvarande sju procent till 22 procent. Denna ökning kan huvudsakligen hänföras till tidigare hemarbetande med barn i förskoleåldern som vill komma ut på arbetsmarknaden.

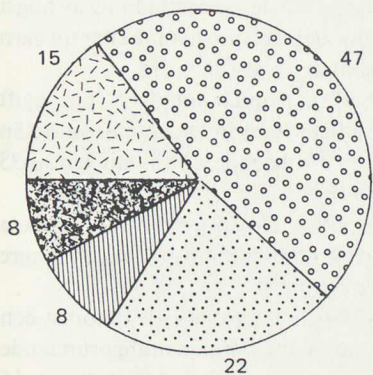
Hur kvinnor med olika förvärvsarbetstider önskar förändra sina arbetstider framgår av figur 6.10.

Samtidigt som många vill arbeta mer än de nu gör så är det även många som vill arbeta färre timmar än för närvarande. Således vill 67 procent av dem som nu arbetar heltid ha kortare arbetstid medan 58 procent av dem som förvärvsarbetar 1–15 timmar i veckan vill ha längre arbetstid.

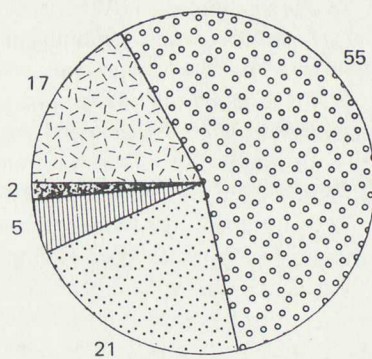
Mest nöjda med sina förvärvsarbetstider är de kvinnor som arbetar 20–34 timmar i veckan och 16–19. Här är det 72 respektive 66 procent som vill ha kvar samma arbetstider.

Minst nöjda är, förutom de som förvärvsarbetar 35 timmar och mer samt 1–15 timmar i veckan, de hemarbetande. Här vill, såsom figur 6.11 visar, hela 70 procent ha förvärvsarbete av någon omfattning. Såsom tidigare nämnts har en tredjedel av de hemarbetande någon form av förvärvsarbete i anknytning

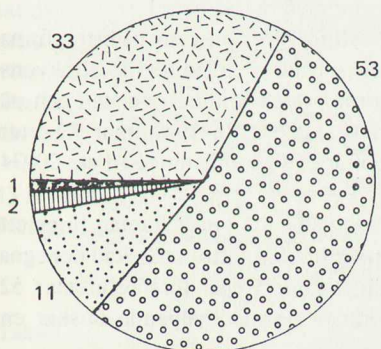
Samtliga kvinnor



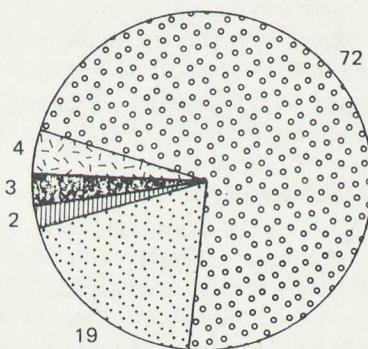
Förvärvsarbetande kvinnor
1 tim och mer



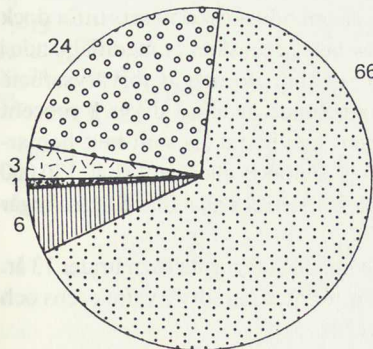
Förvärvsarbetande,
35 tim och mer per vecka



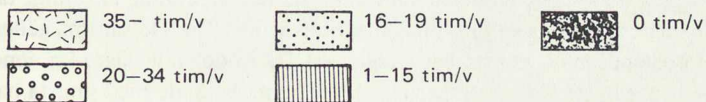
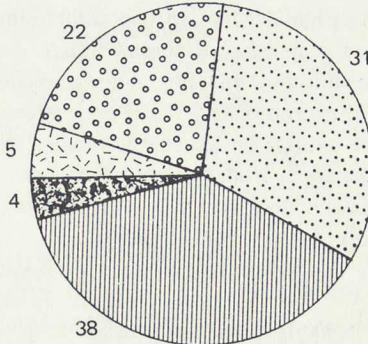
Förvärvsarbetande,
20-34 tim/v



Förvärvsarbetande,
16-19 tim/v



Förvärvsarbetande,
1-15 tim/v



Figur 6.10 Önskemål om
förvärvstider, kvinnor i
åldern 20-59 år.

till bostaden. I vilken utsträckning deras önskemål avser förvärvsarbete utanför bostaden framgår inte av materialet.

Av de som inte vill ha förvärvsarbete har fyra av fem en utbildning av högst nio år och en av två en utbildning under åtta år. Sju av tio har två eller tre barn och fler och en av tre har endast barn som är 18 år och äldre.

Gifta kvinnor vill oftare arbeta under 20 timmar än över. För ogift samboende däremot är andelen som vill arbeta 20 timmar och mer större än genomsnittet. Ogift, änka och frånskild ej samboende vill oftare arbeta 35 timmar och mer än kortare arbetstider.

Kvinnor med utbildning under åtta år vill oftare än genomsnittet arbeta mindre än 16 timmar medan kvinnor med grundutbildning tio år och längre förhållandevis ofta vill arbeta 35 timmar och mer.

Det finns ett direkt samband mellan sjukpenninggrundande inkomst och önskemålen om arbetstidens längd. Kvinnor med sjukpenninggrundande inkomst 100–11 800 kronor vill oftare än genomsnittet arbeta högst 15 timmar i veckan och kvinnor med motsvarande inkomst 30 100–60 000 kronor oftare över 20 timmar. När sjukpenninggrundande inkomst är 60 000 kronor och högre är det vanligare att kvinnor föredrar heltid.

Även mellan önskemål om arbetstid och förvärvsfrekvens på orten finns ett samband. Således uppger sig kvinnor på orter med låg förvärvsfrekvens oftare än genomsnittet vilja arbeta 15 timmar och mindre i veckan och på orter med medel förvärvsfrekvens oftare 10–15 eller 16–19 timmar. På orter med hög förvärvsfrekvens vill kvinnor oftare än genomsnittet arbeta 20–34 och 35 timmar och mer per vecka.

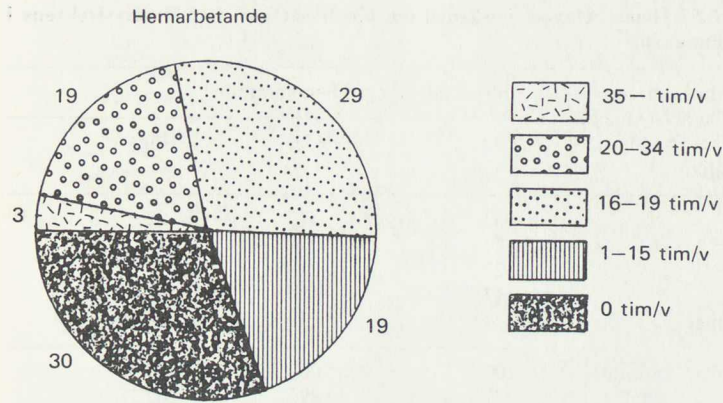
Även bland dem som arbetar som medhjälpande i eget företag finns ett klart uttalat önskemål om förvärvsarbete i större omfattning än vad det egna företaget för närvarande ger. Av medhjälpande i eget företag arbetar 52 procent 16 timmar och mer. 65 procent av de medhjälpande önskar en förvärvsarbetstid på 16 timmar och mer.

Hemarbetande

Var fjärde kvinna har uppgivit att hon för närvarande är hemarbetande och inte har förvärvsarbete utanför hemmet. Såsom tidigare redovisats utför dock en tredjedel av de hemarbetande förvärvsarbete i egenskap av medhjälpande i eget företag eller dagmamma men även vissa andra former av förvärvsarbete förekommer. Av de 25 procenten hemarbetande är alltså drygt 8 procent redan förvärvsarbetande medan 16 procent kan betraktas som helt hemarbetande. Endast åtta procent av samtliga kvinnor eller omkring 170 000 önskar dock vara helt hemarbetande om de själva fick välja. Bland dessa ingår en mindre andel studerande.

Av dem som inte vill ha förvärvsarbete har 75 000 yngsta barn under 13 år. 50 000 är i åldern 50–59 år. 25 000 bor på orter med låg förvärvsfrekvens och 96 000 på orter med medel förvärvsfrekvens.

Andelen hemarbetande som inte vill ha förvärvsarbete ligger på 30 procent som figur 6.11 visar. Andelen som vill vara hemarbetande är, enligt tabell 6.56, högre än genomsnittet för åldersgruppen 50–59 år. Detsamma gäller för hemarbetande med yngsta barn under ett år. Andelen är lägre än genomsnittet för yngsta åldersgrupperna och för hemarbetande med yngsta barn i



Figur 6.11 Önskemål om förvärsarbete, hemarbetande kvinnor i åldern 20-59 år.

åldrarna 4-12 år. Hemarbetande bosatta på orter med hög förvärsfrekvens har en avsevärt lägre andel hemarbetande som vill fortsätta vara hemarbetande. Detta tyder på att kvinnor i ökad utsträckning söker sig till arbetsmarknaden när det finns attraktiva arbetstillfällen. Detta har också visat sig i praktiken till exempel då Algots etablerade sig i Norsjö utanför Skellefteå samt då Penninglotteriet och en filial till Tumba bruk flyttade till Gotland.

Den större andel som önskar vara hemarbetande när yngsta barn är i åldern 13 år och över än i åldern 4-12 år speglar den generationsförändring som skett i fråga om mödrars förvärsarbete.

Tabell 6.56 Hemarbetandes önskemål om förvärsarbete efter ålder

Hur många timmar skulle Du helst vilja förvärsarbeta om Du själv finge välja?	Ålder			
	50-59	40-49	30-39	20-29
0	35	29	28	27
1-15	24	19	17	16
16-19	23	29	31	31
20-34	14	18	22	25
35-	4	5	2	1
Summa procent	100	100	100	100
antal	510	285	531	302

Tabell 6.57 Hemarbetandes önskemål om förvärvsarbete efter förvärvsfrekvens i hemkommunen

Hur många timmar skulle Du helst vilja förvärvsarbeta om du själv finge välja?	Förvärvsfrekvens i hemkommun		
	Låg	Medel	Hög
0	32	31	22
1-15	20	20	15
16-19	27	28	32
20-34	17	18	28
35 och mer	4	3	3
Summa	100	100	100
procent antal	277	1 089	262

Barns inverkan på kvinnors önskemål om förvärvsarbetstider

Det finns ett direkt samband mellan kvinnors önskemål om förvärvsarbetstider och antalet barn samt yngsta barnets ålder. Kvinnor utan barn vill oftare än genomsnittet arbeta heltid. Kvinnor med ett barn vill undvika heltiden och med två barn är det förhållandevis fler som vill förvärvsarbeta 16-19 timmar. När kvinnor har tre barn vill de oftare än genomsnittet vara hemarbetande eller ha arbetstider under 16 timmar. Hur antalet barn påverkar önskemålet om förvärvsarbetstider framgår av figur 6.12.

Kvinnor med yngsta barn under 4 år vill oftare än genomsnittet vara hemarbetande. Vidare är det en större andel än genomsnittet med barn under skolåldern som vill ha arbetstider på 16-19 timmar och en större andel än genomsnittet som vill ha 20-34 timmar när yngsta barn är i åldern 7-17 år. När yngsta barn uppnått 17 år är det en större andel än genomsnittet som vill ha heltid. Hur yngsta barnets ålder påverkar önskemålet om arbetstider framgår av figur 6.13.

Minst nio av tio kvinnor med yngsta barn i åldern 4 år och äldre vill förvärvsarbeta. När yngsta barnet är i två-treårsåldern är det ett par procent färre. Av kvinnor med yngsta barn under ett år är det åtta av tio som vill förvärvsarbeta. Detta får uppfattas så att hela 80 procent vill fortsätta sitt förvärvsarbete och endast vara föräldralediga eller dela föräldraledigheten med pappan under de månader sådan ledighet utgår.

Antalet barn påverkar inte heller i någon större utsträckning kvinnors önskemål om förvärvsarbete. Oberoende av antalet barn är det runt 90 procent som vill förvärvsarbeta. Däremot påverkar antalet barn och yngsta barnets ålder valet av arbetstider.

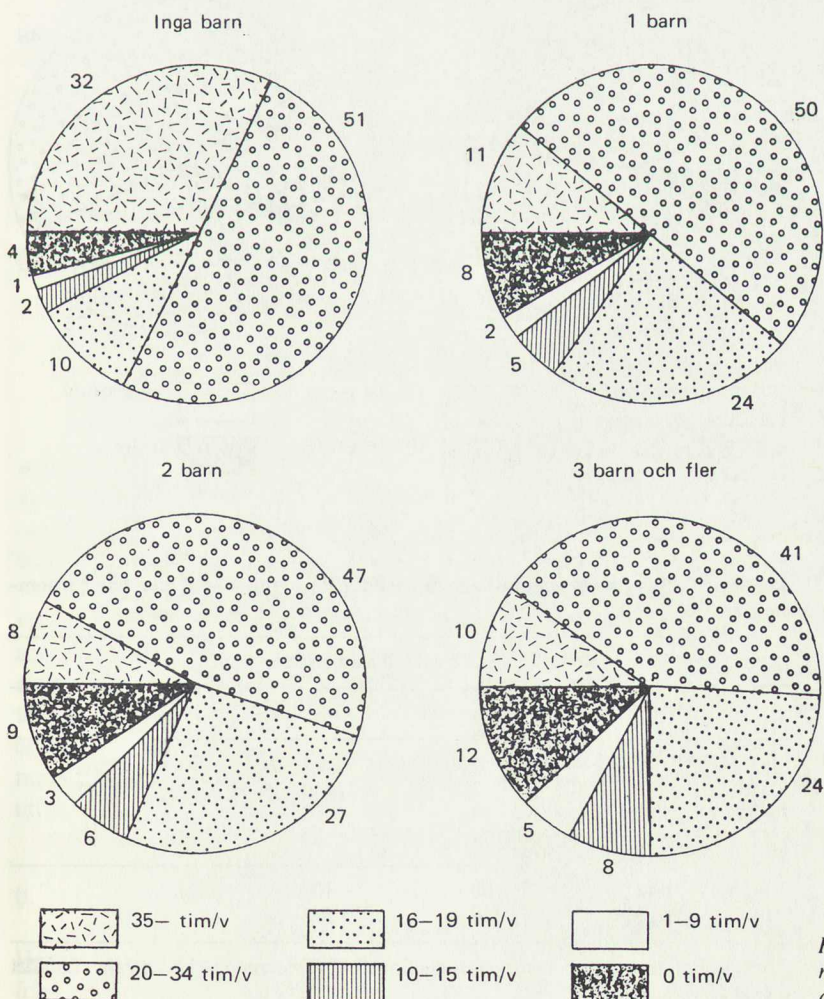
Andelen kvinnor som vill arbeta 35 timmar och mer är större än genomsnittet i den yngsta åldersgruppen och andelen som vill arbeta 16-19 timmar större i åldersgruppen 30-34 år. Mammor med två barn och mammor med yngsta barn 1-3 år vill oftare än andra arbeta 16-19 timmar. Mammor med yngsta barn under ett år vill oftare än andra vara hemarbetande. För närvarande arbetar mammor med yngsta barn i åldern fyra till sex år oftare än genomsnittet 1 till 15 timmar och mammor med yngsta barn i åldern ett till tre år 16-19 timmar.

Kvinnor utan barnomsorgsansvar

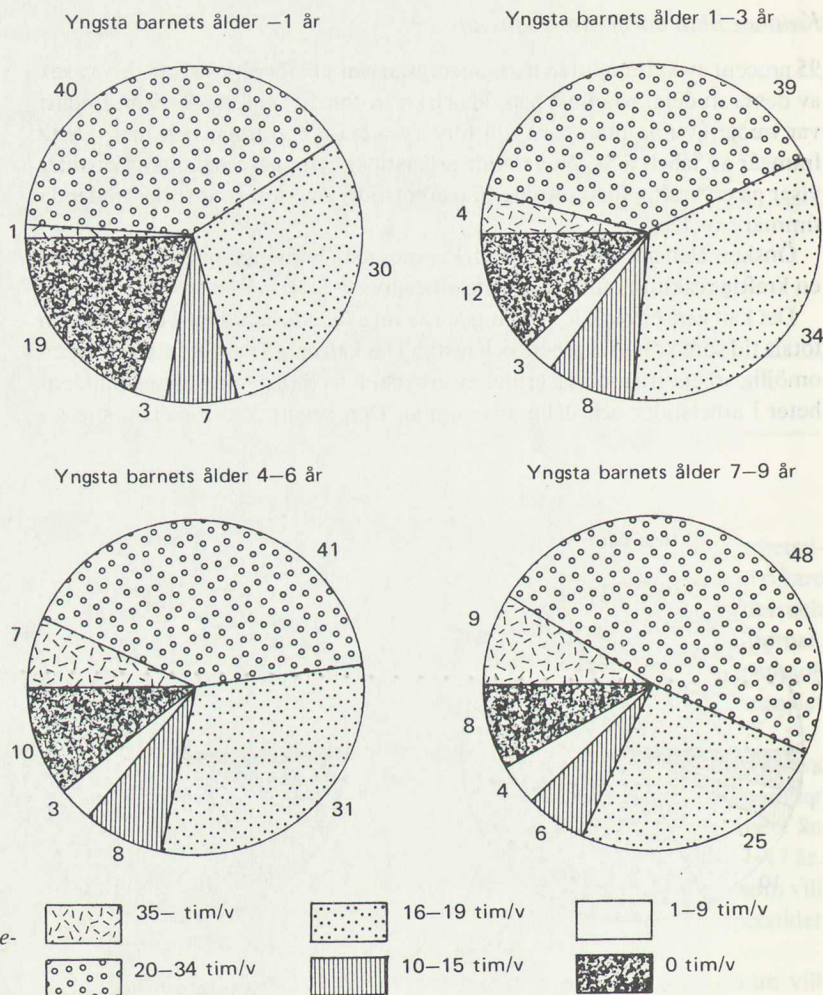
95 procent av kvinnor utan barnomsorgsansvar vill förvärvsarbeta. En av sex av dessa studerar på minst halvtid och tre av fem är i åldern 20–29 år. Endast var tredje kvinna utan barn vill förvärvsarbeta 35 timmar och mer. Detta framgår av tabell 6.58. Nuvarande arbetstider och önskemål om arbetstider visar på en kraftig förskjutning från arbetstider över till arbetstider under 35 timmar i veckan.

Önskemålen om arbetstider från kvinnor utan barnomsorgsansvar tyder på en kraftig reaktion mot nuvarande arbetsliv.

Det kan vara en reaktion på längden av nu gällande heltid men också på den totala tid som krävs för arbete och restid. Det kan också vara ett uttryck för en omöjlig arbetssituation på grund av arbetstidens förläggning, oregelbundenheter i arbetstider och dålig arbetsmiljö. Den senare kan innebära stress i



Figur 6.12 Kvinnors önskemål om arbetstider efter antal barn.



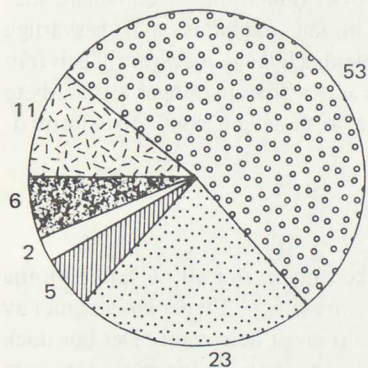
Figur 6.13 Kvinnors önskemål om arbetstider efter yngsta barnets ålder.

Tabell 6.58 Nuvarande och önskade arbetstider för kvinnor som icke har barnomsorgsansvar

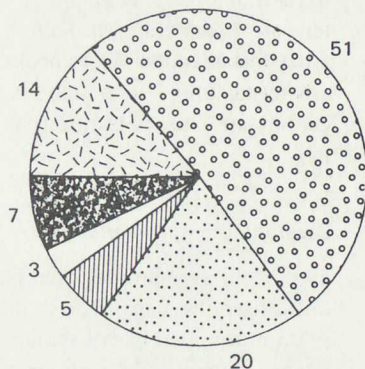
Arbetstider tim/vecka	Andel med olika arbetstider	
	Nuvarande	Önskade
1-15	4	4
10-19	2	10
20-34	15	53
35-	79	33
Summa	100	100
procent antal	1 366	1 577

Anm. Skillnaderna i antal beror på att det finns 244 studerande på heltid varav flertalet inte är förvärvsarbetande.

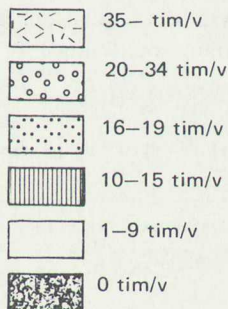
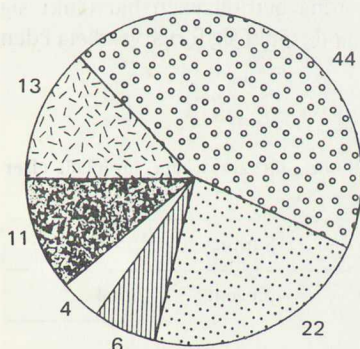
Yngsta barnets ålder 10–12 år



Yngsta barnets ålder 13–17 år



Yngsta barnets ålder 18– år



arbetet som förorsakas av att arbetet på grund av sin karaktär kräver insatser utöver vad som normalt skall rymmas inom ett heltidsarbete. Men det kan också vara ett monotont arbete som inte ger tillräcklig stimulans för ett heltidsengagemang.

Även den ekonomiska nettoeffekten av en ökad arbetsinsats kan spela en viss roll i all synnerhet för den som inte upplever stimulans i arbetet. En annan faktor som kan vara av betydelse för omvärderingen av arbetstider är synen på livskvalitet och hur man utifrån denna vill fördela sin tid på förvärvsarbete, andra aktiviteter, familj och fritid. Kvinnor svarar till exempel ofta för kontakterna med den äldre generationen. En kontakt som är viktig men som också kräver tid då yngre och äldre generationer ofta bor på olika orter.

6.7 Hemarbetandes förhållande till arbetsmarknaden

Hemarbetandes förhållande till arbetsmarknaden kommer här att belysas från olika utgångspunkter. Det är deras förvärvshinder i form av svårigheter

med barn tillsyn och deras villighet att acceptera sådana förändringar som att flytta från orten eller genomgå någon form av utbildning. Även benägenheten att acceptera vad som vanligen brukar uppfattas som besvärliga arbetsförhållanden såsom obekväma arbetstid och långa resvägar till och från arbetet tas upp. Vidare belyses hemarbetandes ansträngningar att få arbete genom att läsa platsannonser, kontakta arbetsgivare eller arbetsförmedling.

Möjligheter till barntillsyn

59 procent av mammor med barn i förskoleåldern tror att de skulle kunna ordna barntillsynen om de skulle börja förvärvsarbeta. Ett par procent mer av mammorna med barn i skolans lågstadium anser detsamma. Det bör dock hållas i minnet att det rör sig om en tänkt situation, då ingen av dem som svarat förvärvsarbetar utanför hemmet. Två av fem tror likväl att de skulle få svårt att ordna barntillsynen och det gäller både dem som har förskolebarn och dem som har barn på grundskolans lågstadium.

I stort sett alla som tror sig kunna ordna barntillsynen har tänkt sig förvärvsarbeta mindre än heltid. Härvid har de tänkt sig förvärvsarbeta i den omfattning som framgår av tabell 6.59.

Tabell 6.59 Mammor med barn i förskoleåldern eller på lågstadiet, som vill börja förvärvsarbeta, fördelade efter önskad förvärvsarbetsstider.

	Önskad omfattning av förvärvsarbete, tim/v					Summa	
	1-9	10-15	16-19	20-34	35-	procent	antal
Mammor med barn i förskoleåldern	7	16	47	29	2	101	510
Mammor med barn i skolans lågstadium	8	17	44	28	3	100	352

Det finns inga egentliga skillnader i valet av arbetstider mellan mödrar med barn i förskoleåldern och mödrar med barn på skolans lågstadium. En mamma med mer än ett barn kan ha besvarat båda frågorna. Mödrarnas val av arbetstider ger dock ett tydligt uttryck för att kvinnor väljer arbetstider som är möjliga att förena med den barnomsorg som de även om de är gifta och/eller samboende alltjämt bär det dagliga och praktiska huvudansvaret för. Knappt en av tre har räknat med att förvärvsarbeta 20 timmar och mer per vecka och en mycket ringa del har tänkt sig heltid.

Andelen som icke anser sig kunna ordna barntillsynen är större bland dem som har grundutbildning under åtta år. Här är det drygt 50 procent mot 30 procent i de övriga utbildningsgrupperna. Detta gäller såväl barntillsynen för förskolebarnen som för barnen på lågstadiet.

Restidens längd

Av dem som vill förvärvsarbeta utanför bostaden kan 55 procent tänka sig en restid av 30 minuter och mer till arbetet, det vill säga en restid per dag av 60 minuter och mer. Andelen som kan tänka sig acceptera en sådan restid är förhållandevis högre för kvinnor med grundutbildning av tolv år och kortare än åtta år. Endast tio procent kan tänka sig en restid till arbetet av 40 minuter och mer. Bosatta på jordbruksfastighet är mindre benägna att acceptera restider än övriga.

Tabell 6.60 Hemarbetande, som vill börja förvärvsarbeta, fördelade efter den restid de är beredda acceptera för att få arbete

Restid till arbetet i minuter				Summa procent	antal
-19	20-29	30-39	40-		
30	15	45	10	100	959

Kvinnor vilkas yngsta barn är mellan ett och tre år vill oftare än genomsnittet ha restider till arbetet under 20 minuter. Kvinnor med yngsta barn i åldern fyra till tolv år, kan oftare tänka sig restider upp till 30 minuter.

Villighet att flytta

Av hemarbetande som vill ha förvärvsarbete utanför bostaden är det tre av fyra som inte kan tänka sig flytta från orten. Åtta procent kan tänka sig flytta inom kommunen, fem procent kan tänka sig flytta till annan kommun inom landsdelen och elva procent kan tänka sig flytta till andra delar av landet.

Tabell 6.61 Hemarbetande, som vill börja förvärvsarbeta, fördelade efter villighet att flytta för att få förvärvsarbete.

Kan inte alls tänka sig att flytta	76
Kan flytta från orten men ej från kommunen	8
Kan flytta från kommunen men ej från landsdelen (regionen)	5
Kan flytta till andra delar av landet	11
Summa procent	100
antal	1 054

Det är närmare två av fem som anser att det är makes/samboendes arbete som utgör hinder för flyttning. Detta hinder upplevs något större för kvinnor med kortast och längst grundutbildning än för övriga. Det är betydligt vanligare att makes/samboendes arbete hindrar flyttning när denne har en grundutbildning på tretton år och mer. Självfallet blir också möjligheterna att flytta betydligt större när make/samboende är egen företagare.

Villighet till utbildning

Av hemarbetande som vill ha förvärvsarbete utanför bostaden är det drygt en av fem som inte kan tänka sig att genomgå någon utbildning för att få förvärvsarbete.

Tabell 6.62 Hemarbetande, som vill börja förvärvsarbete, fördelade efter villighet att genomgå utbildning för att få förvärvsarbete.

Vill ej utbilda sig alls	22
Kan utbilda sig högst en månad	13
Kan utbilda sig högst tre månader	9
Kan utbilda sig högst ett halvår	12
Kan utbilda sig högst ett år	18
Kan utbilda sig längre tid än ett år	24
Summa procent	98
antal	1 086

Villigheten att genomgå utbildning för att få förvärvsarbete är förhållandevis hög. Nästan var fjärde kvinna är villig att genomgå en utbildning om längre tid än ett år för att på så sätt få arbete. Om vi till detta lägger dem som kan utbilda sig högst ett år, finner vi att en ettårig utbildning skulle kunna attrahera ungefär två av fem bland de hemmafruor som vill börja förvärvsarbete.

Det är en förhållandevis större andel av dem som har den kortaste utbildningen som inte kan tänka sig något utbildning alls eller endast högst tre månader och en avsevärt mindre del som kan tänka sig en utbildning av ett år eller mer. Hemarbetande som redan har yrkesutbildning är mer än övriga benägna att satsa på utbildning på ett år och längre.

Vidare är intresset för längre utbildning större hos hemarbetande som vill ha förvärvsarbete sexton timmar och mer per vecka än hos dem som vill ha kortare arbetstid. Då make/samboende har grundutbildning under åtta år är det förhållandevis fler som inte vill satsa på utbildning. När make/samboende har en grundutbildning tio år och längre är andelen som vill utbilda sig ett år och mer större än genomsnittet. De hemarbetande kvinnor som är positiva till utbildning ett halvt år och längre är i stort sett samma kvinnor som tror att de kommer att trivas mycket bra med förvärvsarbete.

Arbetstidernas förläggning

Tre av fyra hemarbetande vill inte arbeta obekvämt arbetstid trots att de i och för sig är villiga att börja förvärvsarbete. En av fyra kan tänka sig att arbeta obekvämt tid. Detta är i och för sig inte litet, men måste trots allt ställas i relation till den andel bland de förvärvsarbetande som arbetar på obekvämt tid. 42 procent av de förvärvsarbetande kvinnorna har sådan arbetstid.

Procenttalen i tabell 6.63 blir sammanlagt mer än 100 procent. Detta beror på att flera kvinnor kan tänka sig flera sorters obekvämt arbetstid. Mest villiga är de hemarbetande kvinnorna att arbeta på kvällar, vilket en av sju kan tänka sig att göra. Ungefär en av femton kan tänka sig att arbeta på nätter och ungefär lika stor andel kan tänka sig lördags- och söndagsarbete. Åtta procent

Tabell 6.63 Hemarbetande, som vill börja förvärvsarbete, fördelade efter önskemål om arbetstidens förläggning

Kan arbeta på			Vill ej arbeta på obekväma tider	Summa procent	antal
kvällar	nätter	lördagar/ söndagar			
15	8	7	76	106	995

kan tänka sig att arbeta på olika tider av obekväm arbetstid.

Närmare hälften av mammorna med barn i förskoleåldern eller barn i skolans lågstadium som vill börja förvärvsarbete vill arbeta dagtid. 37 procent av hemarbetande med barn i dessa åldrar vill inte förvärvsarbete.

Aktiviteter för att få arbete

Vilka aktiviteter har de hemarbetande vidtagit för att få arbete? För att utvärdera de hemarbetandes egna försök för att få arbete ställdes fem frågor rörande olika sätt att få kontakt med arbetsgivare. Frågorna gällde läsning och besvarande av platsannonser, andra direkta kontakter med arbetsgivare samt kontakter med arbetsförmedlingen.

Frågorna har besvarats av samtliga hemarbetande.

Hur hemarbetande som vill ha förvärvsarbete svarat på de fem frågorna framgår av tabell 6.64.

Störst är intresset för platsannonserna. Dessa läses av tre av fyra hemarbetande som vill ha förvärvsarbete. Det är dock betydligt färre, knappt en av tre, som svarat på någon platsannons. Förhållandevis många, drygt en av tre, har på annat sätt än genom platsannons tagit kontakt med arbetsgivare för att få arbete.

Tabell 6.64 Hemarbetande, som vill ha förvärvsarbete, fördelade efter om de vidtagit eller inte vidtagit vissa aktiviteter för att få förvärvsarbete.

	Ja	Nej	Antal svarande av 1 200 som vill ha förvärvsarbete
Brukar du läsa platsannonserna i tidningen?	73	27	1 188
Har du svarat på någon platsannons? (nyligen)	30 8	70	1 178
Har du på något annat sätt tagit kontakt med någon arbetsgivare för att få arbete? (nyligen)	35 11	65	1 179
Har du talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för att du skall få förvärvsarbete?	16	84	1 179
Är du anmäld som arbetssökande vid arbetsförmedlingen?	10	90	1 186

Tabell 6.65 Hemarbetande fördelade efter, om de vidtagit eller inte vidtagit vissa aktiviteter för att få förvärvsarbete.

	Ja	Nej	Antal svarande av 1 750 hemarbetande
Brukar du läsa platsannonserna i tidningen?	63	37	1 682
Har du svarat på någon platsannons?	24	76	1 675
Har du på något annat sätt tagit kontakt med någon arbetsgivare för att få arbete?	28	72	1 679
Har du talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för att du skall få förvärvsarbete?	11	89	1 679
Är du anmäld som arbetssökande vid arbetsförmedlingen?	7	93	1 683

Det är förhållandevis få hemarbetande som vill ha arbete som varit i kontakt med arbetsförmedlingen.

Sexton procent har talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för dem för att de skall få förvärvsarbete men endast tio procent är anmälda som arbetssökande på förmedlingen. Av dem som talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för dem är det alltså endast i tre fall av fem som kontakten lett till att den hemarbetande anmält sig som arbetssökande.

De som varit i kontakt med arbetsförmedlingen är framförallt hemarbetande med grundutbildning som är tio år eller längre, hemarbetande vars make/samboende inte är egen företagare, hemarbetande som anser att det är mycket dåliga arbetsmöjligheter på orten och hemarbetande som trivs dåligt med att vara hemarbetande.

Det kan även ha sitt intresse att se hur samtliga hemarbetande, oavsett om de uttalat önskemål om förvärvsarbete eller inte, besvarat de fem frågorna om arbetslivskontakter. Svaren för samtliga hemarbetande framgår av tabell 6.65.

En jämförelse av antalet som svarat ja på de fem frågorna mellan *alla* hemarbetande och hemarbetande som *vill ha förvärvsarbete* har gjorts i tabell 6.66. Antalet ja i enkäten är i tabellen uppräknat till antal i totalbefolkningen. Av tabellen framgår att kontakten med arbetsförmedlingen endast tagits av hemarbetande som uttryckt önskemål om förvärvsarbete. Däremot är det många hemarbetande utöver de som sagt sig vilja ha arbete som läser platsannonser. Ungefär en av tio hemarbetande, som uppgivit att de inte vill förvärvsarbete, har svarat på platsannons eller på annat sätt tagit kontakt med arbetsgivare.

Platsannonserna i dagstidningen är den avgjort vanligaste kontakten hemarbetande har med arbetsmarknaden. Det krävs dock inte att vara särskilt aktiv arbetssökande för att läsa platsannonser. Platsannonser läses ofta även av personer som inte har en tanke på att söka arbete därför att de ger en viss information om den ort där man är bosatt. Detta gäller naturligtvis också hemarbetande.

Av de fem aktiviteter riktade mot arbetsmarknaden som här tagits upp är

Tabell 6.66 Antal i totalbefolkningen som svarat ja på angivna frågor

	Alla hemarbetande	Hemarbetande som vill ha förvärvsarbete
Brukar du läsa platsannonserna i tidningen?	302 000	247 000
Har du svarat på någon platsannons?	115 000	101 000
Har du på något annat sätt tagit kontakt med någon arbetsgivare för att få arbete?	134 000	117 000
Har du talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för att du skall få förvärvsarbete?	53 000	53 000
Är du anmäld som arbetssökande vid arbetsförmedlingen?	34 000	34 000

läsning av platsannons den aktivitet som kräver minst företagsamhet. Detta innebär dock inte att den skall undervärderas som informationskälla för den hemarbetande. Även om den hemarbetande inte skulle läsa platsannonsen i syfte att få ett arbete kan den ge impuls om ett jobb som kan vara lockande att söka på en ort där man kanske ansett det lönlöst att ens försöka på grund av bristen på arbetstillfällen. Detta kan framför allt gälla inom de områden den hemarbetande tänkt sig.

De fem aktiviteter vi här tagit upp när det gäller kontakterna med arbetsmarknaden är olika krävande sedda ur den hemarbetandes synpunkt. Aktiviteterna kan sägas bilda en stege, där läsning av platsannons kräver minst. Därefter kommer kontakt med arbetsgivare på annat sätt, svarat på platsannons, talat med arbetsförmedlingen och anmäld som arbetssökande på arbetsförmedling i nu nämnd ordning. Den sistnämnda aktiviteten är alltså den mest krävande. En statistisk analys visar att de flesta men inte alla kvinnor håller sig till detta svarsmonster. Undantagen härifrån är så små att man kan bortse från dem.

6.8 För mycket, för litet eller lagom arbete, en analys av önskad och faktisk arbetstid

Materialet visar betydande skillnader mellan kvinnors faktiska förvärvsarbetsstider och de arbetstider kvinnor anger sig vilja ha om de själva finge välja. De kraftiga skillnaderna mellan faktisk och önskad förvärvsarbetsstid kan utläsas av tabell 6.67. I denna anges också den faktiska arbetstid som medhjälpande kvinnor gör i familjens företag. De 828 kvinnorna i familjeföretag ingår i totalsiffran 7 196 och har antingen inget förvärvsarbete utanför hemmet eller kombinerar arbete som medhjälpande med annat förvärvsarbete.

Drygt var fjärde kvinna hade vid enkättillfället inte förvärvsarbete utanför hemmet. Av de 27 procenten var 24 procent heltids hemarbetande och tre procent studerande på heltid. Den helt övervägande delen av kvinnorna, det vill säga över 90 procent, vill ha förvärvsarbete av någon omfattning. Mindre

Tabell 6.67 Kvinnors fördelning på förvärvsarbetstider efter faktisk och önskad förvärvsarbetstid

Antal timmar per vecka	Faktisk förvärvsarbetstid		Önskad förvärvs- arbetstid
	utanför hemmet	medhjälpande i familjeföretag	
0	27	32	8
1- 9	2	24	3
10-15	3	9	5
16-19	7	6	22
20-34	28	14	47
35-	34	16	15
Summa procent	101	101	100
antal	7 196	828	7 196

än en av tio vill inte förvärvsarbeta.

Nästan varannan kvinna vill arbeta mellan 20-34 timmar. Detta är halvtid och mer men mindre än vad som nu normalt anses vara heltidsarbete. Inom denna tidsintervall ligger den mycket omdiskuterade sextimmarsdagen. Denna synes ha starkt stöd bland kvinnorna.

En arbetstid av 35 timmar och mer är däremot inte särdeles populär. Endast 15 procent eller var sjunde kvinna vill arbeta denna tid. En förvånansvärt stor andel, nämligen 22 procent, vill arbeta mellan sexton och nitton timmar per vecka. Däremot vill relativt få arbeta kortare tid. Mindre än var tionde vill arbeta en till femton timmar. Det är dock några procentenheter mer än de fem procent som vid undersökningstillfället hade denna korta arbetstid.

Drygt var tionde kvinna är gift med en jordbrukare eller annan egen företagare. Många hjälper till i familjeföretaget som så kallad medhjälpande familjemedlem. För att ge en rättvisande bild av svenska kvinnors arbetstid måste även denna arbetstid medräknas. Av tabell 6.67 framgår att en tredjedel av kvinnorna inte hjälper till i makens företag. 33 procent arbetar mellan en och femton timmar och 30 procent arbetar halvtid och mer i familjeföretaget. Var sjätte, eller 16 procent, arbetar heltid i företaget.

Samtidigt som många vill arbeta mer än de nu gör så är det även många som vill arbeta färre timmar än för närvarande. Många som inte förvärvsarbetar vill börja och några som förvärvsarbetar vill sluta. Det här avsnittet skall belysa kvinnornas önskemål om förändring i arbetssituationen.

Skillnad mellan önskad och faktisk arbetstid

För att närmare kunna analysera skillnaden mellan kvinnors önskade och faktiska arbetstid har begreppet tidsskillnad införts. Tidsskillnaden beräknas för varje kvinna för sig i enkätmaterialen genom att den önskade arbetstiden minskas med den faktiska förvärvsarbetstiden. Den senare kan endera vara förvärvsarbetstiden utanför hemmet eller arbetstiden som medhjälpande eller i förekommande fall summan av båda. På så sätt beräknas för varje kvinna om hon arbetar fler timmar än hon vill, färre timmar än hon önskar

eller exakt så många timmar som hon helst vill arbeta.

Då svaren om arbetstider givits med hjälp av tidsintervall har det varit nödvändigt att översätta intervallen till enstaka värden. Varje intervall har därvid fått representeras av det mittersta värdet inom detsamma. För den öppna intervallen "35 timmar och mer" har räknats med 40 timmar, det vill säga vad som normalt uppfattas som heltid.

Tillvägagångssättet vid beräkning av arbetstidsskillnaden beskrivs enklast genom ett exempel. En kvinna önskar arbeta 20–34 timmar per vecka men arbetar för närvarande 35 timmar och mer. Intervallen 20–34 timmar översätts till 27 timmar och intervallen 35 timmar eller mer översätts till 40 timmar. Kvinnan i vårt exempel får därmed en tidsdifferens om 27 timmar minskat med 40, det vill säga minus tretton timmar. Detta innebär att hon förvärvsarbetar tretton timmar mer än hon önskar. Hon arbetar emellertid också en till nio timmar som medhjälpande i makens företag. Denna tidsintervall översätts till fem timmar. Hon arbetar alltså ytterligare fem timmar mer än hon vill och får en tidsdifferens på minus arton timmar.

Med *tidsskillnad* avses skillnaden mellan önskad och faktisk arbetstid. Tidsskillnaden kommer i fortsättningen att uttryckas på följande sätt:

arbetar för mycket — önskad arbetstid lägre än faktisk arbetstid
 arbetar lagom — önskad arbetstid lika med faktisk arbetstid
 arbetar för litet — önskad arbetstid högre än faktisk arbetstid

I gruppen *arbetar lagom* ingår alla förvärvsarbetande som har önskat samma arbetstidsintervall som de nu har. Dessutom ingår i denna grupp de som nu är heltids hemarbetande och som vill fortsätta att vara det. De har både som faktisk och önskad arbetstid angivit noll timmar.

I gruppen *arbetar för mycket* ingår alla förvärvsarbetande som önskat ett lägre arbetstidsintervall än det de nu tillhör. Dessutom ingår i denna grupp de som nu förvärvsarbetar men som angivit noll timmar som önskad arbetstid.

I gruppen *arbetar för litet* ingår alla förvärvsarbetande som har önskat ett högre arbetstidsintervall än det de nu tillhör. Dessutom ingår i denna grupp de som nu är heltids hemarbetande men som önskar börja förvärvsarbeta.

Skillnaden i önskad och faktisk arbetstid anges i intervaller som framgår av tabell 6.68. Enligt denna är det fyra av tio svenska kvinnor som arbetar så många timmar som de önskar; var fjärde arbetar för få timmar jämfört med sina egna önskemål medan nästan var tredje arbetar för många timmar. Bland dem som arbetar fler timmar än de vill rör det sig vanligen om elva till tjugo timmar. Detsamma gäller för dem som arbetar för få timmar enligt sina egna önskemål

Tabell 6.68 Kvinnor fördelade efter skillnaden mellan önskad och faktisk arbetstid, timmar

Arbetar för mycket			Arbetar lagom	Arbetar för litet			Summa procent	antal
21–	11–20	1–10		1–10	11–20	21–		
8	19	7	41	6	13	7	101	6 996

Arbetsmarknaden har lättast att tillfredsställa önskemålen hos dem som vill arbeta 35 timmar och mer. Enligt tabell 6.69 arbetar i denna grupp största andelen eller 74 procent "lagom". Sämst stämmer arbetstiden för dem som vill arbeta 10–15 eller 16–19 timmar i veckan. Här är det bara var sjätte kvinna som arbetar så många timmar hon vill. I gruppen 10–15 timmar är det mer än hälften som arbetar för litet. I gruppen 16–19 timmar är andelen som arbetar för mycket något större än andelen som arbetar för litet.

Bland dem som inte alls vill förvärvsarbete, alltså önskar noll timmar, kan det självfallet inte finnas någon som arbetar för litet.

Av dem som inte vill förvärvsarbete är det två av tre som inte heller gjorde det vid undersökningstillfället och därför tillhör gruppen "Arbetar lagom". En av tre hade då förvärvsarbete men vill uppenbarligen inte ha det. De anser följaktligen att de arbetar för mycket.

Kvinnor som arbetar 16–34 timmar är mest nöjda med sin faktiska arbetstid. Här är 60 procent och fler nöjda mot endast omkring 30 procent bland dem som har kortare eller längre förvärvsarbets-tid. Detta framgår av tabell 6.70. Bland dem som arbetar 1–15 timmar skulle tre av fem vilja arbeta mer medan bland dem som arbetar 35 timmar och över två av tre skulle vilja arbeta färre timmar.

Nio procent har angett att de arbetar noll timmar per vecka men arbetar ändå enligt tabellen för mycket. Dessa utgörs av medhjälpare i familjeföretag. De har inte ansett sig som förvärvsarbete och önskat minska sin arbetsinsats i företaget.

Tabell 6.69 Samband mellan önskat antal förvärvsarbetstimmar per vecka och skillnad mellan önskad och faktisk förvärvsarbets-tid

	Önskat antal arbetstimmar per vecka					
	0	1–9	10–15	16–19	20–34	35–
Arbetar för mycket	34	30	26	44	41	2
Arbetar lagom	66	26	17	18	40	74
Arbetar för litet	0	44	56	38	20	24
Summa procent	100	100	99	100	101	100
antal	583	198	373	1 531	3 300	1 011

Tabell 6.70 Samband mellan kvinnors förvärvsarbete utanför hemmet och tidsskillnad

Tidsskillnad	Förvärvsarbete i timmar per vecka					
	0	1–9	10–15	16–19	20–34	35–
Arbetar för mycket	9	11	12	16	27	67
Arbetar lagom	26	28	28	59	68	33
Arbetar för litet	66	62	59	26	4	0
Summa procent	101	101	99	101	99	100
antal	1 584	153	218	455	1 922	2 298

Orsaker till missnöje med arbetstider

Några större åldersskillnader i kvinnors tillfredsställelse med arbetstider föreligger inte. Det finns dock en tendens till att kvinnor i åldern 20–29 år inte lika ofta som i övriga åldersgrupper anser att förvärvsarbetstiden är lagom. Inte heller grundutbildningens längd ger några större skillnader i tillfredsställelsen med arbetstiden. Utbildningens längd tycks således inte leda till någon större valmöjlighet i fråga om arbetstidens längd.

Andelen som tycker sig arbeta för litet är dock något större bland dem som har grundutbildning av högst nio år än bland dem med längre utbildning. Bland de senare är det däremot något vanligare att man anser sig arbeta för mycket.

Bland mödrar tycks yngsta barnets ålder ha en viss betydelse för skillnaden mellan önskad och faktisk arbetstid såsom tabell 6.71 visar. Det föreligger nästan inga skillnader mellan mödrar till förskolebarn och mödrar till barn upp till och med grundskolans lågstadium. Däremot visar det sig att mödrar vars barn är tretton år eller äldre oftare än andra tycker att de arbetar för mycket. Skillnaden är ungefär tio procent. Dessutom förhåller det sig så att mödrar till barn över tretton år mindre ofta än andra tycker att de arbetar för litet. Även i detta fall är skillnaden ungefär tio procent.

Tabell 6.71 Samband mellan yngsta barnets ålder och tidsskillnad

Tidsskillnad	Yngsta barnets ålder				
	0–3	4–6	7–9	10–12	13–
Arbetar för mycket	25	28	28	27	36
Arbetar lagom	43	37	42	41	43
Arbetar för litet	32	34	31	32	21
Summa procent	100	99	101	100	100
antal	1 114	736	599	519	2 462

Dessa olikheter kan inte förklaras av skillnaden i ålder mellan mödrar med små och stora barn eftersom det inte föreligger några egentliga åldersskillnader. De kan knappast heller förklaras av kvinnors olika arbetssituation i hemmet, eftersom ju äldre barnet är desto mindre tid kräver den omedelbara tillsynen. Det kan dock vara ett utslag för att tonåringar kräver föräldrars stöd och tid i en sådan utsträckning att arbetssituationen kan kännas pressad.

Att så många fler mödrar till äldre barn anser sig arbeta för mycket skulle också kunna förklaras med den rätt till förkortad arbetstid som finns för småbarnsföräldrar. Denna rätt till ledighet förklarar dock inte det förhållandet att småbarnsföräldrarna oftare än övriga anser sig arbeta för litet. Det är snarare så att dessa kvinnor tvingas avstå från förvärvsarbete på grund av att familjerna inte lyckats ordna frågan om barntillsyn på ett tillfredsställande sätt.

Det föreligger, såsom tabell 6.72 visar, ett klart samband mellan hur många timmar en kvinna arbetar med hushållsarbete och barntillsyn och skillnaden mellan hennes önskade och faktiska arbetstid. Ju färre timmar som hon

Tabell 6.72 Samband mellan antalet timmar som en kvinna arbetar med hushållsarbete och barntillsyn och tidsskillnad

Tidsskillnad	Antal timmar i hushållsarbete och barntillsyn				
	-9	10-19	20-39	40-59	60-
Arbetar för mycket	41	44	42	25	18
Arbetar lagom	38	41	42	43	35
Arbetar för litet	21	15	16	31	47
Summa procent	100	100	100	99	100
antal	525	1 082	2 316	1 175	1 146

arbetar i hemmet, desto oftare förvärvsarbetar hon mer än hon vill. De som arbetar mycket i hemmet anser att de förvärvsarbetar för litet. Så anser till exempel bara var femte kvinna bland dem som arbetar mer än 60 timmar i hemmet att de har för mycket förvärvsarbete samtidigt som nästan varannan av dem anser sig arbeta för litet.

Detta resultat kan synas överraskande då en arbetstid om 60 timmar borde vara tillräckligt. De som har stor arbetsbelastning hemma kunde förväntas föredra att minska sin totala arbetsinsats i stället för att öka den. Många kvinnor har dock inte någon ur sin egen synpunkt ideal fördelning mellan hemarbete och förvärvsarbete utanför hemmet. Det kan alltså vara på det sättet att många av de kvinnor som har lång arbetstid hemma har det av mer eller mindre tvång. Det kan vara barntillsynen som fungerar så dåligt att de känner sig tvingade att vara hemma. De kanske hellre skulle vilja förvärvsarbete.

På samma sätt kan det förhålla sig med det faktum att fyra av tio bland de kvinnor som arbetar högst 9 timmar i hemmet skulle vilja minska sin totala förvärvsarbetstid. Några bland dem kan ha önskemål om att minska förvärvsarbetstiden för att i stället kunna arbeta mer i hemmet. Även de kan tänkas sträva efter en omfördelning av arbetstiden och inte efter en minskning av den totala arbetsbördan.

Resultaten i tabell 6.72 är av intresse då de påminner oss om att den bristande överensstämmelsen mellan kvinnors önskade och faktiska förvärvsarbetstid utanför hemmet inte enbart är ett resultat av en illa fungerande arbetsmarknad. De dåligt uppfyllda önskemålen beror även på andra förhållanden som har med kvinnors hemmaroll att göra. Bland dem som förvärvsarbetar för litet kan det vara barntillsynen som inte går att lösa och bland dem som förvärvsarbetar för mycket kan det finnas kvinnor som tvingas förvärvsarbete mer än de egentligen orkar för att försörja sig och familjen. Detta kan till exempel gälla ensamstående vårdnadshavare eller frångilda kvinnor utan underhållsbidrag för egen räkning.

Sysselsättningsgraden i hushållet och den heltids hemarbetandes önskemål om förändring i arbetstider

Skillnaden mellan heltids hemarbetandes arbetstid i hushållet och önskad förvärvsarbetstid har i tabell 6.73 uttryckts i tidsskillnaden *arbetar för mycket*,

Tabell 6.73 Samband mellan heltids hemarbetandes sysselsättning i hushållet och tidsskillnad

Tidsskillnad	Huruvida hemarbetet ger full sysselsättning		
	mer än full	full	mindre än full
Arbetar för mycket	16	7	5
Arbetar lagom	29	32	15
Arbetar för litet	54	61	80
Summa procent	99	100	100
antal	360	740	434

arbetar lagom och *arbetar för litet*. Detta innebär att den som arbetar 30 timmar i hushållet men samtidigt angett sig vilja börja förvärvsarbete någon tid har ansetts arbeta för litet. Heltids hemarbetande som inte vill ha något förvärvsarbete har ansetts arbeta lagom. I gruppen arbetar för mycket ingår endast hemarbetande som är medhjälpande i familjeföretaget och anser att de arbetar där mer än de önskar.

Det visar sig att hemarbetets omfattning har stor betydelse för huruvida kvinnor vill förvärvsarbete mer eller inte. Fyra av fem bland dem som har mindre än full sysselsättning hemma önskar förvärvsarbete. Bland dem som har full sysselsättning hemma är det tre av fem. Anmärkningsvärt är att det är mer än hälften av dem som anser sig ha mer än full sysselsättning som vill börja förvärvsarbete.

Det finns ett visst samband mellan om en kvinna tar emot dagbarn och hennes önskemål om förvärvsarbete utanför hemmet. Tre av fyra bland dem som har dagbarn anser sig förvärvsarbete för litet medan detsamma gäller tre av fem bland dem som inte tar hand om dagbarn. Detta framgår av tabell 6.74. Att ta emot dagbarn tycks för en del kvinnor fungera som substitut för förvärvsarbete utanför hemmet. En del av dem skulle hellre vilja ha annat förvärvsarbete.

Nästan ingen dagmamma anser sig förvärvsarbete för mycket, medan däremot var tionde bland de övriga anser sig göra det. En anledning härtill är att den senare gruppen innehåller förhållandevis stor andel medhjälpande familjeföretag.

För heltids hemarbetande som har annat betalt arbete än barntillsyn i hemmet, det vill säga vård av åldring, produktion för industrin, hemslöjdsar-

Tabell 6.74 Samband mellan heltids hemarbetande med dagbarn och tidsskillnad

Tidsskillnad	Har ej dagbarn	Har dagbarn
Arbetar för mycket	10	3
Arbetar lagom	27	21
Arbetar för litet	62	76
Summa procent	99	100
antal	1 294	235

bete, försäljningsarbete och liknande är situationen enligt tabell 6.75 något annorlunda än för hemarbetande med dagbarn. Lika stor andel, omkring 65 procent, av dem som har och dem som inte har annat betalt arbete än barntillsyn anser att de arbetar för litet. Däremot anser var femte bland dem som har annat betalt arbete än barntillsyn att de förvärvsarbetar för mycket mot endast var tionde bland dem som inte har annat betalt arbete i hemmet.

Tabell 6.75 Samband mellan heltids hemarbetande med annat betalt arbete i hemmet än barntillsyn och tidsskillnad

Tidsskillnad	Annat betalt arbete än barntillsyn	
	nej	ja
Arbetar för mycket	8	18
Arbetar lagom	28	19
Arbetar för litet	65	63
Summa procent	101	100
antal	1 261	232

Det föreligger ett mycket klart samband mellan kvinnors trivsel med att vara hemarbetande och deras åsikt att de arbetar för litet, det vill säga önskan att förvärvsarbeta. Bland dem som trivs mycket bra är det knappt hälften som vill börja förvärvsarbeta såsom framgår av tabell 6.76. Andelen stiger sedan successivt med minskad trivsel. Bland dem som trivs dåligt är det nio av tio som vill börja förvärvsarbeta.

Tabell 6.76 Samband mellan hur kvinnor trivs med sitt hemarbete och tidsskillnad

Tidsskillnad	Trivsel med hemarbete			
	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt
Arbetar för mycket	13	7	5	6
Arbetar lagom	41	18	10	4
Arbetar för litet	46	75	85	90
Summa procent	100	100	100	100
antal	641	685	150	49

Arbetssituationen utanför hemmet och skillnad mellan önskad och faktisk arbetstid

En stor andel kvinnor som förvärvsarbetar utanför hemmet arbetar vad som kallas obekvämt arbetstid. Detta framgår av tabell 6.77.

Av de förvärvsarbetande kvinnorna har 58 procent normal arbetstid och 42 procent obekvämt. Den senare arbetstiden kan vara förlagd till kvällar, nätter

eller lördag/söndag och samma person kan arbeta på mer än en av de obekväma arbetstiderna. Procenttalen i tabell 6.77 blir därför förhållandevis höga eftersom en och samma person kan återfinnas på mer än ett ställe.

Tabell 6.77 Andel kvinnor som arbetar obekvämt arbetstid av 5 020 förvärvsarbetande

Arbetstiden helt eller delvis förlagd till		
kvällar	nätter	lördag/söndag
27	7	32

Det föreligger enligt tabell 6.78 ingen skillnad i kvinnors önskemål om förändring av förvärvsarbetstid efter olika slag av obekvämt arbetstid. Detta är inte överraskande då det delvis är samma personer som har flera slags obekvämt arbetstid.

Tabell 6.78 Samband mellan obekvämt arbetstid och tidsskillnad

Tidsskillnad	Obekvämt arbetstid på			Ej obekvämt arbetstid
	kväll	natt	lördag/söndag	
Arbetar för mycket	45	41	44	45
Arbetar lagom	43	43	45	50
Arbetar för litet	12	14	12	6
Summa procent	100	98	101	101
antal	1 340	376	1 618	2 096

Bland dem som har obekvämt arbetstid är det dock något fler än bland dem som har normal som vill arbeta mer än de gör för närvarande. Detta visar att sådana arbetsförhållanden som obekvämt arbetstid inte tycks skrämna kvinnor från att förvärvsarbeta. Att ta arbete med obekvämt arbetstid kan vara ett sätt att komma över ett förvärvsarbets hinder som beror av till exempel svårigheter att ordna barntillsynen. Arbete på obekvämt arbetstid kan också ha sin grund i arbetsmarknadsskäl.

Andelen kvinnor som anser sig arbeta för mycket är lika stor oavsett om de arbetar normal arbetstid eller obekvämt.

Ju sämre de förvärvsarbetande kvinnorna trivs med sitt arbete, desto oftare arbetar de fler timmar än de själva vill. Bland dem som trivs mycket bra är det två av fem som uppger sig arbeta för mycket medan tre av dem som trivs dåligt har samma uppfattning. Över hälften av dem som trivs mycket bra arbetar lagom mot endast en av fyra av dem som trivs dåligt. Detta framgår av tabell 6.79.

Tabell 6.79 Samband mellan kvinnors trivsel med förvärvsarbete och tidsskillnad

Tidsskillnad	Trivsel med förvärvsarbete utanför hemmet			
	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt
Arbetar för mycket	39	48	49	63
Arbetar lagom	54	43	37	23
Arbetar för litet	8	9	16	14
Summa procent	101	100	102	100
antal	2 755	1 816	272	130

Det finns en svag tendens till att flera av dem som trivs dåligt skulle vilja arbeta mer jämfört med dem som trivs bra.

En förklaring kan vara att de kvinnor som trivs dåligt med sitt arbete i dag avstår från att arbeta i den omfattning de skulle göra om de fick ett trivsamt arbete. Detta sätt att lösa problemet med otrivsel på arbetet har visst stöd av de traditionella könsrollerna som betonar kvinnors hemarbetsroll.

Påverkan från make/samboende

Det finns ett klart samband mellan makens eller den samboendes åsikt om förvärvsarbete och skillnaden mellan den hemarbetandes önskade och faktiska förvärvsarbetstid. Ju mer negativ mannen är till att kvinnan är hemarbetande desto vanligare är det att hon anser sig arbeta för litet. Detta framgår av tabell 6.80. Oavsett mannens inställning till att hustrun är hemarbetande anser dock över hälften av kvinnorna att de arbetar för litet, det vill säga de vill ha förvärvsarbete av åtminstone någon omfattning.

Tabell 6.80 Samband mellan makes/samboendes åsikt om att hustrun är hemarbetande och tidsskillnad

Tidsskillnad	Makes åsikt om att hustrun är hemarbetande		
	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt
Arbetar för mycket	12	4	7
Arbetar lagom	33	16	5
Arbetar för litet	55	80	88
Summa procent	100	100	100
antal	927	371	103

Något klart samband finns inte mellan mannens åsikt om att hustrun är förvärvsarbetande samt skillnaden mellan önskat och faktiskt antal arbetstimmar i förvärvsarbete. Det enda som klart kan sägas är att de kvinnor vars män är motståndare till kvinnans förvärvsarbete oftare än andra anser att de

arbetar för mycket. Detta tyder på att när mannen ogillar att kvinnan förvärvsarbetar har hon svårigheter att få arbeta det antal timmar hon själv önskar.

6.9 Kvinnoattityder till förvärvsarbete och hemarbete

I de föregående kapitlen har på olika sätt kvinnors situation som heltidshemarbetande, som förvärvsarbetande eller som både och belysts. För att även spegla kvinnors attityder till hemarbete respektive förvärvsarbete ställdes i enkäten en slutfråga med 22 påståendesatser. Den svarande hade att helt eller delvis instämma i eller helt eller delvis ta avstånd från dem.

Påståendesatserna gällde åsikter om hemarbete och förvärvsarbete utanför hemmet. En del av satserna rörde förhållandet mödrar och förvärvsarbete samt mödrar och hemarbete. Andra gällde kvinnors försörjning och debatten om hemarbetet.

Det är svårt att mäta attityder och vanskligt att tolka svar på attitydfrågor. Svaren påverkas av hur var och en utifrån sin situation uppfattar frågan. Medvetet eller undermedvetet kan svaren ha påverkats av reaktion mot rådande förhållanden eller omgivningens inställning och reaktioner i olika frågor. De resultat som här presenteras bör därför användas med en viss försiktighet.

Fördelningarna av svaren på enkätens påståendesatser måste läsas med stor varsamhet. En tolkning utifrån svaret på en enda påståendesats kan bli missvisande. Det finns nämligen viss risk för att svaret på ett enskilt påstående kan ha markerats i annan ruta än som avsetts. Ett enskilt svar kan såsom antytts också vara påverkat på ett sådant sätt att det blir missvisande. Risken för sådana felkällor kan minskas genom att flera påståendesatser utväljs för att tolka ett attitydområde.

Flera påståendesatser som går i samma riktning ger således ett säkrare mått på ett attitydområde än vad enskilda frågor gör. Bildandet av grupper av påståendesatser bygger på samma idé som indiciebevisföring. Ett enskilt indicium – svaren på ett enskilt påstående – säger förhållandevis litet. Många indicier å andra sidan, som pekar i samma riktning, ger tillsammans ett visst bevisvärde. På samma sätt ger kombinationen av svar på ett flertal påståendesatser ett ganska säkert värde över den enskildes attityder inom det område som satserna rör sig.

Analysens genomförande

Endast en kortfattad beskrivning kommer här att ges av uppläggnings- och genomförandet av analysen av påståendesatserna. En utförligare redogörelse återfinns i bilaga 3 Kvinnoattityder till familjeroller.

Urvalet av påståendesatser till attitydområden kan ske på olika sätt. Det finns två väsentliga principer. Den ena är att man utifrån innehållet i satserna försöker avgöra vilka satser som har ett logiskt, teoretiskt samband med varandra. De satser som på detta sätt innehållsmässigt hänger samman kan sedan kombineras till ett attitydområde.

Den andra principen utgår från de svar som givits. Man bortser då från

innehållet i frågorna. I stället söker man efter påståendesatser där de svarande genom sina svar grupperat sig själva. Här använder man sig av den logik som finns i människornas svar.

I den analys som gjorts här har en kombination av dessa två metoder använts. Med utgångspunkt härifrån har tre grupper av påståendesatser bildats. Grupperna belyser var sitt attitydområde nämligen:

- Förvärvsarbete som egenvärde
- Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete
- Synen på hemarbete

Beteckningarna på attitydområdena är i viss mån godtyckligt valda. De avser dock att så väl som möjligt vara ett samlande uttryck för påståendesatserna.

Svaren på samtliga frågor inom ett och samma attitydområde har sammansatts till ett index, som uttrycker den svarandes mer eller mindre radikala, neutrala eller traditionella inställning inom de valda attitydområdena.

För att bedöma hela materialets övervägande positiva eller negativa inställning inom de valda attitydområdena har konstruerats så kallade intensitetsskalor. Dessa belyser hur stor andel som är positiva, neutrala respektive negativa i sin inställning till det attitydområde som påståendesatserna utgör.

De tre attitydområdena innehåller följande påståendesatser.

Förvärvsarbete som egenvärde

1. Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen
2. Kvinnor behöver de kontakter med vuxna som ett förvärvsarbete ger
3. En kvinna bör förvärvsarbeta även om inte familjens ekonomi kräver det
4. Alla kvinnor bör uppmuntras att söka arbete utanför hemmet
5. Det är naturligt för både kvinnor och män att förvärvsarbeta
6. Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små
7. En egen inkomst är nödvändig för en kvinnas självkänsla.

Ett instämmande i påståendesatserna 2, 3, 4, 5 och 7 innebär en värdering av arbetet i sig medan däremot motsatsen gäller för den första och sjätte påståendesatsen. Där antyder ett instämmande ett avståndstagande från arbete som egenvärde. Vid konstruktionen av index har svaren på dessa påståendesatser vänts för att passa i sitt sammanhang.

Det är inte uteslutet att kvinnor har olika inställning till förvärvsarbete som egenvärde under olika skeden av livet. Den konfliktsituation kvinnor upplever när det gäller barnomsorg och förvärvsarbete kan således ha påverkat svaren på framför allt fråga 1 och 6. Svaren på fråga 4 kan ha påverkats av reaktionen på vissa håll mot att kvinnor skulle tvingas ut på arbetsmarknaden. Analysen visar dock att satserna ger uttryck för en och samma attitydinriktning.

Inom attitydområdet *förvärvsarbete som egenvärde* är ungefär 75 procent positiva i sina attityder till arbete som ett värde i sig. 25 procent är negativa. 92

procent av samtliga kvinnor och 80–90 procent av kvinnor med barn i förskoleåldern har uttryckt önskemål om förvärvsarbete. Skillnaden i procent mellan de som vill ha förvärvsarbete och de som anser att förvärvsarbete har ett egenvärde kan bero på att vissa huvudsakligen förvärvsarbetar av ekonomiska skäl. Förklaringen kan också vara den konflikt många kvinnor upplever mellan barnomsorg och förvärvsarbete och reaktionen i vissa kretsar mot att uppmuntra kvinnor att söka sig ut på arbetsmarknaden.

Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete

1. Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen
2. Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små
3. Kvinnor bör välja arbete och arbetstider så att det passar arbetet i hemmet
4. Kvinnor måste även i framtiden räkna med att ha underordnade arbeten i större utsträckning än män
5. Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärvsarbete.

Instämmande i dessa påståendesatser antyder en så kallad traditionell eller konservativ inställning till kvinnors roller, speciellt hemarbetsroller. Instämmanden i satserna 4 och 5 behöver i och för sig inte ange en traditionell inställning utan kan vara uttryck för en viss realism med utgångspunkt från dagens situation på arbetsmarknaden och inom familjen. Analysen visar dock att samtliga fem påståendesatser är sådana att instämmande antyder samma attitydinriktning.

Intensitetsanalysen visar att ungefär 60 procent av kvinnorna är ganska traditionella eller positiva i sina attityder till kvinnoroller i hem och förvärvsarbete. Ungefär 40 procent är neutrala eller mera negativa.

Synen på hemarbete

1. Hemmafruar nedvärderas i den allmänna debatten
2. De hemarbetande kvinnornas arbete bör visas större uppskattning
3. Skattepolitiken missgynnar familjer med hemarbetande kvinnor
4. Den allmänna debatten glömmer bort den ekonomiska betydelsen för familjen av de hemarbetandes insats
5. Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärvsarbete.

Intensitetsanalysen visar att i stort sett alla kvinnorna är positiva i sina attityder till hemarbete. En del är mera positiva än andra men praktiskt taget ingen eller åtminstone mycket få är negativa.

I några fall ingår en och samma påståendesats i mer än ett attitydområde. Där så skett har påståendet ansetts vara ett bra indicium på båda. Det kan synas något egendomligt att använda samma påståendesats i såväl attitydområdet "förvärvsarbete som egenvärde" som "kvinnoroller i hem och förvärvsarbete" och hävda att de mäter skilda delar av verkligheten. Det är dock inte så märkligt som det kan synas. Ett indicium kan vara tecken på flera delar av verkligheten. Dessutom bör finnas ett rimligt och helt naturligt negativt samband mellan att se på arbete som ett värde i sig och att vara traditionell i sin kvinnorollsuppfattning.

Resultat av analysen

Varje persons index för påståendesatserna inom de tre attitydområdena var för sig har satts i förhållande till ålder, förvärvsfrekvens för kvinnor i kommunen, utbildning, studier, kvinnors bedömning av möjligheterna att få arbete på orten, arbetstid med hushållsarbete och barnomsorg, antal barn, makes arbetstid med hushållsarbete och barnomsorg, grad av förvärvsarbete, sysselsättningsgrad i hushållet och inkomst. De resultat som härvid framkommit visar tendenser. De ger inte absoluta värden räknat i antal människor och inte heller procentuella skillnader.

Kvinnor med olika utgångspunkter visar inom de tre testade attitydområdena vissa skillnader i sin inställning. På grundval av den gjorda analysen kan följande tendenser konstateras.

Förvärvsfrekvens i kommunen

En tydlig tendens antyder att ju äldre kvinnorna är i desto större utsträckning är de genomsnittligt sett negativa till arbetet som ett eget värde. Ju yngre de är desto mera positiva är de till synpunkterna att arbete har ett värde i sig.

En tendens finns också till att ju äldre kvinnorna är desto mera traditionella är de i sin kvinnorollsuppfattning. De allra äldsta kvinnorna synes i något större utsträckning sätta stort värde på hemarbete än vad de yngre synes göra.

Det finns ett klart samband mellan förvärvsfrekvensen för kvinnor i kommunen och inställningen till arbete som ett egenvärde. Ju högre sysselsättningsgraden är i kommunen i desto större utsträckning är kvinnor positiva till att arbetet har ett egenvärde.

Inställningen till kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete i förhållande till kvinnors förvärvsfrekvens i kommunen visar att ju högre sysselsättningsgraden är desto mindre traditionell är kvinnorollsuppfattningen. När det gäller synen på hemarbete visar materialet inga egentliga skillnader efter förvärvsfrekvens. Möjligen finns en antydning till att kvinnor som bor i kommuner med hög grad av sysselsättning har en något mindre positiv syn på hemarbete än övriga.

Grundutbildningens längd

Det finns en klar tendens till samband mellan utbildningens längd och arbete som egenvärde. Ju längre utbildning desto mera positiva är kvinnorna till att arbetet har ett värde i sig.

Det visar sig vidare att ju längre grundutbildning kvinnorna har desto mindre traditionella är de i sina föreställningar om kvinnorollen.

När det gäller synen på hemarbete visar det sig att kvinnor med längre grundutbildning är mindre positivt inställda. Kvinnor med kortare utbildning har däremot en positivare syn på hemarbete.

Studier

Studerande på hel- eller halvtid är avsevärt mera positiva i sin inställning att arbete har ett egenvärde än vad de som inte alls studerar eller de som studerar

endast i mycket ringa utsträckning är.

De som studerar på hel- eller halvtid är vidare avsevärt mindre traditionella i sin kvinnorollsuppfattning än de som inte alls studerar. Kvinnor som studerar i mindre omfattning än halvtid ligger i sin uppfattning av kvinnorollen mellan dem som inte alls studerar och dem som studerar på halvtid eller mera.

Studerande på hel-, halv- eller mindre än halvtid har inte fullt så positiv syn på hemarbete som de som inte alls studerar.

Möjligheterna till arbete på orten

I enkäten ställdes frågan "Vad tror du om möjligheten att få arbete på din ort för en kvinna i din ålder och med din utbildning?" På denna fanns fyra svarsalternativ, nämligen mycket bra, ganska bra, ganska dåliga, mycket dåliga. Kvinnor som är positiva till möjligheterna att få arbete på sin egen ort är förhållandevis positiva till att arbete har ett egenvärde. De kvinnor däremot som är pessimistiska inför möjligheten för en kvinna i deras egen situation att få ett arbete på den ort de bor är avsevärt mer negativa till att arbete har ett egenvärde.

Attityder till kvinnoroller visar samma tendens. Ju större möjligheter kvinnor anser sig ha till arbete på den egna orten desto mindre traditionella är de i sin uppfattning om kvinnoroller.

Ett visst samband finns också med synen på hemarbete. Ju bättre kvinnorna bedömer möjligheterna att få arbete på den egna orten desto mindre positiv är deras syn på hemarbetet.

Arbetstid i hushållet

Det finns ett klart samband mellan kvinnors arbetstid i hushållet och inställningen till arbete som egenvärde. Ju längre arbetstid kvinnor ägnar åt hushållsarbete och barnomsorg desto mindre positivt inställda är de till att förvärvsarbetet har ett egenvärde.

Även när det gäller inställningen till kvinnoroller i hemarbete och förvärvsarbete föreligger skillnader. Således är kvinnor mindre traditionella i sin könsrollsuppfattning ju färre timmar de arbetar med hem och barn.

Synen på hemarbete är klart beroende av hur många timmar per vecka kvinnor arbetar hemma. Ju flera timmar per vecka de arbetar med hem och barn, i desto större utsträckning har de en positiv syn på hemarbetet.

Antal barn

Attityderna i förhållande till antal barn visar att ju fler barn kvinnan har desto mera negativ är hon till att förvärvsarbete har ett egenvärde.

Även inställningen till kvinnorollen är mer traditionell ju fler barn kvinnorna har.

Synen på hemarbetet varierar också med antalet barn. De som inte alls har några barn har en mindre positiv syn på hemarbete. Ju fler barn kvinnorna har desto positivare syn har de på hemarbetet.

Makes arbetstid i hushållet

Det finns inga klara samband mellan kvinnors attityder på de olika områdena och männens arbetstid i hushållet. Kvinnor som uppger att deras make gör mindre än fem timmar i veckan i hushållet visar dock en tendens att vara mer negativa än övriga kvinnor i sin inställning till att förvärvsarbete har ett egenvärde. Dessa kvinnor tenderar också att vara mer traditionella i sin könsrollsuppfattning än de som uppger att deras make arbetar fem timmar eller mer i hushållet.

Det föreligger inga skillnader i kvinnors syn på hemarbetet efter storleken av den tid maken lägger ned på arbetet med hem och barn.

Hemarbetande eller förvärvsarbetande

Förvärvsarbetande kvinnor är som väntat avsevärt mer positivt inställda till att förvärvsarbete ha ett egenvärde än vad hemarbetande kvinnor är.

Hemarbetande kvinnor är däremot i något större utsträckning än förvärvsarbetande mera traditionella i sin inställning till kvinnoroller. De har också en positivare syn på hemarbetet än förvärvsarbetande kvinnor.

Förvärvsarbetets omfattning

Kvinnors attityder i förhållande till omfattningen av förvärvsarbetet visar att ju fler timmar kvinnor förvärvsarbetar desto mer positiva är de till att arbetet har ett egenvärde. Ju fler timmars förvärvsarbete kvinnor har desto mindre traditionella är de i sin inställning till kvinnoroller. Det framgår också av materialet att ju fler förvärvsarbetstimmar kvinnor har desto mindre positiv syn har de på hemarbete.

Sysselsättningsgraden i hushållet

Arbetsinsatsen i hushållet har för de hemarbetande även bedömts utifrån frågeställningen "Har du full sysselsättning med att sköta hemmet och hushållet"? På frågan fanns fyra svarsalternativ nämligen *mer än full sysselsättning*, *full sysselsättning*, *inte riktigt full sysselsättning* och *långt ifrån full sysselsättning*.

Det finns ett klart samband mellan svaret på denna fråga och inställningen till förvärvsarbete som egenvärde. Ju högre graden av sysselsättning i hushållet är desto mindre övertygad är kvinnan om att förvärvsarbete har ett egenvärde.

Kvinnor som anser sig ha långt ifrån full sysselsättning i hushållet avviker från övriga hemarbetande genom att vara mindre traditionella i sin inställning till kvinnorollen. Ju mer fullt sysselsatt i hemarbetet kvinnor upplever sig vara, desto positivare syn har de på hemarbete.

Inkomst

Inkomsten avser den av kvinnan uppgivna sammanlagda sjukpenninggrundande inkomsten. Klassgränsen vid 11 800 kronor grundar sig på att basbeloppet, som utgör grund för att få tillgodoräkna ATP-poäng, vid

undersökningstillfället uppgick till 11 800 kronor.

Ju lägre inkomst kvinnan har desto mera negativ är hon till inställningen att arbeta har ett egenvärde. På motsvarande sätt visar lägre inkomst att kvinnan i större utsträckning är traditionell i sin inställning till kvinnoroller. Kvinnor med lägre inkomster har också en positivare syn på hemarbete.

Medhjälpande i familjeföretag

Hemarbetande och förvärvsarbetande kvinnor har indelats i grupper efter om de är medhjälpande i familjeföretag eller inte. På så sätt har följande grupper erhållits.

- 1 Hemarbetande och medhjälpande
- 2 Hemarbetande, ej medhjälpande
- 3 Förvärvsarbetande och medhjälpande
- 4 Förvärvsarbetande, ej medhjälpande

Såsom tidigare nämnts är hemarbetande mer traditionella i sin inställning till kvinnoroller än förvärvsarbetande. Mest traditionella är hemarbetande och medhjälpande. Oavsett om kvinnan är hem- eller förvärvsarbetande så har hon mindre positiv inställning till att förvärvsarbete har ett egenvärde om hon är medhjälpande än om hon inte är medhjälpande.

När det gäller synen på hemarbete är såsom tidigare redovisats förvärvsarbetande mindre positiva än hemarbetande. Några skillnader i inställning mellan medhjälpande och icke medhjälpande föreligger inte.

Slutsatser

Här följer en sammanställning av egenskaper som är särskilt typiska för kvinnor som anser att förvärvsarbete har ett högt egenvärde, för kvinnor som är speciellt traditionella i sin uppfattning om kvinnors roller i hem och förvärvsarbete och för kvinnor som har en speciellt positiv syn på hemarbetet. Uppräkningen av egenskaper avser inte att visa hur genomsnittskvinnan med vissa attityder till förvärvsarbete, kvinnoroll eller hemarbete ser ut. Avsikten är endast att sammanfattningsvis antyda de samband som finns och som tidigare redovisats. De kan utgöra viktiga utgångspunkter för åtgärder och förslag när det gäller kvinnors hemarbets- och förvärvssituation.

Arbete som egenvärde

Tre av fyra kvinnor anser att förvärvsarbete har ett förhållandevis högt egenvärde i och för sig. Särskilt högt värderas förvärvsarbetet av:

- Yngre kvinnor
- Kvinnor med högre utbildning
- Kvinnor som studerar hel- eller halvtid
- Kvinnor i kommuner med hög sysselsättning
- Kvinnor som bedömer att kvinnor i deras ålder och med deras utbildning har förhållandevis bra möjligheter att få arbete på den egna orten
- Kvinnor som arbetar få timmar i hemmet med hushållsarbete och barntillsyn

- Kvinnor utan barn
- Förvärvsarbetande kvinnor
- Kvinnor som arbetar halvtid eller mera
- Kvinnor som inte anser att de har full sysselsättning med att sköta hemmet
- Kvinnor med hög inkomst
- Kvinnor som inte är medhjälpare i familjeföretag

Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete

Tre av fem kvinnor visar en "traditionell" uppfattning om kvinnornas roll i hem- och förvärvsarbete. Mest traditionellt upplevs kvinnorollen av:

- Äldre kvinnor
- Kvinnor med kort utbildning
- Kvinnor som ej studerar
- Kvinnor i kommuner med låg sysselsättning
- Kvinnor som bedömer att kvinnor i deras ålder och med deras utbildning har dåliga möjligheter att få arbete på den egna orten
- Kvinnor som anser sig ha full eller nästan full sysselsättning i hemmet
- Kvinnor vars make uppges arbeta med hem och barn endast några få timmar per vecka
- Kvinnor med flera barn
- Hemarbetande kvinnor
- Kvinnor som arbetar förhållandevis många timmar i hemmet
- Kvinnor med lägre inkomst
- Förvärvsarbetande kvinnor som arbetar deltid

Synen på hemarbete

I stort sett alla kvinnor har en positiv syn på hemarbetet. Särskilt positiva är:

- Kvinnor i åldern 50–60 år
- Kvinnor med icke särskilt lång utbildning
- Kvinnor som inte studerar
- Kvinnor som tror att det finns få möjligheter att få arbete för sådana kvinnor som dem själva i den egna kommunen
- Kvinnor som arbetar många timmar med hem och barn
- Kvinnor som har barn
- Kvinnor som är hemarbetande
- Kvinnor som arbetar mycket i hemmet
- Förvärvsarbetande kvinnor med få arbetstimmar
- Kvinnor med låg inkomst

Det är skäl att än en gång erinra om att analysen visat att ungefär 75 procent av kvinnorna kan sägas anse att arbete har ett värde i sig. Återstående fjärdedel menar att arbete inte har ett värde i sig, i varje fall inte enligt de frågor som här ställts. Vidare kan ungefär 60 procent av kvinnorna, utifrån använda påståendesatser, sägas vara traditionella i sin syn på kvinnors roller.

Ungefär 40 procent är mindre traditionella. Slutligen är i stort sett alla kvinnor positiva i sin syn på hemarbetet och menar att det har ett klart egenvärde.

Det faktum att drygt hälften kan klassificeras som traditionella beträffande kvinnorollerna stämmer ganska väl överens med det faktum att i stort sett alla kvinnor har en positiv syn på hemarbete. Det kan då förefalla motsägelsefullt att ungefär tre fjärdedelar av kvinnorna menar att förvärvsarbete har ett värde i sig.

Det finns dock ingen som helst motsättning i princip mellan att anse att kvinnoroller och hemarbete å ena sidan är positiva och att förvärvsarbete är positivt. Det är inte omöjligt att i praktiken förena hem- och förvärvsarbete även om det i dag för med sig vissa problem. Det är också lättare att förena synsätt principiellt än i praktiken. Någon motsättning mellan dessa attityder behöver därför inte nödvändigtvis föreligga.

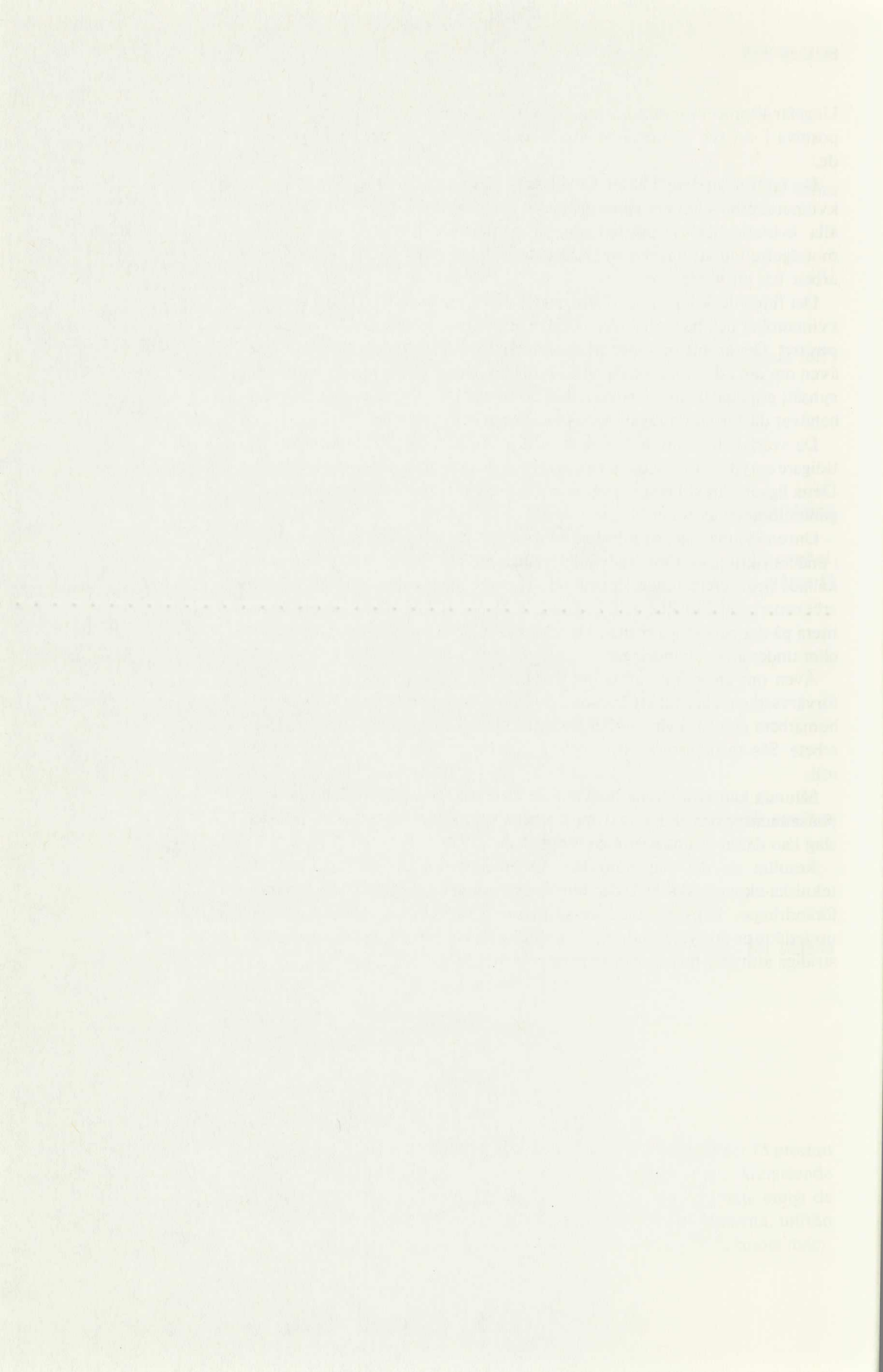
De svårigheter som är förenade med att tolka svar på attitydfrågor har tidigare antytts. Trots detta har en analys av det slag som här gjorts sitt värde. Detta ligger främst i den vägledning analysen ger i det praktiska arbetet för genomförande av förändringar.

Om en kvinna säger sig vilja förändra sin förvärvs- eller hemarbetssituation i endera riktningen finns självfallet många hinder. En del av hindren är så kallade strukturella hinder det vill säga sammanhänger med näringslivs- och arbetsmarknadsförhållanden, kommunikationer och liknande. Andra ligger mera på det personliga planet. De attityder människor har utgör hinder för eller underlättar förändringar.

Även om en kvinna alltså *vill* förändra sin arbetssituation till ett ökat förvärvsarbete eller till ett inträde i förvärvsarbete kan hennes attityder till hemarbete och till kvinnoroller försvåra möjligheterna för henne att söka arbete. Såsom tidigare antytts spelar också omgivningens attityder en viss roll.

Sålunda kan attityderna försvåra för kvinnor att ta sig för med att läsa platsannonser och ta kontakt med arbetsförmedling. Attityder av motsatt slag kan däremot underlätta en förändring.

Resultat av det slag som här presenterats ger en antydning om att tekniska-ekonomiska åtgärder inte ensamma är nog för att åstadkomma förändringar. Jämsides med dessa måste också insatser göras som kan underlätta en attitydförändring eller minska en konflikt mellan mot varandra stridiga attityder hos en och samma person.



7 Invandrarkvinnors situation – några exempel

Kvinnors situation i hemarbete och förvärvsarbete har i denna utredning huvudsakligen belysts utifrån den enkät som på Jämställdhetskommitténs uppdrag genomförts av sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Såsom tidigare redovisats i kapitel 6.1 omfattar urvalet i undersökningen endast kvinnliga svenska medborgare. På grund härav har de hemarbetande invandrarkvinnornas situation inte blivit belyst.

Även om alla kvinnor i många avseenden lever i situationer som liknar varandra, så finns det skillnader i kultur och traditioner som gör att förhållandena upplevs olika och också är olika svåra att komma till rätta med. Detta gäller i viss grad för olika grupper av svenska kvinnor men det gäller naturligtvis i ännu högre grad dels mellan invandrarkvinnor och i Sverige födda svenska kvinnor, dels mellan kvinnor i olika invandrargrupper. Det har därför varit angeläget att, åtminstone genom några exempel, försöka belysa hur invandrarkvinnors situation kan se ut. Den grupp invandrarkvinnor som här avses är hemarbetande eller förvärvsarbetande utan mera fast förankring i arbetslivet.

Den beskrivning av invandrarkvinnornas situation som görs i detta kapitel bygger på kontakter utredningen på olika sätt haft med invandrarkvinnor. Således har utredningen genom länsarbetsnämnden i Stockholm fått kontakt med finska invandrarkvinnor i Tensta och Rinkeby och med assyriska invandrarkvinnor i Södertälje. Med enkätformuläret som underlag och med hjälp av tolk har samtal om invandrarkvinnors problem förts med ett 60-tal invandrarkvinnor. Dessa samtal har tillsammans med rapporter som belyser invandrarkvinnornas situation utgjort underlag för beskrivningen av de svårigheter invandrarkvinnan möter i sina försök att skapa en trygg och hållbar situation för sig själv och sin familj. Framställningen bygger också på diskussioner med personer som på olika sätt arbetar med invandrarkvinnor och deras problem. Vidare har studieförbundens erfarenheter av uppsökande verksamhet bland invandrare beskrivits med hjälp av information och material från skolöverstyrelsen och studieförbunden.

Det har inte varit avsikten att i denna utredning ge en allsidig belysning av situationen i Sverige för invandrarkvinnor från olika länder. Utredningen har endast avsett att utifrån några exempel peka på vissa förhållanden som försvårar eller omöjliggör för invandrarkvinnor att ta del i och påverka sin egen och sin familjs anknytning till det svenska samhället. De exempel utredningen redovisar pekar på förhållanden som inte är ovanliga. Genom sin grundläggande betydelse skapar de särskilda svårigheter för invandrarkvin-

nor att med utgångspunkt från egna behov och en annan social och kulturell bakgrund välja sig en väg in i det svenska samhället.

Några statistiska data

Enligt arbetskraftsundersökningen 1978 bor i Sverige 135 000 kvinnor i åldern 16–64 år som är utländska medborgare. Av dessa har 93 000 förvärvsarbete en timme och mer per vecka, 21 000 arbetar enbart i eget hushåll och 10 000 är studerande.

Enligt utredningens specialbearbetning av folk- och bostadsräkningen fanns det 1975 24 000 invandrarkvinnor som uppgav sig vara hemmafruar och som förvärvsarbetade högst nio timmar per vecka.

I jämförelse med svenska kvinnor är utländska kvinnor, såsom framgår av kapitel 4, inte lika ofta heltids hemarbetande. Detta gäller såväl kvinnor med som utan hemmavarande barn. Detta betyder att invandrarkvinnor som ännu inte blivit svenska medborgare är förvärvsarbetande i högre grad än svenska kvinnor.

De flesta invandrarna kommer från Finland, Jugoslavien, Grekland, Tyskland, Polen och Turkiet. Den finska invandrargruppen är den största. I denna ingår 63 000 kvinnor i åldern 18–64 år.

Problem och svårigheter

De sociala kontakterna utanför hemmet, i skolan och på arbetsplatsen, är en viktig förutsättning för att kunna förstå och växa in i det svenska samhället. Hemarbetande och även många förvärvsarbetande invandrarkvinnor saknar möjligheter till att bygga upp dessa sociala kontakter. Härigenom ställs de utanför den omställningsprocess som deras barn och förvärvsarbetande män genomgår.

Många invandrarkvinnor lever i det svenska samhället med mycket begränsade kunskaper i svenska språket. De kan därför inte tillgodogöra sig de kontaktmöjligheter som finns på arbetsplatsen eller i hemarbetet. Inte ens de vardagliga kontakter med andra vuxna, som hemarbetet normalt innebär i affärer, i tvättstugan, i sandlådan och liknande, får invandrarkvinnorna. Anledningen är de språksvårigheter de ofta har. Det är inte ovanligt att kvinnor som vistats i Sverige fem år och längre fortfarande inte ens nödtorftigt kan uttrycka sig på det svenska språket.

Den språkliga isoleringen leder också till en social isolering. Orsakerna till att invandrarkvinnor hamnar häri, är flera och delvis komplicerade till sin natur. En starkt bidragande orsak är att invandrarkvinnors speciella problem inte uppmärksammas i samband med immigrationen.

En av svårigheterna i samband med invandringen är att olikheterna i kulturbakgrunder mellan Sverige och invandrarens land ofta är stora. Den omställningsprocess som flyttningen innebär försvåras och förlängs genom den kulturkonflikt som uppstår genom den plötsliga förändringen. För invandrarkvinnan från Sydeuropa kan konflikten bli extrem när hennes egen kvinnorollsuppfattning konfronteras med kvinnorollen i det svenska sam-

hällsmönstret. Detta skapar identitetsproblem både för henne själv och för den generation invandrare hon uppfostrar i Sverige i dag.

Kulturbakgrunderna varierar bland de olika nationaliteterna. Även kvinnornas utbildning och yrkeserfarenhet kan vara mycket olika. Problem och svårigheter varierar därmed också alltefter den enskilda kvinnans situation och hennes personliga förutsättningar. Bland vissa invandrargrupper finns till exempel många analfabeter, speciellt bland kvinnorna. Dessa olikheter i förutsättningar utgör grunden för de omställningsproblem som flyttningen innebär för de olika invandrargrupperna.

En undersökning som gjorts av Göteborgs universitet år 1979 beträffande svenskundervisningen visar bland annat att 75 procent av invandrarkvinnorna varit i Sverige mer än två år innan de börjar läsa svenska. Motsvarande siffra för invandrarbönderna är 40 procent.

De invandrade kvinnorna har i genomsnitt lägre utbildning än männen. Omkring 70 procent av kvinnorna mot 48 procent av männen har gått högst nio år i skola.

Detta betyder att kvinnorna förutom sin senare start också har svårare att lära sig svenska på grund av större brist i studievana.

Gemensamt för många invandrarkvinnor är att de uppfostrats och präglats av en mycket traditionell kvinnoroll. Detta ger dem ofta en underordnad och osjälvständig ställning i förhållande till männen. Kvinnorna har kommit hit på sina mäns villkor, i hopp om att de skall kunna ge sina barn en bättre framtid. Trots deras osjälvständighet i framför allt det som har med ansvar utanför familjen att göra, har de en mycket stark och viktig ställning inom familjen.

Mira Kakossaios ger i sin rapport 1978 "Invandrarkvinnor och deras barns tillvaro i Sverige" följande beskrivning av invandrarkvinnans situation: "Det svenska samhället har hittills gjort besvärande lite för att stimulera hennes integrering. Större intresse har samhället visat hennes förvärvsarbetande man och hennes barn. Modern intar emellertid ofta en central plats i invandrarfamiljen. Hon är dess kärna och sammanhållande kraft. Att samhället satsar mer på man och barn men förbigår henne själv får därför allvarliga konsekvenser inte bara för henne själv utan också för familjens gemensamma utveckling."

Uttalandet antyder hur många invandrarkvinnor som på grund av språk- och kontaktsvårigheter ställs utanför den värld deras män och barn lever i utanför hemmet. Många invandrarkvinnor nås inte av de svenska jämställdhetssträvandena. Inte endast för denna generation invandrarkvinnor utan även för nästa medför detta ökade svårigheter att förstå svenska förhållanden och att anpassa den egna familjens utveckling till ett liv här. De får svårt att fungera som ett stöd för barnen och att medverka i en utveckling för lika villkor mellan flickor och pojkar.

I den uppsökande verksamheten har det visat sig att de flesta hemarbetande invandrarkvinnor har någon form av städarbete utöver sitt hemarbete. Städarbetet utförs ofta på kvällar eller nätter. Med allt ansvar för hemarbetet och ett tungt städarbete därutöver har invandrarkvinnan mycket små möjligheter att delta i svenskundervisning eller annan verksamhet utanför familjen.

Den isolering som invandrarkvinnan på grund av arbets- och språksitua-

tion ofta lever i gör det mycket svårt för henne att förstå det svenska samhället. Ett samhälle som är så olikt det hon har lämnat. De traditionella könsrollerna som ger kvinnor allt ansvar för hemarbetet, binder invandrarkvinnorna hårt till hemmet. Men för att kunna vara en trygghet för sina barn måste hon känna en egen identitet. Hon måste också kunna förstå och aktivt möta den miljö som finns utanför hemmet och familjen.

Invandrarkvinnans man som kan röra sig med en större frihet har bättre möjligheter att skaffa sig sociala kontakter utanför familjen. Han lär sig också i allmänhet svenska språket snabbare än kvinnan. Även om invandrarkvinnan lyckas lösa de praktiska problemen med dålig ekonomi, tidsbrist och otillräcklig barntillsyn, för att delta i svenskundervisning, återstår andra problem. De sammanhänger med hennes kulturella bakgrund och den kvinnoroll som hon uppfostrats till. Eller för att vända på det och uttrycka det med Kaisa Langtons ord i Socialt forum nr 10/73: "Invandarmannen, som i hemlandet självklart varit familjens överhuvud, ser hela sin värld rasa samman om hustrun börjar anamma svenska seder och bruk, gå ut ensam på kvällen – kanske på svensk kurs – träffar andra män, kanske kommer längre än mannen i arbetslivet eller har egna åsikter om barnens uppfostran."

I en undersökning 1975 i Botkyrka utanför Stockholm intervjuades turkiska familjer. Undersökningen, som utfördes av Kaisa Langton i invandrarverket, visar tydligt hur uppfostran försvårar för flickor och kvinnor att delta i sådant som händer utanför familjen. Detta framgår bland annat av följande citat ur undersökningen:

"Flickorna hade inte samma möjligheter till fritid som bröderna. Hushållsbestyren hemma sköttes till stor del av döttrarna medan sönerna syntes helt befriade härifrån. Över huvud taget verkade såväl kvinnornas som de unga flickornas fritid mycket torftig. Ett par av flickorna i 16-årsåldern uppgav att de fått gå på bio med en kvinnlig kamrat, men de flesta var aldrig ute på kvällarna. Flera kände sig ensamma och isolerade. Några unga flickor hade far- och morföräldrar i Turkiet som de gärna ville återvända till även om inte föräldrarna följde med."

Som en reaktion mot den svenska "friheten" kan den traditionella uppfostran av flickor och pojkar för flickornas del komma att bli ännu hårdare i Sverige än i hemlandet.

Kulturkollisionen mellan invandrarkvinnans uppfostran och bakgrund och det svenska samhällets normer och värderingar kan sålunda göra det mycket svårt för henne att fungera som maka och mor. Samtidigt som hon är bunden av sin egen tradition och kvinnoroll skall hon kunna möta de nya krav på förändringar som hennes barn för in genom skol- och kamratvärlden. Dessutom har hon kraven från sin man på den traditionella kvinnorollens beständighet. Krav som ibland gör det omöjligt för henne att ens delta i svenskundervisning.

Invandrarkvinnan behöver hjälp som ger henne möjligheter att själv välja sin väg in i det svenska samhället. *Hjälpen* måste för att fungera, mycket mer än hittills *anpassas till hennes konkreta behov och utformas med hänsyn till hennes sociala och kulturella bakgrund från hemlandet.*

Exempel ur verkligheten

I Stockholms län fanns 1978 omkring 140 000 utländska medborgare. De är i viss mån koncentrerade till vissa kommuner inom länet och vissa stadsdelar inom Stockholms kommun. I stadsdelen Spånga, där Tensta och Rinkeby ingår, var andelen utländska medborgare 1977 22 procent av den totala befolkningen. Den finska invandrargruppen uppgår där till drygt 4 000. Även i Södertälje är andelen utländska medborgare stor. Den assyriska gruppen där uppgick 1978 till omkring 5 000.

Tensta-Rinkebyprojektet som tillhörde social servicecentral i Tensta hade genom uppsökande verksamhet fått kontakt med finska kvinnor, som levt i en isolerad och passiv tillvaro.

En och en halv finsktalande socialarbetare och en finsktalande barnpsykolog knöts till verksamheten som avsåg bildandet av mammagrupper. Arbetet med att få ihop grupperna och motivera de finska kvinnorna att delta var en mycket påfrestande del av verksamheten. Kontakter förmedlades dels genom den sociala servicecentralen, dels på andra vägar såsom genom invandrarlärare, skolor och barnvårdscentraler.

I samarbete med arbetsförmedlingen i Kista och länsarbetsnämnden i Stockholm utvecklades projektet till att också omfatta yrkesutbildning av de deltagare i mammagrupperna som önskade det.

Gemensamt för kvinnorna var att de hade en kort skolgång i Finland samt bristande kunskaper i svenska språket. Samtliga saknade yrkesutbildning som var användbar vid ansökan av arbete. De hade ensamt eller delat försörjansvar mot minderåriga barn.

Syftet med projektet var att bryta kvinnornas isolering, stärka deras självkänsla, och ge stimulans och möjlighet till en mer meningsfylld tillvaro.

Inom projektet bildades år 1978 fyra finska mammagrupper med sammanlagt 40 deltagare. Dessa deltog en gång i veckan i gruppsamtal om barn och samhällsfrågor. Kontakterna med andra finska mammor och samvaron i mammagruppen upplevdes positivt av kvinnorna. Det gav dem en känsla av gruppstillhörighet och därmed sammanhängande trygghetskänsla. Mammagrupperna träffades under tre fjärdedels år. 27 av deltagarna uttalade önskemål om utbildning och förvärvsarbete. De tänkte sig i första hand arbete inom vårdområdet, antingen som barnskötare eller som vårdbiträde. De inskrevs som arbets- och utbildningssökande vid arbetsförmedlingen i Kista.

Vid planeringen av projektet var utgångspunkten att bereda de 27 kvinnorna i mammagrupperna utbildning inom ett bristyrkesområde. På grund av kvinnornas bristande kunskaper i svenska och svaga skolunderbyggnad startade man med nio plus nio veckors undervisning i svenska för invandrare. Därefter följde en teoretisk preparandkurs i allmänna ämnen om 24 veckor. Kommunen ordnade barntillsyn under utbildningstiden och ställde i utsikt att anställning skulle kunna erhållas efter utbildningen. Utbildningsbidrag utgick under utbildningstiden.

Det ansågs viktigt att bygga vidare på den grupptillhörighets- och trygghetskänsla som utvecklats i mammagrupperna. För att göra övergången till studierna mjuk förlades dessa till finska klubbens lokal i Rinkeby som låg i

nära anslutning till hemmen. Studierna påbörjades i augusti 1978.

Det första årets grundläggande utbildning skulle följas upp med en kurs för utbildning av barnskötare omfattande 40 veckor. Detta var en ordinarie kurs inom bristyrkesutbildningen. Deltagarna fick dock möjlighet ompröva sitt tidigare yrkesval, vilket ledde till att ett tiotal valde annan yrkesutbildning.

När utredningen fick kontakt med gruppen i januari 1979 hade den börjat preparandkursen i allmänna ämnen. Av de 27 som börjat i augusti var samtliga kvar i utbildningen. Detta är ett utomordentligt bra resultat eftersom avgången i AMS-utbildningen som regel är hög. Utredningen intervjuade 23 av kvinnorna, fyra var frånvarande vid intervju tillfället på grund av sjukdom.

Under våren 1979 har inom projektets ram en ny grupp finska mammor börjat delta i mammagrupper. De hade motiverats att delta av mammor som deltagit tidigare.

Utredningen träffade två av dessa mammagrupper på sammanlagt 15 kvinnor i Tensta och Rinkeby.

Genom en ny satsning från länsarbetsnämnden fick även dessa mamma-grupsmedlemmar samma möjligheter till yrkesutbildning som tidigare grupper.

Kontakten med de assyriska kvinnorna förmedlades genom arbetsförmedlingen i Södertälje och Assyriska föreningen där. De assyriska kvinnorna var arbetssökande på förmedlingen. Flertalet deltog i svenskundervisning.

Deltagarnas utgångsläge

Vid kontakten med invandrarkvinnorna fick dessa först fylla i det formulär som utgått till urvalet av svenska kvinnor. Det skedde vid behov med hjälp av tolk. Därefter samlades kvinnorna i mindre grupper där samtal fördes om svårigheter de upplevt i samband med flyttningen och de problem som omställningsprocessen inneburit.

Deltagarnas ålder i de finska mammagrupperna låg mellan 19 och 40 år. I den assyriska gruppen deltog också några över 40 år.

Eftersom formuläret inte var utformat efter invandrarkvinnornas situation och eftersom antalet intervjuade var litet har svaren huvudsakligen fungerat som bakgrund för den i gruppamtalen förda diskussionen. Några uppgifter rörande längden på deltagarnas vistelse i Sverige, egen uppfattning om språkkunskaper, utbildning samt förvärvsarbete eller inte i hemlandet kan dock vara av intresse.

	Finskor	Assyriskor
<i>Hur länge har du bott i Sverige?</i>		
1–3 år	8	9
3–6 år	7	10
7 år och längre	23	1
	38	20
<i>Talar du och förstår du svenska?</i>		
bra	8	4
hjälpigt	17	14
dåligt	11	2
inte alls	2	0
	38	20
<i>Utbildning</i>		
7 år eller mindre (t. ex. folkskola)	10	12 (9 st 0 år)
8–9 år (grundskola realskola, folkhögskola)	22	4
10–12 år (gymnasium, fackskola, flickskola)	5	3
13 år eller mer (t. ex. universitet)	1	1
	38	20
<i>Förvärsarbetade du i ditt hemland?</i>		
ja	28	4
nej	10	16
	38	20

Trots att 23 finskor hade varit i Sverige i sju år eller mer, var det endast åtta som ansåg sig tala bra svenska. Av de assyriska kvinnorna var det endast en som varit i Sverige mer än sex år. Ändock ansåg sig 18 av 20 tala svenska bra eller hjälpigt.

Det är möjligt att de båda invandrargrupperna bedömer sina svenskkunskaper olika. Finskor kan tänkas underskatta sina kunskaper medan de assyriska kvinnorna överskattar dem något. Men det kan också vara troligt att de assyriska kvinnorna har lättare att lära ett nytt språk, då de i sitt hemland ofta är tvåspråkiga. De talar både assyriska eller kurdiska och turkiska.

Även syftet med vistelsen i Sverige kan ha spelat in. De som kommit hit för att stanna kan förväntas vara mer motiverade att lära svenska än de som tänker återvända till hemlandet.

Fjorton av de 23 kvinnorna i de första finska mammagrupperna hade varit i Sverige sju år eller längre. Trots detta var det endast en av samtliga 23 som hade deltagit i någon form av svenskundervisning innan de kom i kontakt med projektet.

Tio av de 38 finska kvinnorna hade utbildning av högst sju år, och 22 hade åtta–nio års skolunderbyggnad.

Bland de tjugo assyriska kvinnorna var det tolv som hade högst sju-årig

utbildning. Av dessa var nio analfabeter.

De flesta finskorna, 28 av 38, hade yrkesarbetat i hemlandet. Detta gällde endast fyra av de assyriska kvinnorna. Den helt övervägande delen av såväl de finska som de assyriska invandrarkvinnorna saknade yrkesutbildning.

De assyriska kvinnorna var alla gifta och hade mellan ett och sju barn. Bland de finska kvinnorna var 19 gifta, sju samboende och tolv ensamstående. Barnantalet varierade mellan ett och tre.

Deltagarnas synpunkter och önskemål

I samtalen med de finska och assyriska kvinnorna framgick tydligt hur bristande språkkunskaper isolerar både i hemmen och på arbetsplatserna. Alla tycktes vara övertygade om att kunskaper i det svenska språket skulle hjälpa dem ur och förhindra den isolering som nu många ofrivilligt hamnat i.

De ekonomiska och praktiska problem och hinder som kvinnorna beskrev tydde på att de behövde ett mycket kraftigare stöd än vad som för närvarande ges. De behövde mera hjälp och stöd för att kunna skapa sig en positiv tillvaro i Sverige. De möjligheter till svenskundervisning som nu finns räcker uppenbarligen inte till för att ge invandrarkvinnorna en rimlig chans att lära språket. Deras situation är svår eftersom kunskaper i svenska är första förutsättningen för att de i någon mån skall kunna vara med och forma sina liv i det svenska samhället.

Finska mammagrupperna 1978

I hemmen talas finska. Familjerna har inga kontakter med svenska familjer men barnen har kontakt med svenska barn. Den som inte kan svenska har svårt att få kontakter. Dålig ekonomi, brist på tid och brist på barntillsyn gör det ännu svårare. Den som varken kan tala eller förstå svenska isolerar sig, vågar inte ta kontakt. En stark motivation att lära svenska är att kunna ha kontakt med barnens skola och hjälpa dem med läxor. En pappa kan inte sköta den kontakten lika bra som mamman. Han gör det bara inte utan anser att barnen får "greja" upp sin situation själv.

De flesta tyckte att undervisning i svenska borde börja så snart som möjligt efter ankomsten till Sverige. Några menade att motivationen skulle vara större efter tre till fyra år då familjen bestämt sig för om den skulle stanna här eller inte. Andra var rädda att dröja med svenskundervisningen för länge. Det kommer så många hinder i vägen att det är allt för lätt att komma in i en "ond cirkel".

Kvinnorna tyckte dock att det var svårt att få tid att lära sig svenska. Allt var så dyrt i Sverige. Det utgick inget bostadsbidrag det första halvåret. Kvinnorna måste genast försöka få jobb för att bidra till försörjningen. Oftast blev det tillfälliga jobb, osäkra med obekväma arbetstider och dåligt betalt. Det var jobbigt och det fanns ingen tid för att gå på kurser.

Kvinnornas erfarenheter av förvärvsarbete var att arbetsgivarna inte vill ha invandrarkvinnor som behövde svenskundervisning på betald arbetstid. Det var därför vanligt att kvinnor som sökte arbete fick fylla i en mycket enkel test. Den skulle kunna användas som bevis för att den anställde inte behövde

betald svenskundervisning. Testet ansågs så enkelt att några egentliga språkkunskaper knappast behövdes för att fylla i det.

På de jobb som finska kvinnor fick hade de mest finska kontakter. Detta hindrade språkutvecklingen. Det vore bättre om kvinnorna kunde språket, åtminstone något, innan de började arbeta. Det skapade osäkerhet och irritation att inte kunna förstå och att inte kunna göra sig förstådd.

Undervisningen i svenska för invandrare på 240 timmar ansågs vara för knapphändig för att lära sig svenska. De kände sig frustrerade, misslyckade och stängde sig inne när de kände att de inte klarade av det. Undervisningen borde också sträckas ut över längre tid.

Männen hjälpte som regel inte till hemma men de kunde ställa upp på barntillsyn om kvinnorna ville gå på till exempel Finska föreningen. Männen hade inte påverkats i sin benägenhet att hjälpa till under de studier kvinnorna nu genomförde. Kvinnorna ansåg det inte heller troligt att de skulle komma att göra det när de mera fast kom ut på arbetsmarknaden. Hemma diskuterades arbetsfördelningen i hemmet men det ledde inte till några resultat.

Finska mammagrupperna 1979

Kvinnornas intryck var att många finska mammor levde isolerade. Kontakten utåt var barnavårdscentralen. Det innebar stora omställningar att börja leva i ett nytt land. Kvinnorna ansåg att finländare är blyga och att de uppfostras mer kollektivt. I Sverige däremot är det mer en uppfostran till individ.

Språksvårigheterna var det största problemet. Det borde vara obligatorisk språkundervisning för invandrare. Då skulle också kvinnorna få del av de möjligheter som följer med att kunna tala och förstå svenska språket. Det borde också finnas bättre barntillsyn så att kvinnor lättare kunde studera eller förvärvsarbeta.

Mammagruppen upplevdes som positiv och viktig bland annat genom den personkontakt den ger. Den var viktig också för den information och förståelse för det svenska samhället den förmedlar till kvinnorna. Detta skedde genom diskussioner och utbyte av erfarenheter i gruppen.

En broschyr borde enligt mammagrupperna delas ut till arbetsförmedlingen i Finland och i Sverige med information om nödvändigheten även för kvinnorna att lära sig svenska samt om möjligheterna till svenskundervisning.

Kvinnor som tänkte följa med sina familjer till Sverige borde redan hemma i Finland börja lära sig svenska. Betald svenskundervisning borde ges invandrarkvinnorna så snart som möjligt efter det att de kommit till Sverige. Den teoretiska svenskundervisningen borde varvas med praktisk undervisning så att undervisningen i svenska inte blev så koncentrerad.

Ett brev på finska ansåg gruppen också borde sändas till varje nytt invandrarhushåll med för invandraren viktig information samt med telefonnummer dit man kunde ringa för att få information på eget språk.

Projektet för finska invandrarkvinnor i Tensta-Rinkeby borde fortsätta så att fler kvinnor kan hjälpas ur sin isolering.

Assyriska invandrarkvinnor

Assyriska invandrarkvinnor hade kommit till Sverige med förhoppningen att både männen och kvinnorna skulle få arbete. Det var viktigt för dem att få arbete, för det innebar bättre ekonomi.

Kvinnorna ville helst vara hemma när barnen var små under förutsättning att det var möjligt för ekonomin. Deltid var bra när barnen var små men sedan önskade de heltid.

Språksvårigheterna var stora och de utgjorde hinder för studier och utbildning. 480 timmars svenskundervisning ansågs otillräckligt. Språkundervisning på halvtid borde löpa samtidigt med förvärsarbete på deltid eller praktisk utbildning. Språkundervisning på heltid ansågs för koncentrerad för att det skulle vara möjligt att tillgodogöra sig den.

De bristande språkkunskaperna var orsaken till isoleringen. I jobbet kände de sig isolerade från andra på arbetsplatsen, i hemarbetet blev de isolerade därför att de inte kunde söka sig kontakt utanför bostaden. Ofta var det mannen som handlade eftersom hustrun inte kunde för språkets skull.

Språkundervisningen borde börja så tidigt som möjligt. Det kunde vara omedelbart efter eller eventuellt samtidigt som man fick undervisning om det svenska samhället.

Kvinnorna ville ha möjlighet till yrkesutbildning för att kunna få bra jobb. De tyckte att det var svårt att få jobb men tyckte att det var lika viktigt att kvinnor som män fick jobb. De tyckte inte att de räknades som svenskar.

Uppsökande verksamhet bland invandrare

Erfarenheter av studieförbundens cirklar för invandrare visade efter ett antal år att det var stora grupper av invandrare som inte hade möjlighet att delta i studiecirkelarna. Skälen var barntillsynsproblem, oregelbundna arbetstider och studieovana.

Statens invandrarverk startade därför i samarbete med skolöverstyrelsen så kallade kontaktkurser för invandrarkvinnor. Det var en försöksverksamhet i begränsad omfattning med 75 cirklar per år. Den syftade till att bryta de hemarbetande invandrarkvinnornas isolering genom att erbjuda dem tillrättalagd cirkelverksamhet med organiserad barntillsyn. Kurserna innehöll samhällsinformation, konsumentkunskap och språkundervisning. Kontaktkurserna ordnades genom studieförbunden och pågick under fyra år.

Kurserna visade att steget in i en studiecirkel i svenska ofta är för långt för kortutbildad och studieängsliga invandrarkvinnor. Många invandrare övervinner sin ängslan om de först får delta i en cirkel där de inte upplever kraven så starka och där självförtroendet kan stärkas. De pekade också på hur viktigt det är att studieverksamheten utgår ifrån invandrarernas livssituation och erfarenheter.

Kontaktkurserna resulterade i att skolöverstyrelsen efter att i ett par års tid hos regeringen ha ansökt om medel för en bredare verksamhet bland invandrarkvinnor fick ett särskilt bidrag för uppsökande verksamhet bland hemarbetande invandrare budgetåret 1974/75. Skolöverstyrelsen fick också tillstånd att genom studieförbunden ordna ett begränsat antal avgiftsfria

studiecirklar i sömnad och matlagning.

De grupper som är mest i behov av att komma ur sin isolering och stimuleras till studieverksamhet är i regel också de som är minst studiemotiverade. För att nå fram till dessa "svåra" grupper är hembesök med den personliga kontakten och tillfälle till muntlig direktinformation den enda vägen att gå. I regel krävs en noggrann uppföljning av dem som sökts upp genom flera återkommande hembesök. Även efter det att intresse för studier skapats hos en starkt studieovan invandrare fordras således en fortlöpande personlig kontakt.

Den stora styrkan i kontakten genom hembesök ligger i den dubbelriktade kommunikationen. Förutom möjligheterna till en direkt påverkan kan även synpunkter från den uppsökte tas till vara och leda till förnyelse och förbättring av kursutbudet. Hembesöken kan också leda till en för både uppsökaren personligen och avdelningen större insikt i olika invandrargruppers speciella behov och svårigheter. De kan skapa bättre förutsättningar för att nå olika invandrare på deras villkor. Många uppsökare betonar det kontaktbehov i sig som hembesöken ofta fyller.

Hembesöken har i regel gjorts under dagtid för att de skulle ge möjlighet till ostörda samtal med de hemmavarande. Det har visat sig att det, framför allt bland de sydeuropeiska invandrarna, är mycket svårt att få kontakt med kvinnan så snart mannen är hemma. Man har också erfarit att det hjälper föga att övertyga kvinnan om vikten av svenskkunskaper och de möjligheter språkkunskaper kan ge så länge mannen-maken är negativt inställd. Några avdelningar har föreslagit att ett uppföljande hembesök bör göras kvällstid för att nå även mannen och till honom försöka föra fram hur viktigt det är för hela familjen att hustrun får chans till utbildning.

Trots erbjudanden om olika ämnen har många avdelningar erfarit att intresset för svenska och olika typer av samhällsinformation är störst.

Många av de deltagare som börjat i cirklar har visat stort intresse och vill gärna fortsätta sina studier. Tyvärr har många avdelningar erfarit att flera av dem som bäst behöver fortsätta sina studier har fallit bort. Det är en långsam process att motivera isolerade kvinnor med låg skolutbildning, i regel många barn och ofta med tungt städarbete på kvällar, nätter eller morgnar.

Alla avdelningar är eniga om att erbjudande om barntillsyn är en förutsättning för att denna typ av verksamhet skall kunna genomföras bland hemarbetande invandrare. Det är viktigt att barntillsynen organiseras omsorgsfullt och att lämplig personal anställs. Trivs inte barnen kommer inte mödrarna till cirkelarna.

Barntillsynen är ofta arbetsam och kostsam att organisera. De speciella bidrag som funnits för denna verksamhet har inte räckt till att täcka kostnaderna.

Följande förslag till åtgärder för att bryta invandrarernas isolering och stimulera till studieverksamhet har framförts i avdelningarna:

- Barnpassning i samband med studieverksamheten
- Stimulansbidrag för de hemarbetande
- Närhet till studielokaler
- Information på invandrarens eget språk
- Regelbundna personliga kontakter med invandrare

- Upplysning av männen beträffande vikten av att låta hustrun få chans till språkstudier
- Fortlöpande anordna enkla träffar för hela familjen
- Mer satsning på "lättare cirklar" i likhet med matlagning och sömnad
- Mer samarbete från studieförbundens sida med kommunala organ – speciellt skolan – för att nå mödrarna
- Stimulera samarbete med invandrarföreningar

Försöksverksamheten har av de flesta avdelningarna upplevts som positiv och mycket lärorik även om de uppnådda resultaten inte alltid motsvarat förväntningarna. Det är mycket svårt att mäta en sådan här satsning i enbart antal uppsökta eller antal anmälda. Det gäller att få en attitydförändring till stånd hos den enskilde individen och det ger kanske inte ett omedelbart mätbart resultat. Att försöka motivera studieovana människor till studieverksamhet är en mycket långsam process och kräver som tidigare nämnts flera återkommande hembesök. Det fordras en kontinuitet av verksamheten under flera år.

De statliga årliga kostnaderna för svenskundervisningen, som innefattar både svenskundervisning inom AMU-utbildningen och studieförbundens svenskundervisning, uppgår numera till mer än 300 miljoner kronor. De medel som användes för uppsökande verksamhet bland invandrare var för budgetåret 1978/79 650 000 kronor.

Brist på möjligheter

Vilken hjälp och vilket stöd har då invandrarkvinnorna fått för att kunna lösa sina språkliga, sociala och kulturella problem i sitt nya hemland? Hur svarar informationsinsatser och utbud av undervisning i svenska mot invandrarkvinnornas behov och förutsättningar att ta emot information och delta i kurser?

Invandrarkvinnan kommer till Sverige med förhoppning om att kunna skapa en bättre framtid för sin familj. Hon kommer inte sällan från ett samhälle som är helt olikt det samhälle hon möter i Sverige i dag. Hon har för det mesta låg eller i sämsta fall ingen grundutbildning. När hon kommer till Sverige måste hon försöka förstå vad de nya livsvillkoren i det svenska samhället innebär för henne. Vilken förändring krävs av henne för att hon även här skall kunna fungera i familjeliv och arbetsliv – för att hon skall känna mening i tillvaron och uppleva en egen identitet – för att hon med bevarandet av sin kulturella bakgrund skall kunna känna sig hemma i det svenska samhället och känna gemenskap med svenska kvinnor – för att hon skall växa in i det svenska samhället, förstå strävandena för jämställdhet mellan kvinnor och män i familjeliv och arbetsliv och kunna medverka i en sådan utveckling inom sin egen familj och senare generationer av invandrarfamiljer?

Den samhällsinformation hon får som nyanländ invandrare är ett bashäfte "Invandrare i Sverige" som statens invandrarverk ger ut som information om det svenska samhället. För övrigt beror det på henne själv och hennes omgivning, vilken kunskap och förståelse hon kan skaffa sig om sina nya

situation. Här börjar hennes svårigheter. Hon kan inte fråga eller göra sig förstådd på något annat språk än sitt eget. Hennes familj, mannen och barnen, blir hennes viktigaste språkrör ut mot samhället. Om hon är analfabet kan hon inte ens läsa samhällsinformationen på sitt eget språk.

Hon har kommit till Sverige för att förbättra sin familjs ekonomi. Därför börjar hon förvärvsarbete. Det blir för det mesta inom yrkesområden där kraven på kunskaper i svenska är små eller inga alls, till exempel städ- och restaurangarbete. Familjens ekonomi kräver ofta att kvinnan börjar förvärvsarbete så fort som möjligt.

Det försämrade arbetsmarknadsläget under delar av 1970-talet med förhållandevis stor arbetslöshet har drabbat invandrarkvinnorna hårt. Arbetsgivare kan i nuvarande situation som regel kräva kunskaper i svenska språket. Detta innebär att invandrarkvinnor som är den grupp som har sämst språkkunskaper anställs sist och får gå först vid en minskning av arbetskraften. Vidare har de svårt att kräva sin rätt till svenskundervisning på betald arbetstid, eftersom de skulle riskerat att inte få anställningen om de antytt behov härav.

Oavsett arbetsmarknadsläge är dock de praktiska möjligheterna för invandrarkvinnan att få svenskundervisning på betald arbetstid inte stora. Anledningen är obekväma arbetstider och brist på tid utanför arbetstiden därför att hon som regel ensam ansvarar för hushållet och barnomsorgen. Om hon arbetar på obekväma arbetstid har hon som regel inte tid eller saknar tillräcklig motivation för att på dagtid göra en extra resa till arbetsplatsen och delta i svenskundervisning.

För att delta i studieförbundens svenskundervisning måste hon kunna ta den tiden från sitt hemarbete. Om hon förvärvsarbetar måste hon ta tiden därifrån och kunna avvara den arbetsinkomst som tiden för studierna tar.

Invandrarkvinnor som är analfabeter eller har mindre än fyra års grundutbildning har rätt till alfabetiseringsundervisning. Denna kallas grundvux. Vid sådan grundutbildning utgår vuxenstudiestöd. Varje kommun har ansvar för att grundvux anordnas för alla som är i behov därav. Av de invandrare som 1978 deltog i grundvux var över 70 procent kvinnor.

Otillräcklig tillgång på barnomsorg hindrar dock många kvinnor som är berättigade till grundvux att delta i denna undervisning. År 1979 måste till exempel kvinnor med små barn i Stockholm vänta två till tre år på att få börja i grundvux därför att barnomsorgen inte hade kunnat ordnas.

Förutom dessa svårigheter skall invandrarkvinnan också ta itu med och komma över sin egen studieovana. Därtill kommer att många invandrarkvinnor också måste möta och övervinna motstånd från sina män.

Mot denna bakgrund är det inte svårt att förstå att invandrarkvinnor kan leva och arbeta i Sverige fem år och längre utan att göra sig förstådda eller själva förstå det svenska språket. Det är inte heller svårt att förstå att de blir isolerade och inte känner samhörighet med svenska kvinnor.

En utvärdering av samhällets information till invandrarna visar att det finns allvarliga brister i informationsutbudet. Utvärderingen har gjorts under 1978 av invandrarverket tillsammans med nämnden för samhällsinformation. Underlaget för utvärderingen har i huvudsak utgjorts av två enkätundersökningar. Syftet har varit att ta reda på "invandrapaketets" värde som samhällsinformation riktad till invandrare. Invandrapaketet finns på 14

språk och anses som samhällets största satsning på information till invandrarna. Det består av bashäftet "invandrare i Sverige" och specialbroschyrer om olika myndigheters funktioner i samhället.

Invandrarna som tillfrågats om "paketet" är i allmänhet "tacksamma" för informationsinsatsen. Kritiken de framför är att uppgifterna inte alltid stämmer med verkligheten. Det finns en skönmålning och en falsk förespegling om hur lätt allt går. Det fattas praktiska anvisningar. Efter att ha läst broschyrerna är ändå kunskaperna om hur man skall gå till väga otillräckliga. Alldeles särskilt oåtkomlig blir givetvis den tryckta informationen för invandrarkvinnan som inte kan läsa eller som är ovan vid skriftlig information.

Den viktigaste informationskällan för invandrarna visar sig vara släkt och vänner. Detta kan tolkas så att en skriftlig information, om än så väl utformad, aldrig kan ersätta den information och det utbyte av erfarenheter som uppstår som en naturlig del i medmänskliga relationer. Invandrarna saknar i "invandrapaketet" upplysning om den svenska kulturen, traditionerna, samhällsstrukturen och det politiska livet. Det är sådan information som antagligen skulle förmedlas "spontant" om kontakterna människor emellan vore bättre och om svenska folket vågade bjuda lite mer på sig själva.

I januari 1979 tillsattes en statlig utredning för att se över svenskundervisningen. I direktiven till denna berörs särskilt de hemarbetande. Där sägs bland annat: "En fråga som särskilt bör beaktas är de hemarbetande kvinnornas möjligheter att få svenskundervisning. I samband härmed bör särskild uppmärksamhet ägnas åt frågan om information till invandrare, bland andra hemarbetande kvinnor om olika möjligheter till utbildning i svenska."

En utvärdering av de sociala och pedagogiska effekterna av svenskundervisningen, som gjorts av skolöverstyrelsen, visar att betydelsen av språkkunskaper blir större ju lägre grundutbildning invandraren har. Detta innebär att det för invandrarkvinnorna, som ofta har den sämsta grundutbildningen, är oerhört viktigt att lära svenska språket för att kunna bygga upp en meningsfull tillvaro i Sverige.

Hur invandrarkvinnan skall nås är kanske till sist en fråga om att ge henne reella förutsättningar att nå oss. Det är en fråga om att ge henne rimliga möjligheter att lära svenska, ge henne en samhällsinformation som utgår från hennes behov och förutsättningar att ta emot den.

8 Den dolda arbetslösheten

Den totala dolda arbetslösheten bland kvinnor är svår att mäta. Anledningarna härtill är många. Kvinnor som i och för sig vill ha förvärvsarbete ger sig inte till känna på arbetsmarknaden och söker inte arbete därför att de är förhindrade av barnomsorg eller hushållsarbete. Andra som i och för sig skulle kunna och vilja börja förvärvsarbete har på grund av en lång hemarbetsperiod tappat självförtroendet och gömmer sig ofta bakom fingrade hinder. Andra upplever bristen på arbetstillfällen, avsaknaden av kommunikationer och bristen i grundutbildning och yrkesutbildning så stor att de uppgivit tanken på att kunna få ett förvärvsarbete.

Det finns olika sätt att beräkna "undersysselsättningen" eller den "potentiella arbetskraften" bland kvinnor. I sysselsättningsutredningens betänkande "Arbete åt alla" beskrivs följande metoder:

- 1) kvinnorna antas förvärvsarbete i samma utsträckning som männen. Utgångspunkten för denna beräkningsmetod är att viljan och förmågan att förvärvsarbete inte skiljer sig på något avgörande sätt mellan könen.
- 2) kvinnornas sysselsättning antas vara densamma i landets alla kommuner som i de delar av landet där den för närvarande är högst. Utgångspunkten för denna beräkningsmetod är att viljan och förmågan att förvärvsarbete inte skiljer sig på något avgörande sätt mellan olika delar av landet.
- 3) sysselsättningen bestäms av kvinnornas bedömningar av sin förmåga och deras uttalade vilja att ta förvärvsarbete eller öka arbetstiden. I denna beräkning av den potentiella arbetskraften ingår dels de arbetslösa som söker arbete, dels de personer som skulle ha sökt arbete om det hade funnits lämpligt arbete på orten. Dessutom ingår de övriga grupper utanför arbetskraften som om vissa villkor uppfylls eller vissa arbetshinder avlägsnas, skulle vilja söka arbete. Här ingår också de personer som arbetar deltid av arbetsmarknadsskäl, det vill säga de som arbetar mindre än heltid men vill öka sin arbetstid.

I enkäten om hemarbete och förvärvsarbete har sex olika frågor ställts för att belysa kvinnors önskemål om förvärvsarbete. Den första frågan "Hur många timmar skulle Du helst vilja förvärvsarbete om Du själv finge välja?" ställdes som fråga nummer 7 till samtliga kvinnor. De övriga som gällde arbetstidens förläggning, restidens längd, benägenheten att flytta och att genomgå utbildning för att få förvärvsarbete ställdes senare i enkäten. Dessa frågor ställdes endast till de hemarbetande.

Svaren på frågorna enbart till de hemarbetande visar att närmare 70 procent vill börja förvärvsarbete. Detta innebär omräknat till samtliga kvinnor samma höga tal rörande önskemål om förvärvsarbete som framkom i fråga 7. Enligt denna ville över 90 procent av samtliga kvinnor i åldern 20–59 år förvärvsarbete.

I åldersgruppen 50–59 år är emellertid önskemålet att börja förvärvsarbete avsevärt lägre än i de yngre åldersgrupperna. Inom en 10–20-årsperiod är det därför rimligt att anta att i det närmaste lika stor andel kvinnor som män kommer att kräva förvärvsarbete. Vid planering av arbetsmarknad och barnomsorg bör man således utgå från beräkningsmetoden att kvinnor och män inte skiljer sig i önskan att förvärvsarbete.

De av sysselsättningsutredningen nämnda beräkningsmetoderna 2 och 3 utgår från att kvinnor på grund av vissa hinder inte skulle vilja eller inte kan förvärvsarbete i samma utsträckning som män. Beräkningsmetoderna måste dock betraktas som mindre lämpliga eftersom de genom att utgå från att kvinnor har förvärvshinder försenar en utveckling som leder till att allas rätt till arbete också i realiteten kommer att gälla kvinnor. Såsom framgått av kapitlet 6.6 Kvinnors önskemål om förvärvsarbete avviker dock kvinnors önskemål om veckoarbetstid från vad som för närvarande gäller dagens arbetsliv.

Den icke sysselsatta befolkningen våren 1975

För att närmare belysa den icke yrkesverksamma befolkningen genomförde statistiska centralbyrån en tilläggsundersökning till AKU av den icke sysselsatta befolkningen våren 1975. I tabell 8.1 återges från denna undersökning önskemål om förvärvsarbete om angivet förvärvshinder undanröjs. Tabellen omfattar både kvinnor och män. Eftersom män mycket sällan har förvärvshindren hushållsarbete, frivillig barntillsyn, att barntillsynen inte går att ordna, vård av åldring eller handikappad samt otillräcklig utbildning, kan tabellen för dessa förvärvshinder helt antas återge kvinnors önskemål om förvärvsarbete. Av dem som angivit frivillig barntillsyn eller att barntillsynen inte går att ordna anger nio av tio att de skulle söka förvärvsarbete om förvärvshinder inte fanns. Av dem som angivit hushållsarbete eller vård av åldring eller handikappad skulle drygt fyra av tio söka förvärvsarbete om de inte hade angivet förvärvshinder. Omkring fem av tio svarade att de inte skulle söka förvärvsarbete men angav som orsak härtil bristen på lämpliga arbetstillfällen. Detta tyder på att kvinnor uppger att de inte vill ha förvärvsarbete när de tror sig veta att lämpligt arbete inte går att få. Av de 5 000 som angav otillräcklig utbildning som förvärvshinder skulle två av tre söka arbete om utbildningen inte utgjorde hinder.

Siffrorna tyder på att en betydande del av de kvinnor som står utanför arbetskraften vill komma in i denna. De två viktigaste hindren för kvinnor att komma in på arbetsmarknaden är bristen på barnomsorgen samt på lämpliga arbetstillfällen.

Av undersökningen av den icke yrkesverksamma befolkningen framgår också att kvinnor med barn under sju år, som inte tillhör förvärvslivet, har sin huvudsakliga försörjning genom make/samboendes inkomst. För kvinnor

Tabell 8.1 Önskemål om förvärvsarbete om angivet förvärvshinder undanröjes. Tilläggsundersökning till AKU av den icke sysselsatta befolkningen våren 1975. Kvinnor och män.

Förvärvshinder	Skulle söka om förvärvshinder inte fanns		Nej/vet ej beroende på						Summa procent
			brist på lämpliga arbetstillfällen		att man inte vill ha förvärvsarbete		andra skäl		
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	
1. Arbetsmarknadsutbildning eller studier på grund av brist på arbetstillfälle	28 156	91	1 946	6	0	—	941	3	100
2. Hushållsarbete	30 060	41	38 622	53	1 734	2	2 712	4	100
3. Frivillig barntillsyn	145 257	89	13 011	8	1 157	< 1	2 879	2	99
4. Att barntillsynen inte går att ordna	30 359	89	2 372	7	0	—	1 055	3	99
5. Vård av åldring eller handikappad	10 365	46	9 596	43	0	—	2 368	11	100
6. Värnpliktstjänstgöring	966	100	0	—	0	—	0	—	100
7. Otillräcklig utbildning	5 058	65	1 837	24	194	3	196	3	95 ^a
8. Hälsoskäl	62 755	31	132 273	65	2 349	1	6 696	3	100

^a Uppgift saknas 5 procent

som vill börja förvärvsarbete omedelbart eller inom sex månader gäller detta 84 procent, medan det för dem som vill börja förvärvsarbete längre fram gäller 93 procent och för dem som inte alls vill börja förvärvsarbete 96 procent. För dem som önskar arbete inom sex månader har nämligen även arbetsmarknadsstöd, underhållsbidrag, socialhjälp och sjukpenning en roll som huvudsaklig försörjning.

Kvinnor och män som inte tillhör den yrkesverksamma befolkningen uppger såsom framgår av tabell 8.2 helt olika skäl till förvärvshinder. 39 procent av kvinnorna anger hushållsarbete, frivillig barntillsyn, att barntillsynen inte går att ordna samt vård av åldring eller handikappad som förvärvshinder medan detta gäller knappt två procent av männen. Dessa siffror visar den ojämnheter råder i hushållsarbetet och barntillsynen. Vad detta ekonomiskt betyder för kvinnor i form av lägre lön efter förvärvsuppehåll och lägre livsinkomst belyses i kapitel 10. Däremot är det tio procent av männen mot två procent av kvinnorna som uppger vidareutbildning eller omskolning som förvärvshinder.

Vidare är benägenheten att börja förvärvsarbete omedelbart eller inom sex månader större ju kortare tid man varit borta från förvärvsarbete. Detta gäller både för kvinnor med barn under sju år och för kvinnor utan barn under sju år. Således är som tabell 8.3 visar endast tio procent av dem som varit borta från förvärvslivet sex år och mer, benägna att börja arbeta omedelbart eller inom sex månader. Andelen som vill börja arbeta omedelbart ökar ju kortare tiden är från senaste förvärvsarbete. Detta bekräftar att det blir svårare att gå

Tabell 8.2

Förvärvshinder för den icke sysselsatta befolkningen 1975 med undantag av dem som kan och vill börja arbeta omedelbart. Ålder 16-69 år.	Procentuell fördelning	
	Kvinnor	Män
Studier, dvs. vidareutbildning eller omskolning	2	10
Hushållsarbete	10	<1
Barntillsyn, frivillig	22	-
Barntillsyn går ej att ordna	4	<1
Vård av åldring	3	<1
Otillräcklig utbildning	1	<1
Lönar sig dåligt att förvärvsarbeta	4	7
Make/maka/samboendes inställning	1	<1
Vill inte ha förvärvsarbete	11	14
Andra skäl, huvudsakligen hälsoskäl, åldersskäl	42	67
Summa procent	100	100
antal	701 000	169 000

Tabell 8.3 Kvinnor med barn under sju år fördelade efter önskemål om förvärvsarbete efter avståndet från senaste stadigvarande förvärvsarbete

Önskemål om förvärvsarbete	Längd av förvärvsavbrott					
	<1 mån	1-6 mån	7 mån-2 år	3-5 år	6-10 år	>10 år
Omedelbart eller inom sex månader	51	37	22	13	10	10
Längre fram	49	47	63	66	65	59
Önskar inte börja förvärvsarbete	-	16	15	21	25	31
Summa procent	100	100	100	100	100	100

in i förvärvslivet ju längre man varit hemarbetande.

Undersökningen av den icke yrkesverksamma befolkningen 1975 visar att en stor andel av kvinnorna utanför arbetskraften vill börja förvärvsarbeta. Detta tyder på en dold arbetslöshet bland kvinnor av betydande storleksordning. Enligt utredningens enkät hösten 1978 skulle cirka 330 000 av de hemarbetande i åldern 20-59 år vilja börja förvärvsarbeta. Detta motsvarar en arbetslöshet av cirka 16 procent av totala antalet kvinnor i åldern 20-59 år. Riksgenomsnittet av förvärvsarbetande kvinnor en timme och mer i åldern 20-59 år är enligt arbetskraftsundersökningen 74 procent. Detta skulle innebära att 90 procent av kvinnorna vill ha förvärvsarbete av någon omfattning. Talet kan jämföras med den andel män av totala antalet män i åldern 20-59 år som nu finns i arbetskraften och som 1978 utgjorde drygt 90 procent.

Lokala arbetsmarknader

Länsstyrelser och kommuner har i den kommunala sysselsättningsplaneringen i många fall särskilt uppmärksammat kvinnornas arbetsmarknadssituation. Vid kartläggningen av den potentiella arbetskraften har det varit naturligt att inrikta undersökningar på kvinnornas sysselsättningssituation. I sådana län som Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Hallands, Skaraborgs, Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens förvärvsarbetar kvinnor i väsentligt lägre grad än vad som gäller riksgenomsnittet. Även i län med högre förvärvsfrekvens för kvinnor kan det finnas kommuner med anmärkningsvärt låg förvärvsfrekvens för kvinnor.

En genomgång av utredningar om lokala arbetsmarknader i bland annat östra Medelpad, Ragunda och Föllinge i Jämtlands län samt områden inom Skaraborgs, Hallands och Kronobergs län visar på en varierande storlek av den dolda arbetslösheten. Orsaken härtill kan vara skillnader i åldersfördelningen bland icke yrkesverksamma kvinnor, områdets näringsinriktning, kommunikationsmöjligheterna och i utredningsmetoderna. I vissa fall har enkäter genomförts, i andra har den dolda arbetslösheten beräknats uppgå till det antal som ytterligare skulle vara förvärvsarbetande om orten haft samma förvärvsfrekvens för kvinnor som gäller Stockholms storstadsregion.

Ifrågasättas kan, som tidigare också gjorts, metoden att beräkna den dolda arbetslösheten för kvinnor utifrån förvärvsfrekvensen på den ort där sysselsättningen för kvinnor är högst. Även ort med hög förvärvsfrekvens för kvinnor har nämligen, som sysselsättningsutredningens Borås/Sundbybergsundersökning visar, trots en förhållandevis hög förvärvsfrekvens, alltså en dold arbetslöshet.

I de fall där uppskattningen av den dolda arbetslösheten har gjorts med enkäter som underlag har andelen icke förvärvsarbetande som uppgett sig vilja förvärvsarbota varit lägre än vad jämställdhetskommitténs enkät redovisar. Således har i Laholms och Falkenbergs kommuner 41 procent av de icke förvärvsarbetande sagt sig vilja börja förvärvsarbota. Önskan att börja förvärvsarbota var dock starkt åldersanknuten. I åldersgruppen 20–24 år var det 87 procent som ville börja förvärvsarbota medan det i åldersgruppen 50–64 år endast var åtta procent. I Ragunda kommun har 37 procent av de hemarbetande uppgivit att de vill förvärvsarbota. I Skara/Skövde/Tibroområdet skulle det enligt den lokala kartläggningen endast vara 26 procent av de icke förvärvsarbetande som ville börja förvärvsarbota.

De lokala kartläggningarna ger belägg för att det finns en betydande dold arbetslöshet bland kvinnor. Storleken av den är dock olika i olika områden. Förslag som nämns för att komma tillrätta med den dolda arbetslösheten är bland andra, allsidigare näringsliv, ökad barnomsorg, väl utbyggd utbildningsorganisation framför allt för vuxenstuderande, bättre kommunikationer med bättre anpassning till förvärvsarbetstider, ökade möjligheter för kvinnor att ta otraditionella arbeten, aktivare arbetssökningsprocess och decentralisering av arbetsförmedlingsinsatserna, innebärande bland annat kortare avstånd till arbetsförmedlingen.

Det finns anledning att tro att storleken av den dolda arbetskraft som kommer fram i bland annat lokala enkäter är beroende av näringsstrukturen

inom området. Det skulle därför vara av intresse att närmare studera hur ett områdes näringsstruktur påverkar kvinnors önskemål om förvärsarbete. Detta bör vara möjligt att göra utifrån utredningens enkät. En indelning skulle härvid kunna göras av kommuner med förhållandevis låg förvärsfrekvens för kvinnor i typiska jordbrukskommuner, kommuner med ett ensidigt industriellt manligt näringsliv och kommuner med ett allsidigt eller mer serviceinriktat näringsliv. En sådan bearbetning har dock av tidskäl inte varit möjlig att redovisa i detta sammanhang.

9 Kvinnors försörjarsituation utifrån ATP-statistiken

När kvinnors situation beskrivits tidigare i denna utredning har det antingen varit utifrån i vad mån de uppfattar sig själva som hemmafruar eller anser sig som huvudsakligen hemarbetande, det vill säga inte har förvärvsarbete utanför bostaden. Här kommer kvinnans situation att belysas utifrån tillgodoräkning av ATP-poäng under 17-årsperioden 1960–1976. Som hemarbetande betraktas här den som inte tillgodoräknat sig ATP-poäng.

Den 1 januari 1960 infördes allmänna tilläggs pensionen ATP. För att få tillgodoräkna sig ATP-poäng skall årsinkomsten överstiga basbeloppet med lägst 100 kronor. Basbeloppet var år 1978 11 800 kr, vilket innebär att en årsinkomst detta år på 11 900 kr gav ATP-poäng.

För att belysa kvinnors situation till egen försörjning utgjorde riks försäkringsverkets ATP-register ett lämpligt underlag. För de sjutton åren 1960–76 kan man utifrån detta register belysa i vilken utsträckning kvinnor tillgodoräknat sig ATP-poäng och i vilken omfattning de gjort detta i förhållande till män.

Omfattning av förvärvsarbete

Materialet visar att av omkring 2,4 miljoner kvinnor i åldern 20–64 år är det drygt 400 000 som aldrig förvärvsarbetat i sådan omfattning att de fått tillgodoräkna sig ATP-poäng. Det är alltså 17 procent av kvinnorna som aldrig förvärvsarbetat. Fördelningen på olika åldersgrupper framgår av tabell 9.1. Över hälften av dem som helt saknar ATP-poäng är 50 år och äldre. Fördelningen på åldersgrupperna under 50 år är ganska jämn och ligger runt 7 procent. I åldersgruppen 20–24 år är andelen som aldrig förvärvsarbetat något högre beroende på att det i denna grupp finns studerande som inte avslutat sin utbildning och därför inte haft förvärvsarbete av sådan omfattning att de kunnat tillgodoräkna sig ATP-poäng.

Inom varje åldersgrupp har den kvinnliga befolkningen indelats i tre grupper: de som *aldrig förvärvsarbetat*, de som *förvärvsarbetat 1–16 år* samt de som *förvärvsarbetat alla 17 åren*. Med förvärvsarbetat avses här att man uppnått en årsinkomst som givit ATP-poäng. För åldersgrupperna under 30 år har det inte varit möjligt att tillhöra gruppen ”förvärvsarbetat alla 17 åren” eftersom ATP-poäng får tillgodoräknas tidigast från 16 års ålder. Detsamma gäller åldrarna 30 och 31.

För varje åldersgrupp stiger, såsom tabell 9.2 visar, den andel som förvärvsarbetat alla åren upp till åldersgruppen 55–59 där den uppgår till 19

Tabell 9.1 Kvinnor som under åren 1960–1976 aldrig förvärvsarbetat i sådan omfattning att de kunnat tillgodoräkna sig ATP-poäng.

Ålder	Antal i totalbef.	Andel procent
20–24	44 000	11
25–29	30 000	7
30–34	29 000	7
35–39	23 000	6
40–44	27 000	7
45–49	34 000	9
50–54	52 000	13
55–59	69 000	17
60–64	94 000	23
20–64	404 000	100

procent. I den äldsta åldersgruppen 60–64 år sjunker andelen som förvärvsarbetat alla 17 åren till 15 procent.

Åldersgruppen 16–19 år består till stor del av skolungdom. Det är helt naturligt att andelen som inte förvärvsarbetat här är hög.

I åldersgrupperna över 50 år är andelen som aldrig förvärvsarbetat avsevärt högre än andelen som förvärvsarbetat alla 17 åren. Skillnaden stiger från 5 procent i åldersgruppen 50–54 år till 24 procent i åldersgruppen 60–64 år.

Anledningen till att en mindre andel av de yngre än av de äldre förvärvsarbetat alla år beror på att förvärvsavbrott för barnomsorg i högre grad drabbat åldersgruppen 35–44 år än de äldre. De förra var vid ATP-pensionens införande år 1960 i åldern 18–27 år och har alltså hela den undersökta perioden 1960–76 befunnit sig i åldrar med barnomsorgsansvar. Trots detta är andelen som aldrig har förvärvsarbetat förhållandevis låg i åldrarna 35–44 år. Materialet tyder på att när nuvarande 45–50 åringar uppnått pensionsåldern kommer det knappast längre att finnas någon grupp som mera stadigvarande kan betraktas som hemarbetande.

I gruppen kvinnor under 40 år saknar indelningen i hemarbetande och

Tabell 9.2 Kvinnors sysselsättning under åren 1960–1976.

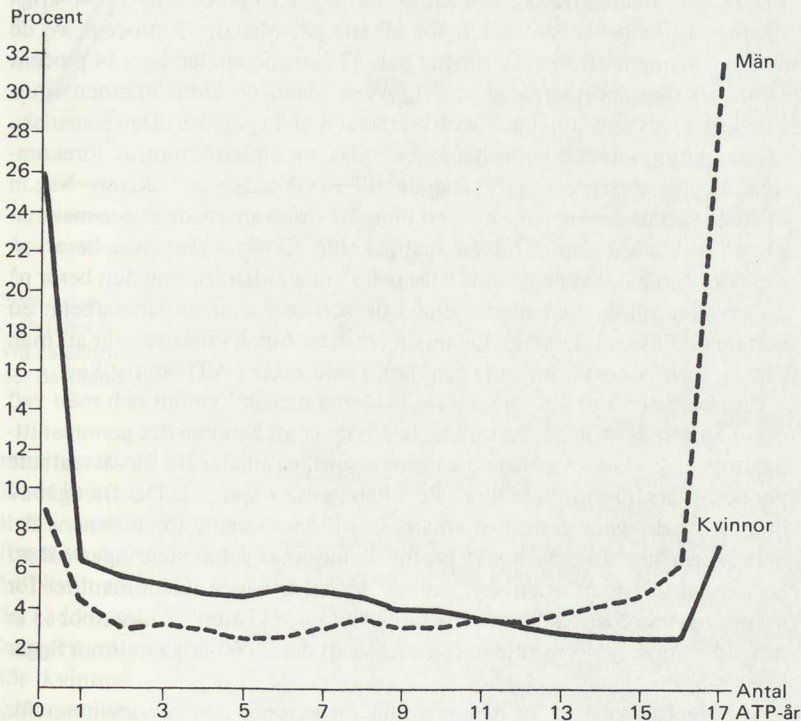
Ålder	Aldrig förvärvsarbetat	Förvärvsarbetat 1–16 år	Förvärvsarbetat alla år
16–19	57	43	0
20–24	16	84	0
25–29	10	91	0
30–34	9	90	2
35–39	9	82	9
40–44	12	75	13
45–49	16	69	16
50–54	22	62	17
55–59	28	52	19
60–64	39	46	15

förvärvsarbetande helt aktualitet. De flesta, 80–90 procent, är både och. Däremot har 22–40 procent av kvinnorna över 50 år aldrig förvärvsarbetat i sådan omfattning att de fått tillgodoräkna sig ATP-poäng. Här finns den grupp kvinnor som är hemarbetande mer stadigvarande.

Kvinnors och mäns ATP-år

Eftersom männen knappast haft en konflikt mellan förvärvsarbete och hemarbete kan man vänta sig att männen har förvärvsarbetat alla år. Så är dock inte fallet. Av figur 9.1 framgår hur hela urvalet från ATP-statistiken, som omfattar åldrarna 16–74 år, fördelar sig på antalet år i förvärvsarbete oavsett ålder. Av männen har 32 procent arbetat alla 17 åren mot 8 procent av kvinnorna. Den andel kvinnor som aldrig förvärvsarbetat, 26 procent, är betydligt större än den andel män som aldrig förvärvsarbetat, 9 procent.

Mellan 0 och 17 års förvärvsarbete är fördelningen av män och kvinnor ganska jämn. Det skiljer endast någon eller några procentenheter i fördelningen. Andelen kvinnor som arbetat upp till 11 år under 17-års-perioden är större än andelen män för varje antal förvärvsår. För 12 till 17 förvärvsår är andelen män större än andelen kvinnor. En jämförelse mellan män och kvinnor visar inga påfallande skillnader vad gäller antalet förvärvsår i mitten av fördelningen. Det är bara när det gäller de båda extremerna inget förvärvsarbete och ständigt förvärvsarbete som skillnaden är påtaglig.



Figur 9.1 Andel kvinnor och män efter antal ATP-år.

Tabell 9.3 Andelen kvinnor och män i vissa åldrar med 0 respektive 17 års ATP-år

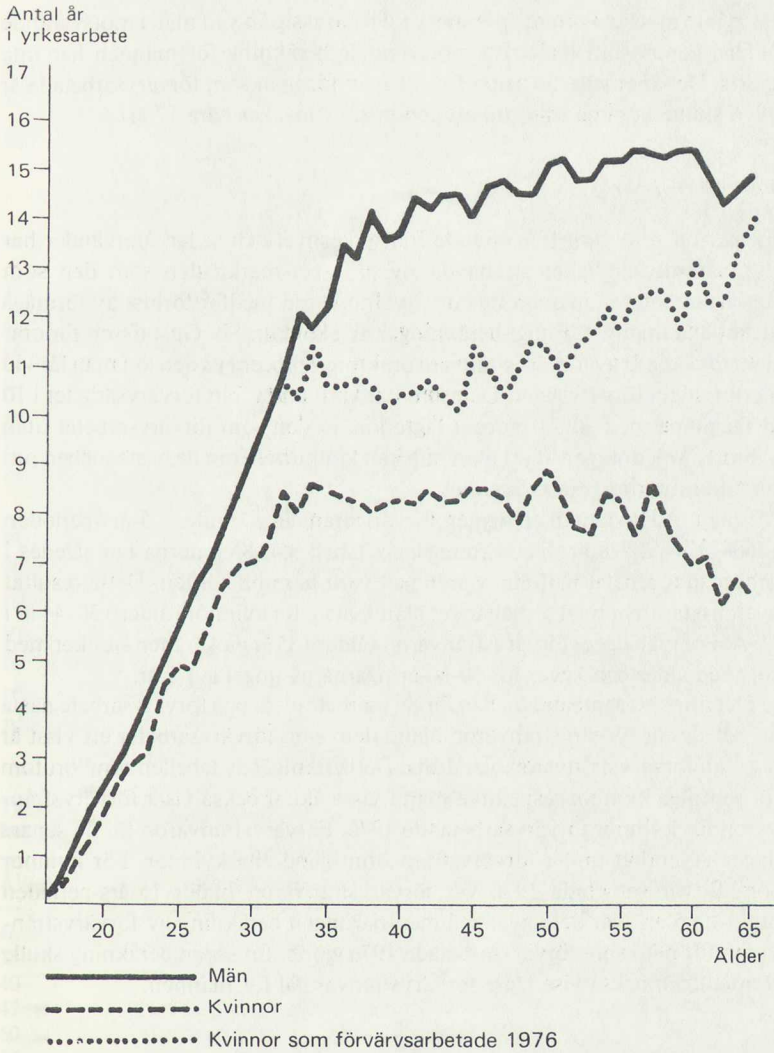
Ålder	Antal intjänade ATP-år 1960-76			
	0 år		17 år	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
20	20	14	-	-
25	12	11	-	-
30	9	6	-	-
35	9	5	8	13
40	8	4	10	55
45	15	7	19	67
50	16	2	17	73
55	25	3	23	72
60	33	2	14	75

Vid en åldersindelning i jämna femårsintervaller från 20 till 60 år framträder skillnaderna mellan kvinnor och män tydligare. Könsskillnaderna är framträdande redan för 20-åriga ungdomar. Det är bara 7 procent av de 20-åriga kvinnorna som har förvärvsarbetat i 4 år medan det är hela 23 procent av de 20-åriga männen. Skillnaderna förstärks med ökad ålder. Av de 30-åriga männen har 34 procent förvärvsarbetat 13 år eller mer medan motsvarande tal för 30-åriga kvinnor är endast 9 procent.

Av tabell 9.3 framgår att majoriteten av 40-åriga män har förvärvsarbetat alla 17 åren medan detta gäller en minoritet på 10 procent av de 40-åriga kvinnorna. Störst är skillnaden för 60-åringar. Medan 75 procent av de 60-åriga männen har förvärvsarbetat hela 17-årsperioden har bara 14 procent av de 60-åriga kvinnorna gjort det. Även bland de äldre männen finns emellertid personer som inte förvärvsarbetat mer än några år. Den statistiska undersökning som redovisas här avser endast en undersökning av förekomsten av förvärvsarbete i förhållande till avsaknaden av sådant. Någon möjlighet att undersöka orsakerna till förvärvsfrånvaro medger inte materialet. Vi vet alltså inte i vilken utsträckning förvärvsfrånvaron beror på sjukdom och handikapp av olika slag och i vilken utsträckning den beror på ett frivilligt val att hemarbeta. Bland de personer som förvärvsarbetat en kortare tid finns studerande. En annan orsak till förvärvsfrånvaro är att man kan ha varit bosatt utomlands och därför inte ingår i ATP-statistiken.

Ett alternativt sätt att redovisa skillnaderna mellan kvinnor och män vad gäller antalet år som förvärvsarbete bedrivits är att beräkna det genomsnittliga antalet år i förvärvsarbete. Det genomsnittliga antalet år i förvärvsarbete har beräknats för samtliga åldrar. Resultatet visas i figur 9.2. Det framgår av figuren att det genomsnittliga antalet år i förvärvsarbete för männens del brant stiger upp till omkring 15 år. För kvinnornas del är stegringen till att börja med lika brant men den stannar på halva vägen. Genomsnittet för kvinnorna från 30 års ålder pendlar kring 8 år av de 17 åren. För kvinnor 55 år och äldre börjar genomsnittet att sjunka så att det för 60-åriga kvinnor ligger kring sex år.

Mittemellan kurvan för genomsnittet för kvinnor och genomsnittet för



Som synes börjar kurvan för dem som var förvärvsarbetande 1976 vid 32 års ålder. Självfallet förvärvsarbetar även yngre kvinnor. Emellertid har dessa inte kommit med vid datakörningen på grund av en missuppfattning av RVF:s sätt att registrera data på det databand som erhållits från RVF på dessa beräkningar.

Figur 9.2 Genomsnittligt antal år i förvärvsarbete under 17-års-perioden 1960-1976

män har en tredje kurva ritats in. Denna kurva visar genomsnittligt antal år för de kvinnor som var i yrkeslivet år 1976. Det är intressant att jämföra denna kurva med den som gäller för genomsnittet av kvinnor. Den visar för det första att det finns ett samband mellan att vara förvärvsarbetande under olika år. Nivån på kurvan för dem som var förvärvsarbetande år 1976 ligger högre än vad kurvan för genomsnittet för kvinnorna gör. För det andra skiljer sig kurvorna så att med stigande ålder ökar det genomsnittliga antalet förvärvsår för kvinnor som hade förvärvsarbete år 1976 medan det sjunker för genomsnittet av alla kvinnor. De 60-åriga kvinnor som förvärvsarbetade 1976

hade inte mycket kortare yrkesaktiv tid bakom sig än vad män i motsvarande ålder i genomsnitt hade. En motsvarande beräkning för männen har inte gjorts. Det är emellertid sannolikt att man för män som förvärvsarbetade år 1976 skulle komma fram till ett genomsnitt mycket nära 17 år.

Förvärvsfrånvaro

En person som varit frånvarande från yrkeslivet och sedan återvänder har inte samma möjlighet att hävda sig på arbetsmarknaden som den som förvärvsarbetat utan avbrott. Förvärvsfrånvaron medför förlust av förmåga att intjäna inkomst. Enligt beräkningar av ekon. dr. Siv Gustafsson förlorar man för varje år av förvärvsfrånvaro omkring 2 procent på den lön man får vid återinträdet i förvärvslivet. Den som har varit borta från förvärvsarbetet i 10 år får räkna med 20–24 procent lägre lön än den som förvärvsarbetat utan avbrott. Anledningen är att man inte kan konkurrera om de bästa jobben om man har mindre yrkeserfarenhet.

Enligt ATP-statistiken ligger förvärvsfrånvaron under 15-års-perioden 1960–1974 på 7–8 år. Detta framgår av tabell 9.4. Kvinnorna har således i genomsnitt arbetat hälften av åren och varit hemma hälften. Detta resultat överensstämmer med förhållandet bland vita gifta kvinnor i åldern 30–44 år i USA. För män ligger förvärvsfrånvaron i åldern 35 år på 4 år men sjunker med stigande ålder och ligger för 50-60-åringarna på ungefär 1,5 år.

Det finns ett samband mellan förvärvsarbete ett år och förvärvsarbete nästa år. Således är förvärvsfrånvaron bland dem som förvärvsarbetar ett visst år lägre än förvärvsfrånvaron bland alla. Detta framgår av tabellen som förutom för samtliga kvinnor respektive män i vissa åldrar också visar förvärvsfrånvaron för kvinnor förvärvsarbetande 1976. Förvärvsfrånvaron för de senare ligger väsentligt under förvärvsfrånvaron bland alla kvinnor. För kvinnor som förvärvsarbetade 1976 var förvärvsfrånvaron under 15-års-perioden omkring 5 år. När det gäller männen har ingen beräkning av förvärvsfrånvaron för män som förvärvsarbetade 1976 gjorts. En sådan beräkning skulle förmodligen också visa lägre förvärvsfrånvarotal för männen.

Tabell 9.4 Förvärvsfrånvaro, genomsnittligt antal år 1960–1974.

Ålder 1976	Kvinnor hela be- folkningen	Kvinnor förvärvs- arbetande 1976 ^a	Män hela be- folkningen
35	7,7	5,5	4,2
40	8,0	5,9	2,9
45	7,8	5,0	2,6
50	7,5	4,8	1,6
55	7,8	4,4	1,6
60	9,2	4,6	1,4

^a Se not figur 2.

Kvinnors förändring av yrkesstatus mellan 60-talet och 70-talet

För att studera i vilken omfattning kvinnor i vissa åldrar 1976 varit förvärvsarbetande eller hemarbetande under åren 1960–1976 har en indelning gjorts i följande grupper:

- 1 kvinnor som varit hemmafruar alla år
- 2 kvinnor som förvärvsarbetat 1–16 år
- 3 kvinnor som förvärvsarbetat alla 17 åren

Fördelningen inom varje grupp för hela perioden 1960–76 samt för delperioderna 1960–69 och 1970–76 framgår av tabell 9.5. Det bör observeras att 60-talet representeras av 10 år och 70-talet av 6 år vilket omöjliggör en mera exakt jämförelse mellan dessa båda perioder. Med undantag för åldersgrupperna 35–39 år och 60–64 år visar materialet att andelen som varit hemmafruar alla år är väsentligt lägre på 70-talet än på 60-talet. Om 70-talet omfattat lika många år som 60-talet borde skillnaden varit ännu större.

Andelen hemmafruar inom yngsta åldersgruppen 35–39 år var mindre på 60-talet än på 70-talet. Den som var 35 år 1976 hade uppnått 29 år 1969. Resultatet tyder på att kvinnor i åldersgruppen 28–32 år lämnade arbetsmarknaden vid ingången av 1970-talet för att bli hemmafruar. För 60–64-åringarna visar materialet inga större skillnader mellan perioderna. Här finns alltså en förhållandevis stabil andel hemmafruar alla år. Med sjunkande ålder ökar rörligheten, det vill säga andelen hemmafruar som går ut i förvärvsarbete något år eller mera stadigvarande ökar. Den andel kvinnor som varit

Tabell 9.5 Hemmafruar och förvärvsarbetande på 60-talet och 70-talet. Procent av hela befolkningen.

Ålder 1976	1960–69	1970–76	1960–76
<i>Hemmafruar alla år</i>			
35–39	19	29	9
40–44	29	24	12
45–49	34	24	16
50–54	38	28	22
55–59	41	34	28
60–64	47	47	39
<i>Förvärvsarbetande 1–16 år</i>			
35–39	68	42	82
40–44	55	35	75
45–49	48	31	69
50–54	43	27	62
55–59	38	23	52
60–64	33	22	46
<i>Förvärvsarbetande alla år</i>			
35–39	13	29	9
40–44	16	41	13
45–49	18	45	16
50–54	19	46	17
55–59	21	43	19
60–64	20	31	15

hemmafruar hela perioden 1960–1976 är mindre än den andel kvinnor som varit hemmafruar antingen på 60-talet eller på 70-talet. Hemmafruandelen bland kvinnorna stiger med stigande ålder.

Andelen kvinnor som förvärvsarbetat alla år är markant mycket större på 70-talet än på 60-talet i alla åldersgrupper. En av orsakerna är att inte hela 70-talet finns med i materialet. Den andel som förvärvsarbetade hela perioden 1960–1976 är endast något mindre än den andel som förvärvsarbetade hela 60-talet. Detta tyder på att de kvinnor som redan förvärvsarbetat tio år inte i så hög utsträckning senare lämnar arbetsmarknaden.

Majoriteten kvinnor har förvärvsarbetat något år men inte alla år när man ser till hela 17-årsperioden 1960–1976. En jämförelse mellan förvärvsarbetande något år och förvärvsarbetande alla år visar, om man ser till åldersgrupperna från 40 år, att förvärvsarbetande alla år är färre på 60-talet men fler på 70-talet än förvärvsarbetande något år. Detta tyder på att kvinnor i större utsträckning än tidigare stannar kvar i arbetslivet. Hemarbete på heltid av sådan längd att det inte ger ATP-poäng är alltså inte lika vanligt på 70-talet som på 60-talet.

Förändringen mellan 60-talet och 70-talet för kvinnor som var hemmafruar på 60-talet respektive för kvinnor som var förvärvsarbetande alla åren på 60-talet framgår av tabell 9.6 och 9.7. Av dem som var hemmafruar på 60-talet var det en mycket liten andel som var förvärvsarbetande alla år på 70-talet. Omkring hälften av dem som var hemmafruar på 60-talet förblev hemmafruar på 70-talet, mellan 40 och 45 procent övergick till att förvärvsarbeta

Tabell 9.6 Yrkesroll på 70-talet för kvinnor som var hemmafruar på 60-talet. Procent av hemmafruar under 60-talet.

Ålder 1976	Hemmafru på 70-talet	Arbetade något år på 70-talet	Arbetade alla år på 70-talet
35–39	49	46	6
40–44	42	49	9
45–49	46	45	9
50–54	58	38	5
55–59	69	29	2
60–64	84	14	1

Tabell 9.7 Yrkesroll på 70-talet för kvinnor som förvärvsarbetade alla år på 60-talet. Procent av förvärvsarbetande alla år på 60-talet.

Ålder 1976	Hemmafru på 70-talet	Arbetade något år på 70-talet	Arbetade alla år på 70-talet
35–39	6	24	70
40–44	2	18	80
45–49	1	11	88
50–54	2	10	88
55–59	1	7	93
60–64	3	24	73

åtminstone något år men inte alla, och mindre än 9 procent övergick till att bli förvärvsarbetande alla år under 70-talet.

En stor majoritet av de kvinnor som förvärvsarbetat alla år under 60-talet fortsatte att förvärvsarbete alla år under 70-talet också. Andelen stiger med stigande ålder fram till och med 59 år. En mycket liten minoritet av de förvärvsarbetande kvinnorna på 60-talet blev hemmafruar på 70-talet.

Pensionskydd och inkomstskillnader mellan kvinnor och män

Allmänna tilläggspensionen beräknas på grundval av ATP-poängen de 15 bästa åren. I syfte att jämföra kvinnors och mäns pensionskydd har för vissa åldrar den genomsnittliga ATP-poängen för de 17 åren 1960–76 beräknats. Vidare har beräknats kvinnors och mäns för år 1976 intjänade ATP-poäng. I de båda beräkningarna anges ATP-poängen för *alla kvinnor, kvinnor förvärvsarbetande 1976* och *alla män*.

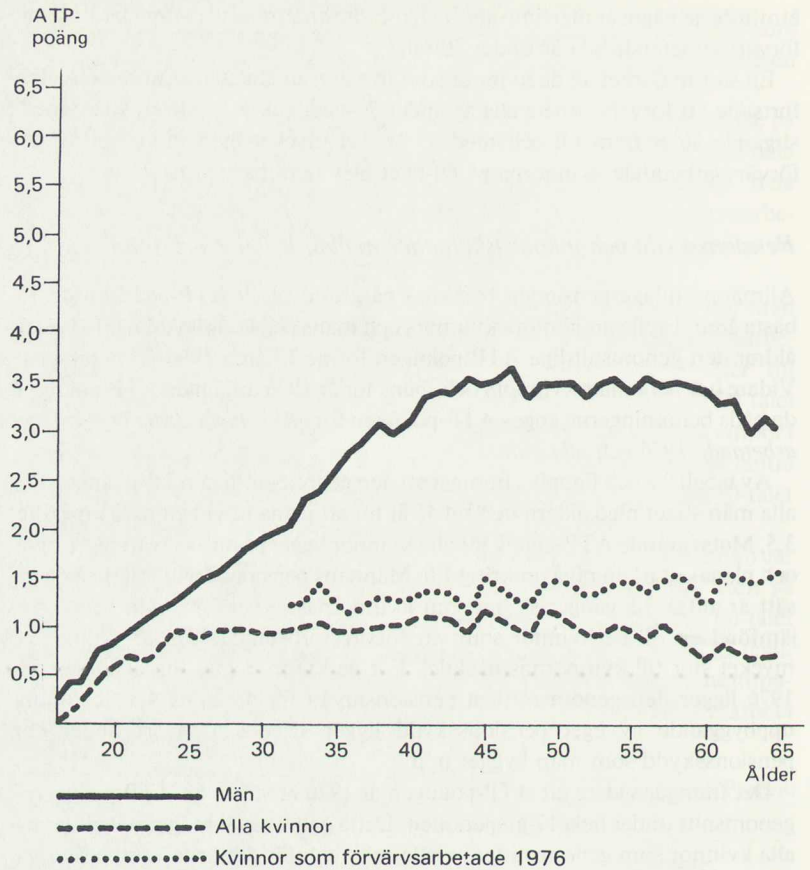
Av tabell 9.8 och figur 9.3 framgår att den genomsnittliga ATP-poängen för alla män stiger med åldern upp till 45 år för att plana ut vid en nivå omkring 3,5. Motsvarande ATP-poäng för alla kvinnor ligger på en avsevärt lägre nivå och planas ut på en nivå omkring 1,0. Männen pensionskydd mätt på detta sätt är alltså 3,5 gånger så bra som kvinnornas. Även om man begränsar jämförelsen till de kvinnor som var förvärvsarbetande 1976 är skillnaden mycket stor till kvinnornas nackdel. För de kvinnor som förvärvsarbetade 1976 ligger den genomsnittliga pensionsnivån för 45 år på 1,5. Kvinnors uppbyggande av eget pensionskydd ligger således avsevärt under det pensionskydd som män bygger upp.

Det framgår vidare att ATP-poängen år 1976 är större än ATP-poängen i genomsnitt under hela 17-årsperioden. Detta gäller såväl för genomsnittet av alla kvinnor som genomsnittet av alla män och för det urval som består av kvinnor som förvärvsarbetade 1976.

Skillnader i pensionspoäng avspeglar skillnader i kvinnors och mäns förmåga att försörja sig genom arbete. I tabell 9.8 presenteras ATP-poängen, dels som genomsnitt för hela perioden 1960–76, dels för år 1976. Uppgifterna gäller *samtliga kvinnor, kvinnor som förvärvsarbetade 1976* och *samtliga män*.

Tabell 9.8 Pensionspoäng för hela perioden 1960–1976 och för år 1976.

Ålder	ATP-poäng Genomsnitt för hela perioden			ATP-poäng för 1976		
	Kvinnor	Kvinnor som för- värvs- arbetade 1976	Män	Kvinnor	Kvinnor som för- värvs- arbetade 1976	Män
35	0,97	1,24	2,58	1,85	2,57	4,60
40	1,06	1,39	3,11	2,29	2,72	4,56
45	1,15	1,50	3,49	2,15	2,85	4,47
50	0,99	1,46	3,42	2,26	2,78	4,23
55	0,69	1,45	3,40	1,19	2,65	3,98
60	0,72	1,21	3,00	0,75	2,06	2,97



Figur 9.3 Genomsnittliga ATP-poäng under 17-års-perioden 1960-1976

Kurvan för kvinnor som förvärvsarbetade 1976 börjar vid 32 års ålder. Orsaken är datateknisk. Se not till figur 9.2.

Tidigare har visats i figur 9.2 att genomsnittet yrkesverksamma år för kvinnor betydligt närmar sig männens när de kvinnor som inte förvärvsarbetade 1976 utesluts.

Däremot närmar sig inte det genomsnittliga pensionsskyddet männens genomsnitt när endast de som förvärvsarbetade 1976 medtas. Detta visar att kvinnorna har mycket mindre förvärvsinkomster än männen.

I en studie av löneskillnaderna mellan manliga och kvinnliga industritjänstemän år 1974 har en jämförelse gjorts av lönerna för kvinnor och män som inte gjort något förvärvsavbrott under hela 17-årsperioden 1960-76. Denna visar att för personer som är lika gamla och har samma utbildning föreligger en löneskillnad på 22,6 procent av männens lön till kvinnornas nackdel.

Kvinnors och mäns olika inkomstsituation belyses i tabell 9.9 och figur 9.4 med utgångspunkt från pensionspoäng i tabell 9.8. Kvinnors pensionspoäng uttrycks härvid i procent av mäns för följande situationer:

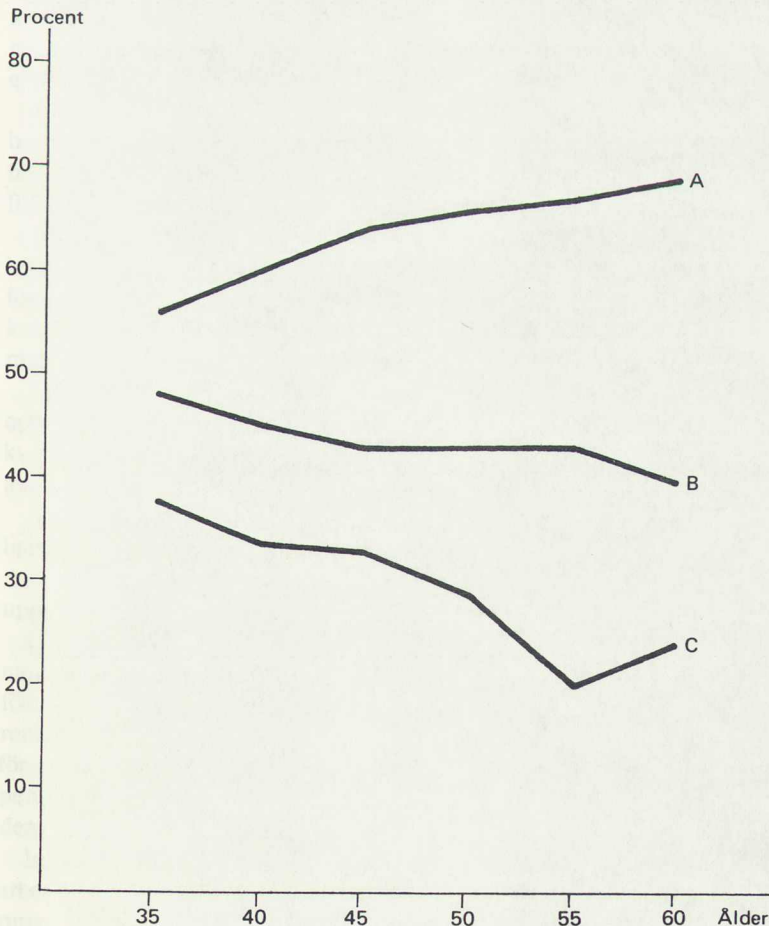
A) ATP-poängen 1976 för förvärvsarbetande kvinnor i procent av ATP-poängen samma år för förvärvsarbetande män

Tabell 9.9 Kvinnors ATP-poäng i procent av mäns.

Ålder	A	B	C
35	56	48	38
40	60	45	34
45	64	43	33
50	66	43	29
55	67	43	20
60	69	40	24

- B) genomsnittliga ATP-poängen för perioden 1960–76 för kvinnor som förvärvsarbetade 1976 i procent av genomsnittliga ATP-poängen för alla män för perioden 1960–76
- C) genomsnittliga ATP-poängen för alla kvinnor för perioden 1960–76 i procent av genomsnittliga ATP-poängen för alla män under samma år.

Kvinnors inkomster ligger som framgår av tabellen och figuren betydligt under 50 procent av männens för genomsnittet under hela perioden



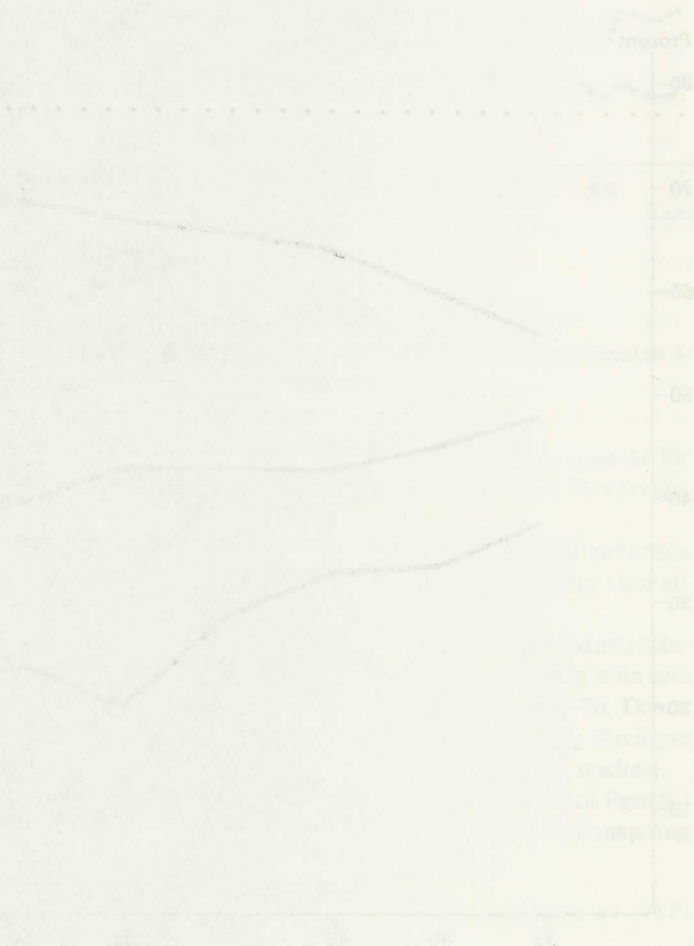
Figur 9.4 Kvinnors egenförsörjning i procent av mäns.

1960–1976. Detta gäller för hela befolkningen och för kvinnor som förvärvsarbetade 1976. Under denna 17-årsperiod har således kvinnor inte ens tjänat ihop halva den ATP-grundande inkomst som män tjänat ihop.

För 60-åriga kvinnor i hela Sveriges befolkning gäller att den genomsnittliga förvärvsinkomsten beräknad på detta sätt är 24 procent av mäns, dvs förvärvsarbetande kvinnor har tjänat mindre än en fjärdedel av vad män har tjänat i genomsnitt under 17-årsperioden. Inkomstskillnaderna är större för hela befolkningen än vad de är när man endast tar med kvinnor som förvärvsarbetade 1976. Om man jämför ATP-poängen för förvärvsarbetande kvinnor 1976 med förvärvsarbetande mäns ATP-poäng samma år blir skillnaderna mindre. För 1976 är samtliga kvinnors inkomster 60-70 procent av samtliga mäns inkomster.

Inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män är dock i verkligheten ännu större eftersom här dels inte tagits hänsyn till inkomster över ATP-taket dels till att dessa inkomster till helt övervägande del uppbärs av män.

Kvinnors förvärvsarbete ger, såsom här visats, inte grund för en egen försörjning på en nivå som tillnärmelsevis motsvarar den män genomsnittligt uppnår.



10 Hemarbetets kostnader

Anledningen till att kvinnor och ibland även män är hemarbetande under vissa perioder kan vara flera. De är i regel inte ekonomiska. Skälen är ofta omsorgsbehov inom familjen, behov som i vissa situationer upplevs som så viktiga att tillgodose att ekonomiska överväganden, där så är möjligt, får vika. De analyser som redovisas i detta kapitel är strikt ekonomiska och avser endast att belysa vad som ekonomiskt inträffar när man är borta från förvärvslivet ett antal år utan att studera eller på annat sätt bygga på sina kunskaper för ett framtida förvärsarbete. Självfallet måste förutom ekonomiska beräkningar även andra faktorer samt värderingar vägas in såväl i den enskildes som i samhällets bedömningar och ställningstaganden.

Kostnaderna av hemarbete kommer här att rent ekonomiskt belysas ur den hemarbetandes synpunkt. Även samhällets ekonomiska kostnader för frånvaro från förvärvslivet belyses. Analyserna bygger på förutsättningen av full sysselsättning.

För den enskilda familjen ökar utgifterna för barnomsorg och hushåll när båda föräldrarna förvärsarbetar. Därtill kommer att make/samboende förlorar 1 800-kronorsavdraget på skatten då hustrun tjänar minst 4 500 kronor om året. Andra effekter kan vara att bostadsbidraget minskar då makarnas gemensamma inkomst ökar.

Det finns därför de som anser att när extra kostnader är betalda och skatte- och bidrageffekter slagit igenom blir det så litet kvar i reda pengar av kvinnans lön att man lika gärna kan vara hemma. Detta kan givetvis gälla även mannen om kvinnan är förvärsarbetande.

Säkert kan de flesta som väljer hemarbete framför förvärsarbete ungefärligen uppskatta de omedelbara kostnaderna i form av direkta inkomstbortfall. Att hemarbetet också medför kostnader på lång sikt är dock inte lika uppenbart. De blir i regel inte heller beaktade.

Heltids hemarbete innebär för den enskilde följdverkningar av ekonomisk natur. Förutom förlorad arbetsinkomst medför bortovaro från förvärvslivet förlust av pensionsår, försämrad social trygghet och minskad arbetslivserfarenhet. I detta avsnitt skall behandlas kostnaderna för den hemarbetande av förvärsavbrott. För att förenkla beräkningarna beaktas inte förlusten av pensionsår och den försämrade sociala tryggheten under hemarbetsperioden.

Inkomstbortfallet för den heltids hemarbetande behandlas här utifrån arbetsinkomsten som utgör grunden för uppbyggandet av en egen försörjning. Således beaktas inte förmåner som är knutna till civilstånd eller

förekomsten av barn, till exempel hustrutillägg, änkepension, pensionstillskott. Eftersom kostnadsberäkningarna endast avser att belysa den hemarbetandes egen situation beaktas inte heller de minskade hushålls- och familjeomkostnader som visserligen kommer hela familjen till godo genom hemarbetet, men inte påverkar den hemarbetandes egen försörjarsituation.

De ekonomiska kostnaderna för den som är heltids hemarbetande utgörs av den lön som skulle utgått om den hemarbetande i stället varit ute i förvärvslivet.

En lämplig utgångspunkt för en diskussion om kostnaderna för den hemarbetande är teorin för investeringar i kunskapskapital.

Enligt denna teori antas en individ kunna påverka sin egen lön genom att investera i sitt eget kunnande. Sådana investeringar sker dels genom skolutbildning, dels genom inläring under yrkesarbetet.

De yrken som leder till de högst betalda befattningarna har krävt de största investeringarna i kunskapskapital. Dessa investeringar förslits emellertid precis som investeringar i maskiner och byggnader. Om kunskaperna inte fortlöpande hålls vid liv eller används i yrkesarbetet minskas värdet av dessa.

Följden blir att lönen påverkas av det antal år en person varit förvärvsarbete. Perioder av hemarbete antas därför ha en negativ effekt på den framtida lönen. Denna negativa effekt skulle kunna ha mildrats om hemarbete med barnomsorg av viss omfattning tillgodoräknats ur meritsynpunkt i arbetslivet.

Hemarbetets kostnader är av två slag, omedelbara och långsiktiga.

Den *omedelbara* kostnaden består av den lön man går miste om genom att inte förvärvsarbete, det vill säga det direkta inkomstbortfallet. Detta bortfall kan kallas alternativlönen. Det är den lön som skulle erhållits om alternativet förvärvsarbete hade valts istället för hemarbete. Alternativlönen är högre ju längre yrkeserfarenhet och ju högre utbildning man har.

Hemarbetets *långsiktiga* kostnader bestäms av att lönen vid eventuellt återinträde på arbetsmarknaden, blir lägre än om man arbetat utan avbrott för hemarbete. Under hela återstående arbetslivet får kvinnan räkna med att ligga kvar på en lägre lönenivå än om hon inte gjort avbrott för hemarbete. Liksom tidigare blir alternativlönen – kostnaden – större ju högre utbildning den hemarbetande har.

Hemarbetets *omedelbara* och *långsiktiga* ekonomiska kostnader kommer här att beräknas med hjälp av lönedata för svenska industritjänstemän år 1974. Anledningen till att just dessa valts är att ett material av individdata varit tillgängligt för de bearbetningar som gjorts här. I individdata ingår var tionde tjänsteman som år 1974 var anställd i till SAF anslutna företag. Urvalet omfattar ca 32 000 individer varav 8 000 kvinnor. Det utgörs av kombinerad SAF- och tjänstemannaorganisationsstatistik samt ATP-statistik.

För beräkningarna av kostnader av hemarbetsavbrott har det ingen praktisk betydelse att lönedata är fem år gamla. Effekterna av förvärvsavbrott kan antas vara desamma 1979 som fem år tidigare. Någon tillgodoräkning av tid för hemarbete med vård av minderårigt barn som skulle kunna förändra förhållandena har nämligen under denna tid inte skett inom den privata sektorn.

Enligt arbetsgivareföreningens beräkningar, baserade på de senaste årens löneavtal, har lönenivån för tjänstemän stigit med cirka 55 procent under perioden 1974–1979. Då kostnader uttrycks i kronor har en uppräkningsgjorts utifrån här angiven höjning av lönenivån.

Eftersom det i största utsträckning är kvinnor som är hemarbetande begränsas kostnadsberäkningarna till att gälla de kvinnliga tjänstemännen.

Beräkningarna indelas i två avsnitt. I det första beräknas hemarbetsavbrottets inverkan på ålderslönen samt hur mycket en kvinna förlorar i livsinkomst genom att vara hemarbetande. Kostnaden beräknas för kvinnor med olika utbildning som blir hemarbetande vid olika åldrar och som stannar hemma olika länge. Dessa kostnader är privatekonomiska.

Hemarbetet medför dock även bortfall av kostnader för förvärvsarbete, huvudsakligen barnomsorgskostnader. Dessa kan betraktas som intäkter av hemarbete. Andra exempel på intäkter av hemarbetet är bostadsbidrag i de fall där bidragen skulle försvinna om individen var förvärvsarbetande, 1 800 kronors avdraget för samboende vid beskattningen samt den minskning av hushållets kostnader som är ett resultat av den hemarbetandes arbete.

Dessa kostnadsbortfall beaktas inte i de privatekonomiska beräkningarna. Huvudskälet härtill är att de inte påverkar kvinnans egen försörjarsituation. Barnomsorgskostnaderna är vidare till största del finansierade av stat och kommun. Föräldraavgiften utgör endast en liten del av de totala kostnaderna. År 1976 utgjorde dessa 11,3 procent. Dessutom baseras föräldraavgifterna på den totala familjeinkomsten och avgifterna varierar med hur många barn familjen har i barnomsorgen.

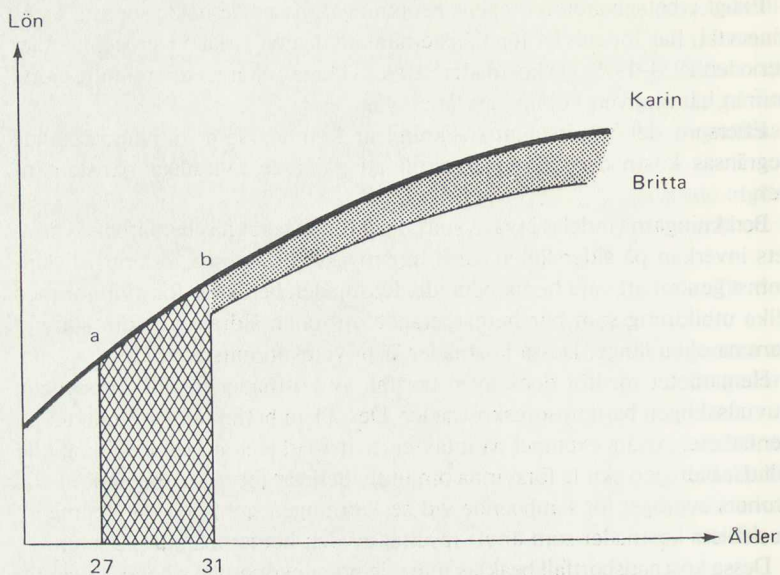
De totala barnomsorgskostnaderna är dock så stora att de inte kan lämnas åt sidan vid en samlad bedömning av hemarbetets ekonomiska konsekvenser. I det andra avsnittet i denna studie kommer därför samhällsekonomiska konsekvenser av hemarbete att beräknas. Även för samhället medför hemarbete omedelbara och långsiktiga kostnader i form av produktionsbortfall och minskning av framtida produktionstillskott. Men som påpekas innebär hemarbete också en inbesparing av barnomsorgskostnader, det vill säga intäkter. Att beräkna dessa kostnader och intäkter är en metod för att kunna bedöma om en kvinnas hemarbete medför positiva eller negativa ekonomiska konsekvenser för samhället som helhet.

Kostnaderna för den hemarbetande

Ålderslöner

En persons lön kan förklaras av hur denne fördelat sin tid mellan utbildning, förvärvsarbete och förvärvsavbrott. Det senare gäller hemarbete eller annat avbrott som inte ansetts öka personens kunskapskapital.

För skilda utbildningsgrupper har undersökts hur stora de genomsnittliga inkomsterna är i olika åldrar sedan hänsyn tagits till yrkeserfarenhet och förvärvsavbrott. Antalet äldre kvinnor med universitetsutbildning var dock så litet i materialet att det endast varit möjligt att belysa hur lönen för universitetsutbildade kvinnor i åldrarna 24–36 påverkas av förvärvsavbrott.



Figur 10.1 Ålderslönekurva

Resultaten kan åskådliggöras med så kallade ålderslönekurvor.

Figur 10.1 visar ålderslönekurvan för Karin och Britta som har samma utbildning. Karin förvärsarbetar oavbrutet från avslutad skolgång till pensionsålder. Britta är hemarbetande i åldern 27 till 31 år.

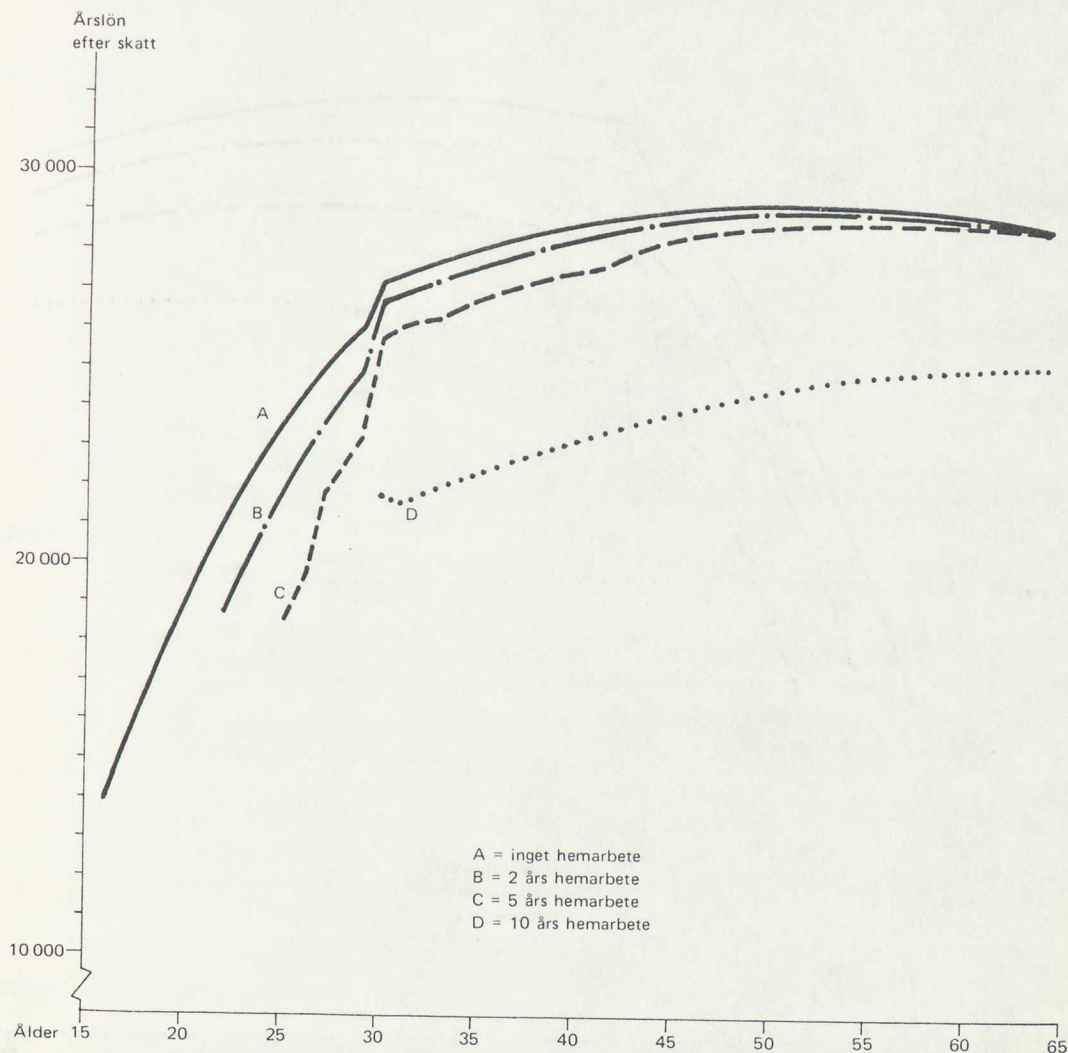
Fram till 27 års ålder är Karins och Brittans ålderslöner lika. Det omedelbara inkomstbortfallet för Britta för att hon är hemarbetande under fem år speglas av den rutade ytan. Under dessa fem år har ur arbetsgivarens synpunkt Brittans yrkesfärdighet och kunskaper minskat. När Britta återvänder till förvärvslivet erhåller hon därför lägre lön än Karin. Avståndet mellan kurvorna för Karin och Britta, det prickade fältet från 31 års ålder, speglar hemarbetets långsiktiga kostnader.

Ålderslönekurvor efter skatt för grundskoleutbildade, gymnasieutbildade och universitetsutbildade kvinnliga industritjänstemän enligt 1974 års lönestatistik redovisas i figurerna 10.2–10.4. Lönekurvorna visar att ju längre en kvinna stannar hemma desto högre blir kostnaden för henne uttryckt i utebliven årsinkomst efter skatt.

Att det omedelbara inkomstbortfallet blir större ju längre man stannar hemma är självklart. Men de vertikala avstånden mellan ålderslönekurvorna, för dem som förvärsarbetat oavbrutet och för dem som varit hemarbetande, är också större ju längre hemarbetsperioden varat. Avstånden krymper något efter skatt men de kvarstår.

En jämförelse av lönekurvorna för 2, 5 och 10 års förvärsavbrott för hemarbete visar att lönenivån sjunker med ökad längd på förvärsavbrottet. Ett förvärsavbrott av 10 års längd ger en mycket kraftig sänkning av lönenivån.

De vertikala avstånden mellan ålderslönekurvorna är större för gymnasieutbildade kvinnor än för grundskoleutbildade. Detta betyder att hemarbetets

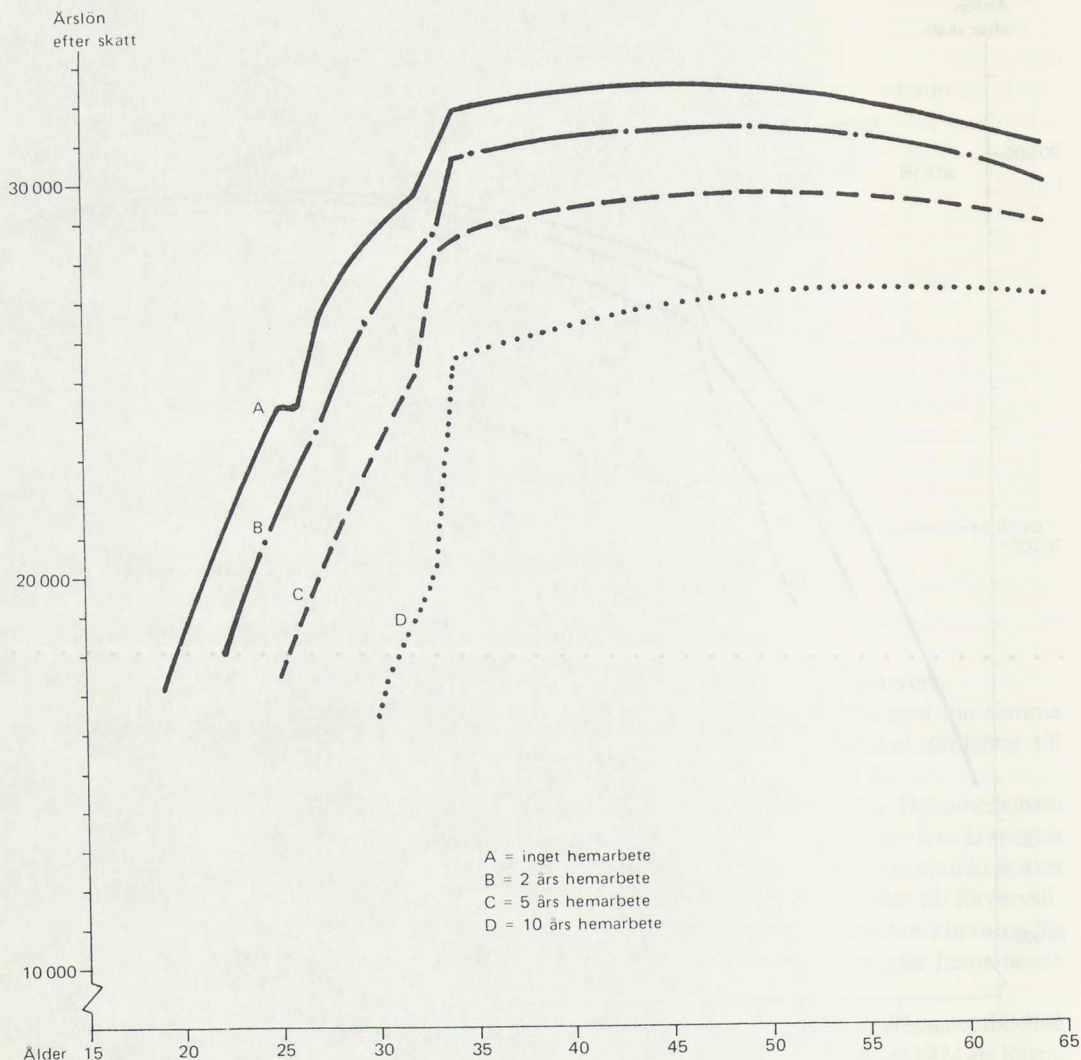


Figur 10.2 Ålderlönekurvor, grundskoleutbildade kvinnliga industrijänstemän 1974. Efter skatt.

långsiktiga kostnader är större ju högre utbildning kvinnan har. Detta bekräftas ytterligare av att avstånden mellan ålderlönekurvorna för universitetsutbildade kvinnor är speciellt stora.

Hur kvinnans ålder vid hemarbetets början påverkar den totala kostnaden är svårt att avläsa från ålderlönekurvorna. Detta skall belysas genom livsinkomstberäkningar.

En jämförelse av lönekurvorna för kvinnliga industrijänstemän vid olika utbildningar visar att ju högre utbildning man har desto ofördelaktigare blir lönenivån vid återgång till förvärsarbete i förhållande till den som inte gjort hemarbetsavbrott. Avgörande betydelse har också förvärsavbrottets längd. Ett förvärsavbrott på 10 år innebär oavsett utbildning en avsevärd sänkning

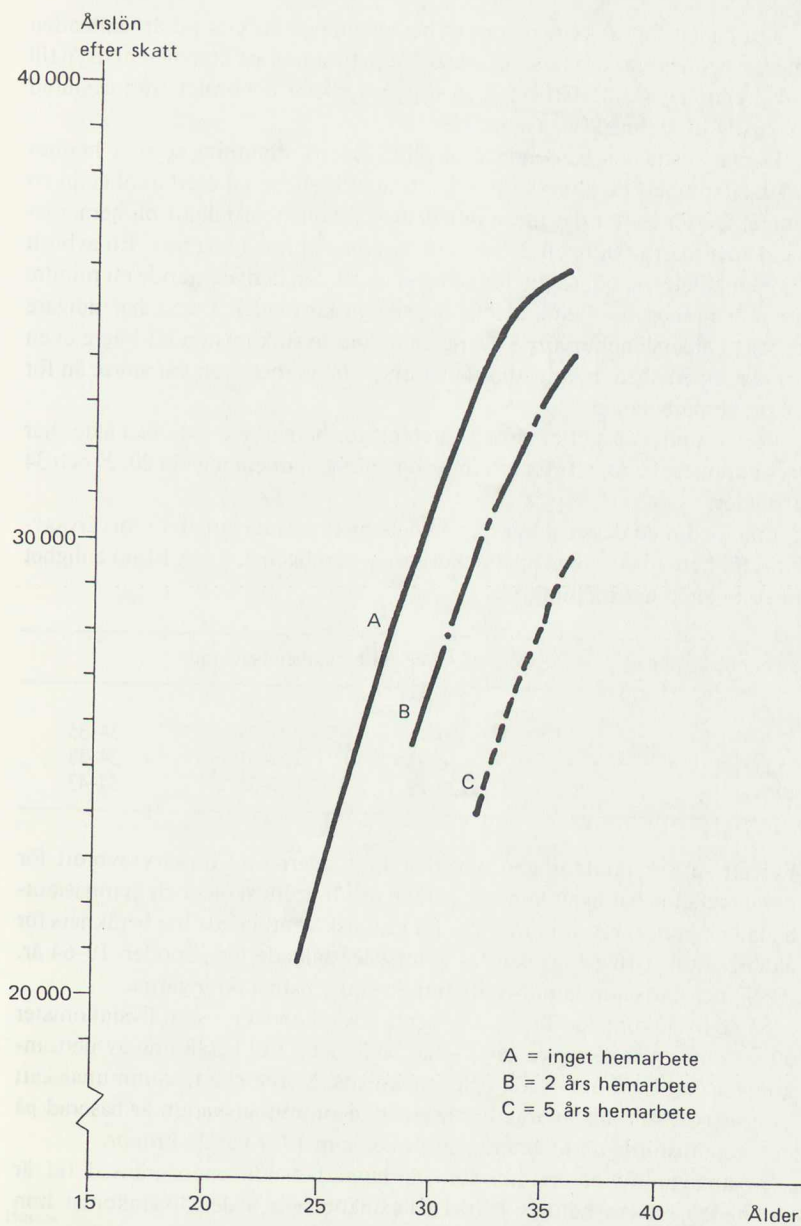


Figur 10.3 Ålderslönekurvor, gymnasieutbildade kvinnliga industritjänstemän 1974. Efter skatt.

av lönenivån. För gymnasie- och universitetsutbildade gäller detta även avbrott av 5 års längd. För de senare slår även avbrott av kortare längd hårt.

Livsinkomster

Vid beräkning av livsinkomster är det nödvändigt att beakta inkomsternas tidsmässiga fördelning. Den som står inför alternativen att antingen erhålla 20 000 kronor idag eller om tio år, väljer förmodligen det första alternativet. Man kan då välja olika sätt att förränta sina pengar, exempelvis genom att



Figur 10.4 Ålderslönekurvor, universitetsutbildade kvinnliga industrijänstemän 1974. Efter skatt.

sätta in dem på banken.

För att kunna beräkna livsinkomsten har ålderslönerna omräknats till tidpunkten för den yrkesverksamma periodens början. Denna infaller för de grundskoleutbildade kvinnorna vid 16 års ålder och för de gymnasieutbildade vid 19 år. Vid omräkningen har räntefaktorn fem procent använts. Livsinkomsten utgörs av summan av de omräknade ålderslönerna.

Det exakta värdet av förmånen att få sina inkomster tidigt i livet går inte att uppskatta. Detta är fråga om en värdering som är olika för olika personer.

Kostnaden för en kvinna som är hemarbetande en viss tid är skillnaden mellan hennes aktuella livsinkomst och den livsinkomst hon med hänsyn till sin utbildning skulle fått om hon förvärvsarbetat oavbrutet från avslutad skolgång till uppnådd pensionsålder.

Denna kostnad är beroende av såväl kvinnans utbildning som av hennes yrkeserfarenhet. En äldre kvinna har troligtvis större yrkeserfarenhet än en yngre. Därför kostar det mer i omedelbart inkomstbortfall att bli hemarbetande när man är äldre eftersom man då skulle kunna tjäna mer. Ett avbrott för hemarbete vid högre ålder innebär dock att den hemarbetande ett mindre antal år drabbas av hemarbetets långsiktiga kostnader. Dessa har tidigare belysts i ålderslönekurvorna. Därigenom kan livsinkomsten bli högre även om det omedelbara inkomstbortfallet under hemarbetsåren var större än för yngre hemarbetande.

För att undersöka effekterna av avbrott för hemarbete vid olika ålder har livsinkomster beräknats för kvinnor som blir hemarbetande vid 20, 27 och 34 års ålder.

Från och med dessa åldrar har räknats med samma längd av förvärvsavbrott för hemarbete som i årslönekurvorna, nämligen 2, 5 och 10 år i enlighet med följande uppställning.

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetetsavbrott		
0 år	—	—	—
2 år	20–21	27–28	34–35
5 år	20–24	27–31	34–38
10 år	20–29	27–36	34–43

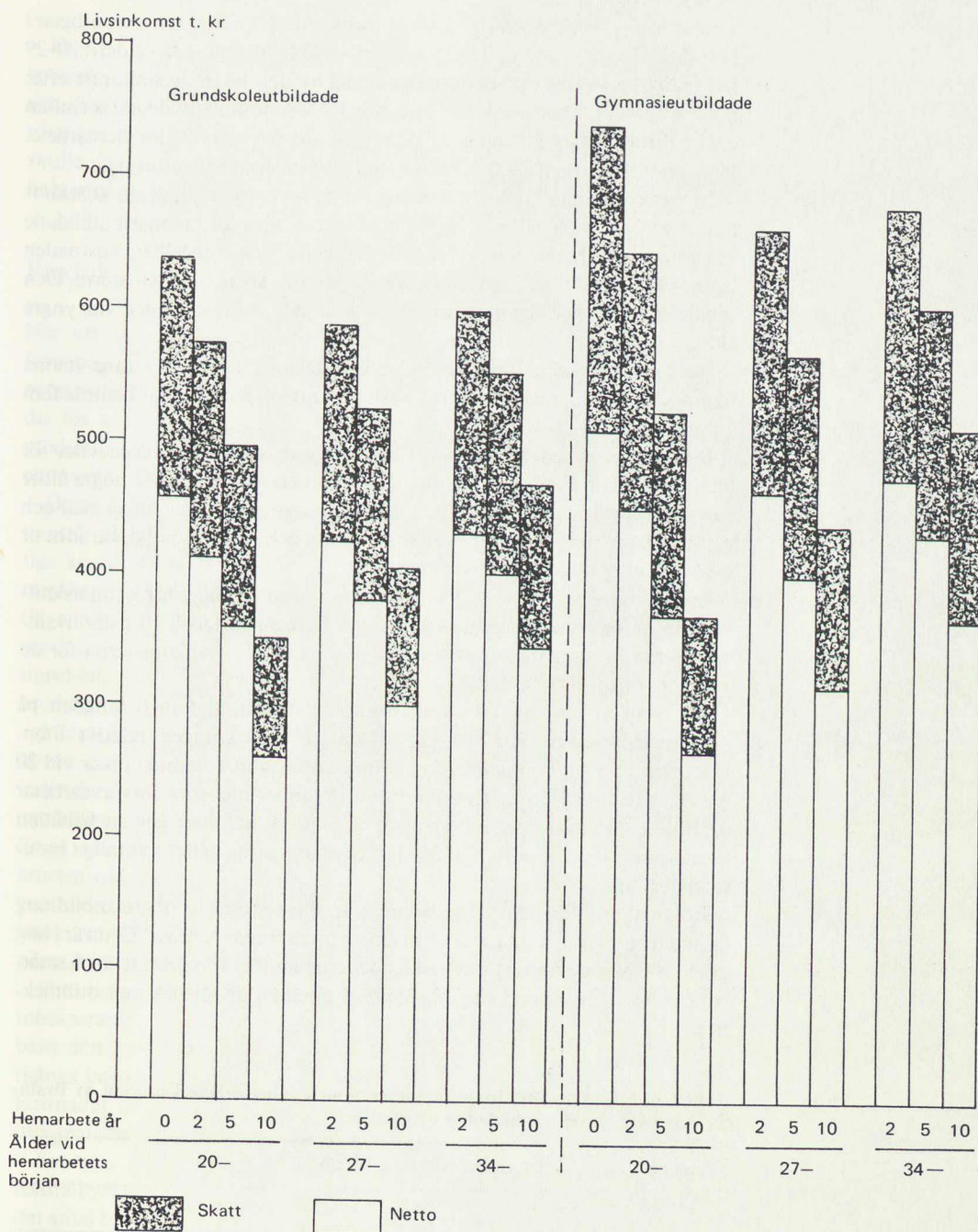
För ett se hur utbildningen påverkar kostnaderna av förvärvsavbrott för hemarbetande har livsinkomster beräknats för grundskole- och gymnasieutbildade kvinnor. Livsinkomsterna för grundskoleutbildade har beräknats för åldersperioden 16–64 år, och för gymnasieutbildade för perioden 19–64 år. Pensioner har sålunda uteslutits från livsinkomstberäkningarna.

Såväl livsinkomster före skatt – bruttolivsinkomster – som livsinkomster efter skatt – nettolivsinkomster – har beräknats. Vid beräkning av nettoinkomster har 1974 års skatteregler tillämpats. Statlig skatt, kommunalskatt samt genomsnittliga avdrag har beaktats. Kommunalskatten är baserad på den genomsnittliga utdebiteringen i riket som 1974 var 24 kronor.

Kostnaden för en kvinna som är hemarbetande en begränsad tid är skillnaden mellan hennes faktiska livsinkomst och den livsinkomst hon skulle fått om hon förvärvsarbetat utan uppehåll.

Storleken av livsinkomsterna före och efter skatt vid olika förvärvsavbrott för hemarbete framgår av figur 10.5.

Denna visar att ju längre och ju tidigare en kvinna stannar hemma, desto mindre blir livsinkomsten. Detta gäller såväl för grundskole- som gymnasieutbildade, och såväl före som efter skatt. De gymnasieutbildade kvinnornas livsinkomster, oavsett om de arbetat i hemmet eller ej, är högre än de grundskoleutbildades. Detta visar att det är lönsamt att investera sin tid i gymnasieutbildning. Att man under studietiden, 16–18 år inte erhåller någon lön kompenseras av en framtida högre lön.



Figur 10.5 Livsinkomster för kvinnliga industritjänstemän 1974.

Gymnasieutbildningens lönsamhet sjunker dock kraftigt om man arbetar i hemmet. En gymnasieutbildad kvinna, som är hemarbetande i åldern 20–29 har enligt beräkningarna endast en tiondel av den högre livsinkomst efter skatt hon skulle haft i förhållande till den grundskoleutbildade kvinnan under förutsättning att ingen av dem gjort förvärvsavbrott för hemarbete. Hemarbetet minskar alltså lönsamheten av utbildningsinvesteringar.

Ju yngre kvinnan är när hon börjar sin hemarbetsperiod, desto kostsamare blir det. Detta gäller såväl för grundskole- som för gymnasieutbildade kvinnor oavsett hemarbetets längd. Visserligen är den omedelbara kostnaden lägre vid yngre år men effekten av den långsiktiga kostnaden blir större. Den senare drabbar nämligen så många fler år när avbrottet görs vid yngre ålder.

Således skulle en gymnasieutbildad kvinna som fyllt 34 år kunna stanna hemma i tio år till ungefär samma kostnad som om hon stannat hemma fem år när hon är 20.

Detta är ett krasst ekonomiskt resultat som självfallet måste vika för hänsynen till de ökade medicinska risker som barnafödande vid högre ålder kan medföra. Här liksom vid alla ställningstaganden måste alltså skäl och värderingar av inte ekonomisk natur vägas in och ges den betydelse som ur var och ens synpunkt känns viktig.

Kostnaderna av förvärvsavbrott för hemarbete är högre för gymnasieutbildade än för grundskoleutbildade. Detta framgår av tabell 10.1 där livsinkomsterna för hemarbetande uttrycks i procent av livsinkomsterna för de kvinnor som förvärvsarbetat oavbrutet.

Av tabellen framgår att livsinkomsten avtar kraftigt med längden på hemarbetsperioden. Vid två års avbrott är minskningen relativt liten. Däremot får en gymnasieutbildad kvinna som stannar hemma tio år vid 20 års ålder bara hälften av livsinkomsten för en kvinna som förvärvsarbetar oavbrutet. Motsvarande förvärvsavbrott vid 34 års ålder ger en behållen livsinkomst av knappt tre fjärdedelar. Beräkningarna gäller kvinnliga industritjänstemän.

Kostnaderna för den hemarbetande är alltså större ju högre utbildning kvinnan har, samt ju tidigare och ju längre hon stannar hemma. Detta är i hög grad en effekt av de långsiktiga kostnaderna av förvärvsavbrott för hemarbete. Att endast beakta den omedelbara effekten är således helt otillräckligt.

Tabell 10.1 Livsinkomsten vid förvärvsavbrott för hemarbete i procent av livsinkomsten vid förvärvsarbete utan uppehåll

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början					
	20–		27–		34–	
	Grund- skola	Gymn. utb.	Grund- skola	Gymn. utb.	Grund- skola	Gymn. utb.
2 år	90	88	93	90	95	93
5 år	79	76	83	78	88	83
10 år	57	52	66	62	76	72

Kostnaderna för avbrott för hemarbete kan vara olika för olika personer beroende på var och ens förmåga att under hemarbetsperioden vidmakthålla och öka det egna kunskapskapitalet. En möjlighet att i arbetslivet få tillgodoräkna kunskaper och erfarenheter av vård av barn och äldre i hemmet skulle kunna bidra till att minska kostnaderna av förvärvsavbrott för hemarbete.

Produktionsbortfall och barnomsorgskostnader

När en person med barnomsorgsansvar är hemarbetande i stället för förvärvsarbetande får samhället minskade kostnader genom att barnomsorgsplatser inte utnyttjas. Samtidigt härmed uppstår emellertid också kostnader för samhället genom att den hemarbetandes arbetskraft inte kommer produktionen och samhället tillgodo. Dessa kostnader är liksom de privatekonomiska av två slag, nämligen *omedelbara* och *långsiktiga*.

De omedelbara kostnaderna utgörs av det direkta produktionsbortfall som uppstår på grund av att den hemarbetande inte förvärvsarbetar. De långsiktiga kostnaderna består av att den hemarbetandes framtida produktivitet minskar. Kunskaperna föråldras och yrkesfärdigheten försämras. Detta får till resultat att den hemarbetande vid återgång till förvärvsarbete antas producera mindre än vad hon skulle gjort om hon förvärvsarbetat utan uppehåll. De sammanlagda kostnaderna för samhället blir den totala produktionsminskning som avbrottet för hemarbetet föranleder.

För att kunna beräkna den samhällseliga produktionsminskningen på grund av en period heltids hemarbete är det nödvändigt att finna ett mått på individens produktivitet. Ett produktionsvärde, som ofta används vid samhällsekonomiska beräkningar, är arbetsgivarens arbetskraftskostnad. Så länge arbetskraftens produktion överstiger kostnaden är det lönsamt för arbetsgivaren att anställa personen. Det har här antagits att en persons bruttolön motsvarar värdet av dennes produktionsinsats. Med hänsyn till det konkurrensförhållande industrin befinner sig i kan några stora erinringar inte göras häremot.

Som tidigare nämnts medför hemarbetet intäkter för samhället i form av inbesparade barnomsorgskostnader. Storleken av dessa beror på hur många barn den hemarbetande har som behöver tillsyn. En annan fråga är hur många barn i tillsynsålder en hemarbetande behöver ha för att samhällets kostnader av produktionsbortfallet skall motsvara samhällets intäkter för inbesparade barnomsorgsplatser.

Svenska kvinnor i barnafödande ålder hade år 1977 enligt statistiska centralbyrån 1,7 barn. Genom att jämföra det genomsnittliga barnantalet med det antal barn en hemarbetande skall ha för att kostnader skall vara lika med intäkter, kan hemarbetets rent ekonomiska följder för samhället bedömas. De samhällsekonomiska beräkningarna bygger på vissa förenklade antaganden. Således är det en förenkling att hemarbetet inte åsatts något samhällsekonomiskt värde. Detta leder till en övervärdering av hemarbetets kostnader. Å andra sidan beräknas kostnaden utan hänsyn till att hemarbete medför minskade skatteintäkter i kombination med ökade sociala utgifter, till

exempel bostadsbidrag. Denna förenkling leder i sin tur till en undervärdering av hemarbetets kostnader.

Analysens förenklingar betyder inte att de samhällsekonomiska resultaten är otillförlitliga. Visar resultaten att det per hemarbetande krävs ett större antal barn än vad genomsnittet svenskar har, kan detta tolkas som att hemarbete ur strikt ekonomisk synpunkt som regel är olönsamt.

Om hemarbetet är ekonomiskt olönsamt medför det att daghem är samhällsekonomiskt lönsamma. I ett flertal studier har daghemmens samhällsekonomiska lönsamhet analyserats. Jämförelse har då gjorts mellan det omedelbara produktionstillskott som uppstår när en kvinna får daghemsplats och blir förvärvsarbetande och de kostnader som förvärvsarbetet medför i form av barntillsynskostnader. I flera fall har därvid konstaterats att daghem skulle vara samhällsekonomiskt olönsamma. I dessa studier har dock förbisetts att hemarbete, orsakat av otillräckligt antal daghemsplatser, medför långsiktiga produktionsförluster.

I Jämställdhetskommitténs utredning "Barnomsorg och ekonomi" (Holmgren-Lantz-Nordström, 1978) påvisades dock att en utbyggnad av barnomsorgen är lönsam ur såväl privatekonomisk som samhällsekonomisk synpunkt.

Såsom tidigare nämnts kan en persons produktivitet antas vara lika med arbetsgivarens arbetskraftskostnad för den anställde. Förutom bruttolön består arbetskraftskostnaden av lönebikostnader såsom ATP-avgift och andra arbetsgivaravgifter. Lönebikostnader uppgick år 1974 till 24,1 procent av lönekostnaderna.

Beräkningarna av hemarbetets samhällsekonomiska kostnader bygger på samma statistiska material som den privatekonomiska analysen. Även antagandena om hemarbetets längd och tidsmässiga placering är desamma som i den privatekonomiska. Resultaten därifrån kan således användas för de samhällsekonomiska kostnadsberäkningarna.

Den *samhälleliga produktionsförlusten* utgörs av kostnaderna för den aktiva livsperioden av förvärvsavbrott för hemarbete. Dessa kostnader har uppräknats med lönebikostnaderna på 24,1 procent.

Enligt arbetsgivareföreningens beräkningar baserade på de senaste årens avtalsförhandlingar, har arbetskostnaderna för tjänstemän ökat med ungefär 68 procent under perioden 1974–79. De samhälleliga kostnaderna har med denna procentsats uppräknats till 1979 års nivå.

De *samhälleliga intäkterna* av hemarbetet utgörs av inbesparade barntillsynskostnader. Beräkningarna grundar sig på tillsynskostnader i daghem för barn i åldern 0–6 år av 34 700 kronor per barn och år. För barn i åldern 7–12 år har för fritidshem räknats med en kostnad av 23 800 kronor per barn och år.

De inbesparade barntillsynskostnaderna för samhället har beräknats per barn. För hemarbetsperioder som är två och fem år långa, antas barnen vara 0–6 år gamla. Den årliga intäkten eller besparingen blir då 34 700 kronor.

För hemarbetsperioder på tio år har de inbesparade tillsynskostnaderna antagits utgöra daghemskostnaden av 34 700 kr/år under sex år samt fritidshemskostnad av 23 800 kr/år under fyra år.

Hemarbetets samhälleliga kostnader är uttryckta i kostnaden vid tidpunkten för den yrkesverksamma periodens början. Med hänsyn härtill måste

Tabell 10.2 Samhällelig produktionsminskning av grundskoleutbildade kvinnliga tjänstemäns hemarbete. 1979 års lönenivå

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	129 300	98 600	75 000
5 år	289 800	232 000	173 700
10 år	596 300	481 600	347 800

Tabell 10.3 Samhällelig produktionsminskning av gymnasieutbildade kvinnliga tjänstemäns hemarbete. 1979 års lönenivå

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	203 200	161 500	126 000
5 år	455 800	362 100	282 900
10 år	778 200	633 400	476 500

även de samhälleliga intäkterna omräknas till samma tidpunkt. Samma räntefaktor, nämligen fem procent, har därvid använts.

Den rent ekonomiska följden för samhället av förvärvsavbrott för hemarbete beräknas för både grundskole- och gymnasieutbildade kvinnliga tjänstemän. De till tidpunkten för den yrkesverksamma periodens början omräknade barntillsynskostnaderna kommer att vara något olika för de två utbildningsgrupperna. Anledningen till detta är att grundskoleutbildade antagits börja förvärvsarbete vid 16 år och gymnasieutbildade vid 19. De samhälleliga intäkterna för grundskoleutbildade slås således ut på något fler år än för gymnasieutbildade. Detta medför att intäkterna, i form av inbesparade tillsynskostnader per barn, blir något högre för gymnasieutbildade än för grundskoleutbildade.

De samhällsekonomiska kostnaderna av att grundskole- respektive gymnasieutbildade kvinnor blir hemarbetande för att ta hand om sina barn redovisas i tabell 10.2 och 10.3.

Eftersom det samhälleliga produktionsbortfall som hemarbetet medför är procentuellt i förhållande till hemarbetets privatekonomiska kostnader blir effekterna av hemarbetet detsamma. De samhälleliga kostnaderna är alltså liksom de privatekonomiska högre ju yngre den hemarbetande är, ju längre hon stannar hemma samt ju högre utbildning hon har.

I tabellerna 10.4 och 10.5 redovisas de samhälleliga intäkterna av hemarbete, det vill säga samhällets minskade kostnad per barn om man antar att daghems- eller fritidshemsplats inte behöver tas i anspråk.

För grundskoleutbildad, som vid 27 års ålder gör förvärvsavbrott på två år blir samhällets minskade kostnad för barnomsorg 39 600 kronor per barn. Är samma person hemma i tio år blir den minskade barnomsorgskostnaden för samhället 146 800 kronor per barn. Produktionsminskningen för samma

Tabell 10.4 Samhälleliga inbesparingar av barntillsynskostnader då grundskoleutbildade kvinnor är hemarbetande. Uttryckta per barn, 1979.

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	55 700	39 600	28 100
5 år	129 800	92 200	76 800
10 år	206 500	146 800	115 600

Tabell 10.5 Samhälleliga inbesparingar av barntillsynskostnader då gymnasieutbildade kvinnor är hemarbetande. Uttryckta per barn, 1979.

Hemarbetets längd	20–	27–	34–
2 år	64 500	45 900	32 600
5 år	150 200	106 800	75 900
10 år	230 000	169 900	120 800

person var, som framgår av tabell 10.2, 98 600 kronor vid 2 års frånvaro från arbetslivet och 481 600 vid en bortovaro av tio år. Produktionsminskningen överstiger alltså väsentligt samhällets kostnadsbesparing för att modern stannar hemma och tar hand om barnet i stället för att ta barnomsorgsplats i anspråk.

Om de studerade kvinnliga industritjänstemännen haft endast ett barn under hemarbetsperioden skulle detta alltså medföra negativa samhällsekonomiska konsekvenser av storleksordningen 50–500 000 kr. Skillnaden är beroende på hemarbetets längd och tidsmässiga placering.

Av beräkningarna framgår hur den tidsmässiga värderingen av inkomster och intäkter påverkar hemarbetets konsekvenser. Liksom enskilda individer har samhället som helhet en preferens för att få sina intäkter tidigt i stället för sent. Därför blir de samhälleliga intäkterna högre, ju tidigare i livet hemarbetet sker.

På samma sätt blir kostnaderna högre ju tidigare hemarbetsperioden förläggs. Detta beror dock inte bara på att det omedelbara produktionsbortfallet "svider mer" utan också på hemarbetets långsiktiga konsekvenser på den framtida samhälleliga produktionen.

Beräkningarna grundar sig på att den hemarbetande haft ett barn. Den samhälleliga produktionsminskningen divideras med den samhälleliga inbesparingen av barntillsynskostnader. Man får då fram hur många barn i tillsynsålder varje hemarbetande bör ha för att hemarbetets samhällsekonomiska intäkter skall uppväga kostnaderna.

Med hänsyn till att det genomsnittliga antalet barn för svenska kvinnor i barnafödande ålder ligger på 1.7 är det i de flesta fall inte samhällsekonomiskt lönsamt att kvinnor är hemarbetande.

Grundskoleutbildade kvinnor måste ha mer än två barn under en hemarbetsperiod av två eller fem år. För en frånvaro från arbetslivet av 10 år

Tabell 10.6 Den samhällsekonomiska lönsamhetsgränsen för hemarbete. Uttryckt i antal barn, per hemarbetande grundskoleutbildad kvinnlig tjänsteman, 1979.

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	2.3	2.5	2.7
5 år	2.2	2.5	2.3
10 år	2.9	3.3	3.0

Tabell 10.7 Den samhällsekonomiska lönsamhetsgränsen för hemarbete. Uttryckt i antal barn, per hemarbetande gymnasieutbildad kvinnlig tjänsteman, 1979.

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	3.2	3.5	3.9
5 år	3.0	3.4	3.7
10 år	3.3	3.7	3.9

krävs tre barn eller fler för att samhällets inbesparing av barnomsorgskostnader skall motsvara produktionsminskningen i arbetslivet när kvinnan är hemarbetande. För gymnasieutbildade kvinnor krävs minst tre till fyra barn.

Beräkningsmetoden är dock något förenklad. Eftersom kostnaden för hemarbetet divideras med intäkten per barn, förutsätts att den hemarbetande kvinnans samtliga barn kostar lika mycket i tillsyn.

För hemarbetsavbrott som är längre än två år innebär detta att kvinnan har två eller fler barn som är lika gamla, dvs. tvillingar eller trillingar etc.

Denna förenkling stöder dock endast slutsatsen att hemarbete ur strikt samhällsekonomisk synpunkt inte är lönsamt. Om kvinnorna fött barn med ett eller flera års mellanrum skulle de samhälleliga inbesparingarna, dvs. barntillsynskostnaderna, för de olika perioderna av hemarbete minska.

Som tidigare påpekats tyder hemarbetets samhällsekonomiska olönsamhet på att daghem skulle vara samhällsekonomiskt lönsamma. Att kvinnor blir hemarbetande på grund av att de inte kan få daghemsplatser för sina barn är sålunda en samhällsekonomisk förlust.

Andra synpunkter och även värderingar kan höra hemma i en totalsyn på de samhällsekonomiska följderna av förvärvsavbrott för hemarbete. De ligger dock utanför ramen för den här gjorda analysen.

Även sysselsättningssituationen i samhället har betydelse för den samhällsekonomiska bedömningen av hemarbete. Några skäl att väga in denna faktor har inte förelegat dels därför att samhällets målsättning är full sysselsättning dels därför att kvinnan inte får vara arbetskraftsreserv i förändrade arbetsmarknadslägen.

11 Hemarbetandes trygghet

För den förvärvsarbetande har i försäkringar med mera byggts upp ett system av ekonomiska ersättningar som träder in vid ålderdom, arbetsskada, olycksfall, sjukdom och arbetslöshet. Sjukförsäkringen ger alla medborgare, oavsett arbetsinsats eller inkomst ett visst grundskydd samt ger därutöver förvärvsarbetande vissa förmåner i förhållande till inkomsten, högst upp till 7,5 basbelopp. Arbete i eget hushåll med vårdnad av barn ger dock inte underlag för förmåner utöver grundskyddet. Andra försäkringsformer är avtalsbundna försäkringar som utformats utifrån arbetstagaren i arbete.

Inom de nordiska länderna har inletts ett samarbete rörande de egentliga försörjarproblemen. Detta gäller den del av lagstiftningen som faller utanför äktenskapslagstiftningen. Nordiska Rådet lämnade 1973-02-19 en rekommendation till de nordiska regeringarna med följande innehåll:

”1. att företaga en genomgång av ländernas rättsregler i syfte att avlägsna sådana bestämmelser som leder till olika behandling av män och kvinnor i försörjarhänseende;

2. att eftersträva ett likartat innehåll i försörjarbegreppet och såvitt möjligt ensartad praxis av detta jämte likartad syn på män och kvinnor i försörjarrollen och därvid knyta försörjningsskyldigheten till barnen, och

3. att utforma socialförsäkringssystemen i de nordiska länderna så att den som i sitt hem har vård och tillsyn av små barn, sjukliga åldringar, andra sjuka eller handikappade kommer att omfattas av systemen.”

Dessa problemställningar är givetvis av stort intresse ur den hemarbetande kvinnans synvinkel. De regler som antingen direkt eller indirekt leder till att kvinnor och män behandlas olika som försörjare är nämligen ofta till nackdel för kvinnan, även för den hemarbetande.

I detta avsnitt kommer de olika försäkringsformerna samt vissa avsnitt av framför allt social- och beskattningslagstiftningen att analyseras ur den hemarbetandes situation. Detta gäller den hemarbetande såväl i egenskap av hemarbetande som vid övergång till studier eller förvärvsarbete.

Som bakgrund till nu gällande bestämmelser och de konsekvenser de fått i ett förändrat samhälle ges först en återblick på försörjarsynen, den roll den spelat fram till våra dagar och den inverkan den alltjämt har.

Försörjarsyn, kort historisk återblick

Förmyndarrätt och målsmanskap

Regler om försörjarskyldighet mellan anhöriga har först uppmärksamrats i fattigvårdslagstiftningar och i civilrättslig äktenskapslagstiftning. Genom äktenskapet fick kvinnan ett försörjningsskydd. Det förelåg nämligen en ovillkorlig försörjningsplikt för arbetsför man gentemot hustru enligt 1871 års fattigvårdsförordning. I gengäld hade mannen förmyndarrätt och målsmanskap över hustrun.

Äktenskapet medförde alltså i många fall en socialt och ekonomiskt tämligen säkrad tillvaro för kvinnan. Att uppfattningen om äktenskapet som ett försörjningsalternativ var förhärskande visar de arbetsrättsliga lagstaddagen som kom till på 1800-talet. Endast den ogifta kvinnan fick lov att ta anställning. Kvinnan hölls också länge utanför skråna, handel och hantverk. Den ogifta kvinnan i staden fick försörja sig som piga, fabriksarbeterska, hushållerska, biträde i handel och hantverk, guvernant eller sällskapsdam.

År 1810 beslöt dock riksdagen, att varje vuxen icke gift kvinna fick idka "för kvinnspersoner passande hanteringar". Motiven till denna lag var den ogifta kvinnans försörjningsproblem inom den nya medelklassen. Den gifta kvinnan var dock fortfarande missgynnad och kom att så förbli under hela 1800-talet och en bit in på 1900-talet. Även 1923 års behörighetslag, som jämställer kvinna och man beträffande rätten att inneha statstjänst, gällde endast ogift kvinna. Endast Kungl. Maj:t kunde medge en gift kvinna ordinarie anställning. En statligt anställd kvinna fick frånträda sin befattning, om hon gifte sig. 1939 infördes förbud för staten att avskeda kvinnor på grund av giftermål, havandeskap eller förlossning.

Det var stor skillnad mellan gifta och ogifta kvinnor vad gäller möjligheterna att bli myndig. Den ogifta kvinnan blev myndig vid 21 års ålder, det vill säga vid samma ålder som mannen. Som gift var emellertid kvinnan omyndig ända fram till giftermålsbalkens ikraftträdande år 1921. Detta innebar, att en gift och därmed omyndig kvinna måste ha sin mans, det vill säga förmyndarens, tillstånd då hon sökte anställning. Hon fick dock år 1874 rätt att själv disponera över sin arbetsinkomst och vad som genom gåva och testamente tillfallit henne. Redan år 1845 hade kvinnan fått lika arvsrätt som mannen. Över den ärvda egendomen hade dock mannen förvaltningsrätt fram till år 1921.

Det största hindret för hustruns självständighet bortföll genom avskaffande av mannens ekonomiska målsmanskap över hustrun. I princip äger och förvaltar var och en sin egendom och var och en svarar för sina egna skulder. I motsats till tiden före 1921 ger giftermålsbalken uttryck för en förmögenhetsordning syftande till självständig ekonomisk förvaltning. Samtidigt bibehålles emellertid ekonomisk gemenskap. I normalfallet innebär detta att boets behållning delas lika vid äktenskapets upplösning på grund av äktenskapskillnad eller dödsfall.

Makars försörjarskyldighet

Försörjarsynen framträder allra klarast i reglerna om makars underhållsskyldighet gentemot varandra. Underhållsskyldigheten gentemot andra maken

kan betraktas dels ur offentligrättslig synvinkel och dels ur privaträttslig. I första fallet är det fråga om makarnas ansvarighet gentemot samhället. Här föreligger en plikt att försörja andra maken, så att samhället inte behöver ingripa. I det andra fallet är det fråga om ett ansvar i omedelbart förhållande till den andra maken.

Den offentligrättsliga försörjarplikten mellan makarna reglerades genom en lag från år 1918 om fattigvården. Där hette det:

”Mannen är skyldig att utan fattigvårdssamhällets betungande försörja sin hustru; hustru å sin sida är skyldig att i mån av behov å ena sidan och förmåga å den andra försörja sin man, så att han icke faller fattigvården till last.”

I detta stadgande slås skillnaden fast mellan mannens och hustruns försörjarskyldighet. Mannens försörjarskyldighet var vad man brukar kalla ovillkorlig. Han hade samma skyldighet mot henne som mot sig själv. Hustruns offentligrättsliga försörjarskyldighet var däremot endast villkorlig. Den berodde inte bara på mannens behov utan även på hustruns förmåga. Det betyder att hänsyn skulle tas till att förpliktelsen kunde fullgöras utan att inkräkta på hustruns egen försörjning. Hustrun behövde alltså inte ge mannen något, förrän hennes egen bärning var skyddad.

Detta var en nyhet i 1918 års lag. I fattigvårdsförordningen av år 1871 stadgades inte ens om en villkorlig försörjningsplikt för hustru gentemot make utan endast om arbetsför mans ovillkorliga försörjningsplikt mot hustru. Statistiska undersökningar som utförts av 1915 års fattigvårdslagstiftningskommitté visar, att antalet kvinnor som var direkta understödstagare av fattigvård under åren 1874–1910 var bortåt dubbelt så stort som antalet män. Hur många av dessa kvinnor som var ogifta framgår inte. Detta visade att kvinnorna hade svårare att ordna sin försörjning på ett betryggande sätt än vad männen hade.

I socialvårdskommitténs betänkande rörande förslag till lag om socialhjälp år 1950 ansågs hustrus villkorliga försörjarplikt gentemot mannen böra bli ovillkorlig. Skälet härtill var den ovillkorliga civilrättsliga underhållsskyldighet som förelåg inom och i vissa fall efter äktenskapet.

En bestämmelse om makars ovillkorliga skyldighet att utge ersättning då andra maken har erhållit obligatorisk socialhjälp återfinns nu i lagen om socialhjälp.

Beträffande mannens försörjarskyldighet gällde den allmänt erkända satsen ”ultra posse nemo obligatur”, det vill säga ingen kan tvingas till mer än han kan prestera. Praktiskt visade sig skillnaden mellan mannens och hustruns försörjarskyldighet framför allt däri, att mannens plikt under vissa förutsättningar kunde tas ut inte endast i hans förmögenhet utan även i hans arbetskraft. Han kunde tvingas till att arbeta för hustruns försörjning. Något likande fanns inte beträffande hustrun. Enligt 1918 års lag stadgades det, att om mannen genom lättja eller liknöjdhet ådrager hustrun sådan nöd, att så kallad obligatorisk fattigvård måste lämnas, kunde mannen, efter föreläggande av fattigvårdsstyrelsen, förpliktas inställa sig och efter förmåga fullgöra anvisat arbete.

Den privaträttsliga försörjarplikten består i bidrag från make till make. Före år 1921 fanns inget allmängiltigt stadgande om den privaträttsliga underhållsskyldigheten i svensk lag. Den har ansetts ligga i äktenskapets väsen och var i

vissa lagrum förutsatt redan i 1734 års lag. Som exempel kan nämnas det fall, att mannen övergivit hustrun eller på grund av långvarig sjukdom försummat sin underhållsplikt. Hustrun hade i sådant fall rätt att realisera boets tillgångar.

Orsaken till att den privaträttsliga underhållsskyldigheten inte direkt var uttalad var enligt 1734 års lag, att all egendom stod under mannens förvaltning.

Några rättsliga konflikter ansågs därför inte kunna uppstå. I och med att möjligheten till boskillnad i modern mening infördes mellan makar, uppstod även problemet om den ömsesidiga underhållsskyldigheten. I lagkommitténs förslag till giftermålsbalken år 1815 fanns uttryckligen bestämt om underhållsplikten boskilda makar emellan. Denna bestämmelse inflöt även i 1862 års boskillnadslag och finns uttalad även i 1898 års boskillnadslag.

Den privaträttsliga försörjarskyldigheten kom även till uttryck i 1915 års äktenskapslag. Här är även bestämt om underhållsskyldigheten efter äktenskapsskillnad. Av detta torde kunna slutas, att underhållsskyldigheten varit för handen redan under äktenskapets bestånd.

Huvudregeln om makars underhållsplikt mot varandra finns i giftermålsbalkens § 5. Det var önskan om en ekonomisk jämställdhet mellan makar som låg till grund för tillkomsten av denna paragraf 1921. Båda makarna skulle vara ömsesidigt förpliktade att bidra till familjens underhåll och hustruns arbete i hemmet skulle betraktas som bidrag till underhållet. Det sistnämnda ansågs vara en viktig förutsättning för att den fulla likställdhetens princip skulle kunna genomföras. För övrigt borde makarna leva under lika förhållanden, oberoende av den enes eller andres tillgångar. Detta var en konsekvens av den äktenskapliga gemenskapen.

Den gifta kvinnan som lagstiftaren utformade lagreglerna för år 1921 var den utbildade hemarbetande kvinnan. Av samtliga gifta kvinnor år 1920 var endast 3,9 procent yrkesutövande och därmed i viss mån skyddade mot en eventuell skilsmässas ekonomiska konsekvenser. Flertalet gifta kvinnor var alltså ekonomiskt beroende av sina män. Undantag utgjorde det fåtal som hade egen förvärvsinkomst eller som disponerade över egen förmögenhet genom äktenskapsförord. Detta beroende, i förening med det husbondevälde mannen med laglig rätt utövade i äktenskapet fram till 1921, gjorde att behovet av förändring blev alltmer kännbart. Reformpolitikens mål blev att skapa en äktenskapslag, vars anda skulle "betrygga vardera makens självständighet, deras inbördes likställighet". 1921 års äktenskapslagstiftning hade alltså som mål att främja jämställdheten mellan könen! En seglivad tradition tolkade det som mannens uppgift att tillskjuta pengar och hustruns att vara verksam i hemmet. För att kunna upprätthålla denna eftertraktade jämställdhet måste kvinnan skyddas genom försörjarregler av olika slag.

En förbättring man därigenom ville åstadkomma, sett mot bakgrunden av det dåtida samhällets värderingar, var att den hemmavarande makens arbetsinsats likställdes med den utom hemmet förvärvsarbetandes. Därmed upphöjdes hustrun i teorin till jämbördig familjeförsörjare. Jämsides härmed blev man dock tvungen inrätta regler om efteräktenskapligt underhåll för hustrun. Detta skulle fungera som skyddsnet för henne då äktenskapet upplöstes och hennes faktiska brist på försörjningskapacitet kom i dagen. Skillnaden mellan hemarbete och förvärvsarbete, som man således försökte

överbrygga, har senare i stället ytterligare understrukits genom annan lagstiftning. Då denna som regel bygger på inkomstbortfallsprincipen har följden blivit att hemmafruns arbetsinsats vid sjukdom värderats till några få kronor om dagen, att hennes hemarbete ej berättigar till ATP, arbetslöshets-skydd och andra förmåner som tillkommer yrkesarbetande utom hemmet.

Försörjarsynen i offentligrättslig lagstiftning

Den försörjarsyn som låg till grund för 1921 års giftermålsbalk framträdde även i annan lagstiftning. Det torde med fog kunna göras gällande att 1921 års äktenskapsrättsliga syn på kvinnan som försörjningsobjekt kom att direkt avspeglas i olika offentligrättsliga lagregleringar. En orsak till detta var att skillnaden mellan försörjare och icke-försörjare framstod mycket klart under intryck av den dyrtid som uppstod under och efter första världskriget. Denna skillnad genomsyrade framför allt tjänstemannalagstiftningen, arbetslöshetslagstiftningen och skattelagstiftningen. På de först nämnda områdena ledde detta till att det utbetalades högre lön till den som var försörjare än till den som inte hade försörjaransvar. På skatterättens område fick detta synsätt till följd att försörjare blev beskattade på ett förmånligare sätt än andra skattebetalare.

Frågan om förhållandet mellan kvinnors och mäns lön var på sin tid föremål för en närmare utredning av bland andra 1921 års lärarlönenämnd. Denna utgick från den utredning, som gjorts av 1902 års lönerogleringskommitté i dess betänkande 1911. Lärarlönenämnden anslöt sig beträffande statsanställda lärare till den uppfattning som kommittén givit uttryck åt. Denna uppfattning innebar att männens försörjningsplikt borde betinga lägre avlöning för kvinnliga befattningshavare. Med hänsyn till mannens familjeförsörjningsplikt beräknade nämnden, att kvinnliga statsanställda lärares effektiva lön skulle vara omkring 90 procent av motsvarande manliga lärares.

En annan regel som speglade uppfattningen om kvinnan som biförsörjare var bestämmelsen att kvinnliga befattningshavare inte hade rätt till uppflytning i högsta löneklass inom gällande lönegrad.

Familjeförsörjningsprincipens eller behovsprincipens tillämpning i det statliga lönesystemet visade sig även i regler rörande familjetillägg, barn-tillägg och dyrtidstillägg. Dyrtidstilläggen var större för barnförsörjare. Dessutom utgick särskilda tillägg för barn.

Även i lagstiftningen om arbetslöshetsförsäkring framträdde försörjartanken. Försäkrad som var gift och fullgjorde underhållsskyldighet hade således rätt till maketillägg med två kronor om dagen. En annan bestämmelse som gav uttryck för samma försörjarsyn rörde gifta kvinnor om de förvärsarbetat mindre än femton veckor efter det att de gift sig. För att få understöd måste de skriftligen på heder och samvete försäkra, att de fortfarande var oförhindrade och beredda att utföra förvärsarbete. Detta gällde även försäkrade kvinnor som sökte understöd efter barnsörd innan de förvärsarbetat under minst fem veckor. Båda reglerna ger uttryck för den skepsis man hyste rörande kvinnliga förvärsarbetares verkliga och allvarligt menade förankring i arbetslivet.

Avgränsningen av försörjarbegreppet varierade från lag till lag. Ett gemensamt drag var att en gift man med eller utan barn liksom en ensam försörjare av barn, framför allt om barnet var fött i äktenskapet, alltid ansågs som försörjare. En gift kvinna däremot ansågs aldrig eller endast i undantagsfall som försörjare. Detta synsätt har influerat andra lagar som tillkommit senare såsom den moderna socialförsäkringsrättsliga lagstiftningen från 1950- och 60-talen. Under 1970-talet har dock de formella bestämmelser som uttryckligen bygger på en uppdelning av försörjare å ena sidan och icke-försörjare å den andra till stor del försvunnit. Men det avgörande är inte om lagtexten använder beteckningen försörjare utan det är i stället om grupper av samhällsmedborgare behandlas olika på grund av äktenskaplig ställning, kön eller status som försörjare av barn.

Socialförsäkringarna

Lagen om allmän sjukförsäkring omfattar sjukförsäkring, folkpension och försäkring för allmän tilläggspension samt frivillig sjukpenningförsäkring och frivillig pensionsförsäkring. Alla svenska medborgare samt icke svenska medborgare bosatta i Sverige är försäkrade enligt denna lag.

Den allmänna försäkringen ger dels ett grundskydd, dels ett ekonomiskt skydd därutöver. Ett gemensamt drag för de socialförsäkringsrättsliga reglerna utöver grundskyddet är, att de tjänar som säkerhet för inkomstförlust i olika situationer. Denna inkomstgaranti har i första hand varit tänkt för huvudförsörjaren, det vill säga mannen. Eftersom reglerna är uppbyggda efter principen om kompensation för inkomstbortfall kommer denna trygghetslagstiftning att till stor del inte beröra den hemarbetande kvinnan. Arbete i hemmet utan ersättning som innebär vård av eget/egna barn, andras barn samt av handikappad eller åldring betraktas inte som förvärvsarbete. Landstingsförbundet har 1978 rekommenderat landstingen att anställa anhörig vårdare under 65 år med ersättning, motsvarande lön till hemsamarit. Vid vård av handikappad utgår vårdbidrag motsvarande folkpension plus dubbelt pensionstillskott. Till hemarbetande som utför oavlönat arbete för att ta hand om familjens barn ger den allmänna försäkringen inget skydd utöver grundskyddet. Det är det skydd som utgår till alla oavsett om arbete utförs eller inte.

Iden allmänna försäkringen är förmånerna som regel knutna till individen, dennes civilstånd och förekomsten av barn. Undantag utgör den hemarbetande som i regel är kvinna. För henne är förmåner eller skydd i flera fall knutet till civilståndet gift eller rollen som vårdare av gemensamt eller gemensamma barn under sexton år.

Sjukvårdsförmåner

Enligt sjukförsäkringen utgår sjukvårdsförmånerna lika till alla oavsett om den som söker sjukvård är hemarbetande på heltid eller har inkomst av förvärvsarbete. I avtal mellan arbetsgivar- och personalorganisationerna kan dock finnas särskilda överenskommelser rörande ersättning vid sjukdom till förvärvsarbete utöver vad den allmänna försäkringen ger.

Sjukpenning

Sjukpenningen skall ge skydd för det inkomstbortfall som uppstår vid sjukdom eller olycksfall. Hemmamakeförsäkringen som också är en sjukpenningförsäkring faller dock utanför denna princip. Den bygger inte på inkomstbortfall, den är lika för alla och den utgår oberoende av de ökade kostnader som den hemarbetandes sjukdom medför för familjen. Sjukpenningen inom hemmamakeförsäkringen är liten och har ringa betydelse från trygghetssynpunkt.

Vid sjukdom och olycksfall utgår sjukpenning till alla som är sjukpenningförsäkrade, det vill säga antingen har en årsinkomst på minst 4 500 kronor eller är försäkrade som hemmama.

Hemmama eller hemarbetande är den som

- 1 är under 65 år
- 2 inte har sjukpenninggrundande inkomst på minst 4 500 kronor samt dessutom
- 3 är gift och stadigvarande bor tillsammans med maken eller
- 4 stadigvarande bor tillsammans med barn under sexton år – egna eller makens barn, adoptivbarn eller fosterbarn eller
- 5 stadigvarande bor tillsammans med sin förutvarande make eller med någon, som han eller hon har eller har haft barn med.

Sjukpenning för hemmama/make är sedan den 1 januari 1974 åtta kronor per dag. Därtill kan mot särskild avgift tecknas en tilläggsförsäkring om högst tolv kronor. Summan av den obligatoriska och den frivilliga sjukpenningen kan uppgå till högst 20 kronor per dag. Även förvärvsarbetande med lägre sjukpenning än 20 kronor kan teckna tilläggsförsäkring upp till högst 20 kronor per dag. För rätt att teckna tilläggsförsäkring krävs i regel att man är under 55 år samt har god hälsa.

Den frivilliga sjukförsäkringen utnyttjades år 1977 av 87 000 hemmakvinnor i åldern 16–64 år, det vill säga ungefär en av fyra. 34 procent hade tagit tilläggsförsäkring på högst sex kronor, 27 procent nio kronor och 28 procent hade tagit högsta möjliga nämligen tolv kronor.

72 procent av de frivilliga sjukpenningförsäkringarna hade tecknats av hemarbetande i åldersgruppen 45–64 år mot 27 procent i åldersgruppen 25–44 år.

Den obligatoriska sjukpenningen för hemarbetande utgår för alla dagar utom för insjuknandedagen. När det gäller den frivilliga försäkringen kan hemmama välja 3, 18, 33 eller 93 dagar som karenstid men också försäkring utan karenstid.

De hemarbetande hade valt kort karenstid i den frivilliga sjukpenningförsäkringen. 49 procent av försäkringarna var utan karenstid och 48 procent med en karenstid av tre dagar. De längre karenstiderna har inte varit lockande. Karenstiden tre dagar är vanligare förekommande i åldersgruppen 45–64 år än i åldersgruppen 25–44 år.

Såväl den obligatoriska som den frivilliga delen av hemmamas sjukpenning är skattefri och ej ATP-grundande. Avgiften för grundförsäkringen skall erläggas av samhället. Avgiften för tilläggssjukpenningen för hemarbetande upp till en sammanlagd sjukpenning av högst 20 kronor per dag betalas av den försäkrade.

Av sjukförsäkringsstatistiken framgår att antalet sjukdagar per inskriven sjukpenningförsäkrad är lägre för hemmakvinnor än för övriga kvinnor. Detta tyder på att hemmakvinnor antingen är mindre sjuka eller inte sjukskriver sig i samma utsträckning som förvärvsarbetande. Med hänsyn till att tre fjärdedelar av de hemarbetande endast har en sjukpenning motsvarande grundsjukpenningen, åtta kronor per dag, samt att de har sin arbetsplats i den egna bostaden är det troligt att många inte finner en sjukskrivning meningsfull vid kortare sjukdomsfall. Detta stöds av att antalet sjukpenningdagar per sjukpenningfall är avsevärt högre för hemmakvinnor än för samtliga sjukpenningförsäkrade kvinnor.

Det kan också finnas en tendens hos läkare att inte sjukskriva hemarbetande i samma utsträckning som förvärvsarbetande. Detta kan bero på att behovet av sjukskrivning inte bedöms lika angeläget för den hemarbetande eftersom hon eller han i viss mån själv reglerar sin arbetstid. Dessutom är situationen för förvärvsarbetande och hemarbetande olika när det gäller att under sjukskrivning kunna utföra arbete i hemmet. När den hemarbetande sjukskrivs är det från arbetet i hemmet och hon får då inte utföra annat arbete där än laga mat åt sig själv och minderårigt barn. Någon matlagning för den övriga familjen får hon inte befatta sig med och inte heller med andra sysslor. Den förvärvsarbetande däremot är sjukskriven från sitt förvärvsarbete och får såsom sjukskriven utföra vissa löpande arbeten i hushållet även för familjens övriga medlemmar.

Hemarbetande kvinnor har alltså

- 1 färre sjukpenningfall per år än samtliga sjukpenningförsäkrade kvinnor
- 2 fler sjukpenningdagar per sjukpenningfall än samtliga sjukpenningförsäkrade kvinnor
- 3 färre sjukpenningdagar totalt per sjukpenningförsäkrad än samtliga sjukpenningförsäkrade kvinnor.

Sjukpenning på åtta kronor och frivillig sjukpenning upp till sammanlagt 20 kronor utgår till hemarbetande även om det inte finns barn under sexton år men upphör vid skilsmässa eller makes dödsfall. Detta innebär att hemarbetande uppbär sjukpenning så länge äktenskapet varar och makarna sammanbor stadigvarande.

Vid makes dödsfall utgår dock änkepension och vid skilsmässa kan underhållsbidrag utgå under viss övergångsperiod.

Vid skilsmässa upphör sjukpenningförsäkringen till hemarbetande vid närmaste månadskifte såvida det inte finns hemmavarande barn under sexton år. Vid make/samboendes dödsfall upphör försäkringen först vid fjärde månadskiftet efter dödsfallet. Änka eller skild som inte stadigvarande bor tillsammans med barn under sexton år har alltså såsom ensamstående inte rätt till någon sjukpenning vid sjukdom eller olycksfall. Rätten till sjukpenning för den som själv inte har inkomst av minst 4 500 kronor är således inte knuten till den hemarbetande som enskild individ utan till den hemarbetande i egenskap av vårdare av barn eller utövare av skötsel av familjehushåll även i fall där barn under sexton år saknas.

För inkomsttagaren bestäms sjukpenningen efter den sjukpenninggrundande inkomsten. Detta är den inkomst i pengar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad som försäkrad kan beräknas få under de närmaste tolv

månaderna. Beloppet avser inkomst före skatteavdrag. Sjukpenningens storlek per dag är 90 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten delad med 365.

En del av dem som förvärvsarbetar 1–9 timmar per vecka kommer aldrig upp i en inkomst av 4 500 kronor och får därför aldrig tillgodoräkna sin förvärvsinkomst som sjukpenninggrundande inkomst. Även för inkomsttagare upp till 4 500 kronor gäller alltså samma sjukpenning som för heltids hemarbetande.

Makar som har eget företag och där den ena av makarna betraktas som medhjälpare kan dela inkomsten efter arbetsinsatsens storlek och anmäla var sin del som sjukpenninggrundande inkomst. Förutsättningen är att den medhjälpare gör en insats i företaget av betydelse.

Som sjukpenninggrundande inkomst kan även blandad inkomst vara anmäld. Således kan företagare eller medhjälpare familjemedlem ha anmält inkomst dels från företaget, dels från statlig eller kommunal tjänst. Inom statlig tjänst gäller arbetsgivarinträde. När sådant föreligger utbetalas endast sjuklön från arbetsgivaren. Den sjukförsäkrade får då inte någon ersättning för den inkomst som gäller företaget även om avgift erlagts också för denna del. För att sjukpenning på hela den sjukpenninggrundande inkomsten skall utgå måste arbetsgivaren när arbetsgivarinträde föreligger begära utträde härifrån. I sådant fall utbetalas sjukpenningen till försäkrade från försäkringskassan. Det är viktigt att personer som anmäler blandad inkomst till försäkringskassan informeras om de effekter som kan uppstå vid utbetalandet av sjukpenning. Detta gäller även försäkrade med flera arbetsgivare varav en är statlig.

Sjukpenningförsäkringen finansieras genom avgifter från arbetsgivaren på det totalt utgivna lönebeloppet i pengar eller naturaförmåner i form av kost och bostad. Vid beräkning av arbetsgivarens avgift till sjukförsäkringen skall hänsyn inte tas till arbetstagare, vars lön under året inte uppgått till 500 kronor.

Även om arbetsgivaren för den huvudsakligen hemarbetande gjort inbetalningar till sjukförsäkringen utgår till hemarbetande med inkomst under 4 500 kronor endast av samhället garanterad grundsjukpenning. En och samma inkomsttagare kan dock genom småinkomster från flera arbetsgivare komma upp i sjukpenninggrundande inkomst och på så sätt tillgodoräkna sig en högre sjukpenning grundad på arbetsgivarnas inbetalningar till sjukförsäkringen för inkomster från 500 till 4 500 kronor. Förutsättningen är dock att sjukpenninggrundande inkomst i förväg är anmäld till försäkringskassan.

Under 1977 uppgick kostnader för hemmakeförsäkringen till 41 miljoner kronor.

Olycksfall

För skador i arbetet gäller från 1 juli 1977 lagen om arbetsskadeförsäkringen (LAF). Denna omfattar alla förvärvsarbetande. Den omfattar också medhjälpare vid utförande av arbete i företaget samt egna företagare och personer som utan att vara anställda utför uppdrag åt annan (uppdragstagare). Förutsättningen för att företagare eller uppdragstagare skall vara arbetsska-

deförsäkrad är att denna är bosatt i Sverige och inte har undantagits från ATP. Även den som genomgår utbildning är försäkrad om utbildningen kan anses medföra risk för arbetsskada.

Arbetskadeförsäkringen gäller inte heltids hemarbetande eller hemarbetande med en årlig inkomst under 4 500 kronor. Enligt lagen om yrkesskadeförsäkring som gällde före 1 juli 1977 fanns möjlighet för husmödrar att teckna yrkesskadeförsäkring. Anledningen till att denna försäkringsform upphörde var att endast ett par tusen husmödrar utnyttjade den. Möjlighet finns att lösa olycksfallsförsäkring genom enskilt försäkringsbolag.

Hemarbetande som råkar ut för arbetsskada erhåller sjukvårdsersättning och sjukpenning enligt sjukförsäkringen. Vid nedsatt arbetsförmåga med minst 50 procent kan sjukbidrag eller förtidspension enligt folkpensioneringen utgå.

Arbetskadeförsäkring ger ersättning vid

- sjukdom
- bestående nedsättning av arbetsförmågan
- dödsfall

Ersättning kan också utgå i förebyggande syfte och vid arbetsvård.

För rätten att få ersättning (livränta) från arbetskadeförsäkringen krävs att man erhållit en arbetsskada till följd av olycksfall i arbetet, annan skadlig inverkan i arbetet (arbetssjukdom) och olycksfall på väg till och från arbetet.

Arbetskadeförsäkringen är samordnad med sjukförsäkringen. Under samordningstiden, som är 90 dagar, utgår sjukpenning och sjukersättning som vid vanlig sjukdom. Efter samordningstiden ger arbetskadeförsäkringen full ersättning för sjukvård samt full ersättning för bortfall av arbetsinkomst genom sjukpenning eller egenlivränta. Den senare kompletterar den beräknade årsinkomsten efter sjukskrivningens slut så att den sjukpenninggrundande inkomsten uppgår till samma belopp som före arbetsskadan.

Detta innebär att den som haft en inkomst på 20 000 kronor vid hel arbetsoförmögenhet får en egenlivränta på 20 000 kronor medan den som efter arbetsskadan kan få en arbetsinkomst på 15 000 kronor får 5 000 kronor i egenlivränta. Samma gäller alla med en sjukpenninggrundande inkomst mellan 4 500 kronor och 7,5 gånger basbeloppet i januari. Ersättning från arbetskadeförsäkringen utgår vid nedsättning av arbetsförmågan av minst 1/15.

Vid dödsfall utgår från arbetskadeförsäkringen livränta till efterlevande änka samt till efterlevande barn till och med den månad barnet fyller nitton år. För att änka skall ha rätt till livränta skall hon ha fyllt 36 år vid mannens död eller ha vårdnaden om och bo tillsammans med barn under sexton år. För änka som inte fyllt 50 år och inte heller har barn under sexton år minskas livräntan med 1/15-del för varje år som hon är yngre än 50 år. Livräntan till änka utan barn är 45 procent av mannens sjukpenninggrundande inkomst. I lagen om yrkesskadeförsäkring, som ersattes av LAF 1 juli 1977, fanns livränta till efterlevande make. Den finns inte med i LAF.

För den heltids hemarbetande, som inte tillhör arbetskadeförsäkringen, utgör folkpensioneringens sjukbidrag och förtidspension ett grundskydd vid

arbetskada i hemmet. För den som är arbetsskadeförsäkrad samordnas arbetsskadeförsäkringen med folkpensioneringen om ersättning kan utgå även från den senare. Huvudsakligen hemarbetande med små inkomster har sitt främsta skydd i folkpensionen men kan även ha viss komplettering i arbetsskadeförsäkringen.

Vid hemarbetandes dödsfall på grund av arbetskada utgår ingen livränta till efterlevande make eller barn. Livränta förekommer inte inom folkpensioneringen. Inte heller ersättning för "sveda och värk" eller "lyte och men".

Vid prövning av hemarbetandes möjlighet till förtidspension eller sjukbidrag bedöms i vad mån den hemarbetande kan förvärvsarbета utanför hemmet. Härvid skall hänsyn tas till de möjligheter som finns att få lämpligt arbete. Om en handikappad hemmafru kan utföra en del hushållsarbete skall detta inte hindra henne att få hel förtidspension eller helt sjukbidrag. Däremot kan den som varit hemarbetande hela sitt liv och som uppfyller villkoren för förtidspension gå förlustig denna eller del av denna om hon avböjer ett erbjudet arbete utanför hemmet. Även i denna situation relateras nämligen ersättningen till ett tänkt inkomstbortfall.

Förtidspension och sjukbidrag kan också utgå från ATP. Man måste då dels uppfylla villkoren för rätt till förtidspension eller sjukbidrag från folkpensioneringen, dels ha haft pensionsgrundande inkomst under ett visst antal år. Av det senare villkoret följer att en hemarbetande kan få förtidspension från ATP endast om pensionspoäng tillgodoräknats för minst tre av de närmaste fyra åren före olycksfallet.

Föräldraförsäkringen

I samband med barns födelse utgår föräldrapenning högst 180 dagar sammanlagt till båda föräldrarna och längst till dess barnet är 270 dagar gammalt. Föräldrapenning utgår om föräldern varit inskriven hos allmän försäkringskassa under minst 180 dagar i följd före barnets födelse eller den beräknade tiden härför. Föräldrapenning får dock utgå även om föräldern inte varit inskriven men skulle varit det om kassan känt till förhållanden som förelegat. Hemmamaka/make samt förvärvsarbete med sjukpenning på högst 32 kronor har föräldrapenning av 32 kronor om dagen. För förvärvsarbete som har högre sjukpenning än 32 kronor är föräldrapenningen lika stor som sjukpenningen. För att högre föräldrapenning än 32 kronor skall utgå till fadern måste som regel även modern vara försäkrad för en sjukpenning av lägst 33 kronor. Detta innebär att modern år 1979 måste ha sjukpenninggrundande inkomst överstigande 13 200 kronor för att fadern vid föräldraleighet skulle kunna få föräldrapenning motsvarande sjukpenning.

Utöver de 180 dagarna i samband med barns födelse har föräldrar rätt till *särskild föräldrapenning* under ytterligare 90 dagar med ersättning från försäkringskassan enligt samma regel som ovan. Dessa ytterligare dagar gäller för varje barn som är fött 1978 eller senare. Den särskilda föräldrapenningen kan tas ut från och med barnets födelse och fram till dess barnet fyller åtta år eller till och med barnets första skolår. De 90 dagarna skall delas lika av föräldrarna som då får 45 dagar vardera. Ena föräldern kan dock överlåta hela eller del av sin föräldraleighet till den andra maken. Sådan överlåtelse måste

dock skriftligen anmälas till försäkringskassan.

Föräldrar kan inte för samma tid och för samma barn ta ut både särskild föräldrapenning och föräldrapenning i samband med barns födelse. Detta är däremot möjligt om det gäller olika barn inom familjen.

För ensamstående förälder utgår föräldrapenning i samband med barns födelse och särskild föräldrapenning i samma antal dagar och efter samma regler som för båda föräldrarna tillsammans i tvåföräldersfamiljen.

Reglerna för utbetalning av föräldrapenning i samband med barns födelse är inte neutrala vid en jämförelse av familjer med båda makarna förvärvsarbetande och familjer med ena maken hemarbetande. Således kan två förvärvsarbetande makar avlösa varandra i vården av barnet genom att båda samtidigt tar halv föräldraledighet. Härvid utgår till var och en av föräldrarna för samma dag halv föräldrapenning med sjukpenningbelopp. Skulle båda makarna i familj med en hemarbetande på motsvarande sätt vilja dela på vårdsnaden kan den förvärvsarbetande endast få föräldrapenning efter garantinivån, vilken för halv dag innebär sexton kronor.

För att högre föräldrapenning än garantinivån skall utgå krävs att föräldern varit försäkrad för en sjukpenning av 33 kronor eller mer, minst 270 dagar före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten härför. För att fadern skall kunna få föräldrapenning efter sjukpenningklass krävs som regel också att modern är försäkrad för minst 33 kronor. Trots regeln om 270 dagar för modern kan dock fadern uppbära föräldrapenning enligt sjukpenningklass från den dag modern börjar förvärvsarbete.

Undantag kan också medges när modern till följd av sjukdom eller andra särskilda skäl inte kan anses ha möjlighet att vårda barnet. Vad avses då med "särskilda skäl"? Föreligger "särskilda skäl" om den hemarbetande inte avslutat sin grundutbildning eller sin yrkesutbildning eller efter att ha varit hemarbetande en tid påbörjat en utbildning för att förbereda inträde på arbetsmarknaden?

I ett besvärssärende 1975-04-22 har riksförsäkringsverket beslutat att sådant undantag kan medges i ett fall då en längre ledighet från lärarhögskolan i Jönköping med all säkerhet skulle ha medfört en förlängning av hela utbildningen med en termin. Riksförsäkringsverket fann i detta fall att det skulle framstå som oskäligt att kvinnans utbildning skulle avbrytas i vidare mån än som redan skett och att hon därför, av sådana skäl som avsågs i lagen, inte kunde anses ha möjlighet att vårda barnet. Inget hinder förelåg därför för att föräldrapenning med högre belopp än garantinivån skulle kunna utgå till fadern. Detta utslag ligger nu till grund för försäkringskassornas bedömning av när moderns utbildning skall betraktas som särskilda skäl för att fadern skall kunna uppbära föräldrapenning efter sin egen sjukpenningklass.

För *tillfällig vård av barn* får varje familj, oavsett om det är en eller två föräldrar i familjen, under ett kalenderår föräldrapenning för högst 60 dagar per barn och år från 1 januari 1980. Från och med åttonde dagen krävs läkarintyg för barnets eller ordinarie vårdares sjukdom.

Utöver de 60 dagarna har fäder rätt till tio dagars ledighet i samband med barns födelse.

Föräldrapenning vid tillfällig vård av barn gäller endast förälder som behöver avstå från förvärvsarbete. Föräldrapenning utgår med samma belopp som sjukpenning.

Föräldrapenningen utbetalas genom försäkringskassan utom i de fall den anställda har arbetsgivarinträde. I det senare fallet sköts utbetalningen av arbetsgivaren vid det ordinarie löneutbetalningstillfället. Vid utbetalning gör försäkringskassan som regel skatteavdrag. För hemarbetande med föräldrapenning av 32 kronor om dagen görs dock skatteavdrag endast på särskild begäran.

Vid föräldrapenning vid tillfällig vård av barn gäller inte arbetsgivarinträde.

Föräldrapenningen är ATP-grundande. För hemarbetande har detta ingen betydelse såvida det inte finns annan arbetsinkomst att komplettera med för att komma över gränsen för ATP-poäng och tillgodoräkna ATP-poäng och tillgodoräkna ATP-år.

Föräldrapenningen infördes den 1 januari 1974. Från denna tidpunkt blev det möjligt även för fadern att ta ledigt för vård av sitt barn. År 1977 var cirka 8 000 fäder föräldralediga i samband med barns födelse. Detta var 11 procent av alla som utnyttjade föräldraförsäkringen. I de familjer där föräldrarna är gifta har fäderna i genomsnitt varit föräldralediga i 40 av de 210 dagarna. En femtedel har varit föräldralediga nio dagar och mindre och en femtedel 60 dagar och mer.

Moderns förvärvssituation har visat sig ha stor betydelse för fädernas medverkan i barnomsorgen. Ju mer kvalificerat yrke och ju högre inkomst mödrarna har, desto större andel av fäderna har använt delar av heltidsledigheten. Vidare utnyttjar korttidsutbildade kvinnor med låga inkomster ofta föräldraförsäkringen en förhållandevis lång tid före förlossningen. De får därför ett mindre antal dagar av föräldraledigheten tillsammans med det nyfödda barnet. Fäderna i dessa familjer utnyttjar inte heller föräldraförsäkringen i samma utsträckning som fäderna i yrkes- och inkomstmässigt mer gynnade familjer.

Sjukpenningen för tillfällig vård av barn utnyttjades i samband med barns födelse av 64 procent av fäderna i flerbarnsfamiljer. I en tredjedel av de familjer som använt försäkringen för vård av sjukt barn har fadern tagit ut minst en dag. Inom dessa familjer har fäderna varit hemma över hälften av alla dagar som togs ut för vården av sjukt barn. I de andra två tredjedelarna av familjerna har dock denna ledighet helt tagits ut av modern. Huvudbördan av vården av sjukt barn ligger alltså alltså alltså på modern.

Enligt rapporten "Upplevelser och attityder till pappaledigheten"¹ är moderns inställning av avgörande betydelse. Det starkaste skälet till pappaledighet var att mödrarna ville återgå till eller börja förvärvsarbete. Modern hade krävt eller starkt påverkat mannen att ta pappaledigt.

De pappalediga fäderna ansåg inte att pappaledigheten påverkat deras inställning till karriär, och inte heller att den inneburit någon som helst skillnad för deras framtida yrkesverksamhet. Ledigheten hade dock varit rätt begränsad i tiden och rörde sig i regel om fjorton dagar. Den som varit ledig längre, cirka fem månader, skulle om det blev en nästa gång inte vara pappaledig mer än 120 dagar eftersom längre ledighet inte räknas som semestergrundande. Många av männen upplevde isolering under sin pappaledighet. Isoleringen och svårigheterna under den första månaden av ledigheten har också tagits upp av männen i utredningens gruppsamtal. En viktig iakttagelse i rapporten är att män väljer att ta ledigt i större utsträckning

¹ Examensarbete vid Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet, Maj-Britt Larsson och Puck Tann, oktober 1978

när det finns någon på avdelningen eller i arbetslaget som varit pappaledig. Risken för gliringar och att barn är "kärringgöra", minskar när det finns någon eller några som vågat bryta mot det invanda mönstret.

Folkpensionen

Den som är heltids hemarbetande har ett minimiskydd i folkpensionen. Rätt till folkpension har svensk medborgare som är bosatt i Sverige eller varit mantalsskriven i Sverige från och med det år hon fyller 57 år till och med det år hon fyller 62 år. För invandrare som inte är svenska medborgare gäller särskilda bestämmelser.

Ålderspensionen utgår från och med den månad man fyller 65 år. Pensionen kan tas ut före 65 år, dock tidigast från och med den månad man uppnår 60 år. Detta kallas förtida uttag. Pensionen minskas då med 0,5 procent för varje månad som den tas ut före 65 år. Uttag av pension kan också uppskjutas tills man uppnår 70 år. Detta kallas uppskjutet uttag. Pensionen ökar då med 0,6 procent för varje månad uttaget uppskjuts efter uppnådda 65 år.

Folkpensionens storlek är knuten till basbeloppet. Den uppgår till:

- 95 procent av basbeloppet för ensamstående pensionär eller gift pensionär, vars maka eller make inte fyllt 65 år och inte har ålderspension eller förtidspension
- 77,5 procent av basbeloppet för gift pensionär, vars maka eller make också har ålderspension eller hel förtidspension

Den som inte har intjänat någon ATP-pension eller som endast har en låg sådan, till exempel hemarbetande, kan utöver ålderspension uppbära pensionstillskott. Detta utgår för tiden juli 1979–juli 1980 med 37 procent av basbeloppet vid hel ålderspension.

Pensionstillskottet får tillsammans med eventuell ATP-pension från 1 juli 1979 inte överstiga 45 procent av basbeloppet.

Utöver ålderspensionen kan under vissa förutsättningar även utgå:

- hustrutillägg
- bartillägg
- kommunalt bostadstillägg
- statskommunalt bostadsbidrag till vissa folkpensionärer
- handikappersättning

Hustrutillägg kan utgå till folkpensionärs hustru under förutsättning att hon fyllt 60 år och inte själv har folkpension. Vidare skall makarna ha varit gifta i minst fem år. Vid särskilda skäl kan hustrutillägg utgå även om hustrun inte fyllt 60 år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutillägget kan utgå till alla, alltså även till hustrur som har egen förvärvsinkomst. Hustrutillägget är inkomstprövat. Det utgör före inkomstprövning summan av de sammanlagda årsbeloppen av hel ålderspension och pensionstillskott för två makar minskat med summan av årsbeloppet av hel ålderspension och pensionstillskott för en ensamstående. Hustrutillägget minskas med en tredjedel av det belopp som den pensionsberättigades årsinkomst överstiger 1 500 kronor. Som inkomst räknas i detta fall inte allmänt barnbidrag och folkpension. Som inkomst räknas inte heller

vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen eller utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning. När det gäller makar skall årsinkomsten för var och en av dem beräknas utgöra hälften av deras sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet beräknas utgöra hälften av deras sammanlagda förmögenhet.

Hustrutillägget utgår till hustrun som har att själv uppta denna inkomst i sin deklaration. Är hustrutillägget hustruns enda inkomst blir det inte beskattat. Reglerna för inkomstprövningen av hustrutillägget bygger på tanken att mannen vid pensionering får svårare fullgöra sin försörjarskyldighet mot hustrun. Något motsvarande tillägg för mannen vid hustruns pensionering finns inte, vilket innebär att det inte ansetts att hustrun haft någon motsvarande försörjarskyldighet gentemot mannen. Hennes försörjarskyldighet har av hävd ansetts fullgöras genom verksamhet i hemmet och inte genom tillskott av pengar. Efter ändring i giftermålsbalken formuleras nu dock försörjarbegreppet mellan två makar som en skyldighet att både bidra med verksamhet i hemmet och ekonomisk försörjning.

Vid bedömning av pensionstillskott till änkas ålderspension beaktas inte endast faktiskt utgående änkepension från ATP utan även den änkepension som skulle ha utgått om den avlidne maken inte haft undantagande från ATP. När änkan uppnår pensionsåldern och änkepensionen från folkpensionen ersätts av ålderspension prövas således rätten till pensionstillskott mot de förmåner som skulle ha utgått om undantagande från ATP inte gällt för maken. I detta sammanhang kan erinras om att före den 1 juli 1966 krävdes inte makans samtycke för anmälan om undantagande från ATP.

Inom folkpensioneringen finns efterlevandeskydd i form av änkepension och barnpension. Änkepension från folkpensioneringen tillfaller en kvinna om hon vid makas/samboendes död vårdar och stadigvarande sammanbor med barn under sexton år eller om hon vid mannens död har fyllt 36 år och varit gift med honom minst fem år. Något krav att mannen skall vara eller ha varit förvärvsarbete, såsom krävs för änkepension från ATP, uppställs inte. Det betyder att om en man som varit hemarbetande avlider får förvärvsarbete kvinna änkepension, trots att något inkomstbortfall, för vilket kompensation skall ske, inte föreligger. Ett äktenskap eller ett samboende med en man är i sig tillräckligt för änkepension från folkpensioneringen om ovan nämnda villkor också är uppfyllda.

Allmänna tilläggs pensionen – ATP

För alla med arbetsinkomst finns förutom grundskyddet folkpensionen den allmänna tilläggs pensionen – ATP, som infördes från och med år 1960.

Rätten till ålderspension från ATP är inte beroende av om den försäkrade vid pensionsansökan eller senare är bosatt eller mantalsskriven i Sverige. Både svenskar och utlänningar som är bosatta utomlands kan således få ålderspension från ATP om de har tillräckligt många poängår.

Inkomst av förvärvsarbete i åldern 16–64 år ligger till grund för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten. Till inkomst av förvärvsarbete räknas dels inkomst av anställning, dels inkomst av annat förvärvsarbete. Som inkomst av anställning räknas också sjukpenning, som grundas på en inkomst av anställning på minst 4 500 kronor per år. Som sådan inkomst

räknas också föräldrapenning, vårdbidrag för handikappat barn, dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa, dagpenning åt värnpliktiga under repetitions-tjänstgöring, kontant arbetsmarknadsstöd, utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning i form av dagpenning och stimulansbidrag, timstudie-stöd, inkomstbidrag och vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen samt delpension vid deltidsarbete.

Med inkomst av annat förvärvsarbete avses:

- inkomst av här i landet bedriven rörelse
- inkomst av här i landet belägen jordbruksfastighet, som brukas av den försäkrade
- inkomst i pengar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad för arbete för annans räkning om det inte enligt överenskommelse är att betrakta som inkomst av anställning

Den pensionsgrundande inkomsten är inkomsten av förvärvsarbete minskat med basbeloppet för januari. Som pensionsgrundande inkomst räknas dock högst en inkomst av 6,5 gånger basbeloppet i januari. Pensionsgrundande inkomst är angiven på slutskattesedeln.

Pensionspoängen – ATP-poängen – erhålls genom att dela den pensionsgrundande inkomsten med basbeloppet för januari. För att få full ATP-pension krävs ATP-poäng för 30 år. Vid färre år blir pensionen mindre. Halva antalet år ger halv pension.

För svenska medborgare födda 1914–1923 ger dock 20–29 poängår full pension. För svenska medborgare födda 1896–1913 räcker det med 20 poängår för full pension. På grund av att ATP-systemet infördes först från och med 1960 har dessa åldersgrupper inte möjlighet att komma upp i 30 år vid uppnådd pensionsålder.

Ålderspensionen beräknas på de femton bästa inkomståren, dock inte för tid före 1960. Den utgör 60 procent av den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten och är värdebeständig.

Allmänna tilläggspensioneringen omfattar:

- ålderspension
- förtidspension
- sjukbidrag och
- familjepension

Inom allmänna tilläggspensioneringen utgår ålderspension, förtidspension och sjukbidrag till den pensionsberättigade efter samma grunder för kvinna och man. När det gäller familjepensionen skiljer sig dock förmånerna. Detta är ett uttryck för att man alltjämt så sent som 1959, då beslutet om allmänna tilläggspensioneringen fattades, levde kvar i försörjarbegreppet och betraktade mannen som försörjare av hustrun. Med undantag av medhjälpande i jordbruket var enligt fokräkningen år 1960 omkring 30 procent av de gifta kvinnorna förvärvsarbetande. Trots att nästan var tredje kvinna förvärvsarbetade utanför hemmet ansågs inte kvinnornas ekonomiska bidrag till familjens ekonomi vara av sådan betydelse att efterlevande maken borde skyddas för inkomstbortfallet i samma utsträckning som efterlevande maken.

Förvärvsfrekvensen bland de gifta kvinnorna har kraftigt ökat under de

sista årtiondena. Det råder nu inte längre någon tvekan om att kvinnornas förvärvsinkomster utgör en viktig del av familjens penningförsörjning. Med utgångspunkt härifrån är det från familjeekonomisk synpunkt viktigt att skyddet omfattar även den del av familjens inkomst som den kvinnliga parten står för. Frågan har behandlats av pensionsförsäkringskommittén som i sitt slutbetänkande om familjepensionsfrågor (SOU 1971:19) föreslog införandet av försörjarpension och en utbyggnad av barnpensionen. Utredningens förslag föranledde inte någon proposition till riksdagen. 1970 tillsattes pensionskommittén för att utreda frågan om pensionsåldern. Kommittén fick senare i uppdrag att göra en översyn av efterlevnadspensioneringen. Kommittén räknar med att avge förslag under 1980.

En speciellt otrygg situation har den hemarbetande i och med att hon i sin roll som hemarbetande inte bygger upp ett eget pensionsskydd. Den förvärvsarbetande makens kontantinkomst skall enligt lagen användas för den gemensamma hushållningen och barnens uppfostran samt för tillgodoseende av vardera makens särskilda behov. Andemeningen har härvid varit att även om den ena maken är hemarbetande, så skall båda leva på samma ekonomiska standard.

En del av den förvärvsarbetandes löneförmån är den pension denna bygger upp under sin yrkesverksamma tid. Oavsett om den till tjänsten knutna pensionen hör till allmänna tilläggpensioneringen eller det statliga eller kommunala pensionssystemet eller ITP-systemet inom privata sektorn är det ett pensionsskydd med inbyggt familjepensionsskydd enbart för den förvärvsarbetande. Detta innebär att den hemarbetande har ett pensionsskydd genom makens familjepension endast så länge hon är gift med honom. Rätten till änkepension upphör omedelbart vid skilsmässa. Detta gäller även änkepension från arbetsskadeförsäkringen.

Om en änka gifter om sig förlorar hon änkepensionen efter tidigare make. Upplöses det nya äktenskapet inom fem år återfår hon rätten till den tidigare utgående änkepensionen, eftersom sådan inte kan utgå inom det nya äktenskapet förrän detta varat i fem år.

Bestämmelsen om änkepension utgår från att det är mannen som är den huvudsaklige försörjaren i egenskap av uppbärare av inkomst i pengar. När mannen – penningförsörjaren – faller ifrån har det därför ansetts att maken även fortsättningsvis bör tillförsäkras vissa penningmedel. Vid omgifte upphör emellertid änkepensionen att utgå därför att försörjningen av kvinnan då ansetts övergå till nya maken.

Vid skilsmässa upphör det pensionsskydd som den hemarbetande i äktenskapet haft genom makens pensionsrätt. Hon kan under vissa förhållanden räkna med underhållsbidrag. Detta ersätter dock inte någon del i det pensionsskydd maken byggt upp under de år den hemarbetande avstått från förvärvsarbete för den gemensamma hushållningen och barnens fostran. I en familj där makarna delat upp försörjningen på så sätt att mannen förvärvsarbetar och hustrun är hemarbetande har hustrun således ingen del i den pension mannen genom sitt förvärvsarbete bygger upp. Om makarna skiljer sig och mannen skulle dö efter det att skilsmässan är klar har hon ingen rätt till änkepension även om hon inte gift om sig. Hon har inte heller i egenskap av hemarbetande någon del i det pensionsskydd som mannen genom sitt förvärvsarbete byggt upp. Familjen har i detta fall gjort en arbetsfördelning,

där hustrun genom sitt hemarbete gått miste om möjligheterna att bygga upp en egen pension. Detta leder till att ju längre tid kvinnan är hemarbetande, ju mer ekonomiskt beroende blir hon inom äktenskapet.

Avtalsbundna försäkringar

Tjänstetid för ålderspension tillgodoräknas först från och med 28 års ålder inom ITP men från 20 år inom övriga avtalsbundna pensionssystem. ITP är industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän och arbetsledare.

I tjänstetid medräknas tid då föräldrapenning på grund av havandeskap eller barnsbörd utgår, dock högst sju månader.

Då tjänstetid tillgodoräknas först från och med 28 år; som på ITP-planen, får tillgodoräkningen av havandeskapstiden begränsad betydelse.

För anslutning till pensionsplanerna krävs på statliga och kommunala sidan en tjänstgöring av minst 40 procent av full tjänst. På ITP-planen krävs tjänstgöring av minst sexton timmar per vecka.

De avtalsbundna pensionsförsäkringarna ger i regel skydd inte endast till efterlevande maka utan även till efterlevande make.

Den särskilda tilläggspensionen, STP, ger ett tillägg till folkpensionen och allmänna tilläggspensionen. Den pensionsgrundande tiden räknas från uppnådda 28 år. För att få tillgodoräkna pensionsgrundande tid inom STP krävs för fullt STP-år en arbetstid av minst 832 timmar. 208 timmar ger 0,25 STP-år och mindre än 208 timmar ger ingen tillgodoräkning av STP-år.

Tjänstledighetstiden för havandeskap eller barnsbörd räknas inte in i pensionsgrundande tid.

Tjänstegruppliv, TGL, gäller från inträdet i arbetslivet och till uppnådda 65 år. Försäkringen gäller lika för kvinnor och män.

Full tjänstegruppliv utgår vid en tjänstgöring av minst sexton timmar per vecka, vid 8-15 timmar utgår halv gruppliv dock först efter sex månaders anställning.

Hemmamake omfattas inte av TGL. Om hemmamake avlider utgår ersättning i form av begravningshjälp med minimibelopp på 6 300 kronor samt till varje barn under sjutton år halvt tilläggsbelopp om 12 600 kronor.

Trygghetsförsäkring vid arbetsskada, TFA, gäller liksom arbetsskadeförsäkringen endast den förvärvsarbetande, dvs den som är i arbete. Den omfattar också färdvägen till och från arbetet. Som normal färdväg räknas därvid väg över daghem där barn avlämnas och hämtas vid resa till och från arbetet.

TFA gäller alla som omfattas av kollektivavtal, i vilket arbetsgivaren åtagit sig att teckna TFA. Hemarbetare, varmed förstås anställda som i sin bostad eller i lokal i direkt anslutning till denna utför arbete åt rörelseidkare, omfattas inte av TFA om inte detta särskilt angetts i försäkringsbekräftelse.

Inom lantbruksföretagen gäller försäkringen vid en bruttointäkt av lägst 15 000 kronor samt en nettointäkt av lägst 7 500 kronor. Både maka och make måste uppfylla brutto- och nettointäktskravet var för sig för att vara med i

försäkringen. För att räknas som lantbrukare måste arbete utföras i företaget minst 400 timmar per år. För medhjälpare som arbetar mindre än 400 timmar per år i lantbruket kan separat försäkring tecknas. Som företagare räknas också i företaget verksamt maka eller make under förutsättning att denna fullgör en arbetsinsats om minst 400 timmar per år i företaget. Den medhjälpare har då en fullvärdig försäkring i förhållande till arbetsinsatsen.

Föräldralediga och hemarbetande står helt utanför såväl arbetsskadeförsäkringen som TFA.

Avtalsgruppsjukförsäkring, AGS, är tillämplig från 16 års ålder eller från och med inskrivningen i försäkringskassan. I kvalifikationstid krävs att man under ett kvartal har arbetat minst 208 timmar hos en arbetsgivare.

Den som är deltidsanställd och arbetar mindre än 208 timmar i kalenderkvartalet kan på vissa villkor ha rätt till ersättning vid förtidspension. Arbetskravet är då 208 timmar sammanlagt under två kalenderkvartal efter varandra.

Som arbetad tid räknas också tre timmar per dag vid frånvaro på grund av föräldraledighet, semester, sjukdom, militärtjänst, facklig utbildning med mera; tre timmar per dag räknas för veckans samtliga sju dagar.

Avgångsbidragsförsäkring, AGB, ger skydd vid förlust av anställning vid t ex minskning av arbetsstyrka. Ersättningen utgår till den som varit anställd i företaget minst fem år, fyllt 40 men inte 65 år samt intjänat minst fyra AGB-år under de senaste fem kalenderåren. För helt AGB-år krävs en arbetstid av 832 timmar och för halvt 624–831 timmar. För intjänande av AGB-år räknas som arbetad tid tre timmar för varje dag sjuk- eller föräldrapenning utgår.

Avgångsbidragsersättning, AGE, gäller anställd i åldern 40–65 år. För helt AGE-år krävs en anställning av minst sexton timmar per vecka och för halvt AGE-år 8–15 timmar per vecka.

Legoarbete i hemmet

Lagen om arbetsskada gäller även hemarbetare under förutsättning att det finns ett skrivet anställningsförhållande.

Även de avtalsbundna trygghetslagarna gäller hemarbetare under förutsättning att det finns avtal härom mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna inom branschen och att det företag som lämnar ut legoarbete är anslutet till branschorganisationen.

Skattelagstiftningen

Skattereduktion: Gift skattskyldig vars maka/make inte har inkomst av förvärsarbete är berättigad till en skattereduktion av 1 800 kronor per år. Skattereduktionen infördes 1970 i samband med övergången från sambeskattning till särbeskattning av arbetsinkomster. Syftet med skattereduktionen var att mildra de skillnader i skattetryck som vid införandet av

särbeskattning uppstod mellan familjer med båda eller endast ena maken förvärvsarbetande. Även arbetsmarknads- och socialpolitiska skäl åberopades för införandet av skattereduktionen.

Full skattereduktion erhålles när den hemarbetande maken helt saknar inkomst av förvärvsarbete. När maken börjar förvärvsarbete reduceras skattereduktionen för andra maken med 40 procent av den taxerade inkomsten. Skattereduktionen upphör helt vid en taxerad inkomst av 4 500 kronor. För den familj där maken börjar förvärvsarbete innebär detta rent praktiskt att hennes taxerade inkomst upp till 4 500 kronor endast har ett värde för familjen av 60 procent. Annan inkomsttagare drabbas inte av denna tröskeleffekt.

Beskattning av föräldrapenning

Föräldrapenningen är skattepliktig inkomst. På grund av skattereduktionen av 1 800 kronor kan utbetalning av föräldrapenning till hemarbetande leda till att maken får högre skatt genom att tidigare skattereduktion helt eller delvis upphör. Fördelar sig ersättningsdagarna något så när jämnt över två år blir det ingen skatt för hemarbetande utan inkomst. Är ersättningsdagarna däremot koncentrerade till ett år eller har den hemarbetande en viss inkomst vid sidan av hemarbetet kan den hemarbetande bli påförd slutlig skatt.

Förvärvsavdraget

Makar med barn under sexton år som båda är förvärvsarbetande får i deklARATIONEN göra ett förvärvsavdrag med 25 procent på inkomsten dock högst 2 000 kronor. Avdraget skall göras av den av makarna som haft den lägsta inkomsten. Förvärvsavdraget är oberoende av barnens ålder och oberoende av om barn tillsynen är ordnad genom samhällets försorg eller privat.

Beskattning av B-inkomster och förmögenhet:

När det gäller avkastning av förmögenhet och beskattning av kapital över 200 000 kronor tillämpas sambeskattning. Detta gäller även om ena maken har sin förmögenhet som enskild egendom och den andra på grund av att bröstärvingar finns aldrig kommer att kunna få del av denna.

Två personer som vardera har en förmögenhet av 200 000 kronor har inte någon förmögenhetsskatt så länge de är ensamstående men får om de gifter sig en förmögenhetsskatt på 2 625 kronor enligt 1978 års skatteregler. Två samboende särbeskattas i förmögenhetshänseende men sambeskattas så snart de skaffar sig barn.

Studiehjälp till hemarbetande

Studiemedel

Studiemedel utgår till studier på högskolenivå samt för studier på gymnasial nivå till den som fyller lägst 20 år under det år då läsåret eller kursen börjar. Till gymnasial nivå räknas utbildning vid gymnasieskola och folkhögskola, kommunal och statlig vuxenutbildning med flera utbildningar.

Studiemedel utgår i regel inte till den som fyllt 45 år. Studiemedel består av studiebidrag, återbetalningspliktig lånedel samt barntillägg. För att täcka speciella kostnader kan extra studiemedel utgå. För studerande vid statens skolor för vuxna beviljas resekostnadsersättning för resa till och från skolorten.

Studiemedlen reduceras med två fyrtiofemtedelar av den del av *makes inkomst* under kalenderhalvåret som överstiger 3,5 basbelopp. Vidare reduceras studiemedlen med en fyrtiofemtedel av den del av studerandes förmögenhet som överstiger sex basbelopp. Är den studerande gift och lever tillsammans med maken minskas studiemedlen med en fyrtiofemtedel av den del av makarnas sammanlagda förmögenhet som överstiger nio basbelopp. Storleken av till gift eller samboende utgående studiemedel är alltså beroende av makens inkomst och ekonomiska ställning. Denna makeprövning av studiemedel kan försvåra för hemarbetande att genomföra sitt utbildningsmål. Budgetåret 1977/78 togs första steget till avveckling av makeprövning. Ytterligare ett steg i den riktningen togs två år senare då prövningen mot *makes inkomst* höjdes från 3 till 3,5 basbelopp.

Studiepenning

Studiepenning är ett studiestöd som i huvudsak syftar till att ersätta inkomstbortfall vid ledighet från arbete för studier. Resurserna för detta studiestöd är begränsade varför inte alla som är formellt berättigade kan räkna med att få det. Om vissa formellt berättigade ansökningar måste avslås sker en angelägenhetsprövning. Som sista prövningsgrund användes *makes ekonomi*.

Studiepenning kan utgå i form av

- 1 särskilt vuxenstudiestöd – för studier minst femton dagar på heltid eller minst 30 dagar på deltid (minst halvtid)
- 2 Dagstudiestöd: För högst tio dagar under ett budgetår till den som är berättigad till stödet för enbart studiedagar.
För högst tolv dagar under ett budgetår till den som är berättigad till stödet för såväl studiedagar som resdagar.
- 3 Timstudiestöd: För högst 70 timmar under ett budgetår till den som är berättigad till stödet för enbart studietimmar. För högst 90 timmar under ett budgetår till den som är berättigad till stödet för såväl studietimmar som restimmar.

Vuxenstudiestödet utgår för studier på grundskolenivå och gymnasial nivå, t ex inom kommunal och statlig vuxenutbildning, folkhögskola och i gymnasieskola. Bland högskoleutbildningar är det tills vidare endast yrkes-teknisk högskoleutbildning som berättigar till särskilt vuxenstudiestöd.

För att kunna få vuxenstudiestöd krävs att under minst fyra år ha

- 1 förvärvsarbetat eller haft egen rörelse t ex jordbruk och därvid haft inkomst av sådan storlek att den berättigat till ATP-poäng eller
- 2 skött eget barn som inte fyllt tio år eller
- 3 vårdat någon som varit i behov av särskild omvårdnad eller
- 4 arbetat på jordbruksfastighet som ägs eller brukas av maka/make eller
- 5 arbetat i rörelse som drivits av maka/make.

Man får också tillgodoräkna sig den tid då man på grund av sjukdom eller handikapp inte kunnat arbeta.

Särskilt vuxenstudiestöd utgår med en bidragsdel och en återbetalningspliktig del. Sedan 1 juli 1978 utgår bidragsdelen med lägst 2 145 kronor och högst 2 717 kronor/månad. Det lägsta beloppet får den som inte är medlem i erkänd arbetslöshetskassa. Bidragsdelen utgör 65 procent av det belopp som den studerande skulle fått i utbildningsbidrag om han kunnat få sådant bidrag. Beloppen uppräknas årligen. Bidragsdelen är skattepliktig.

Dagstudiestöd utgår till den som vill genomgå en kort kurs vid folkhögskola. Stödet utgår för högst tio studiedagar under ett budgetår. För den som förlorar arbetsinkomst i samband med resdagar till och från skolan kan stöd utgå för ytterligare två dagar. Stödet består av

- 1 inkomstbidrag – ersättning för förlorad arbetsinkomst
- 2 internatbidrag – ersättning för kostnader för resa, kost och logi.

Inkomstbidraget som är skattepliktigt är 125 kronor per dygn. Internatbidraget är inte skattepliktigt. Det utgår också med 125 kronor per dygn. När det gäller internatbidrag har sökande som bor i glesbygd, arbetar i hemmet eller är handikappad förtur.

Inkomstbidraget utgår enbart till studerande som är arbetstagare. I en rapport från Centrala Studiestödsnämnden till utbildningsdepartementet föreslås att dagstudiestödets inkomstbidragsdel skall kunna utgå även till egna företagare och hemarbetande.

Timstudiestödet är avsett för deltagande i studiecirkel i svenska, engelska, matematik, samhällskunskap, facklig utbildning, hemspråk för invandrare och speciella kurser för handikappade. Anordnas inte sådan studiecirkel på orten kan timstudiestödet utgå för motsvarande utbildning inom den kommunala vuxenutbildningen.

Timstudiestödet är 25 kronor för varje timme med inkomstbortfall. Beloppet är skattepliktigt.

Stödet utgår för högst 70 studietimmar under ett budgetår. Vid förlorad arbetsinkomst i samband med resa till och/eller från kurslokalen kan stöd utgå för ytterligare 20 timmar, det vill säga för sammanlagt högst 90 timmar. Ersättning för restid kan utgå för högst två timmar för varje studietillfälle.

Timstudiestödet utgår endast till studerande som är arbetstagare. Förslag föreligger att timstudiestöd även skall kunna utgå till egna företagare och hemarbetande.

Särskilt vuxenstudiestöd beviljades för studier höstterminen 1976 och i vissa fall även vårterminen 1977 till 6 955 kvinnor och 2 466 män. Bidrag hade därmed beviljats till 50 procent av de sökande kvinnorna och 42 procent av männen.

Drygt 50 procent av de kvinnor som beviljats särskilt vuxenstudiestöd var i åldern 30–39 år. Åtta procent av vuxenstudiestödet till kvinnor har gått till åldersgruppen 45–49 år och knappt fyra procent till kvinnor som är 50 år och över. Med hänsyn till det stora antalet utanför arbetskraften i åldern 50 år och däröver är det särskilda vuxenstudiestödet för denna grupp av ytterst ringa betydelse.

55 procent av de kvinnor som erhållit särskilt vuxenstudiestöd har tidigare endast haft högst åttaårig folkskola. 30 procent har haft en inkomst på 0–375 kronor per månad. De torde huvudsakligen tillhöra gruppen heltids hemarbetande.

Av enskilda sökande beviljades läsåret 1976/77 1 218 kvinnor och 1 149 män tim- och dagstudiestöd. 80 procent av ansökningarna beviljades. Avslagen var huvudsakligen av formell grund. Timstudiestöd kan till exempel ha sökts för ej prioriterade studiecirklar eller för kurs vid kommunal vuxenutbildning när motsvarande ämne funnits som studiecirkel på orten. En del sökande hade inte inkomstbortfall på grund av studierna.

Knappt 40 procent av tim- och dagstudiestödet till kvinnor gick till åldersgruppen 50 år och över, och lika stor del till kvinnor med högst åttaårig folkskola. 30 procent av kvinnorna med tim- och dagstudiestöd tillhörde inkomstgruppen 0–375 kronor per månad.

Det kollektivt sökta tim- och dagstudiestödet har tilldelats cirka 37 600 personer varav 31 procent kvinnor. Endast i 1,7 procent av fallen har stöd utgått till personer i inkomstklassen 0–375 kronor per månad.

Timersättning för grundutbildning för vuxna

Kommunal utbildning anordnas för vuxna som inte kan läsa, skriva, räkna eller har mycket dåliga kunskaper. Den som deltar i sådan undervisning kan få ersättning med

- 1 32 kronor per timme vid förlorad arbetsinkomst eller motsvarande
- 2 12 kronor per timme om inte förlorad arbetsinkomst föreligger och deltagare är över 20 år.

Ersättning utgår för högst 28 timmar per vecka och totalt högst 2 220 timmar. Ersättningen är skattepliktig.

Utbildningsbidrag

Utbildningsbidrag utgår till den som beviljats arbetsmarknadsutbildning. För att få arbetsmarknadsutbildning krävs att den sökande skall

- vara arbetslös, löpa risk att bli arbetslös eller vara svårplacerad på arbetsmarknaden
- ha fyllt 20 år (vissa undantag)
- vara inskriven som arbetssökande på arbetsförmedlingen
- erhålla en utbildning som enligt arbetsförmedlingens bedömning kan underlätta en stadigvarande anställning

Utbildningsbidraget består av

- 1 dagpenning som utgår med 155 kronor till den som fyllt 20 år och inte är medlem i erkänd arbetslöshetskassa eller är medlem men inte uppfyller villkoren för arbetslöshetsersättning. Till den som har rätt till ersättning från erkänd arbetslöshetskassa eller som är utförsäkrad utgår dagpenning med 155–195 kronor.

Även till den som inte fyllt 20 år kan dagpenning med 155 kronor utgå då

hon/han har vårdnaden om eller fullgör underhållsskyldighet mot eget barn.

Till den som inte omfattas av ovanstående utgår dagpenning med 75 kronor.

- 2 stimulansbidrag, som utgår med 10 kronor per dag.

De angivna beloppen gäller vid heltidsstudier, det vill säga minst sex studietimmar per dag. Vid deltidstudier utgår för varje studietimme dagpenning och stimulansbidrag med en sjättedel av vad som utgår vid heltidsstudier. Nedsättande av ersättning sker om sjukpenning, pension eller livränta utgår. Dagpenning och stimulansbidrag är skattepliktiga.

- 3 Särskilt bidrag kan utgå i form av traktamenten, resekostnadsersättningar, kursavgifter och ersättning för läromedel.

För föräldrar som inte kan få arbetsmarknadsutbildning på hemorten kan arbetsförmedlingen i vissa fall bekosta barntillsyn och ordna bostad på utbildningsorten.

Under andra halvåret 1977 började 37 234 kvinnor och 58 659 män arbetsmarknadsutbildning. 74 procent av kvinnorna var i åldern 20–44 år. Knappt fyra procent av dem som fick arbetsmarknadsutbildning var 55 år och äldre och knappt femton procent 45 år och äldre. Av den stora grupp kvinnor utanför arbetskraften i åldern 45–64 år som uppgivit arbete i eget hushåll som huvudsaklig verksamhet – enligt AKU ca 270 000 år 1977 – är det endast två procent eller 5 400 som hösten 1977 påbörjade arbetsmarknadsutbildning. Anledningen härtill är att den äldre arbetskraften ofta placeras ut direkt i arbete. Äldre kvinnor blir lokalvårdare, hemsamariter eller vårdbiträden på ålderdomshem. Arbeten som i regel erhålls utan någon utbildning.

Äldre kvinnor som inte varit ute i arbetslivet har i många fall en svag grundutbildning. Däremot har de praktisk erfarenhet från hemarbete som gör dem lämpade för ovannämnda yrken. Den avkortade sjukvårdsbiträdeskursen om tio veckor med huvudsakligen teoretisk inriktning och som är avsedd för dessa praktiskt kunniga personer har emellertid visat sig svår att få elever till.

Enkäten bekräftar också att benägenheten att vilja utbilda sig för att få förvärvsarbete minskar med stigande ålder. De äldre som kan tänka sig utbildning är framförallt inriktade på kortare sådan, högst en månad.

Kontant stöd vid arbetslöshet

Förvärvsarbetande som är medlem i erkänd arbetslöshetskassa är försäkrad enligt lagen om arbetslöshetsförsäkring. För att ersättning skall utgå skall den försäkrade ha varit medlem i arbetslöshetskassan minst tolv månader. Dessutom skall man ha utfört arbete under minst tio dagar och minst 65–80 timmar per månad under fem månader av den senaste tolv-månadersperioden.

Hemarbetande, det vill säga den som inte är etablerad på arbetsmarknaden, är inte försäkrad enligt lagen om arbetslöshetsförsäkring. För hemarbetande som inte vill ha förvärvsarbete är någon arbetslöshetsförsäkring inte aktuell,

eftersom den hemarbetande varken önskar eller söker förvärvsarbete och därför inte heller kan betraktas som arbetslös från arbetsmarknadssynpunkt. Latent arbetsökande är de som vill ha förvärvsarbete men inte söker därför att det inte finns arbete på orten, eller därför att de inte vill ha de arbeten som finns. De är inte beredda att ta arbete på annan ort och vill inte ta för kvinnor icke traditionella arbeten. De är i många fall inte heller motiverade att underlätta övergången till förvärvsarbete genom utbildnings- eller arbetsmarknadsåtgärder. I en känsla av osäkerhet söker de ibland skydd genom att inte vilja ha arbete "just nu". Dessa latent arbetsökande är egentligen att betrakta som arbetslösa men då de inte anmält sig till arbetsförmedlingen som arbetsökande inräknas de inte i redovisningen över arbetslösa och inte i den totala arbetskraften. Någon form av arbetslöshetsförsäkring eller arbetsmarknadsstöd finns inte för denna grupp.

Hemarbetande som är aktivt arbetsökande har däremot möjlighet att få kontant arbetsmarknadsstöd - KAS. Grundvillkor för arbetsmarknadsstöd är att hemarbetande:

- 1 kan och vill förvärvsarbete
- 2 söker arbete genom arbetsförmedlingen
- 3 inte kan erhålla lämpligt arbete
- 4 är fyllda 16 men inte 65 år
- 5 inte uppfyller villkoren för ersättning från arbetslöshetskassa.

Förutom grundvillkor gäller också arbetsvillkor *eller* utbildningsvillkor.

Enligt *arbetsvillkoret* krävs att man under tolv månader före anmälan skall ha arbetat i minst fem månader. För varje sådan månad skall arbete ha utförts i minst tio dagar och omfattat minst 70 timmar. Med arbetad tid jämföras tid för arbetsmarknadsutbildning och tid då föräldrapenning utgått, dock sammanlagt högst två månader. I vissa fall kan även tid för vård av åldring eller handikappad i enskilt hem få tillgodoräknas om den utgjort hinder för förvärvsarbete. Perioden tolv månader kan också förlängas om det varit omöjligt att förvärvsarbete till exempel på grund av sjukdom eller vård av barn under två år.

Enligt *utbildningsvillkoret* krävs att man efter avslutad utbildning har sökt arbete genom arbetsförmedlingen under minst tre månader. Detta gäller för

- 1 ungdomsutbildning (som regel gymnasieskola eller jämförbar yrkesinriktad utbildning)
- 2 yrkesinriktad vuxenutbildning på heltid under minst ett år och som berättigat till statligt studiestöd
- 3 arbetsmarknadsutbildning som pågår minst tre månader.

Den som heltidsarbetat minst fem månader får hoppa över studietiden och i stället bedömas efter arbetsvillkoret.

Stödbeloppet höjdes 1 juli 1979 från 65 till 75 kronor per dag. Arbetsmarknadsstödet utgår med 1-5 stödbelopp per vecka beroende på hur många timmar i veckan arbetslösheten omfattar. Stödet utgår för sammanlagt högst 150 dagar för den som är under 55 år. För den som fyllt 55 år men inte 60 år är

längsta ersättningstiden 300 dagar. För den som fyllt 60 år – i vissa fall 55 år – gäller obegränsad ersättningstid fram till tidpunkten för hel ålderspension, hel förtidspension eller helt sjukbidrag.

Stödbeloppet nedsätts för den som uppbär

- 1 änke- eller änklingspension
- 2 tjänstepension från arbetsgivare eller pensionsinrättning
- 3 delpension
- 4 1/2 ålderspension
- 5 2/3 eller 1/2 förtidspension (sjukbidrag)
- 6 livränta.

Stödet minskas med ett belopp som motsvarar pensionens eller livräntans storlek.

Vid förmögenhet nedsätts stödet med ett belopp som för varje månad motsvarar en procent av stödtagarens och makas/makes/samboendes behållna förmögenhet över 150 000 kronor. Med make likställs annan samboende med vilken man varit gift eller har eller har haft barn.

Kontant arbetsmarknadsstöd utgick år 1978 till 59 000 kvinnor och 43 000 män. Totala antalet ersättningsdagar utgjorde 4 758 000 och kostnaden uppgick till drygt 255 miljoner kronor.

Arbetsmarknadsstödet till kvinnorna fördelade sig på åldersgrupperna på följande sätt:

År	Procent
16–19	21
20–24	44
25–34	30
35–44	
45–54	
55–59	2
60–	3

Karakteristiskt är att det kontanta arbetsmarknadsstödet endast i ringa utsträckning utgått till kvinnor i åldern 55 år och över. Av kvinnor som "önskar och kan ta" förvärvsarbete är det i denna grupp endast 40 procent som erhållit kontant arbetsmarknadsstöd mot 74 procent i åldersgruppen 25–54 år. Därtill kommer att i åldersgruppen 55–64 år finns 205 400 kvinnor, men betydligt fler än som uttalat önskemål kan förväntas vilja ha arbete.

För att kontant ersättning skall utgå till den arbetslösa gäller ytterligare vissa villkor. Dessa är emellertid gemensamma för de båda formerna för arbetslöshetsersättning nämligen ersättning från erkänd arbetslöshetskassa till redan etablerade på arbetsmarknaden och kontant arbetsmarknadsstöd till icke etablerade på arbetsmarknaden.

För att ersättning skall utgå krävs således att den arbetslösa söker arbete på arbetsförmedlingen av en omfattning av minst tre timmar per dag och minst sju-tio timmar per vecka. Den som söker arbete skall också vara oförhindrad att ta arbete.

Villkoret "oförhindrad att ta arbete" innebär som allmän regel, att den sökande skall kunna ta arbete varje dag som hon söker ersättning för. Hon

skall då vara beredd att arbeta minst tre timmar per arbetsdag eller sammanlagt sju ton timmar i veckan.

För en kvinna eller man med små barn som inte kan ordna barnomsorgen är detta ett krav, som i vissa situationer kan slå negativt. Hon eller han är ju inte oförhindrad att acceptera ett erbjudet arbete och uppfyller alltså inte villkoren för att få arbetslöshetsersättning. I och med att ersättningen uteblir, blir det svårare att betala barnpassning och det blir på det viset ännu svårare att uppfylla villkoret.

Bakgrunden till begreppet "lämpligt arbete" är att arbetslöshetsförsäringen till sin natur inte är en yrkesförsäkring. Vill en kvinna eller man inte ta ett erbjudet arbete utanför det egna yrket, riskerar hon eller han att inte få ersättning. En medlem har emellertid ett visst skydd mot sådan avstängning, eftersom lagtext och stadgar säger att ett arbete skall anses lämpligt endast under förutsättning att skälig hänsyn tagits till medlemmens yrkesvana, förutsättningar för arbetet och andra personliga förhållanden, att lönen är skälig, att arbetsmiljön uppfyller föreskrifter härom och att det inte råder arbetskonflikt på arbetsplatsen.

Flera av dessa villkor bygger på skälighetsbedömningar, som kan ge utrymme för varierande praxis. I bistra tider kan det leda till en negativ tolkning av begreppet "skälig lön". Vidare kan framhållas, att "skälig lön" sätts i relation till vad som betraktas som skälig ersättning för en viss kategori arbeten, till exempel för lokalvårdare och inte i relation till eventuell tidigare lön eller till ett slags "normallön". Det betyder att en kvinna löper stor risk att erbjudas endast lågavlönade arbeten.

En kvinna som flyttar med sin man till annan ort, där denne fått anställning, och därvid säger upp sin tjänst utan att ha arbete på den nya bostadsorten riskerar att bli avstängd på grund av att hon anses ha slutat frivilligt utan giltig anledning. Om hemmet flyttas till ny ort när mannen fått arbete där och den orten ligger utom dagpendlingsavstånd från den tidigare orten, har hon rätt att sluta arbetet utan att bli avstängd från arbetslöshetsersättning i fyra veckor. Arbetstid plus restid får om man har barn inte överstiga tolv timmar; utan barn accepteras något längre tid. Dessa bestämmelser gäller naturligtvis även i den mån en man flyttar med sin kvinna.

De tolv månader, inom vilka man skall ha uppfyllt arbetsvillkoret, får förlängas med den tid då man inte kunnat arbeta på grund av sjukdom, vuxenutbildning eller vård av eget barn under två år. Denna regel är givetvis till fördel även för mannen.

En månad får som regel räknas som "arbetad", om kvinnan eller mannen har arbetat sammanlagt tio hela arbetsdagar, vilket betyder att deltidarbetande i en hel del fall inte kommer att uppfylla arbetsvillkoret och därför inte har någon möjlighet att få kassaersättning. Som arbetad räknas också den tid, då man genomgått arbetsmarknadsutbildning och haft statligt utbildningsbidrag, då man fått föräldrapenning, dock tillsammans högst två månader, eller då man haft semester.

I betänkandet av 1974 års utredning om en allmän arbetslöshetsförsäkring (SOU 1978:45), *Allmän arbetslöshetsförsäkring*, föreslås, att förvärsarbete omfattande minst femton timmar per vecka, inkomstbortfall orsakat av arbetslösheten samt ofrivillig arbetslöshet bör vara kvalifikationskrav. Därutöver bör i första hand arbetslöshet efter studier på heltid vara ersättnings-

grundande.

Dessutom krävs att den försäkrade är arbetsför och i övrigt oförhindrad att åta sig förvärvsarbete. Utredningen har diskuterat barntillsyn som hinder för arbete och ersättning och den föreslår, att en bestämmelse införs i lagen (1976:381) om barnomsorg som ger den ofrivilligt arbetslöse förälder som under arbetslösheten mist sin barnomsorgsplats rätten att få första plats som blir ledig efter det att föräldern fått ett erbjudande om arbete. Den allmänna regeln bör som hittills vara att barntillsynen skall vara ordnad för arbete på normal dagtid. Kravet på att barntillsynen skall vara tillfredsställande förberedd i försäkringens mening, innebär enligt utredningen, att den försäkrade har träffat en överenskommelse antingen med privat dagbarnvårdare eller med den kommunala barnomsorgen att barnet tas om hand när ett arbete erbjuds. En viss varseltid kan medges men denna får emellertid inte bli så lång att grundvillkoren urholkas och den sökandes möjligheter att erhålla ett nytt arbete i praktiken blir obefintliga. Som huvudregel bör varseltiden ej vara längre än två veckor.

Utredningen uttalar vidare att rätten till ersättning alljämt bör ha sin grund i en genom förvärvsarbete dokumenterad anknytning till arbetsmarknaden och att ersättningen bör stå i relation till omfattningen av det förlorade arbetet. Arbetsvillkoret är uppfyllt om den försäkrade under de senaste tolv månaderna arbetat det antal timmar som motsvarar femton veckor med för honom normal arbetstid (minst femton timmar per vecka), vilket innebär en förbättring för de deltidsarbetande.

I fråga om så kallad överhoppningsbar tid, det vill säga sådan tid som förlänger ramtiden, föreslår utredningen att bland annat vård av eget barn intill det barnet fyller tre år samt därefter tid då föräldrapenning utgår skall inräknas i sådan tid. Detta skall även gälla tid för deltagande i vuxenutbildning.

Andra försäkringar

Gruppliv

Den vanligaste gruppförsäkringen är grupplivförsäkringen, som också kan omfatta sjukförsäkring och olycksfallsförsäkring. Det är numera mycket vanligt att företag och organisationer erbjuder sina anställda och medlemmar möjlighet att teckna gruppförsäkring. Denna erbjuder som regel förmånligare villkor än man kan räkna med vid enskild försäkring. För att en arbetsplats skall kunna erbjuda gruppförsäkring krävs att minst 75 procent av de anställda deltar. Gruppförsäkrad kan som regel medförsäkra maka/make. Samboende kan medförsäkras under förutsättning att de har eller haft gemensamt barn. För att maka/make skall kunna medförsäkras gäller att minst 40 procent av gruppförsäkrade män respektive kvinnor anmäler sina respektive parter till medförsäkring. Då männen till de försäkrade kvinnorna i regel har sitt försäkringsskydd ordnat blir det svårt för gruppen kvinnor att komma upp till 40 procent medförsäkrade män. Detta har fått till resultat att kvinnor i många fall inte fått möjlighet att medförsäkra sina män i gruppförsäkringen. Med hänsyn härtill har vissa försäkringsbolag sänkt kravet på gruppens storlek för medförsäkrad man till tio procent. När procentsatsen för

gruppen medförsäkrade män sjunker under 40 har dock krav på hälsoförsäkringen införts.

Reglerna i gruppförsäkringarna har från början varit utformade med utgångspunkt från att det är hustrurna som är hemarbetande medan männen till de förvärvsarbetande kvinnorna finns ute i förvärvslivet där de själva ordnat sitt försäkringsskydd. Att det funnits män som varit intresserade av medförsäkring genom hustrun har inte beaktats förrän under 1977 då en sänkning av procentsatsen medförsäkrade män medgavs.

Den medförsäkrade har ingen egen identifikation i gruppförsäkringen och kan endast identifieras genom försäkringstagaren. Vid skilsmässa eller vid försäkringstagarens dödsfall upphör försäkringen för den medförsäkrade vid utgången av närmast följande kvartalsskifte. Härvid erbjuds den medförsäkrade av försäkringsbolaget att ta över försäkringen mot individuell premie men utan krav på hälsodeklaration.

Gruppolycksfallsförsäkring för fritid. Denna kompletterar TFA (trygghetsförsäkring vid arbetsskada) under fritiden. Hemarbetande kan vara medförsäkrad på denna gruppförsäkring för en ringa kostnad. För henne omfattar då försäkringen både arbetsdagen som hemarbetande och fritiden.

Skadeståndslivränta

Fastställandet av skadeståndslivränta sker utifrån invaliditetsgraden och den ekonomiska förändring som blir en följd härav. Skadeståndslivräntan skall täcka det inkomstbortfall som uppstår för den anställda eller egna företagaren. För den medhjälpare familjemedlemmen som deklarerar för egen inkomst skall skadeståndslivräntan på samma sätt som för den anställda täcka inkomstbortfall på grund av invaliditet. Detta gäller även för medhjälpare som inte deklarerar för egen inkomst men som kan styrka att ett visst antal timmar fullgjorts i det egna företaget. Vid uppskattningen av inkomstbortfallet utgår man då från den timersättning som gäller för arbetet i fråga.

Förvärvsarbetande med tjänstledighet från arbetet utöver den vanliga föräldraledigheten bedöms vid fastställande av skadeståndslivränta utifrån vad vederbörande skulle få i inkomst vid återgång till arbetet. Tidigare förvärvsarbetande, som slutat anställningen med avsikt att vara hemarbetande under småbarnstiden, bedöms utifrån den avsikt vederbörande haft att återgå till arbetet och den lön som då skulle bli aktuell.

När det gäller den hemarbetande skall de extra kostnader som uppstår i hushållet och med barnomsorgen på grund av invaliditetsgraden täckas genom skadeståndslivräntan. Även värdet av husmodersinsatsen skall täckas. Härvid kan dock svårigheter uppstå vid fastställandet av livräntan, dels beroende på att värdet av den hemarbetandes insatser är olika i skilda familjestadier, dels beroende på att den som är hemarbetande med småbarn inte alltid har några mer preciserade avsikter när det gäller förvärvsarbete senare. För den som är ung och har utbildning torde dock ingen ifrågasätta en framtida återgång till förvärvsarbete.

Resultat av försörjarsyn

Lagregler och bestämmelser speglar i många avseenden direkt eller indirekt en försörjarsyn på kvinnan som inte är förenlig med vår tids syn på jämställdhet mellan kvinnor och män. Ett ingånget äktenskap är många gånger en förutsättning för att ett flertal olika regler av socialrättslig, socialförsäkringsrättslig och skatterättslig natur skall träda i kraft. Detta är fallet med hemmakeförsäkring, hustrutillägg till folkpension, storleken av folkpension till två makar, änkepension från folkpension och ATP, regler om sambeskattning av B-inkomster och förmögenhet, regler om studiemedel samt regler om olika avdrag.

Hemmakeförsäkringen bygger på förutsättningen "gift med". Härvid utgår man från att den hemarbetande inte har egen inkomst utan får sin försörjning från den andre maken. Sjukpenningen till hemarbetande bygger inte som annan sjukpenningensättning på inkomstbortfallsprincipen. Den grundar sig närmast på en teori om ökade levnadsomkostnader när den hemarbetande inte kan fullgöra hushållsarbetet. Även om reglerna för hemmakeförsäkringen gäller lika för kvinnor och män är det som regel kvinnor som uppstår ersättningen.

När mannens inkomst reduceras vid uppnådd pensionsålder eller upphör vid dödsfall inträder kompensationsregler till kvinnan för att förstärka eller ersätta mannens minskade försörjningsförmåga. Hon kompenseras därvid genom hustrutillägg till folkpension och änkepension. Några motsvarande förmåner utgår inte till mannen, som förutsätts ha ordnat sin försörjning genom arbetslivet och därmed ansetts tryggad även om kvinnan skulle falla ifrån.

Även vissa kvarvarande regler av sambeskattningstyp är uttryck för att man betraktar makars ekonomi mot bakgrunden av en traditionell försörjarsyn. Denna ligger till grund för rätten till olika avdrag. Tydligt framkommer försörjarsynen i regeln om att gift skattskyldig, vars make saknar taxerad inkomst, åtnjuter skattereduktion med 1 800 kronor. Gift skattskyldig, vars make har statligt taxerad inkomst som understiger 4 500 kronor, åtnjuter skattereduktion med lägre belopp. Det betyder att en man med en hemarbetande eller förvärvsarbetande hustru med inkomst under grundavdraget har rätt till skattereduktion för den försörjningsbörda han har gentemot henne. Dessa regler motiverades ursprungligen av att övergången från sambeskattning till särbeskattning inte skulle drabba familjer med endast en försörjare för hårt.

Motsvarande skattereduktion av 1 800 kronor har även ensamstående med barn. Avdraget är emellertid här motiverat utifrån försörjaransvaret för barn och har ingenting att göra med försörjarsituationen mellan vuxna.

I flertalet av de nu nämnda reglerna har man vidgat förutsättningen "gift med" till att omfatta även "jämställda". Härmed avses samboende som tidigare har varit gifta med varandra eller har eller har haft barn med varandra. Denna utvidgning gäller dock inte änkepension från ATP. Sådan utgår endast om makarna var gifta med varandra vid dödsfallet och då under särskilda förutsättningar.

Reglerna om studiemedel, hemmakeförsäkring och skatter är formellt könsneutrala. Genom att använda ordet make åsyftas såväl kvinna som man.

Men eftersom verkligheten ser ut som den gör, blir det i de flesta fall kvinnorna och särskilt de hemarbetande som kommer att uppfattas som försörjda. Hustrutillägg till folkpension och änkepensioner är däremot även formellt relaterade till kvinnan som försörjd.

Eftersom här behandlade regler anknyter till förutsättningen "gift med" kommer den familjerättsliga försörjarsynen även att prägla den social- och skatterättsliga lagstiftningen. Konsekvensen härav blir att

- 1 gifta och jämställda behandlas mindre förmånligt än ensamstående och andra samboende, till exempel det sammanlagda beloppet för två makar med ålderspension är lägre än det sammanlagda beloppet för två ensamstående;
- 2 den äktenskapliga försörjarsynen konserveras. Detta innebär att mannen betraktas som huvudförsörjare och kvinnan som biförsörjare. Detta gäller både när kvinnan är förvärvsarbetande på hel- eller deltid och när hon är hemarbetande. Änkepension och hustrutillägg till folkpension är uttryck för detta betraktelsesätt;
- 3 vissa regler av skyddscharaktär finns för hemarbetande. För hemarbetande med vårdnadsuppgifter kan dessa framstå som otillräckliga.

Det föreligger en dålig överensstämmelse mellan denna försörjarsyn och den syn på försörjarbegreppet inom äktenskapet som familjelagsakkunniga företrädere. Dessa arbetar efter direktivens målsättning om "ett samhälle där varje vuxen individ kan ta ansvar för sig själv utan att vara ekonomiskt beroende av anhöriga och där jämlikhet mellan män och kvinnor är en realitet". Familjelagsakkunniga menar, att ett ekonomiskt oberoende framför allt innebär en jämnare fördelning av arbetsuppgifter, det vill säga båda makarna skall vara förvärvsarbetande och hemarbetande.

Det kan göras gällande att den styrande funktionen hos de lagregler som ger uttryck för försörjartanken är tudelad. Dels finns de *regler av skyddscharaktär* som ofta tillkommit med den hemarbetande kvinnan i åtanke, dels finns de *regler av kompensationscharaktär* som tillkommit för den förvärvsarbetande i olika situationer.

Reglerna av skyddscharaktär ger i många fall ett mycket litet skydd och tycks med hänsyn till kvinnors ökade deltagande i förvärvslivet i många fall ha spelat ut sin roll. Vid en jämförelse av dessa offentligrättsliga regler med de familjerättsliga reglerna och avtalen finner man att bristen på skydd inom det offentligrättsliga området inte kompenseras genom ett starkt utbyggt familjerättsligt skyddsnät. Således har tex underhåll till make tvärtom minskat kraftigt det senaste decenniet och denna praxis har följts upp av en lagreglering av samma innehåll. Däremot ger de regler av kompensationscharaktär som tillkommit genom lag eller avtal ett skydd för dem som genom förvärvsarbete av viss omfattning har rätt till dessa förmåner.

Den trygghetslagstiftning som vi har i svensk rätt visar genom anknyttningen till förutsättningen "inkomst av förvärvsarbete" dels att det är förvärvsarbete som anses skyddsvärt, dels att man måste förvärvsarbete om man vill komma i åtnjutande av denna trygghet. Konsekvensen för kvinnornas del blir att det är oerhört viktigt att tillhöra arbetskraften med ett eget säkert arbete och med en egen stabil inkomst för att kunna ha fördel av försäkringssystemet. Såsom inkomsttagare av förvärvsarbete är man försör-

jare av sig själv och av eventuella barn och såsom sådan delaktig i socialförmånerna.

Reglerna i familje- och socialrätten är i huvudsak utformade så att det är mest fördelaktigt för kvinnan att vara förvärvsarbete och självförsörjande. Frågan är då om invändningar kan riktas mot försörjarsynen i reglerna av kompensationskaraktär. Eftersom dessa är uppbyggda med mannen utan barnavårdande uppgifter som förebild kan hävdas att den produktiva funktionen har överbetonats i förhållande till den reproduktiva. Detta har lett till betydande svårigheter för kvinnor och män att förena förvärvsarbete med omsorg om barn. Den reproduktiva funktionen måste ytterligare uppmärksammas i kompensationsreglerna inom det socialförsäkringsrättsliga regelsystemet liksom i annan offentligt lagstiftning.

12 Sammanfattning

En övergripande sammanfattning av utredningen ges i kapitel 3 Kvinnors önskemål – huvudpunkter i utredningsresultat. Sammanfattningen här syftar endast till att mycket kortfattat ge en beskrivning av innehållet i de olika kapitlen.

Kapitel 1: Utredningens syfte och uppläggning

Andelen hemarbetande kvinnor, som inte är förvärvsarbetande, redovisas här utifrån folk- och bostadsräkningen 1975 samt arbetskraftsundersökningen.

Hemarbetande kvinnor är ingen enhetlig grupp. En del kvinnor är hemarbetande endast under relativt korta perioder medan andra är det i långa perioder och i vissa fall förblir det hela livet. Kvinnor som arbetar mycket kort deltid eller som har säsongbetonat arbete av kort varaktighet betraktar sig ofta själva som hemarbetande. De har också i många avseenden en med heltids hemarbetande likartad hemarbetssituation.

Med hänsyn till att flertalet kvinnor antingen helt eller vid sidan av förvärvsarbetet också är hemarbetande har utredningen omfattat såväl heltids hemarbetande som förvärvsarbetande kvinnor.

Utredningen har omfattat en enkät till ett urval av 7 500 kvinnor i åldern 20–59 år, bearbetning av ATP-statistiken för belysning av kvinnors försörjningsförmåga och bearbetning av lönestatistik över kvinnliga industritjänstemän för belysning av hemarbetets kostnader.

Kapitel 2: Tankar i gruppsamtal

Arbetsliv, familjeliv och barnomsorg har diskuterats av kvinnor och män i fyra gruppsamtal på orter med olika näringsstruktur och i olika delar av landet. Utdrag ur gruppsamtalen visar på de svårigheter kvinnor och män upplever då de försöker uppnå jämställdhet med varandra – kvinnor i arbetslivet, män i familjelivet.

Kapitel 3: Kvinnors önskemål – huvudpunkter i utredningsresultat

I en övergripande sammanfattning redovisas kvinnors önskemål och situation utifrån utredningsmaterialet. Här tas upp den bristande tillgången på arbetstillfällen, kvinnors reaktion mot nuvarande arbetsliv, konsekvenser för kvinnor av ensidigt vårdnadsansvar, kraven på utökad kommunal barnomsorg och kvinnors försörjarsituation.

Kapitel 4: Några statistikuppgifter om hemarbetande

Utifrån folk- och bostadsräkningen 1975 och arbetskraftsundersökningen redovisas här andelen kvinnor som kan betraktas som hemarbetande.

Runt 580 000 uppgav sig själva som hemmafruar i folk- och bostadsräkningen 1975. Av dessa hade dock en del uppgivit förvärvsarbets-tid. Om man undantar hemmafruar som uppgivit högre förvärvsarbets-tid än 9 timmar per vecka, skulle 1975 544 000 ha varit hemmafruar huvusakligen på heltid. Av dessa var 520 000 svenska medborgare och 24 000 utländska.

Andelen hemmafruar är större bland svenska medborgare än bland utländska. Detta gäller såväl kvinnor med som kvinnor utan barn.

Det är vanligare att kvinnor är hemmafruar i glesbygd än i tätort. Vidare ökar andelen hemmafruar vid stigande ålder och ökat barnantal.

Enligt arbetskraftsundersökningen stod 1975 omkring 580 000 kvinnor i åldern 60–64 år utanför arbetskraften på grund av arbete i eget hushåll. 1978 hade antalet minskat till 465 000. 1972 var 28 procent av samtliga kvinnor sysselsatta med arbete i eget hushåll. Andelen sjönk 1975 till 23 procent och 1978 till 18 procent.

Kapitel 5: Hushållsarbete i omvandling

Hushållsarbetet har till helt övervägande del varit knutet till kvinnor. I och med att den produktiva uppgiften i hushållsarbetet minskade förändrades kvinnans ställning. Arbetet för familjens försörjning uppdelades i penninginkomsten som mannen genom sitt förvärvsarbete svarade för och i verksamheten i hemmet som hustrun bidrog med. Penninginkomstens ökade betydelse för familjens försörjning bidrog till att mannen i allt högre grad kom att betraktas som försörjaren. Föremål för försörjningen blev inte bara barnen utan även hustrun. Härigenom blev hon inte jämställd med mannen när det gällde familjens försörjning.

Med hänsyn till att arbete i eget hushåll inte ger en varaktig försörjning kan ur den hemarbetandes synpunkt hushållsarbete inte betraktas som yrke för att bygga upp en egen försörjning. Detta betyder dock inte att arbete i hushåll med vårdnadsuppgifter skulle ha sämre värde eller vara mindre viktigt än andra uppgifter i samhället. Arbete i gemensamt hushåll och med barn förutsätter ansvarstagande från både kvinnor och män.

Även de gemensamma uppgifterna i hushåll med makar/samboende utan barn är självfallet viktiga. Deras art och omfattning är dock sådan att varje

vuxen person, kvinna eller man, själv skall kunna svara för dem vid sidan av ett förvärvsarbete.

Hushållsarbetets fördelning mellan makarna belyses utifrån tidigare undersökningar. Dessa visar att, trots att kvinnor i betydande utsträckning sökt sig ut på arbetsmarknaden, vilar alltså huvuddelen av ansvaret och arbetet med barnen och hushållet på dem.

Kapitel 6: Enkäten

6.1 *Uppläggnings- och genomförande*

Enkäten har omfattat ett urval av 7 500 kvinnor med svenskt medborgarskap, bosatta i Sverige och födda 1919–1958. Urvalet har gjorts ur riks-försäkringsverkets sjukförsäkringregister.

Urvalet visar god representativitet i fråga om åldersfördelningen och civilståndsinde-ling vid en jämförelse med den kvinnliga totalbefolkningen. God överensstämmelse föreligger också mellan basurval och svarande.

De som besvarat enkäten har visat ett mycket stort intresse och ungefär en fjärdedel har utnyttjat möjligheten att komplettera med synpunkter och kommentarer.

Såväl hemarbetande som förvärvsarbetande har, såsom närmare redovisas i detta kapitel, flera roller. Det är alltså för onyanserat att tala om hemarbetande kvinnors roller och förvärvsarbetande kvinnors roller.

6.2 *Hemarbetande och förvärvsarbetande i enkätmaterialen*

Enkätmaterialen belyses här utifrån grupperna hemarbetande och förvärvs-arbetande.

En tredjedel av de hemarbetande, omkring 160 000, tillhör åldersgruppen 50–59 år. Det är i allmänhet kvinnor som hela eller längre perioder av sitt liv varit hemarbetande därför att barnomsorg och tradition krävt det eller därför att de själva valt denna livsform. De har ofta ringa eller ingen arbetslivserfarenhet.

Övriga hemarbetande är kvinnor med barn, som valt att vara hemarbetande eller tvingats till det därför att barnomsorgen inte gått att ordna. Det är 63 procent eller omkring 280 000 hemarbetande som har barn under 13 år.

För båda grupperna kan också förklaringen till att man är hemarbetande vara arbetsmarknadsskäl såsom ensidigt näringsliv, brist på arbetstillfällen och avsaknad av kommunikationer.

De heltids hemarbetande är ingen enhetlig grupp som helt ägnar sig åt hemarbete. Inte mindre än 36 procent har vid sidan av hemarbetet andra uppgifter som är att betrakta som förvärvsarbete. De arbetar ofta som kommunal eller privat dagmamma, utför försäljningsarbete, hemslöjdsarbete eller arbete för industrin i hemmet, eller vårdar åldring eller handikappad i hemmet. Andra uppgifter kan vara städning, hemsömnad, ledning av studiecirklar. Vidare har ett antal medhjälpande i eget företag betraktat sig som hemarbetande.

Kommunala dagmammor har oftast inkomst av sådan storleksordning att den ger tillgodoräkning av ATP-poäng. Detta gäller endast en av tio privata

dagmammor. 84 procent av de senare har inte anmält sjukpenninggrundande inkomst.

För uppbyggnad av sjukförsäkringskydd och pensionsförsäkring har förvärvsarbete i hemmet, med undantag av verksamhet som kommunal dagmamma, begränsad betydelse.

Såväl antalet barn som yngsta barnets ålder påverkar omfattningen av kvinnors förvärvsarbete. Även ålder, längden av grundutbildning, civilstånd och förvärvsfrekvensen på orten påverkar längden härav.

6.3 *Gifta samboende med egna företagare*

Kvinnor som sambor med egna företagare är i regel förvärvsarbetande. Närmare en av fyra kombinerar arbete som medhjälpande i det egna företaget med anställning utanför företaget. Ungefär lika många till har endast anställning utanför företaget.

Kvinnor i familjeföretag arbetar förhållandevis ofta på obekvämt arbetstid. Detta är naturligt med hänsyn till att de egna företagen ofta finns inom jordbruket, handeln och andra servicenäringar.

Karakteristiskt för de medhjälpande som icke samtidigt innehar anställning är att de även vid relativt höga arbetsinsatser som medhjälpande betraktar sig som huvudsakligen hemarbetande. Att de icke upplever sig som förvärvsarbetande kan bero på att de inte själva uppbär egen kontantinkomst, som regel endast har sjukpenning som hemarbetande och icke är försäkrade för tilläggspension.

6.4 *Hushållsarbetets omfattning och fördelning*

Männens arbetsinsats i hushållet påverkas inte i någon nämnvärd utsträckning av maka/samboendes förvärvsarbetstid. I hushåll där båda är heltid förvärvsarbetande gör 51 procent av kvinnorna 20 timmar och mer i veckan i hushållet mot 18 procent av männen. Som jämförelse kan nämnas att i samtliga hushåll med samboende gör 69 procent av kvinnorna en arbetsinsats i hushållet av 20 timmar och mer mot 22 procent av männen.

Kvinnors och mäns arbetsinsatser i hushållet påverkas framförallt av yngsta barnets ålder och antalet barn. Praktiskt taget alla kvinnor med barn under skolåldern gör en arbetsinsats av 20 timmar och mer och 75 procent arbetar 40 timmar och mer med hushållsarbete och barnomsorg. Av män med barn under skolåldern gör omkring 40 procent en arbetsinsats av 20 timmar och mer och 16 procent minst 30 timmar. Efter det att yngsta barnet uppnått skolåldern sjunker dock männens delaktighet i hemarbetet snabbt medan kvinnornas alltså ligger kvar på en förhållandevis hög nivå. Hushållsarbete och barnomsorgen åvilar alltså till helt övervägande del kvinnorna. I hushåll med barn under skolåldern har dock männen börjat ta ett ökat ansvar.

Tiden som läggs ned på det gemensamma hemarbetet är beroende av hur mycket tid som finns tillgänglig. Sålunda ägnar förvärvsarbetande och studerande mindre tid åt hushållsarbetet än genomsnittet. Den begränsade tiden tvingar till rationaliseringar och förenklingar som också kan innebära sänkta kvalitetskrav på arbetets resultat.

På orter med låg förvärvsfrekvens där andelen hemarbetande är hög är också arbetstiden i hushållet förhållandevis hög. Detta tyder på att vid outnyttjad arbetskraftsresurs anpassas hushållsarbetet till en mer tidskrävande hushållsorganisation.

6.5 Kvinnors syn på barnomsorgen

En jämförelse av nuvarande barnomsorg med önskemålen om barnomsorg visar att kvinnor i stor utsträckning vill minska sitt ansvar för barnomsorgen till förmån för kommunal omsorg. De vill också att männen skall ställa upp mer.

46 procent av alla kvinnor med barn under sju år önskar kommunal barnomsorg. Att tillgodose detta önskemål skulle innebära en fördubbling av den kommunala barnomsorgen. 1979 hade 23 procent av kvinnorna plats för sina barn på daghem eller i kommunalt familjedaghem.

Materialet visar också på ett samband mellan ålder respektive utbildning och önskemål om barnomsorg. Mödrar under 40 år liksom mödrar med längre utbildning önskar oftare än andra småbarnsmammor kommunal barnomsorg. Mödrar över 40 år och mödrar med kort utbildning önskar oftare än andra mödrar själva helt svara för omsorgen om barnen.

Mer än hälften av de småbarnsmammor som i dag är hemma och tar hand om barn skulle hellre vilja dela detta arbete med männen eller förena egen barnomsorg med i första hand kommunal.

6.6 Kvinnors önskemål om förvärvsarbete

Materialet visar att över 90 procent av kvinnorna i åldern 20–59 år vill ha förvärvsarbete. Detta innebär dock inte att alla som vill förvärvsarbete kommer att kunna göra det. Möjligheterna att kunna förverkliga önskemålen om förvärvsarbete påverkas nämligen av tillgång på arbetstillfällen, restidens längd, tillgång till barnomsorg och kommunikationer. Även den hemarbetandes självförtroende att verkligen våga ta steget ut på arbetsmarknaden spelar en stor roll.

Det är omkring 400 000 fler kvinnor som vill förvärvsarbete än som gjorde det vid undersökningstillfället. Av dessa är omkring 330 000 hemarbetande och 70 000 studerande.

När över 90 procent av kvinnorna uppger sig vilja förvärvsarbete betyder detta att en i stort sett lika stor andel kvinnor vill förvärvsarbete som den andel män som för närvarande tillhör arbetskraften. Däremot önskar sig kvinnor andra arbetstider per vecka än vad som för närvarande är karakteristiskt för den kvinnliga arbetskraften och vad som är typiskt för den manliga. Andelen kvinnor som vill förvärvsarbete 20 timmar och mer per vecka är ungefär densamma när det gäller nuvarande arbetstid och önskad. Det finns däremot kraftiga önskemål om en förskjutning från arbetstiden 35 timmar och mer till arbetstiden 20–34 timmar per vecka. Närmare hälften önskar sig denna arbetstid.

Kvinnors önskemål om kortare arbetstider kan vara ett uttryck för att man anser det mycket angeläget att den debatterade 6-timmarsdagen genomförs. Det kan också vara ett uttryck för att det i dagens situation inte är möjligt att förena heltids förvärvsarbete med familjeliv och praktiskt familjeansvar.

6.7 Hemarbetandes förhållande till arbetsmarknaden

I vilken utsträckning hemarbetande är beredda att göra uppoffringar för att förvärvsarbeta och vilka ansträngningar man gjort för att få arbete belyses här.

Mer än hälften av de hemarbetande som vill ha förvärvsarbete kan tänka sig en restid till och från arbetet av 60 minuter per dag. Endast 16 procent kan tänka sig flytta från kommunen för att få arbete. Däremot är många villiga att genomgå utbildning för att få förvärvsarbete. Över hälften kan tänka sig en utbildning på ett halvt år eller längre. Vidare är intresset för längre utbildning större hos hemarbetande som vill förvärvsarbeta 16 timmar och mer per vecka än hos dem som vill förvärvsarbeta kortare tid.

Hemarbetande som vill ha förvärvsarbete brukar i regel läsa platsannonser. Omkring en tredjedel har svarat på platsannons och en lika stor andel har på annat sätt tagit kontakt med arbetsgivare. Få har varit i kontakt med arbetsförmedlingen och endast en av tio är anmäld som arbetssökande.

6.8 För mycket, för litet eller lagom arbete, en analys av faktisk och önskad arbetstid

Materialet visar betydande skillnader i kvinnors faktiska förvärvsarbetstid och önskade. Många som inte förvärvsarbetar utanför hemmet vill börja förvärvsarbeta. Några som förvärvsarbetar vill sluta. Många vill förvärvsarbeta mer än de gör men det finns också en betydande del som vill arbeta färre timmar än för närvarande.

För att beräkna kvinnors syn på sin arbetstidssituation har begreppet tidsskillnad införts. När önskad arbetstid är lägre än faktisk har kvinnan ansetts arbeta *för mycket*. När önskad och faktisk arbetstid är lika har hon ansetts arbeta *lagom* och när önskad arbetstid är högre än faktisk *för litet*.

Materialet visar att 40 procent av kvinnorna i åldern 20–59 år förvärvsarbetar i stort sett det antal timmar de vill. 26 procent förvärvsarbetar för få timmar och 34 procent för många timmar i förhållande till sina önskemål.

Kvinnor som förvärvsarbetar 16–34 timmar är mest nöjda med sin faktiska arbetstid.

Det föreligger inga större skillnader i kvinnors tillfredsställelse med förvärvsarbetstiden efter ålder eller längden av grundutbildning. Inte heller kan man märka några skillnader mellan mödrar till förskolebarn och mödrar till barn upp till och med grundskolans lågstadium. Däremot tycker mödrar till barn tretton år och äldre oftare än andra att de arbetar för mycket.

Hemarbetets omfattning har stor betydelse för om kvinnor vill förvärvsarbeta mer eller inte.

För heltids hemarbetande är sysselsättningsgraden i hushållet, trivseln i hemarbetet och makes/samboendes åsikt om att hustru/samboende är hemarbetande av stor betydelse för önskemålet om förvärvsarbetstid.

Förvärvsarbetande som trivs med sitt arbete har oftare lagom arbetstid medan förvärvsarbetande som trivs dåligt, oftare arbetar för mycket.

6.9 Kvinnoattityder till kvinnorollen

För att belysa kvinnors attityder till hemarbete och förvärvsarbete ställdes i enkäten 22 påståendesatser.

Påståendesatserna berörde förhållandet mödrar och hemarbete, mödrar och förvärvsarbete, kvinnors försörjning samt den allmänna debatten om hemarbete.

Att undersöka attityder är vanskligt. Svaren på frågorna kan till exempel medvetet eller undermedvetet vara påverkade av egen reaktion mot olika förhållanden. Även omgivningens inställning och reaktion i olika frågor kan ha spelat en roll. Resultatet av en analys av attityder måste därför användas med stor försiktighet.

Tre grupper av påståendesatser har bildats. Dessa belyser var för sig attitydområdena *förvärvsarbete som egenvärde*, *kvinnoroller i hem och förvärvsarbete* och *synen på hemarbetet*. Genom så kallade intensitetsskalor belyses kvinnors mer eller mindre positiva, negativa eller neutrala inställning till de attitydområden som påståendesatserna bildar.

Analysen visar att 75 procent av kvinnorna är positiva till förvärvsarbete som egenvärde. Ganska traditionella i sina attityder till kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete är 60 procent. I stort sett alla kvinnor är positiva i sina attityder till hemarbete.

För varje person och attitydområde har svaren på påståendesatserna omräknats till ett index. Indexen har satts i förhållande till bland annat ålder, utbildning och förekomsten av barn. Analysen anger inga procentuella skillnader men visar tendenser.

Kapitel 7: Invandrarkvinnors situation – några exempel

Syftet med detta kapitel har varit att genom några exempel belysa situationen för invandrarkvinnor, som huvudsakligen är hemarbetande. Även om kvinnor i många avseenden lever i situationer som kan likna varandra finns det skillnader i kultur och traditioner som gör att problem upplevs olika och också är olika svåra att lösa.

Det är inte ovanligt att många invandrarkvinnor som inte är fast knutna till arbetsmarknaden utan huvudsakligen hemarbetande lever förhållandevis isolerade. En av anledningarna till isoleringen är språksvårigheter.

Utredningen har knutit an till den uppsökande verksamhet bland finska invandrarkvinnor som bedrivits av socialförvaltningen i Tensta Rinkeby och som resulterat i startandet av mammagrupper. I samarbete med länsarbetsnämnden i Stockholms län har projektet vidareutvecklats för att bereda deltagarna i de finska mammagrupperna yrkesutbildning. Dessutom har utredningen genom länsarbetsnämndens satsning på uppsökande verksamhet i Södertälje kommit i kontakt med assyriska invandrarkvinnor där.

Av de intervjuer utredningen haft med dessa grupper av invandrarkvinnor har framgått att många invandrarkvinnor på grund av bristande kunskaper i svenska lever i en språklig isolering och som följd därav också är socialt isolerade.

Studieförbundens uppsökande verksamhet bland invandrare och erfaren-

heterna härav beskrivs med utgångspunkt från material och information från studieförbunden och skolöverstyrelsen.

Exemplen visar att många invandrarkvinnor behöver hjälp för att få förutsättningar att själva välja sin väg in i det svenska samhället. Denna hjälp måste mycket mer än hittills anpassas till invandrarkvinnans konkreta behov och utformas med hänsyn till hennes sociala och kulturella bakgrund från hemlandet.

Kapitel 8: Den dolda arbetslösheten

Olika metoder för beräkning av undersysselsättningen diskuteras. För att allas rätt till arbete i realiteten också skall gälla kvinnor är förutsättningen att man vid beräkningar av den dolda arbetslösheten inte utgår från att kvinnor har förvärvshinder.

Kvinnor och män som inte tillhör arbetskraften har helt olika förvärvshinder. För kvinnor är förvärvshindren hushållsarbete och barntillsyn, för männen är det huvudsakligen studier. För båda grupper gäller också hälso- och åldersskäl.

Av tilläggsundersökningen till AKU av den icke sysselsatta befolkningen 1975 framgår att i stort sett alla kvinnor vill förvärvsarbeta om de inte hade förvärvshinder och om det fanns lämpliga arbetstillfällen.

Enligt utredningens enkät vill 330 000 av de hemarbetande i åldern 20–59 år börja förvärvsarbeta. Detta motsvarar en arbetslöshet av cirka 16 procent av totala antalet kvinnor i denna ålder.

Även undersökningar av lokala arbetsmarknader visar på en betydande dold arbetslöshet bland kvinnor. De olikheter i storleken av den dolda arbetslösheten undersökningarna visar kan vara beroende av undersökningsmetodik samt ålders- och näringsstruktur i området.

Kapitel 9: Kvinnors försörjarsituation utifrån ATP-statistiken

Av de 2,4 miljonerna kvinnor i de aktiva åldrarna, 20–64 år, har 400 000 aldrig förvärvsarbetat under 17-årsperioden 1960–76 i en sådan omfattning att de uppnått ATP-poäng.

De flesta kvinnor har varit såväl förvärvsarbetande som hemmafruar under 17-årsperioden. Endast 8 procent av alla kvinnor har yrkesarbetat alla de 17 åren. 20 procent av alla kvinnor har aldrig förvärvsarbetat. En stor majoritet på 71 procent har således förvärvsarbetat några år men inte alla år mellan 1960 och 1976.

Kvinnor över 35 år har förvärvsarbetat ungefär hälften av åren under 17-årsperioden. Det innebär att de har förvärvsarbetat nästan hälften så många år som män över 35 år. Det är emellertid större sannolikhet för att man förvärvsarbetade året innan om man förvärvsarbetade ett visst år än vad det är om man inte förvärvsarbetade. Det genomsnittliga antalet år i förvärvsarbete för den som yrkesarbetade år 1976 är nästan tre fjärdedelar av 17-årsperioden.

Allt fler kvinnor har lämnat hemmafrurollen för att bli förvärvsarbetande. Mindre än hälften av de kvinnor som var hemmafruar hela 1960-talet förblev hemmafruar under hela 1970-talet. En liten minoritet, mindre än 9 procent, förvärvsarbetade alla år under 1970-talet. Nästan inga kvinnor som var förvärvsarbetande på 1960-talet har lämnat denna roll för att bli hemarbetande. 70–90 procent av dem som förvärvsarbetade hela 1960-talet fortsatte att förvärvsarbeta hela 1970-talet.

Trots att de kvinnor som var förvärvsarbetande 1976 i genomsnitt hade förvärvsarbetat nästan tre fjärdedelar av de 17 åren har de bara intjänat pensionspoäng motsvarande knappt hälften av vad männen har intjänat. En genomsnittlig man har intjänat omkring 3,5 gånger så mycket pensionspoäng som en genomsnittlig kvinna.

Kapitel 10: Hemarbetets kostnader

Att vara hemarbetande medför kostnader för den enskilde i form av mistad arbetsinkomst. Dessutom medför bortovaro från förvärvslivet förlust av pensionsår, försämrad social trygghet och minskad arbetslivserfarenhet. För att förenkla beräkningarna har endast kostnaderna av förlorad arbetsinkomst beaktats.

Beräkningarna bygger på arbetsgivar- och arbetstagarorganisationernas gemensamma lönestatistik för industritjänstemän år 1974. Avsikten är endast att belysa den hemarbetandes egen situation. Med hänsyn härtill beaktas inte heller de minskade hushålls- och familjeomkostnader, som kommer hela familjen till godo genom hemarbetet. Anledningen är att de inte påverkar den hemarbetandes egen försörjarsituation.

Analyserna utgår från förutsättningen av full sysselsättning. De bygger på teorin om investeringar i kunskapskapital, enligt vilken en individ påverkar sin egen lön genom att investera i sitt eget kunnande. Förvärvsavbrott som inte ökar kunnandet påverkar lönen i negativ riktning.

Kostnaderna för förvärvsavbrott för hemarbete är dels *kortsiktiga* och dels *långsiktiga*. Effekterna härav för kvinnor med olika längd av förvärvsavbrott och med olika lång grundutbildning belyses.

Även konsekvenserna för samhället av att kvinnor med barn är hemarbetande analyseras. Kostnaden av produktionsbortfall för att hemarbetande icke förvärvsarbetar sätts i förhållande till de besparingar samhället gör genom att barnomsorgsplats inte behöver tas i anspråk. Analysen visar att det lönar sig för samhället att ordna barnomsorgen så att kvinnor kan förvärvsarbeta. Grundskoleutbildad måste ha mer än två barn och gymnasieutbildad mer än tre barn om inte samhällets kostnader för att kvinnan är hemarbetande skall bli högre än kostnaderna för de barnomsorgsplatser samhället måste ställa till förfogande.

Kapitel 11: Hemarbetandes trygghet

En kort historisk återblick på försörjarsynen, huvudsakligen inom äktenskapet, inleder en redovisning för den sociala tryggheten utifrån den hemarbe-

tandes synpunkt.

Socialförsäkringarna och de avtalsbundna försäkringarna behandlas med utgångspunkt från den trygghet de ger hemarbetande med eller utan barnomsorgsuppgifter.

Skattelagstiftningen och lagstiftningen om studiehjälp tas upp med hänsyn till de konsekvenser de har för kvinnor som vill komma in på arbetsmarknaden eller börja studera för att senare söka arbete.

I många fall speglar lagregler och bestämmelser en försörjarsyn på kvinnan som inte är förenlig med synen på jämställdhet mellan män och kvinnor. För att vissa regler skall gälla är förutsättningen att äktenskap har ingåtts eller att man har gemensamma barn. Detta gäller till exempel reglerna om studiemedel, hemmamakeförsäkring, hustrutillägg till folkpension, storleken av ålderspension, änkepension från folkpension och ATP, regler om sambeskattning av B-inkomster och förmögenhet samt regler om olika avdrag.

Trygghetslagstiftningen i svensk rätt utgår från förutsättningen "inkomst av arbete". Det är förvärvsarbete som anses skyddsvärt och vill man komma i åtnjutande av tryggheten måste man förvärvsarbeta. Följden härav blir för kvinnorna att det är oerhört viktigt att tillhöra arbetskraften med ett eget säkert arbete och med en egen stabil inkomst. Med inkomst av arbete är man försörjare av sig själv och av eventuella barn och man är också delaktig i socialförmånerna, på ett fullvärdigt sätt.

Bilaga 1 Metodavsnitt

av Jan Trost och Örjan Hultåker

Uppdraget

Jämställdhetskommittén tog våren 1978 kontakt med Jan Trost och Örjan Hultåker vid sociologiska institutionen i Uppsala samt bad oss att för kommitténs räkning genomföra en postenkät till hem- och förvärvsarbetande kvinnor. Ansvaret för genomförande av enkäten åvilade helt sociologiska institutionen. Arbetet med att analysera de insamlade svaren har däremot delvis utförts vid Jämställdhetskommittén av dess personal, delvis vid sociologiska institutionen av dem som hade ansvaret för genomförande av enkäten.

Denna metodbilaga beskriver hur enkäten genomfördes liksom den också beskriver en del av de önskemål som Jämställdhetskommittén hade.

Syfte

Den första syftesformulering som vi kom i kontakt med förekommer i en skrivelse daterad den 5 december 1977 från Jämställdhetskommittén med titeln "Utredning om hemarbetande". Där anges syftet på följande sätt: "Kartlägga omfattningen, orsaker och konsekvenser av att framförallt kvinnor är hemarbetande under kortare eller längre perioder av sitt yrkesverksamma liv."

Det sägs i samma skrivelse att man tänkt ta med hemarbetande män i vissa typer av analyser. Även sådana som förvärvsarbetar i liten utsträckning samt sådana som "extraknacker" borde vara med i studien. Det lämnas dock öppet om hemarbetande med liten förvärvsverksamhet borde medtagas. I skrivelsen sägs att undersökningen "skall ge underlag för förslag till åtgärder för att uppnå jämställdhet mellan män och kvinnor i hemarbete, arbetslivet och i samhället i stort".

Man hade tänkt sig att detta syfte eller dessa syften skulle nås dels genom insamling av redan tillgängligt faktamaterial samt analys av det, dels ock genom en särskild enkätundersökning som skulle utföras.

Med denna skrivelse som bas diskuterades såväl syftet med studien som dess konkreta uppläggning vid ett antal tillfällen. Den studie som detta metodavsnitt behandlar gäller en enkätundersökning. Syftet med denna enkätundersökning är att bland kvinnor i Sverige i aktiva åldrar få fram uppgifter som belyser deras hemarbets- och förvärvsarbetsituation, som

belyser deras ekonomiska situation, som belyser hushållens sammansättning, som ger information om kvinnors önskemål om hem- och förvärvsarbete.

Sett i ett något vidare perspektiv är självfallet syftet med enkätundersökningen att möjliggöra analyser som i sin tur kan underlätta möjligheten att finna förslag till sådana åtgärder som Jämställdhetskommittén förväntas lägga fram för att skapa jämställdhet mellan män och kvinnor ”i hemarbete, i arbetsliv och i samhället i stort”.

Population

I den ovannämnda skrivelsen angavs att studien skulle omfatta i huvudsak hemarbetande kvinnor i yrkesför ålder och bosatta i Sverige. Två väsentliga avgränsningsproblem infinner sig ögonblickligen. Det ena gäller språkkunskaper. Det andra gäller åldersavgränsningen.

Frågan om språket inrymmer naturligen frågan om nationalitet. Man kan i praktiken räkna med att en enkät som går ut på svenska till i Sverige bosatta drabbas av ett stort bortfall bland invandrarna. Det material man får in från invandrare kommer att bli förhållandevis litet och kan sannolikt inte specialbehandlas.

Man får också ett selektivt bortfall bland invandrare, eftersom de invandrare som kan svenska bra har avsevärt större svarsfrekvens och ger säkrare svar än de som inte kan svenska så bra. Detta innebär att resultaten blir missvisande och ger en felaktig bild av de svenska invandrarna.

Det är naturligtvis möjligt att gå ut med enkäter också till de invandrare som inte kan svenska, men det kräver att enkäten översätts till ett stort antal invandrarspråk. Tyvärr fanns det inte ekonomiska resurser att göra sådana översättningar.

Mot denna bakgrund beslöts att invandrarna företrädesvis icke skulle ingå i undersökningen. Det finns dock ingen anledning till att utesluta de invandrare som bott i Sverige en längre tid och som kan språket bra. Därför beslöt vi oss för att avgränsa populationen till att omfatta kvinnor som är svenska medborgare och som är bosatta i Sverige. Svenskor bosatta i utlandet uteslöts då de inte berördes av undersökningens syfte som var att undersöka hem- och förvärvsarbete i Sverige.

Det andra avgränsningsproblemet gäller ålder. Den yngre åldersgränsen skulle i princip kunna sättas ganska lågt. Studien syftar till förslag för framtiden och därför var det väsentligt att få synpunkter och uppgifter även från unga kvinnor. Den lägre åldersgränsen beslöt vi sätta vid 20 år. Anledningen härtill var att många kvinnor som är yngre (dvs. i tonåren) aldrig har haft förvärvsarbete som en reell möjlighet eftersom de enbart studerat. De kan därför inte på ett meningsfullt sätt besvara frågor om hem- eller förvärvsarbete då många av dem aldrig funderat på de alternativen.

Att ta med dem skulle vidare kräva alltför många frågor som enbart riktade sig till dem vilket ytterligare skulle belasta formuläret. Däremot är det mera sällsynt att frågan om hem- och förvärvsarbete aldrig dykt upp för dem som är över 20 år och studerar.

Dessutom tillkommer problemet huruvida 16-åringars eller 17-åringars

synpunkter i dagens läge kan förutsäga något om hur de kommer att bete sig när de är 20 eller 30 år gamla. Att göra förutsägelser utifrån deras svar är så pass vanskligt att det var ytterligare ett motiv för att sätta gränsen vid 20 år.

Den övre åldersgränsen sattes vid 60 år. Motivet för den gränsdragningen var huvudsakligen betingat av ekonomiska överväganden. Ju färre i högre åldrar, desto billigare. Det är inte bara så att kostnaden blir lägre utan man kan också omfördela kostnaden och göra ett större urval i yngre åldersgrupper. Ett ytterligare argument för gränsen 60 år är att kvinnor som börjar närma sig pensionsåldern sannolikt finner det mindre relevant att svara på frågor om sin hemarbets- och förvärvsarbetssituation. Många av dem skulle finna frågeformuläret relativt ointressant för dem personligen.

Efter hand blev det klart att Jämställdhetskommittén ville ha möjligheten att jämföra den sociala situationen för dem som var heltids hemarbetande med dem som var förvärvsarbetande, varför det ansågs värdefullt att låta populationen omfatta både hem- och förvärvsarbetande.

Mot den ovanstående bakgrunden definieras populationen för föreliggande studie såsom kvinnor med svenskt medborgarskap bosatta i Sverige födda 1919–1958.

Urval

Den urvalsram som föreföll vara bäst och nästan identisk med populationsdefinitionen är Riksförsäkringsverkets sjukförsäkringsregister. I tillstånd från Riksförsäkringsverket meddelades att urval kunde erhållas som namnetiketter tillsammans med vissa registeruppgifter under förutsättning att Datainspektionen gav sitt tillstånd till upprättande av personregister. Ansökan inlämnades för inrättande av personregister. Efter viss brevväxling och vissa diskussioner konstaterade Datainspektionen att vi icke avsåg att lägga upp personregister, varför ansökan återtog.

Med tanke på den praktiska bakgrunden till denna enkätundersökning diskuterades frågan om huruvida stratifiering skulle ske i samband med urvalsdragningen. Det finns skäl som talar för en större urvalskvot bland lägre inkomsttagare än bland högre eftersom Jämställdhetskommitténs åtgärdsförslag mera skulle gälla de lägre inkomsttagarna. Bland de lägre inkomsttagarna finns praktiskt taget alla hemmafruar. En fördel med stratifiering är att precisionen och möjligheten att göra bearbetningar blir större bland de inkomstgrupper som är överrepresenterade. Nackdelen är att precisionen å andra sidan blir avsevärt lägre för den grupp som är underrepresenterad. Fördelar på ena sidan innebär nackdelar på andra sidan. Efter många överväganden beslöts att lägre inkomsttagare skulle få dubbelt så stor urvalskvot som högre inkomsttagare. Gränsen mellan hög- och låginkomsttagare sattes vid medianinkomsten som vid tillfället för urvalsdragningen låg vid 30 600 kronor per år. Urvalsstorleken var beslutad till 7 500 personer och materialet kom således att bestå av 5 000 kvinnor med lägre inkomst än medianen och 2 500 kvinnor med högre inkomst än medianvärdet eller med medianinkomst.

Den tekniska urvalsdragningen har gått till på följande sätt. Enligt uppgift

från Tekniska byrån vid Riksförsäkringsverket består sjukförsäkringens databas av 512 delar (partitioner). I databasen lagras personposterna efter en systematisk randomiseringsnyckel som är konstruerad i syfte att uppnå så jämn fysisk spridning av posterna som möjligt. Randomiseringsnyckeln har i princip följande formel:

$$373 \times \text{år} + 31 (\text{månad} - 1) + (\text{dag} - 1) = \text{TAL}$$

$$\text{TAL} \text{ div } 256 \text{ ger en REST} = 0 - 255$$

Databasen är delad i två logiska delar 0 – 255 resp. 256 – 512. REST anger numret i resp. databashalva. Med utgångspunkt i personnumrets födelse-nummer avgörs i vilken halva av databasen lagringen skall ske. Genom denna randomisering erhålls en spridning i databasen som, såvitt man kan se, medför att en sekventiell utsökning per datum bör ge ett slumpmässigt resultat som kan vara acceptabelt från statistisk synpunkt; risken för missvisande resultat är minimal. Urvalsdragning innebär i praktiken således att man har läst sjukförsäkringens databas i sekvens från dess början och avslutat bearbetningen när den önskade urvalsstorleken uppnåtts.

Ett annat tänkbart urvalsalternativ skulle vara att man först hade läst hela registret och sökt ut den aktuella gruppen kvinnor. Därefter skulle man använt sig av slumpstalstabell för att ur denna grupp välja ut ett antal kvinnor. Den sortens urvalsförfarande skulle ha givit kostnader som var fyra till fem gånger så höga som det ovan beskrivna alternativet med sekventiell sökning. Dessutom tar metoden med slumpstalstabell avsevärt längre tid, varför det var tveksamt om det skulle ha hunnits med. Vi valde därför att göra ett sekventiellt urval.

En nackdel med detta urval är att det inte är individer som valts ut i första hand utan födelsedatum. Det innebär att för det födelsedatum som valts ut har samtliga kvinnor kommit med i urvalet. Det i sin tur innebär att ett antal födelsedatum valts ut av de födelsedatum som finns i de här berörda årgångarna, och att samtliga kvinnor med dessa datum har kommit med i urvalet. Därför har vissa enstaka årgångar av kvinnor blivit något underrepresenterade medan andra årgångar har blivit något överrepresenterade. Eftersom vi aldrig i analysen av materialet är intresserade av någon enstaka födelseårgång är denna lilla underrepresentation för vissa årsgrupper och denna lilla överrepresentation för andra helt betydelselös.

Urvalssannolikheten för dem med lägre inkomster än medianinkomsten består i vårt urval av 0,476 procent, och i gruppen med medianinkomst eller högre är urvalet av storleksordningen 0,238 procent. Som framgår nedan fick vi svar från 5 453 av de 7 500 kvinnorna. Efter vägning och korrigering för stratifieringen består det tekniska antalet svarande av 7 390 kvinnor. Varje kvinna kommer på detta sätt att motsvara ungefär 285 kvinnor i befolkningen. Varje procentenhet av de 7 390 kvinnorna motsvarar ungefär 21 070 kvinnor. Vi skulle ha kunnat transformera dessa urvalstal till populationstal i de siffermässiga redovisningarna i rapporterna. Eftersom ett sådant förfarande lätt ger ett falskt intryck av precision och tillförlitlighet har vi föredragit att ange icke-transformerade värden. Av detta följer att läsaren ej bör multiplicera varje individ med 285 och varje procentenhet av de 7 390 med 21 070 utan viss försiktighet. Vi har ett bortfall om 26 procent. I bortfallsanalysen

nedan visar vi att, så långt kontrollerbart, svarandekategorin i sin sammansättning är i god överensstämmelse med urval och population. Det innebär att bortfallet sannolikt inte snedvrider data annat än i mycket liten omfattning.

Med ett material av den storleksordning det här är fråga om bör resultatet av multiplikationen till populationsdata avrundas till ungefärligt 1 000-, 5 000- eller 10 000-tal. Det måste t. ex. vara helt tillfyllest att veta att de 12 procenten som är icke gifta men samboende under äktenskapsliknande förhållanden motsvarar cirka 250 000 kvinnor. Om den exakta värdet ligger något 10 000-tal högre eller lägre är för varje praktiskt behov ointressant. Ett annat exempel: i materialet finns 42 kvinnor som har arbete och är lediga för barn tillsyn utan ekonomisk ersättning. Dessa motsvaras av cirka 12 000 kvinnor i populationen. Det exakta värdet kan ligga på något 1 000-tal fler eller färre kvinnor. För varje praktiskt behov torde en sådan variation vara egal.

Formulärkonstruktion

Med utgångspunkt i syftesformuleringen samt det material som Jämställdhetskommittén delgivit oss framställdes ett råutkast till frågeformulär. Detta diskuterades i många omgångar med företrädare för Jämställdhetskommittén. Justeringar gjordes och ett preliminärt formulär konstruerades i slutet av maj 1978. Detta utkast till formulär testades dels av företrädare för Jämställdhetskommittén, dels av oss på en mängd olika sätt. Många provenkäter och provintervjuer genomfördes och många kolleger gick igenom formuläret för att syna såväl formuleringar som innehåll. Därvid beaktades såväl reliabilitets- som validitetsaspekter liksom frågornas relevans.

Den 12 juli 1978 slutjusterades formulär och missivbrev. Formulärets första sida innehåller missivet till själva formuläret såsom framgår av appendix till denna bilaga.

Datainsamling

I enlighet med planerna startade den egentliga datainsamlingen torsdagen den 31 augusti. Den dagen skickades 7 500 frågeformulär, vart och ett tillsammans med svarskuvert med lösenstämpel samt en kulspeppenna på vilken var tryckt texten "Tack för hjälpen". Den 7 september sändes den första påminnelsen och den 14 september den andra påminnelsen till dem som då ännu ej besvarat enkäten. Dessa påminnelser sändes i vita tjänstekuvert av storlek C6. De förseglades.

Till dem som ännu ej svarat tre veckor efter första utsändningen skickades den 21 september en ny påminnelse, ett nytt formulär och ett nytt svarskuvert. De fjärde, femte och sjätte påminnelserna, som var identiska med den första och andra påminnelsen, gick ut den 28 september respektive 5 och 12 oktober.

31 augusti	Utsändning av formulär
7 september	Utsändning av första påminnelsen
14 september	Utsändning av andra påminnelsen
21 september	Utsändning av nytt formulär
28 september	Utsändning av fjärde påminnelsen
5 oktober	Utsändning av femte påminnelsen
12 oktober	Utsändning av sjätte påminnelsen

Som framgår av tabell 1 svarade mer än hälften av de utvalda kvinnorna inom två veckor, dvs. utan eller med endast en påminnelse. Totalt svarade 5 453 av de 7 500 kvinnorna.

Datainsamlingen fortsatte under några månader och bröts först i början av 1979. Då sex påminnelser sänts ut hade vi fått in drygt 70 procent svar.

Eftersom vi ansåg att svarsfrekvensen helst borde höjas något men de ekonomiska resurserna inte tillät alltför djupgående övertalning av och motivering till de återstående personerna valdes följande lösning. De som ännu ej svarat i slutet av november, delades slumpvis i fyra lika stora grupper.

Till en fjärdedel sändes ett längre brev där vi ytterligare sökte motivera dem att delta. Brevet avslutades med en uppmaning till dem som inte ville besvara formuläret att meddela sig med oss per brev eller per telefon. Detta brev sändes i vanligt tjänstekuvert tillsammans med ett nytt formulär.

Den andra fjärdedelen av materialet tillställdes ett brev med nästan samma lydelse som det förut nämnda dock utan uppmaningen att ta kontakt med oss i de fall de inte ville svara. Detta brev sändes i tjänstekuvert tillsammans med ett nytt frågeformulär.

Den tredje fjärdedelen tillställdes samma brev som den andra fjärdedelen tillsammans med ett nytt formulär. Brevet sändes dock ej i tjänstekuvert utan i ett vitt C5-kuvert frankerat med ett frimärke.

Den sista fjärdedelen slutligen delades i sin tur in i tre slumpvisa grupper, av vilka en utvaldes. De kvinnor som tillhörde denna tolfedel kontaktades per telefon och ombads att besvara formuläret.

Som framgår av tabell 2 har dessa sista påminnelser haft något olika effekt,

Tabell 1: Svarsfrekvens veckovis

Vecka	Procent av svarande	Procent av urvalet
36	36	26
37	37	27
38	13	10
39	8	6
40	3	2
41	1	1
42	1	1
44	1	1
	100	74

Tabell 2: Svarsfrekvens på sista påminnelserna

	Antalet försändelser/motsv.	Antalet svar	Procent svar av antalet försändelser/motsv.
Långt brev, tjänstekuvert	464	36	8
Kort brev, tjänstekuvert	464	30	6
Kort brev, ej tjänstekuvert	464	43	9
Telefonsamtal	138	20	14

och en mera ingående analys kommer att göras i annat sammanhang. Här kan dock noteras att de sista påminnelserna haft ganska god effekt. Mot bakgrunden att de som kontaktades tidigare fått sju skrivelser från oss och således har mycket låg grad av responsbenägenhet är svarsfrekvenser på upp till 10 och 15 procent ett gott resultat.

Bortfallsanalys

Vi kan göra tre slag av meningsfulla bortfallsanalyser. Den första är frågan om skillnad mellan urvalsram och population. Även om populationen definieras på det sätt som vi gjort är det rimligt att från populationen dra inte bara sådana som har avlidit och som är bosatta utomlands utan också sådana som är långvarigt sjuka, vistas på institutioner eller är skrivna på församling. Av de 7 500 som ingår i det primära urvalet avgår av sådana kända anledningar 138. Kvar finns således högst 7 362 som ingår i det egentliga primära urvalet, bland vilka det sannolikt finns ytterligare personer som bör strykas av samma anledning.

Den andra analysen har att göra med storleken på bortfall respektive svarsfrekvens. Vi har fått besked från 271 personer att de vägrar svara på frågorna i formuläret. Den stora majoriteten av dem anger ingen anledning till varför de inte vill svara. En hel del av de återstående säger att de inte "är intresserade" av att besvara formuläret. Vägrarna utgör således 3,6 procent av det maximala egentliga urvalet. Eftersom vi fått in 5 450 användbara svar utgörs svarsprocenten av 74. Det innebär i sin tur att bortfallet består av 26 procent.

En bortfallsprocent av detta slag kan betraktas som besvärande. Den innebär givetvis att man vid tolkningen av data i viss utsträckning måste ta hänsyn till risker för snedvridningar. Vid jämförelser med andra studier, i synnerhet om man gör internationella jämförelser, framgår dock att svarsfrekvensen är mycket god. Vi har inte haft möjligheter av ekonomiska och tidsskäl att utföra personliga intervjuer med dem som ännu inte svarat, vilket skulle vara en metod att höja svarsfrekvensen. En annan teknik som oftare används är att man delar in bortfallet i underkategorier, specialbehandlar någon av dessa underkategorier och väger upp dem man då får svar ifrån så att de motsvarar en stor del av bortfallet; deras svar får större betydelse än de övrigas i urvalet. Givetvis innebär det att man får högre svarsfrekvens och ett

Tabell 3: Åldersfördelning i basurval och bland de svarande samt i hela befolkningen 1977

Ålder Födda år	Basurval	Svarande	Befolkningen 1977
1919-23	13	12	12
1924-28	13	12	12
1929-33	11	11	11
1934-38	10	10	10
1939-43	13	14	12
1944-48	16	17	16
1949-53	11	11	14
1954-58	12	13	13
	n 10 001	7 390	

Tabell 4: Fördelningen av kvinnor på kommuner med olika grad av förvärvsintensitet i basurval och bland de svarande

Förvärvsintensitet i kommun	Basurval	Svarande
Låg	12	13
Medel	63	63
Hög	25	24

lägre bortfall men samtidigt innebär det andra risker för felaktigheter. Ibland döls på så sätt brister i svarsfrekvens. Vi har inte velat göra någon sådan operation.

En tredje bortfallsanalys innebär att vi jämför frekvensfördelningar i basurvalet med fördelningar bland de svarande. Jämförelser kan också göras med andra kända fördelningar – från officiell statistik eller tidigare undersökningar. I samband med urvalsdragningen erhöll vi från Riksförsäkringsverket ett antal registerdata om de 7 500 kvinnor som utvaldes: kvinnans ålder, län och kommun, det formella civilståndet, sjukpenninggrundande A- och B-inkomst, om kvinnan i fråga var hemmamaka eller ej, hennes taxerade inkomst samt makes födelseår. Vi skall jämföra fördelningen bland dem som svarat med dem som ingår i grundurvalet om 7 500 kvinnor, varvid vi har korriberat för det stratifierade urvalet på så sätt att svaren från dem med en inkomst om minst medianinkomsten har dubblrats. Procent i basurvalet baseras därför på 10 001 kvinnor och bland de svarande på 7 390 kvinnor.

Vi finner vid sådana jämförelser att åldersfördelningen i basurvalet och åldersfördelningen i befolkningen vid utgången av 1977 är likartade. Som framgår av tabell 3 finns dock vissa skillnader, och dessa är helt avhängiga av det urvalssystem som har använts. Som påpekats ovan är representativiteten i materialet inte hundraprocentig vad gäller enskilda födelseår. De små differenser som finns saknar dock varje såväl praktisk som teoretisk betydelse. Vid jämförelse mellan basurvalet och de svarande finner vi inte för någon av femårsklasserna någon skillnad som överstiger en procent. Även

Tabell 5: Civilstånd i basurval och bland de svarande samt i hela befolkningen 1977

Civilstånd	Basurval	Svarande	Befolkningen 1977
Ogift	23	22	23
Gift	66	68	66
Änka	3	3	3
Frånskild	8	7	8
	n 10 001	7 390	

överensstämmelsen mellan de svarande och befolkningens sammansättning är mycket god.

Som framgår av tabell 4 finns praktiskt taget ingen skillnad i fördelningen på kommuner med olika förvärvsintensitet.

Av tabell 5 finner vi att beträffande civilstånd är de svarande klart representativa för befolkningen. Basurvalet och befolkningsfördelningen skiljer sig icke alls från varandra medan det bland de svarande finns en svag antydning till överrepresentation av gifta och en svag antydning till underrepresentation av ogifta och frånskilda. Skillnaderna är så pass små att de saknar all praktisk betydelse.

I tabellerna 6-9 har vi fördelningen på inkomst i basurvalet och bland dem som svarat. Vi finner i tabell 6 en svag underrepresentation av dem som saknar A-inkomst. Vad gäller den sjukpenninggrundande B-inkomsten finns ingen skillnad mellan dem som svarat och basurvalet. Eftersom det är så pass

Tabell 6: Sjukpenninggrundande A-inkomst i basurval och bland de svarande

A-inkomst	Basurval	Svarande
0	25	23
100-10'	4	4
10 100-20'	6	6
20 100-30'	15	16
30 100-40'	13	13
40 100-50'	15	14
50 100-60'	14	15
60 100-70'	5	6
70 100-80'	2	2
80 100-90'	1	1
90 100-	1	1
	n 10 001	7 390

Tabell 7: Sjukpenninggrundande B-inkomst i basurval och bland de svarande

B-inkomst	Basurval	Svarande
0	97	97
Ej 0	3	3
	n 10 001	7 390

Tabell 8: Sammanlagd A- och B-inkomst i basurvalet respektive bland de svarande

	Basurval	Svarande
0	23	20
100- 4 500	-	-
4 600- 9 000	3	3
9 100-10 000	1	1
10 100-11 800	1	1
11 900-20 000	6	6
20 100-30 000	16	16
30 100-40 000	13	13
40 100-50 000	15	15
50 100-60 000	14	15
60 100-70 000	5	6
70 100-80 000	2	3
80 100-90 000	1	1
90 100-	1	1
	n 10 001	7 390

Tabell 9: Taxerad inkomst i basurval och bland de svarande

Taxerad inkomst	Basurval	Svarande
0	18	15
100- 4 500	6	6
4 600- 9 000	6	6
9 100-10 000	1	1
10 100-11 800	3	2
11 900-20 000	9	10
20 100-30 000	18	18
30 100-40 000	16	16
40 100-50 000	14	15
50 100-60 000	6	7
60 100-70 000	2	3
70 100-80 000	1	1
80 100-	1	1
	n 10 001	7 390

få som har B-inkomst kommer också den sammanlagda A- och B-inkomsten att visa samma typ av underrepresentation som gäller för fördelningen av sjukpenninggrundande A-inkomst. Det är också rimligt att samma tendens skall synas i tabell 9, där vi finner den taxerade inkomsten i såväl basurvalet som bland de svarande.

Vi finner genomgående en god representativitet i alla klasser utom i klassen utan inkomst. Den genomgående underrepresentationen av dem utan inkomst torde hänga samman med att många av dem är på institutioner eller i en likartad social situation. Denna typ av bortfall anser vi inte vara särskilt besvärande eftersom sådana för vilka ett förvärsarbete är otänkbart inte ingår i tanken bakom populationsbestämningen. I egentlig mening borde alltså populationen definieras något annorlunda och urvalet ha dragits på ett något annorlunda sätt. Populationen bestämdes, som framgår ovan, delvis

Tabell 10: Hemmamaka i basurval och bland de svarande

	Basurval	Svarande
Ej tillämpligt	83	83
Hemmamaka	17	17
	n 10 001	7 390

Tabell 11: Makes ålder i basurvalet och bland dem som svarat

Födelseår	Basurval	Svarande
-1909	1	1
1910-19	13	12
1920-29	28	27
1930-39	24	25
1940-49	29	30
1950-58	5	5
	n 6 608	5 049

med hänsyn till praktiska överväganden.

Som framgår av tabell 10 är förekomsten av hemmamakar enligt sjukförsäkringens definition identisk i de två materialen.

I tabell 11 visas makens, i förekommande fall, ålder i såväl basurvalet som bland de svarande. Vi finner här en nära nog perfekt överensstämmelse mellan de två materialen.

Sammanfattningsvis kan vi dra den slutsatsen att basurvalet och populationen visar synnerligen god överensstämmelse med varandra. Det sätt på vilket urvalet är draget tillsammans med urvalets storlek gör också att avvikelser från populationen eller urvalsramen rimligen måste vara nära nog obefintliga. De svarande skiljer sig i frekvensfördelningarna ibland med någon procentenhet från basurvalet. Vi kan säga att bland de svarande är kvinnorna genomsnittligt något yngre än i basurvalet. Vi kan också säga att de som saknar inkomst är något underrepresenterade. Dessa avvikelser har dock, enligt vår mening, icke någon snedvridande effekt utan tar snarare bort en del av felen mellan det önskade urvalet och den populationsdefinition vi använt oss av. Det vore dock förhastat att utan vidare dra slutsatsen att de svarande i alla avseenden är representativa för den studerade populationen. Vad vi kunnat visa är att (på de punkter det så är möjligt att visa) de svarande är klart representativa för populationen.

Tabell III. Hjämsviktat i procent av totala...

År	Hjämsviktat (%)
1910-19	...
1920-29	...
1930-39	...
1940-49	...
1950-59	...

Tabell IV. Årskilda förändringar i procent av totala...

År	Årskilda (%)
1909	...
1910-19	...
1920-29	...
1930-39	...
1940-49	...
1950-59	...

med flera till praktiska ändringar i...
 - den följande...
 skiljaktiga ändringar i...
 i tabell II...
 bland de...
 mellan de...
 Samtidigt...
 förden...
 vilket...
 avseende...
 ordning...
 någon...
 kända...
 de...
 det...
 an...
 av...
 v...
 V...
 i...

UPPSALA UNIVERSITET
SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN

Box 513
751 20 Uppsala

HEMARBETE OCH FÖRVÄRVSARBETE

Jämställdhetskommittén består av representanter för alla politiska partier. Kommittén arbetar för att skapa lika möjligheter för kvinnor och män i hem, arbetsliv och samhälle.

Jämställdhetskommittén har givit oss i uppdrag att genomföra en undersökning, som vi hoppas att Du hjälper oss med. Syftet med undersökningen är att kartlägga kvinnors hemarbets- och förvärvssituation och deras önskemål beträffande hemarbete och förvärvsarbete. Dessa uppgifter skall ligga till grund för Jämställdhetskommitténs fortsatta arbete och kommer att påverka de förslag till praktiska åtgärder som kommittén avser lägga fram.

Ett stort antal kvinnor i åldern 20—59 år har genom slumpmässigt urval utsetts att delta i denna undersökning och bland dem är Du. Alla lämnade uppgifter betraktas som strängt hemliga och kommer att bearbetas med hjälp av ADB samt redovisas så att enstaka personer omöjligt kan igenkännas. Det är av allra största betydelse för utredningen att Du och alla andra ombedda svarar.

För att göra det lätt att snabbt svara på frågorna har dessa i regel fasta svarsalternativ, där Du bara behöver markera svaret med ett kryss. Givetvis mottar vi tacksamt övriga synpunkter, som Du inte tycker kommer fram genom frågorna. Kontrollnumret i formulärets övre hörn gör det möjligt för oss att se om alla formulär inkommit. Formuläret bör insändas ifyllt snarast. Frankerat svarskuvert bifogas.

Upplysningar om undersökningen lämnas måndagar—torsdagar kl. 9.00—10.00 per telefon 018/10 77 43.

Vi är tacksamma för Din medverkan.

Uppsala i September 1978

Jan Trost
docent

Örjan Hultåker
fil. dr.

VAR VÄNLIG LÄS IGENOM VARJE FRÅGA NOGGRANT INNAN DU BE-SVARAR DEN!

**SÄTT KRYSS ELLER FYLL I TILLÄMP-LIGT SVARSALTERNATIV.
ENDAST ETT SVAR SKALL AVGES PER FRÅGA OM EJ ANNAT ANGES.**

1. Tror Du att det är vanligt eller ovanligt där Du bor att kvinnor i Din egen ålder är hemarbetande på heltid?

- De flesta kvinnorna i min egen ålder är hemma på dagarna
- Det är lika vanligt att kvinnor i min egen ålder är hemma på dagarna som att de arbetar utanför hemmet
- De flesta kvinnorna i min egen ålder arbetar borta på dagarna

2. Hur lång utbildning har Du?

- 7 år eller mindre (t.ex. folkskola)
- 8-9 år (t.ex. enhetsskola, grundskola, realskola, folkhögskola)
- 10-12 år (t.ex. gymnasium, fackskola, flickskola)
- 13 år eller mer (t.ex. universitetsstudier)

3. Har Du någon yrkesutbildning?

- Nej
- Ja

OM JA: För hur länge sedan fick Du Din yrkesutbildning?
För år sedan

4. Studerar Du?

- Nej
- Ja, ungefär på heltid
- Ja, ungefär på halvtid
- Ja, mindre än halvtid

5. Vad tror Du om möjligheterna att få arbete på Din ort för en kvinna i Din ålder och med Din utbildning?

- Mycket bra möjligheter
- Ganska bra möjligheter
- Ganska dåliga möjligheter
- Mycket dåliga möjligheter

6. Ungefär hur många timmar per vecka arbetar Du i genomsnitt med hushållsarbete och banttillsyn?

..... timmar per vecka

7. Hur många timmar skulle Du helst vilja förvärvsarbeta om Du själv finge välja?

- Vill inte förvärvsarbeta
- 1-9 timmar per vecka
- 10-14 timmar per vecka
- 15-19 timmar per vecka
- 20-34 timmar per vecka
- 35 timmar eller fler per vecka

8. Var Du förra veckan ensättid någonstans?

- Nej
- Ja

OM JA: Var Du

- i tjänst och arbete
- ledig för banttillsyn med föräldrapenning eller sjukkasseeersättning
- ledig för vård av barn utan föräldrapenning eller sjukkasseeersättning
- sjukskriven
- ledig av annan anledning

9. Har Du något förtroendeuppdrag? Ange alla alternativ som gäller för Dig.

- Ja, fackligt
- Ja, politiskt
- Ja, annat
- Nej

10. Hur ofta går Du vanligen i kyrka, frikyrka eller motsvarande?

- Aldrig
- Några gånger om året
- Någon gång i månaden
- Varje vecka

11. Hur ofta träffar Du på dagtid vuxna personer så att Du hinner prata med dem?

- Flera gånger om dagen
- Minst en gång om dagen
- Inte varje dag men flera gånger i veckan
- Ungefär en gång i veckan
- Någon gång i månaden
- Några gånger per år
- Aldrig

12. Har Du körkort?

- Nej
- Ja

13. Hur länge har Du bott i den kommun som Du bor i?

Sedan 19.....

14. Vilken typ av bostad bor Du i?

- Egen villa eller eget radhus
- Hyreslägenhet eller hyresrum
- Bostadsrätt eller andelslägenhet
- Jordbruksfastighet

15. Vad är Din (och Din familj) hyra/ bostadskostnad per månad?

..... kronor per månad

16. Hur mycket har Du (och Din familj) i bostadsbidrag per månad?

..... kronor per månad

17. Civilstånd?

- Ogift
 Gift — Vilket år gifte ni er?
 År 19
- Frånskild — Vilket år skilde ni er?
 År 19
- Änka — Vilket år blev Du änka?
 År 19

OM DU ÄR OGIFFT, ÄNKA ELLER FRÅNSKILD:

18. Sambor Du med någon under äktenskapsliknande former?

- Nej
 Ja

OM JA: Sedan hur länge?
 År 19

OM DU ÄR GIFT, ÄNKA ELLER FRÅNSKILD:

19. Sambodde Du och Din make innan ni gifte er?

- Nej
 Ja

OM JA: Var Du hemarbetande utan att studera under samboendetiden innan ni gifte er?

- Nej
 Ja, men endast delvis
 Ja, största delen av tiden

20. Hur många barn har Du?

..... barn

När är de födda?

Det äldsta/enda barnet är fött 19

Det andra är fött 19

Det tredje är fött 19

Det fjärde är fött 19

Det femte är fött 19

Det yngsta är fött 19

OM DU HAR BARN:

21. Hur mycket betalar Du (och Din make/samboende) per månad för barn tillsyn?

..... kronor per månad

22. Är Din make/samboende far till alla barnen?

- Nej
 Ja
 Är ej gift eller samboende

23. Hur mycket tjänar Du själv i genomsnitt per månad innan skatten är dragen?

- Ingenting eller mindre än 1.000 kronor
 1.000—1.999 kronor
 2.000—2.999 kronor
 3.000—3.999 kronor
 4.000—4.999 kronor
 5.000—5.999 kronor
 6.000—6.999 kronor
 7.000—7.999 kronor
 Mer än 8.000 kronor

24. Har Du pengar för att kunna göra sådant som känns viktigt för Dig?

- Ja, i stor utsträckning
 Ja, i viss mån
 Nej, endast i undantagsfall
 Nej, praktiskt taget aldrig

25. Är Du (eller Din make/samboende) mottagare av underhållsbidrag för egen eller barns räkning?

- Nej
 Ja

OM JA: Hur mycket får Du (och Din make/samboende tillsammans) per månad?

..... kronor per månad

26. Betalar Du (eller Din make/samboende) underhållsbidrag?

- Nej
 Ja

OM JA: Hur mycket betalar Du (och Din make/samboende tillsammans) per månad?

..... kronor per månad

27. Är Du (eller Din make/samboende) pensionerad?

- Nej
 Ja, både jag och min make/samboende är pensionerade
 Ja, jag är själv pensionerad
 Ja, min make/samboende är pensionerad

OM JA: Hur stor är Din egen (och Din makes/samboendes sammanlagda) pension per månad?

..... kronor per månad

TILL DIG SOM HAR BARN UNDER SKOLÅLDERN (UNDER 7 ÅR):

28. Hur har Du ordnat tillsynen för Dina barn? Ange ALLA alternativ som Du NU använder Dig av!

- Jag tar själv hand om barnen
 Min make/samboende är hemma och tar hand om barnen
 Kommunalt daghem
 Kommunal dagmamma (som inte är släkting)
 Privat daghem
 Privat dagmamma (som inte är släkting)
 Barnflicka
 Mina egna föräldrar tar hand om barnen
 Min makes/samboendes föräldrar tar hand om barnen
 Annan släkting tar hand om barnen
 Grannar tittar till barnen
 Annat: vad?

29. Har Du (och Din familj) någon vuxen person som är beroende av Din hjälp på dagtid?

- Nej
 Ja

FRÅGA 30 TILL 39 BESVARAS ENDAST AV DEN SOM ÄR GIFT ELLER SAMBOENDE

30. Ungefär hur många timmar per vecka ägnar Din make/samboende i genomsnitt åt hushållsarbete och barntillsyn?
..... timmar per vecka
31. Anser Du att Din make/samboende gör tillräckligt mycket av arbetet med hem och barn?
 Nej
 Ja
32. Hur lång utbildning har Din make/samboende?
 7 år eller mindre (t.ex. folkskola)
 8–9 år (t.ex. enhetsskola, grundskola, realskola, folkhögskola)
 10–12 år (t.ex. gymnasium, fackskola)
 13 år eller mer (t.ex. universitetsstudier)
33. Vilket år är Din make/samboende född?
19
34. Förvärvarbetar Din make/samboende?
 Ja, heltid
 Ja, deltid
 Nej, han studerar heltid
 Nej, han är pensionerad
 Nej, annan orsak
35. Är Din make/samboende egen företagare?
 Nej
 Ja, jordbrukare
 Ja, men annan bransch än jordbruket

OM MAKÉ/SAMBOENDE ÄR EGEN FÖRETAGARE:

36. Ungefär hur många timmar arbetar Du vanligen i jordbruket eller företaget? Om Du arbetar oregelbundet, ange det genomsnittliga antalet timmar per vecka!
 0 timmar per vecka
 1–9 timmar per vecka
 10–15 timmar per vecka
 16–19 timmar per vecka
 20–34 timmar per vecka
 35 timmar per vecka
37. Är Ditt arbete i jordbruket eller företaget säsongbetonat?
 Arbetar inte i jordbruket eller företaget
 Ja, mycket säsongbetonat
 Ja, i viss mån säsongbetonat
 Nej, inte alls säsongbetonat

OM DIN MAKE/SAMBOENDE ARBETAR HELTID:

38. Har han mycket övertidsarbete?
 Ja, väldigt mycket
 Ja, ganska mycket
 Ja, men ganska litet
 Nej, aldrig

39. Hur mycket tjänar Din make/samboende i genomsnitt per månad innan skatten är dragen?

- Ingenting eller mindre än 1.000 kronor
 1.000–1.999 kronor
 2.000–2.999 kronor
 3.000–3.999 kronor
 4.000–4.999 kronor
 5.000–5.999 kronor
 6.000–6.999 kronor
 7.000–7.999 kronor
 Mer än 8.000 kronor

FRÅGA 40 TILL 60 BESVARAS ENDAST AV DEN SOM ÄR HELTIDS HEMARBETANDE

40. Är Du hemarbetande därför att Du helst vill vara det?
 Nej
 Ja
41. Hur trivs Du i allmänhet med att vara hemarbetande?
 Mycket bra
 Ganska bra
 Varken bra eller dåligt
 Ganska dåligt
 Mycket dåligt
42. Hur tror Du att Du idag skulle trivas med att vara förvärvsarbetande?
 Mycket bra
 Ganska bra
 Varken bra eller dåligt
 Ganska dåligt
 Mycket dåligt

OM DU ÄR GIFT ELLER SAMBOENDE:

43. Vad anser Din make/samboende om att Du är hemarbetande?
 Han kräver att jag skall vara hemarbetande
 Han önskar att jag skall vara hemarbetande
 Det gör honom detsamma om jag är hemarbetande eller förvärvsarbetande
 Han önskar att jag skall vara förvärvsarbetande
 Han kräver att jag skall vara förvärvsarbetande

OM DU HAR BARN I SKOLÅLDERN ELLER ÄLDRE:

44. Vad anser Ditt barn/Dina barn om att Du är hemarbetande?
 Mycket bra
 Ganska bra
 Varken bra eller dåligt
 Ganska dåligt
 Mycket dåligt

45. Har Du full sysselsättning med att sköta hemmet och hushållet?

- Ja, mer än full sysselsättning
 Ja, full sysselsättning
 Nej, inte riktigt full sysselsättning
 Nej, långt ifrån full sysselsättning

46. Har Du dagbarn som Du tar hand om?

- Nej
 Ja, kommunalt anställd
 Ja, men ej kommunalt anställd

47. Har Du annat betalt arbete än barnpassning?

- Nej
 Ja, försäljningsarbete
 Ja, hemsöjdsarbete/liknande
 Ja, produkter för industrin
 Ja, vård av åldring eller handikappad
 Ja, annat:

48. När förvärvsarbetade Du senast utanför hemmet?

- Har aldrig förvärvsarbetat utanför hemmet
 Förvärvsarbetade utanför hemmet senast år 19

49. Antag att Du blev erbjuden att förvärvsarbeta: skulle Du då vilja arbeta på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar? Ange ALLA alternativ som gäller för Dig?

- Vill ej arbeta utanför hemmet
 Vill arbeta men ej på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar
 Vill arbeta på kvällar
 Vill arbeta på nätter
 Vill arbeta på lördagar och/eller söndagar

OM DU HAR BARN I FÖRSKOLEÅLDERN (UNDER 7 ÅR):

50. Tror Du att Du skulle kunna ordna tillsynen av dem om Du började förvärvsarbeta?

- Nej
 Ja

OM DU HAR BARN I SKOLANS LÅGSTADIUM (ÅRSKLASSERNA 1, 2 ELLER 3):

51. Tror Du att Du skulle kunna ordna tillsynen av dem om Du började förvärvsarbeta?

- Nej
 Ja

52. Hur lång restid skulle Du kunna tänka Dig för att få förvärvsarbete?

- Jag vill inte arbeta utanför bostaden
 Jag kan tänka mig att resa minuter till arbete och lika länge för att komma hem

53. Är Du beredd att flytta för att få förvärvsarbete?

- Nej, jag vill inte arbeta utanför bostaden
 Nej, jag kan inte tänka mig att flytta från orten
 Ja, jag kan tänka mig att flytta från orten men inte från kommunen
 Ja, jag kan tänka mig att flytta från kommunen men inte från den landsdel (region) där jag bor
 Ja, jag kan tänka mig att flytta till andra delar av landet

OM DU EJ KAN TÄNKA DIG ATT FLYTTA:

54. Är det Din makes/samboendes arbete som hindrar Dig från att flytta?

- Nej
 Ja
 Ej gift/samboende

55. Skulle Du vilja utbilda Dig om det krävs för att Du skall få förvärvsarbete?

- Nej, jag vill inte arbeta utanför bostaden
 Nej, jag kan inte tänka mig att genomgå någon utbildning
 Ja, dock högst en månad
 Ja, dock högst tre månader
 Ja, dock högst ett halvår
 Ja, dock högst ett år
 Ja, längre tid än ett år

56. Brukar Du läsa platsannonserna i tidningen?

- Nej, aldrig eller nästan aldrig
 Ja, men bara ibland
 Ja, dagligen eller nästan dagligen

57. Har Du svarat på någon platsannons?

- Nej
 Ja, men det var ganska länge sedan
 Ja, nyligen

58. Har Du på något annat sätt tagit kontakt med någon arbetsgivare för att få arbete?

- Nej
 Ja, men det var ganska länge sedan
 Ja, nyligen

59. Har Du talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för att Du skall få förvärvsarbete?

- Nej
 Ja

60. Är Du anmäld som arbetsökande vid arbetsförmedlingen?

- Nej
 Ja, men ej fått något arbete anvisat
 Ja, och fått arbete anvisat som jag ej ville ha
 Ja, och fått arbete anvisat som jag ville ha men inte fick

FRÅGA 61 TILL 71 BESVARAS ENDAST AV DEN SOM FÖRVÄRVSARBETAR UTANFÖR HEMMET

61. Hur många timmar per vecka förvärvsarbetar Du vanligen utanför hemmet?

- 0 timmar per vecka
- 1–9 timmar per vecka
- 10–15 timmar per vecka
- 16–19 timmar per vecka
- 20–34 timmar per vecka
- 35 timmar eller mer per vecka

62. Brukar Du förvärvsarbete på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar? Ange alla alternativ som gäller för Dig!

- Nej, varken på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar
- Ja, på kvällar
- Ja, på nätter
- Ja, på lördagar
- Ja, på söndagar

63. Arbetar Du huvudsakligen som anställd eller egen företagare?

- Anställning (tjänst) utanför den egna bostaden
- Jordbrukare (egen företagare)
- Egen företagare utom jordbruket

64. Har Du någon gång varit hemarbetande på heltid, dvs. inte haft förvärvsarbete utanför den egna bostaden?

- Nej
- Ja

OM JA:

65. Vilket år var Du senast hemarbetande?
År 19

66. Ungefär hur länge var Du då hemarbetande?

- Mindre än ett år
- Antal år

67. Gick Du på någon utbildning mellan det Du senast var hemarbetande och Du började förvärvsarbete?

- Nej
- Ja, arbetsmarknadsutbildning, månader
- Ja, annan utbildning, månader

OM DU HAR BARN I SKOLÅLDERN ELLER ÄLDRE:

68. Vad anser Ditt barn/Dina barn om att Du förvärvsarbetar?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt

OM DU ÄR GIFT ELLER SAMBOENDE:

69. Vad anser Din make/samboende om att Du förvärvsarbetar?

- Han kräver att jag skall förvärvsarbete
- Han önskar att jag skall förvärvsarbete
- Det gör honom detsamma om jag är förvärvsarbetande eller hemarbetande
- Han önskar att jag skall vara hemarbetande
- Han kräver att jag skall vara hemarbetande

70. Hur trivs Du med Ditt förvärvsarbete?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt

71. Hur tror Du att Du idag skulle trivas med att vara hemarbetande på heltid?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt

FRÅGA 72 TILL 79 BESVARAS AV ALLA VI BER DIG HÄR SVARA PÅ NÅGRA FRÅGOR OM OLIKA ÅSIKTER TILL HEMARBETE OCH FÖRVÄRVSARBETE.

72. En del människor tycker att mamman skall vara hemma hos barnen då de är små. Andra tycker tvärtom. Vad anser Du?

- Det är nödvändigt att mamman är hemma hos barnen
- Det är inte nödvändigt men önskvärt att mamman är hemma hos barnen
- Det är inte nödvändigt att mamman är hemma hos barnen; huvudsaken är att de får bra tillsyn
- Det är bäst för barnen om de på dagarna tas om hand av andra vuxna än sina egna föräldrar

73. Har det någon betydelse för barnen om det är mamman eller pappan som är hemma och tar hand om dem då de är små?

- Nej
- Ja

74. Det finns många grupper med hög arbetslöshet. Ange de TVÅ grupper som Du tycker att samhället främst bör hjälpa att få arbete!

- Yngre män
- Yngre kvinnor
- Medelålders män
- Medelålders kvinnor
- Äldre män
- Äldre kvinnor

75. En del människor anser att det inte går att förenkla arbetet i hushållet. Andra tycker att man kan förenkla. Kan Du minska den tid som Du (och Din familj) arbetar i hushållet?

- Nej, det går inte att minska arbetstiden i hushållet
- Osäker
- Ja, det går kanske att minska arbetstiden i hushållet
- Ja, det går absolut att minska arbetstiden i hushållet

76. TILL DIG SOM HAR BARN UNDER SKOLÅLDERN (UNDER 7 ÅR): Hur skulle Du VILJA ha tillsynen för Dina barn? Ange gärna flera alternativ!

- Jag tar själv hand om barnen
- Min make/samboende är hemma och tar hand om barnen
- Kommunalt daghem
- Kommunal dagmamma (som inte är släkting)
- Privat daghem
- Privat dagmamma (som inte är släkting)
- Barnflicka
- Mina egna föräldrar tar hand om barnen
- Min makes/samboendes föräldrar tar hand om barnen
- Annan släkting tar hand om barnen
- Grannar tittar till barnen
- Annat: vad?

77. Tänk Dig att Du fick leva om Ditt liv! Är det mycket som borde vara annorlunda jämfört med hur Du nu har det?

- Ja, jag skulle vilja ändra på allt
- Ja, det mesta men inte allt borde vara annorlunda än nu
- Ja, jag skulle vilja ändra på en hel del, men det mesta borde vara som det nu är
- Nej, jag vill nästan inte ändra på någonting
- Nej, allt borde vara som det är nu

OM DU ÄR GIFT ELLER SAMBOENDE

78. Det finns många saker som påverkar hur man trivs med sin familj och livet i familjen. Hur är det i Din familj?

- Jag är mycket nöjd
- Det mesta är bra, men några saker kunde vara bättre
- Mycket skulle kunna vara bättre, men på det stora hela är jag ganska nöjd
- Jag är ganska missnöjd
- Jag är mycket missnöjd

79. Det finns många och skilda åsikter om hushållsarbete och förvärvsarbete utanför hemmet. Här följer ett antal påståenden som vi ber Dig att instämma i eller ta avstånd från.

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Osäker	Tar delvis avstånd	Tar helt avstånd
Barnpassning är så dyr att det inte lönar sig för mödrar till småbarn att förvärvsarbete utanför hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Det är viktigt för en kvinna att ha egen inkomst	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Den kvinna som inte erbjuds arbetsuppgifter som passar henne kan lika gärna avstå från att arbeta utanför hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kvinnor behöver de kontakter med vuxna som ett förvärvsarbete ger	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
En kvinna bör förvärvsarbete även om inte familjens ekonomi kräver det	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Hemmafruar nedvärderas i den allmänna debatten	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
De hemarbetande kvinnornas arbete bör visas större uppskattning	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Alla kvinnor bör uppmuntras att söka arbete utanför hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Osäker	Tar delvis avstånd	Tar helt avstånd
Det är naturligt för både män och kvinnor att förvärsarbete	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Skattepolitiken missgynnar familjer med hemarbetande kvinnor	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Skatterna är så höga att det lönar sig bättre för en kvinna att arbeta hemma än att ha förvärsarbete utanför hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Bostadsbidragen gör att det i många fall lönar sig bättre för kvinnor att arbeta hemma än att förvärsarbete utanför hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Pappor och mammor bör dela på föräldradledigheten	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
En egen inkomst är nödvändig för en kvinnas självkänsla	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Den allmänna debatten glömmet bort den ekonomiska betydelsen för familjen av de hemarbetandes insats	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kvinnor bör välja arbete och arbetstider så att de passar arbetet i hemmet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Heltidsarbete lönar sig inte. Deltidarbete ger nästan samma ekonomiska standard	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kvinnor måste även i framtiden räkna med att ha underordnade arbeten i större utsträckning än män	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Pojkar och flickor skall hjälpa till lika mycket med hushållsarbetet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärsarbete	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

OM DU HAR NÅGRA YTTERLIGARE SYNPUNKTER PÅ HEMARBETE OCH FÖR-
VÄRSARBETE ÄR VI TACKSAMMA FÖR DINA KOMMENTARER HÄR ELLER
SEPARAT.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

HJÄRTLIGT TACK FÖR HJÄLPEN!

Bilaga 2 Kod och frekvensfördelning

av Örjan Hultåker och Jan Trost

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
101	-	Kortnummer		1	
106-107		Ålder	Födelseår		
		50-59 år	1919-28	0	25
		40-49	1929-38	1	21
		30-39 (Koden ligger inte på	1939-48	2	30
		20-29 ålder utan på födelseår)	1949-58	3	24
				Bastal	7 387
108-111		Läns- och kommunkod			
		Låg förvärvsfrekvens (27-43 %)		0	13
		Medel förvärvsfrekvens (44-55 %)		1	63
		Hög förvärvsfrekvens (56- %)		2	24
				Bastal	7 387
112		Civilstånd	Ogift	0	22
			Gift	1	68
			Änka	2	3
			Frånschild	3	7
				Bastal	7 387
113		Samboendestatus	Ej tillämpligt	0	98
			Sambor	1	1
			Sambor ej	2	2
				Bastal	7 387
114-116		Sjukpenninggrundande	0 kronor	0	23
		A-inkomst	100-10 000	1	4
			10 100-20 000	2	6
			20 100-30 000	3	16
			30 100-40 000	4	13
			40 100-50 000	5	14
			50 100-60 000	6	15
			60 100-70 000	7	6
			70 100-80 000	8	3
			80 100-90 000	9	1
			90 100-99 700	10	a
			99 800-99 899	11	-
			99 900-	12	a
				Bastal	7 387

a = relativa andelen understiger 1 %

Kolumn Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
117-119	Sjukpenninggrundande B-inkomst	0 kronor	0	97
		100-10 000	1	1
		10 100-20 000	2	1
		20 100-30 000	3	1
		30 100-40 000	4	a
		40 100-50 000	5	a
		50 100-60 000	6	a
		60 100-70 000	7	a
		70 100-80 000	8	a
		80 100-90 000	9	-
		90 100-99 700	10	-
		99 800-99 899	11	-
		99 900-	12	-
	Bastal		7 387	
120	Hemmamaka	Ej tillämpligt	0	83
		Hemmamaka	1	17
		Bastal		7 387
121-123	Taxerad inkomst	0 kronor		15
		100- 4 500		6
		4 600- 9 000		6
		9 100-10 000		1
		10 100-11 800		2
		11 900-20 000		10
		20 100-30 000		18
		30 100-40 000		16
		40 100-50 000		15
		50 100-60 000		7
		60 100-70 000		3
		70 100-80 000		1
		80 100-90 000		a
		90 100-99 700		a
		99 800		-
		99 900-w		a
	Bastal		7 387	
124-125	Makes födelseår	1897-1928	1	36
		1929-1938	2	26
		1939-1948	3	31
		1949-1958	4	7
		Bastal		5047
201	-	Kortnummer	2	
206	Veckonummer	36	1	36
		37	2	37
		38	3	13
		39	4	8
		40	5	3
		41	6	1
		42	7	1
		43	8	a
		44-	9	1

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
				Bastal	7 387
207	1	Tror Du att det är vanligt eller ovanligt där Du bor att kvinnor i Din egen ålder är hemarbetande på heltid?	De flesta kvinnorna i min egen ålder är hemma på dagarna	0	10
			Det är lika vanligt att kvinnor i min egen ålder är hemma på dagarna som att de arbetar utanför hemmet	1	39
			De flesta kvinnorna i min egen ålder arbetar borta på dagarna	2	52
				Bastal	7 245
208	2	Hur lång utbildning har Du?	7 år eller mindre (t. ex. folkskola)	0	35
			8-9 år (t. ex. enhetsskola, grundskola, realskola, folkhögskola)	1	27
			10-12 år (t. ex. gymnasium, fackskola, flickskola)	2	21
			13 år eller mer (t. ex. universitetsstudier)	3	17
				Bastal	7 355
209	3	Har Du någon yrkesutbildning?	Nej	0	47
			Ja	1	58
				Bastal	7 273
210-		Om ja: För hur länge sedan fick Du Din yrkesutbildning?	-4 år		21
211			5-9		20
		För ... år sedan	10-14		19
			15-19		12
			20-24		9
			25-34		14
			35-		6
				Bastal	4 063
212	4	Studerar Du?	Nej	0	85
			Ja, ungefär på heltid	1	6
			Ja, ungefär på halvtid	2	2
			Ja, mindre än halvtid	3	8
				Bastal	7 326
213	5	Vad tror Du om möjligheterna att få arbete på Din ort för en kvinna i Din ålder och med Din utbildning?	Mycket bra möjligheter	0	10
			Ganska bra möjligheter	1	26
			Ganska dåliga möjligheter	2	36
			Mycket dåliga möjligheter	3	28
				Bastal	7 291
214-215	6	Ungefär hur många timmar per vecka arbetar Du i genomsnitt med hushållsarbete och barntillsyn?	-9		9
			10-19		17
			20-39		37
			40-59		19
			60-		18

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
				Bastal	6 475
216	7	Hur många timmar skulle Du helst vilja förvärvs- arbeta om Du själv finge välja?	Vill inte förvärvsarbete 1-9 tim. per vecka 10-14 tim. per vecka 15-19 tim. per vecka 20-34 tim. per vecka 35 tim. el. fler per vecka	0 1 2 3 4 5	8 3 5 22 47 15
				Bastal	7 196
217	8	Var Du förra veckan anställd någonstans?	Nej Ja	0 1	30 70
				Bastal	7 363
218		Om ja: Var Du	I tjänst och arbete Ledig för barntillsyn med föräldrapenning el. sjukkasseersättning Ledig för vård av barn utan föräldrapenning el. sjukkasseersättning Sjukskriven Ledig av annan anledning Ledig av mer än en anledn.	0 1 2 3 4 5	86 2 1 4 6 a
				Bastal	5 206
219-222	9	Har Du något förtroende- uppdrag? Ange alla alternativ som gäller för Dig	Ja, fackligt Ja, politiskt Ja, annat Nej	0 1 2 3	7 3 14 78
				Bastal	7 387
		Obs! Samma individ kan ha markerat fler än ett förtroendeuppdrag.			
223	10	Hur ofta går Du vanligen i kyrka, frikyrka eller motsvarande?	Aldrig Några gånger om året Någon gång i månaden Varje vecka	0 1 2 3	38 52 5 4
				Bastal	7 339
224	11	Hur ofta träffar Du på dagtid vuxna personer så att Du hin- ner du prata med dem?	Flera gånger om dagen Minst en gång om dagen Inte varje dag men flera gånger i veckan Ungefär en gång i veckan Någon gång i månaden Några gånger per år Aldrig	0 1 2 3 4 5 6	64 19 13 3 1 a a
				Bastal	7 332

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
225	12	Har Du körkort?	Nej Ja	0 1	29 71
				Bastal	7 380
226-227	13	Hur länge har Du bott i den kommun som Du bor i? Sedan år	1918-1970 1971-1975 1976-		72 18 11
				Bastal	7 321
228	14	Vilken typ av bostad bor Du i?	Egen villa eller eget radhus Hyreslägenhet eller hyresrum Bostadsrätt eller andelslägenhet Jordbruksfastighet	0 1 2 3	48 36 11 6
				Bastal	7 347
229-232	15	Vad är Din (och Din familjs) hyra/bostadskostnad per månad?	0 001- 549 550- 899 900-1 199 1 200-1 799 1 800-		1 12 30 23 20 13
				Bastal	6 818
233-236	16	Hur mycket har Du (och Din familj) i bostadsbidrag per månad?	0 kronor 1- 99 100-299 300-499 500-		76 3 9 7 6
				Bastal	7 014
237	17	Civilstånd?	Ogift Gift Frånskild Änka	0 1 2 3	22 67 7 3
				Bastal	7 390
238-239		Senaste år för civilståndsändring (Redovisas endast som giftår, skildår, änkeår) Se sidan 284			
240	18	Om Du är ogift, änka eller frånskild: Sambor Du med någon under äktenskapsliknande former?	Nej Ja	0 1	62 38
				Bastal	2 396

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
241-242		Om ja: Sedan hur länge?	-1960 1961-1970 1971-1975 1976-		3 15 43 39
				Bastal	876
243	19	Om Du är gift, änka eller frånskild: Sambodde Du och Din make innan ni gifte er?	Nej Ja	0 1	64 36
				Bastal	5 385
244		Om ja: Var Du hemarbetande utan att studera under samboendetiden innan ni gifte er?	Nej Ja, men endast delvis Ja, största delen av tiden	0 1 2	75 8 17
				Bastal	1 894
245-246	20	Antal barn	Inga barn 1 barn 2 barn 3 barn 4 barn 5 barn 6 barn	0 1 2 3 4 5 6	23 21 35 15 4 2 a
				Bastal	7 387
247- 258		Ålder barn (Redovisas endast som ybarn) Se sidan 287			
259-262	21	Om Du har barn: Hur mycket betalar Du (och Din make/samboende) per månad för barntillsyn?	0 kronor -99 100-499 500-		81 1 12 6
				Bastal	5 700
263	22	Är Din make/samboende far till alla barnen? (pos. 2, är ej gift eller samman- boende, finns av formulärtek- niska skäl)	Ja Nej	0 1	12 88
				Bastal	4 941
264	23	Hur mycket tjänar Du själv i genomsnitt per månad innan skatten är dragen?	0- 999 kronor 1 000-1 999 2 000-2 999 3 000-3 999 4 000-4 999 5 000-5 999 6 000-6 999	0 1 2 3 4 5 6	24 10 21 14 19 9 3

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
			7 000–7 999	7	1
			8 000–	8	1
				Bastal	7 215
265	24	Har Du pengar för att kunna göra sådant som känns viktigt för Dig?	Ja, i stor utsträckning	0	28
			Ja, i viss mån	1	56
			Nej, endast i undantagsfall	2	11
			Nej, praktiskt taget aldrig	3	5
				Bastal	7 330
266	25	Är Du (eller Din make/samboende) mottagare av underhållsbidrag för egen eller barns räkning?	Nej	0	92
			Ja	1	8
				Bastal	7 237
267–270		Om ja: Hur mycket får Du (och Din make/samboende tillsammans) . . . kronor per månad?	– 99 kronor		–
			100–499		52
			500–999		32
			1 000–		15
				Bastal	567
271	26	Betalar Du (eller Din make/samboende) underhållsbidrag?	Nej	0	96
			Ja	1	4
				Bastal	7 240
272–275		Om ja: Hur mycket betalar Du (och Din make/samboende tillsammans) per månad?	–99 kronor		a
			100–499		46
			500–999		38
			1 000–		15
				Bastal	261
276	27	Är Du (eller Din make/samboende) pensionerad?	Nej	0	91
			Ja, både jag och min make/samboende är pensionerade	1	1
			Ja, jag är själv pensionerad	2	3
			Ja, min make/samboende är pensionerad	3	4
				Bastal	7 251
277–280		Om ja: Hur stor är Din egen (och Din makes/samboendes sammanlagda) pension per månad?	001– 999		6
			1 000–1 999		31
			2 000–2 999		27
			3 000–3 999		20
			4 000–4 999		8
			5 000–		9
				Bastal	457
301	–	Kortnummer		3	

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
306	28	Till Dig som har barn under skolåldern (under 7 år): Hur har Du ordnat tillsynen för Dina barn? Ange <i>alla</i> alternativ som Du använder Dig av!	Jag tar själv hand om barnen	0	64
				Bastal	1 897
307			Min make/samboende är hemma och tar hand om barnen	0	15
				Bastal	1 897
308			Kommunalt daghem	0	16
				Bastal	1 897
309		Se även Tillsyn sid. 286	Kommunal dagmamma (som inte är släkting)	0	12
				Bastal	1 897
310			Privat daghem	0	1
				Bastal	1 897
311			Privat dagmamma (som inte är släkting)	0	14
				Bastal	1 897
312			Barnflicka	0	2
				Bastal	1 897
313			Mina egna föräldrar tar hand om barnen	0	10
				Bastal	1 897
314			Min makes/samboendes föräldrar tar hand om barnen	0	7
				Bastal	1 897
315			Annan släkting tar hand om barnen	0	4
				Bastal	1 897
316			Grannar tittar till barnen	0	4
				Bastal	1 897
317			Annat: vad?	0	3
				Bastal	1 897
318	29	Har Du (och Din familj) någon vuxen person som är beroende av Din hjälp på dagtid?	Nej	0	94
			Ja	1	6
				Bastal	7 155
319-320	30	Fråga 30 till 39 besvaras endast av den som är <i>gift eller samboende</i>			

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
		Ungefär hur många timmar per vecka ägnar Din make/samboende i genomsnitt åt hushållsarbete och barntillsyn?	-4 5- 9 10-19 20-29 30-		19 26 33 14 8
				Bastal	4 476
321	31	Anser Du att Din make/samboende gör tillräckligt mycket av arbetet med hem och barn?	Nej Ja	0 1	31 69
				Bastal	5 640
322	32	Hur lång utbildning har Din make/samboende?	7 år el. mindre (t. ex. folkskola) 8-9 år (t. ex. enhetsskola, grundskola, realskola, folkhögskola) 10-12 år (t. ex. gymnasium, fackskola) 13 år eller mer (t. ex. universitetsstudier)	0 1 2 3	39 22 21 18
				Bastal	5 785
323-324	33	Vilket år är Din make/samboende född?	1897-1928 1929-1938 1939-1948 1949-1960		32 23 31 14
				Bastal	5 846
325	34	Förvärvsarbetar Din make/samboende?	Ja, heltid Ja, deltid Nej, han studerar heltid Nej, han är pensionerad Nej, annan orsak	0 1 2 3 4	89 3 2 5 2
				Bastal	5 800
326	35	Är Din make/samboende egen företagare?	Nej Ja, jordbrukare Ja, men annan bransch än jordbruket	0 1 2	85 5 10
				Bastal	5 796
327	36	Om make/samboende är egen företagare: Ungefär hur många timmar arbetar Du vanligen i jordbruket eller företaget? Om Du arbetar oregelbundet, ange det genomsnittliga antalet timmar per vecka!	0 tim. per vecka 1-9 timmar per vecka 10-15 timmar per vecka 16-19 timmar per vecka 20-34 timmar per vecka 35 tim. el. mer per vecka	0 1 2 3 4 5	32 24 9 6 14 16
				Bastal	828
328	37	Är Ditt arbete i jordbruket eller företaget säsongbetonat?	Arbetar inte i jordbruket eller företaget Ja, mycket säsongbetonat	0 1	22 13

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
			Ja, i viss mån säsongbetonat	2	28
			Nej, inte alls säsongbetonat	3	37
			Bastal		810
329	38	Om Din make/samboende arbetar heltid: Har han mycket övertidsarbete?	Ja, väldigt mycket	0	11
			Ja, ganska mycket	1	20
			Ja, men ganska litet	2	45
			Nej, aldrig	3	24
			Bastal		5 160
330	39	Hur mycket tjänar Din make/ samboende i genomsnitt per månad innan skatten är dragen?	Ingenting eller mindre än 1 000 kronor	0	3
			1 000-1 999	1	1
			2 000-2 999	2	3
			3 000-3 999	3	7
			4 000-4 999	4	24
			5 000-5 999	5	27
			6 000-6 999	6	14
			7 000-7 999	7	8
			Mer än 8 000	8	12
			Bastal		5 459
331	40	Fråga 40 till 60 besvaras endast av den som är <i>heltids hemarbetande</i> Är Du hemarbetande därför att Du helst vill det?	Nej	0	29
			Ja	1	71
			Bastal		1 665
332	41	Hur trivs Du i allmänhet med att vara hemarbetande?	Mycket bra	0	41
			Ganska bra	1	45
			Varken bra eller dåligt	2	11
			Ganska dåligt	3	3
			Mycket dåligt	4	1
			Bastal		1 676
333	42	Hur tror Du att Du idag skulle trivas med att vara förvärvsarbetande?	Mycket bra	0	13
			Ganska bra	1	45
			Varken bra eller dåligt	2	24
			Ganska dåligt	3	12
			Mycket dåligt	4	7
			Bastal		1 637
334	43	Om Du är gift eller sam- boende: Vad anser Din make/sambo- ende om att Du är hemar- betande?	Han kräver att jag skall vara hemarbetande	0	4
			Han önskar att jag skall vara hemarbetande	1	62
			Det gör honom detsamma om jag är hemarbetande eller förvärvsarbetande	2	26

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
			Han önskar att jag skall vara förvärvsarbetande	3	7
			Han kräver att jag skall vara förvärvsarbetande	4	1
				Bastal	1 577
335	44	Om Du har barn i skolåldern eller äldre: Vad anser Ditt barn/ Dina barn om att Du är hemarbetande?	Mycket bra	0	69
			Ganska bra	1	19
			Varken bra eller dåligt	2	10
			Ganska dåligt	3	1
			Mycket dåligt	4	a
				Bastal	1 128
336	45	Har Du full sysselsättning med att sköta hemmet och hushållet?	Ja, mer än full sysselsättning	0	23
			Ja, full sysselsättning	1	48
			Nej, inte riktigt full sysselsättning	2	24
			Nej, långt ifrån full sysselsättning	3	4
				Bastal	1 686
337	46	Har Du dagbarn som Du tar hand om?	Nej	0	85
			Ja, kommunalt anställd	1	6
			Ja, men ej kommunalt anställd	2	9
				Bastal	1 685
338	47	Har Du annat betalt arbete än barnpassning?	Nej	0	84
			Ja, försäljningsarbete	1	a
			Ja, hemslöjdsarbete/liknande	2	1
			Ja, produkter för industrin	3	a
			Ja, vård av åldring eller handikappad	4	3
			Ja, annat:	5	11
				Bastal	1 642
339	48	När förvärvsarbetade Du senast utanför hemmet?	Har aldrig förvärvsarbetat utanför hemmet	0	21
				Bastal	1 678
340-341		Förvärvsarbetade utanför hemmet senast år ...	-1949		3
			1950-1959		8
			1960-1969		22
			1970-1974		28
			1975-		38
				Bastal	1 334
342	49	Antag att Du blev erbjuden att förvärvsarbeta: skulle Du då vilja arbeta på kvällar, nätter, lördagar, eller söndagar?	Vill ej arbeta utanför hemmet	0	41
				Bastal	1 686

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
343		Ange <i>alla</i> alternativ som gäller för Dig!	Vill arbeta men ej på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar	0	45
				Bastal	1 686
344			Vill arbeta på kvällar	0	8
				Bastal	1 686
345			Vill arbeta på nätter	0	5
				Bastal	1 686
346			Vill arbeta på lördagar och/eller söndagar	0	4
				Bastal	1 686
347	50	Om Du har barn i förskole-åldern (under 7 år): Tror Du att Du skulle kunna ordna tillsynen av dem om Du började förvärvsarbeta?	Nej Ja	0 1	41 59
				Bastal	711
348	51	Om Du har barn i skolans lägre stadium (årskurserna 1, 2 eller 3): Tror Du att Du skulle kunna ordna tillsynen av dem om Du började förvärvsarbeta?	Nej Ja	0 1	39 61
				Bastal	490
349	52	Hur lång restid skulle Du kunna tänka Dig för att få förvärvsarbeta?	Jag vill inte arbeta utanför bostaden	0	41
				Bastal	1 627
350-352		Jag kan tänka mig att resa ... minuter till arbete och lika länge för att komma hem	10 min. 15 20 30 45 60		9 21 14 46 5 5
				Bastal	959
353	53	Är Du beredd att flytta för att få förvärvsarbete?	Nej, jag vill inte arbeta utanför bostaden Nej, jag kan inte tänka mig att flytta från orten Ja, jag kan tänka mig att flytta från orten men inte från kommunen Ja, jag kan tänka mig att flytta från kommunen men inte från den landsdel (region) där jag bor Ja, jag kan tänka mig att flytta till andra delar av landet	0 1 2 3 4	37 49 5 3 7

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
				Bastal	1 673
354	54	Om Du ej kan tänka Dig att flytta:			
		Är det Din makes/samboendes arbete som hindrar Dig från att flytta?	Nej	0	60
			Ja	1	37
			Ej gift/samboende	2	3
				Bastal	1 274
355	55	Skulle Du vilja utbilda Dig om det krävs för att Du skall få förvärvsarbete?	Nej, jag vill inte arbeta utanför bostaden	0	33
			Nej, jag kan inte tänka mig att genomgå någon utbildning	1	15
			Ja, dock högst en månad	2	9
			Ja, dock högst tre månader	3	6
			Ja, dock högst ett halvår	4	8
			Ja, dock högst ett år	5	12
			Ja, längre tid än ett år	6	16
				Bastal	1 621
356	56	Brukar Du läsa platsannonserna i tidningen?	Nej, aldrig eller nästan aldrig	0	37
			Ja, men bara ibland	1	42
			Ja, dagligen eller nästan dagligen	2	21
				Bastal	1 682
357	57	Har Du svarat på någon platsannons?	Nej	0	76
			Ja, men det var ganska länge sedan	1	18
			Ja, nyligen	2	6
				Bastal	1 675
358	58	Har Du på något annat sätt tagit kontakt med någon arbetsgivare för att få arbete?	Nej	0	72
			Ja, men det var ganska länge sedan	1	20
			Ja, nyligen	2	8
				Bastal	1 679
359	59	Har Du talat med arbetsförmedlingen om vad som kan göras för att Du skall få förvärvsarbete?	Nej	0	89
			Ja	1	11
				Bastal	1 679
360	60	Är Du anmäld som arbetsökande vid arbetsförmedlingen?	Nej	0	93
			Ja, men ej fått något arbete anvisat	1	5
			Ja, och fått arbete anvisat som jag ej ville ha	2	1
			Ja, och fått arbete anvisat som jag ville ha men inte fick	3	1
				Bastal	1 683

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	los.	Frekvenser
361	61	Fråga 61 till 71 besvaras endast av den som <i>förvärvsarbetar</i> utanför hemmet			
		Hur många timmar per vecka <i>förvärvsarbetar</i> Du vanligen utanför hemmet?	0 tim. per vecka	0	a
			1- 9 tim. per vecka	1	3
			10-15 tim. per vecka	2	4
			16-19 tim. per vecka	3	9
			20-34 tim. per vecka	4	38
			35 tim. el. mer per vecka	5	46
			Bastal		5 279
362	62	Brukar Du <i>förvärvsarbete</i> på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar? Ange alla alternativ som gäller för Dig!	Nej, varken på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar	0	58
			Bastal		5 243
363			Ja, på kvällar	0	27
			Bastal		5 243
364			Ja, på nätter	0	7
			Bastal		5 243
365			Ja, på lördagar	0	31
			Bastal		5 243
366			Ja, på söndagar	0	23
			Bastal		5 243
367	63	Arbetar Du huvudsakligen som anställd eller egen företagare?	Anställning (tjänst) utanför den egna bostaden	0	97
			Jordbrukare (egen företagare)	1	a
			Egen företagare utom jordbruket	2	2
			Bastal		5 263
368	64	Har Du någon gång varit hemarbetande på heltid, dvs. inte haft <i>förvärvsarbete</i> utanför den egna bostaden?	Nej	0	43
			Ja	1	57
			Bastal		5 253
369-370	65	Om ja: Vilket år var Du senast hemarbetande? År	-1957		7
			1958-1962		10
			1963-1967		16
			1968-1972		28
			1973-1976		29
			1977		7
			1978		3
			Bastal		3 001

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
371	66	Ungefär hur länge var Du hemarbetande?	Mindre än ett år	0	16
				Bastal	3 008
372-373		Antal år . . .	-4		34
			5- 9		22
			10-14		23
			15-19		11
			20-		9
				Bastal	2 509
374	67	Gick Du på någon utbildning mellan det Du senast var hemarbetande och Du började förvärvsarbeta?	Nej	0	91
				Bastal	2 978
375-376		Ja, arbetsmarknadsutbildning, . . . månader	-3		33
			4- 6		28
			7-12		25
			13-		15
				Bastal	191
377-378		Ja, annan utbildning, . . . månader	-3		26
			4- 6		29
			7-12		19
			13-24		17
			25-		10
				Bastal	337
379	68	Om Du har barn i skolåldern eller äldre: Vad anser Ditt barn/Dina barn om att Du förvärvsarbetar?	Mycket bra	0	32
			Ganska bra	1	39
			Varken bra eller dåligt	2	23
			Ganska dåligt	3	5
			Mycket dåligt	4	1
				Bastal	2 865
401	-	Kortnummer		4	
406	69	Om Du är gift eller samboende: Vad anser Din make/samboende om att Du förvärvsarbetar?	Han kräver att jag skall förvärvsarbeta	0	3
			Han önskar att jag skall förvärvsarbeta	1	57
			Det gör honom detsamma om jag är förvärvsarbetande eller hemarbetande	2	31
			Han önskar att jag skall vara hemarbetande	3	8
			Han kräver att jag skall vara hemarbetande	4	a
				Bastal	3 870

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
407	70	Hur trivs Du med Ditt förvärvsarbete?	Mycket bra Ganska bra Varken bra eller dåligt Ganska dåligt Mycket dåligt	0 1 2 3 4	55 37 6 2 1
				Bastal	5 207
408	71	Hur tror Du att Du idag skulle trivas med att vara hemarbetande på heltid?	Mycket bra Ganska bra Varken bra eller dåligt Ganska dåligt Mycket dåligt	0 1 2 3 4	6 16 14 34 30
				Bastal	5 098
409	72	Fråga 72 till 79 besvaras av <i>alla</i> Vi ber Dig här svara på några frågor om olika åsikter till hemarbete och förvärvsarbete. En del människor tycker att mamman skall vara hemma hos barnen då de är små. Andra tycker tvärtom. Vad anser Du?	Det är nödvändigt att mamman är hemma hos barnen Det är inte nödvändigt men önskvärt att mamman är hemma hos barnen Det är inte nödvändigt att mamman är hemma hos barnen; huvudsaken är att de får bra tillsyn Det är bäst för barnen om de på dagarna tas om hand av andra än sina egna föräldrar	0 1 2 3	25 42 32 1
				Bastal	7 285
410	73	Har det någon betydelse för barnen om det är mamman eller pappan som är hemma och tar hand om dem då de är små?	Nej Ja	0 1	83 17
				Bastal	7 251
411	74	Det finns många grupper med hög arbetslöshet. Ange de <i>två</i> grupper som Du tycker att samhället främst bör hjälpa att få arbete!	Yngre män	0	90
				Bastal	6 808
412		Se även Arbhjälp sid. 283	Yngre kvinnor	0	84
				Bastal	6 808
413			Medelålders män	0	13
				Bastal	6 808
414			Medelålders kvinnor	0	15
				Bastal	6 808
415			Äldre män	0	1
				Bastal	6 808

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
416			Äldre kvinnor	0	2
				Bastal	6 808
417	75	En del människor anser att det inte går att förenkla arbetet i hushållet. Andra tycker att man kan förenkla. Kan Du minska den tid som Du (och Din familj) arbetar i hushållet?	Nej, det går inte att minska arbetstiden i hushållet	0	32
			Osäker	1	17
			Ja, det går kanske att minska arbetstiden i hushållet	2	35
			Ja, det går absolut att minska arbetstiden i hushållet	3	15
				Bastal	7 235
418	76	Till Dig som har barn under skolåldern (under 7 år): Hur skulle Du <i>vilja</i> ha tillsynen för Dina barn? Ange gärna flera alternativ!	Jag tar själv hand om barnen	0	56
				Bastal	1 897
419			Min make/samboende är hemma och tar hand om barnen	0	25
				Bastal	1 897
420			Kommunalt daghem	0	37
				Bastal	1 897
421		Se även Ötillsyn sid. 287	Kommunal dagmamma (som inte är släkting)	0	25
				Bastal	1 897
422			Privat daghem	0	5
				Bastal	1 897
423			Privat dagmamma (som inte är släkting)	0	17
				Bastal	1 897
424			Barnflicka	0	7
				Bastal	1 897
425			Mina egna föräldrar tar hand om barnen	0	10
				Bastal	1 897
426			Min makes/samboendes föräldrar tar hand om barnen	0	6
				Bastal	1 897
427			Annan släkting tar hand om barnen	0	4
				Bastal	1 897
428			Grannar tittar till barnen	0	2
				Bastal	1 897

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
429			Annat: vad?	0	3
				Bastal	1 897
430	77	Tänk Dig att Du fick leva om Ditt liv! Är det mycket som borde vara annorlunda jämfört med hur Du nu har det?	Ja, jag skulle vilja ändra på allt	0	3
			Ja, det mesta men inte allt borde vara annorlunda än nu	1	13
			Ja, jag skulle vilja ändra på en hel del, men det mesta borde vara som det nu är	2	51
			Nej, jag vill nästan inte ändra på någonting	3	27
			Nej, allt borde vara som det är nu	4	6
				Bastal	7 151
431	78	Om Du är gift eller samboende: Det finns många saker som påverkar hur man trivs med sin familj och livet i familjen. Hur är det i Din familj?	Jag är mycket nöjd	0	35
			Det mesta är bra, men några saker kunde vara bättre	1	48
			Mycket skulle kunna vara bättre, men på det stora hela är jag ganska nöjd	2	15
			Jag är ganska missnöjd	3	1
			Jag är mycket missnöjd	4	a
				Bastal	5 823
432	79	Det finns många skilda åsikter om hushållsarbete och förvärvsarbete utanför hemmet. Här följer ett antal påståenden som vi ber Dig att instämma i eller ta avstånd från			
		Barnpassning är så dyr att det inte lönar sig för mödrar till småbarn att förvärvsarbeta utanför hemmet	Instämmer helt	0	14
			Instämmer delvis	1	33
			Osäker	2	26
			Tar delvis avstånd	3	14
			Tar helt avstånd	4	14
				Bastal	7 105
433		Det är viktigt för en kvinna att ha egen inkomst	Instämmer helt	0	56
			Instämmer delvis	1	33
			Osäker	2	5
			Tar delvis avstånd	3	4
			Tar helt avstånd	4	3
				Bastal	7 219
434		Den kvinna som inte erbjuds arbetsuppgifter som passar henne kan lika gärna avstå från att arbeta utanför hemmet	Instämmer helt	0	15
			Instämmer delvis	1	19
			Osäker	2	27
			Tar delvis avstånd	3	22
			Tar helt avstånd	4	18
				Bastal	7 089

Kolumn Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
435	Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen	Instämmer helt	0	32
		Instämmer delvis	1	30
		Osäker	2	7
		Tar delvis avstånd	3	16
		Tar helt avstånd	4	16
		Bastal	7 229	
436	Kvinnor behöver de kontakter med vuxna som ett förvävs- arbete ger	Instämmer helt	0	55
		Instämmer delvis	1	32
		Osäker	2	6
		Tar delvis avstånd	3	4
		Tar helt avstånd	4	3
		Bastal	7 188	
437	En kvinna bör förvävsarbete även om inte familjens ekonomi kräver det	Instämmer helt	0	20
		Instämmer delvis	1	32
		Osäker	2	15
		Tar delvis avstånd	3	16
		Tar helt avstånd	4	17
		Bastal	7 156	
438	Hemmafruar nedvärderas i den allmänna debatten	Instämmer helt	0	53
		Instämmer delvis	1	28
		Osäker	2	8
		Tar delvis avstånd	3	6
		Tar helt avstånd	4	4
		Bastal	7 207	
439	De hemarbetande kvinnornas arbete bör visas större uppskattning	Instämmer helt	0	79
		Instämmer delvis	1	15
		Osäker	2	3
		Tar delvis avstånd	3	2
		Tar helt avstånd	4	2
		Bastal	7 254	
440	Alla kvinnor bör uppmuntras att söka arbete utanför hemmet	Instämmer helt	0	17
		Instämmer delvis	1	26
		Osäker	2	18
		Tar delvis avstånd	3	18
		Tar helt avstånd	4	21
		Bastal	7 216	
441	Det är naturligt för både män och kvinnor att för- vävsarbete	Instämmer helt	0	59
		Instämmer delvis	1	27
		Osäker	2	6
		Tar delvis avstånd	3	5
		Tar helt avstånd	4	2
		Bastal	7 199	
442	Skattepolitiken missgynnar familjer med hemarbetande kvinnor	Instämmer helt	0	30
		Instämmer delvis	1	16
		Osäker	2	40
		Tar delvis avstånd	3	6
		Tar helt avstånd	4	9
		Bastal	7 127	

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
443		Skatterna är så höga att det lönar sig bättre för en kvinna att arbeta hemma än att ha förvärvsarbete utanför hemmet	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	12 25 29 16 18
			Bastal		7 168
444		Bostadsbidragen gör att det i många fall lönar sig bättre för kvinnor att arbeta hemma än att förvärvsarbete utanför hemmet	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	18 23 40 8 11
			Bastal		7 107
445		Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	48 25 7 11 9
			Bastal		7 224
446		Pappor och mammor bör dela på föräldraledigheten	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	55 27 10 4 4
			Bastal		7 209
447		En egen inkomst är nödvändig för en kvinnas självkänsla	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	46 34 8 6 6
			Bastal		7 225
448		Den allmänna debatten glömmor bort den ekonomiska betydelsen för familjen av de hemarbetandes insats	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	49 26 20 3 3
			Bastal		7 091
449		Kvinnor bör välja arbete och arbetstider så att de passar arbetet i hemmet	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	29 27 8 16 20
			Bastal		7 150
450		Heltidsarbete lönar sig inte. Deltidsarbete ger nästan samma ekonomiska standard	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	29 32 25 7 7
			Bastal		7 173

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
451		Kvinnor måste även i framtiden räkna med att ha underordnade arbeten i större utsträckning än män	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	8 16 16 15 44
			Bastal		7 142
452		Pojkar och flickor skall hjälpa till lika mycket med hushållsarbetet	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	90 8 1 1 a
			Bastal		7 274
453		Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärvsarbete	Instämmer helt Instämmer delvis Osäker Tar delvis avstånd Tar helt avstånd	0 1 2 3 4	67 21 6 4 2
			Bastal		7 175
Arbetat 65		Vilket år de nu förvärvsarbetande senast var hemarbetande	Har aldrig arbetat utanför hemmet -1949 1950-1959 1960-1969 1970-1974 1975-1978	0 1 2 3 4 5	20 3 7 18 23 30
			Bastal		1 665
Arbete 8		Kvinnans sysselsättning veckan före undersökningen	Ej anställd I tjänst Barnledig med ersättning Barnledig utan ersättning Sjukskriven Ledig av annan anledning Fler än ett svar	0 1 2 3 4 5 6	29 61 2 1 3 4 a
			Bastal		7 338
Arb hjälp 74		De två grupper som samhället i första hand bör hjälpa med förvärvsarbete (15 kategorier)	YM + YK YM + MM YM + MK YM + ÄM YM + ÄK YM + MM YK + MK YK + ÄM YK + ÄK MM + MK MM + ÄM MM + ÄK MK + ÄM MK + ÄK ÄM + ÄK	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14	79 5 3 a a a 3 a a 7 a a a 1 1
			Bastal		6 808

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
		De två grupper som samhället i första hand bör hjälpa med förvärvsarbete (4 kategorier)	YM + MM YM + MK YK + MK Övriga kombinationer	1 2 6 9	5 3 3 89
			Bastal		6 808
Arbub	67	Huruvida kvinnan gick på någon utbildning mellan det hon senast var hemarbetande och det hon började förvärvsarbete	Ingen utbildning Arbetsmarknadsutbildning Annan utbildning Arbetsmarknadsutbildning och annan utbildning	0 1 2 3	84 5 10 1
			Bastal		2 978
Civilstånd	17 och 18	Civilstånd och samboendestatus	Gift Ej gift, sambo Ogift, ej sambo Skild, änka, ej sambo	0 1 2 3	68 12 11 8
			Bastal		7 224
Civilstånd	17 och 18	Civilstånd och samboendestatus	Gift, sambo Gift, ej sambo Ogift, sambo Skild, sambo Änka, sambo Ogift, ej sambo Skild, ej sambo Änka, ej sambo	1 2 3 4 5 6 7 8	67 1 10 2 a 11 5 3
			Bastal		7 224
Giftår	17	Årtal då gifta kvinnor gifte sig	-1957 1958-1963 1964-1968 1969-1973 1974-1976 1977-1978		39 18 17 13 9 4
			Bastal		4 880
Hararb	62-66	Huruvida kvinnan arbetar på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar	Varken kvällar, nätter lördagar eller söndagar Kvällar Nätter Lördagar Söndagar Kvällar och nätter Kvällar och lördagar Kvällar och söndagar Nätter och lördagar Nätter och söndagar Lördagar och söndagar Kvällar, nätter och lördagar Kvällar, nätter, och söndagar Kvällar, lördagar och söndagar Nätter, lördagar och söndagar	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14	58 8 2 7 a a 2 1 a a 5 a a 12 1

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
			Kvällar, nätter, lördagar och söndagar	15	4
				Bastal	5 243
Inkomst		Sammanslagning av sjukpenninggrundande A- och B-inkomst (15 kategorier)	0 kronor	0	20
			100- 4 500	1	a
			4 600- 9 000	2	3
			9 100-10 000	3	1
			10 100-11 800	4	1
			11 900-20 000	5	6
			20 100-30 000	6	16
			30 100-40 000	7	13
			40 100-50 000	8	15
			50 100-60 000	9	15
			60 100-70 000	10	6
			70 100-80 000	11	3
			80 100-90 000	12	1
			90 100-99 700	13	a
			99 800-	14	a
				Bastal	7 387
		(5 kategorier)	0 kronor	0	20
			100-11 800	1	4
			11 900-30 000	2	23
			30 100-60 000	3	43
			60 100-	4	10
				Bastal	7 387
Längdhem 371-372		Antal år som de förvärvsarbetande senast var hemarbetande	var hemma mindre än ett år	0	16
			1- 4 år	1	29
			5- 9 år	2	19
			10-14 år	3	20
			15-19 år	4	10
			20- år	5	7
				Bastal	2 977
Medhem 327 336 361		Grupper av kombinationer mellan hem- och förvärvsarbete å ena sidan och huruvida någon är medhjälpande familjemedlem å den andra	Hemarbetande och medhjälpande	1	4
			Hemarbetande och ej medhjälpande	2	21
			Förvärvsarbetande och medhjälpande	3	2
			Förvärvsarbetande och ej medhjälpande	4	74
				Bastal	6 779
Mindbarn		Relativa antalet barn under 18 år bland kvinnor med barn	Antal barn under 18 år	0	33
				1	28
				2	29
				3	8
				4	1
				5	a
				6	a
				Bastal	5 700

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Fretvenser
Restid	52	Den restid som kvinnan kan tänka sig att resa till och från arbetet varje dag	Vill inte arbeta utanför bostaden	0	41
			0-19 min.	1	18
			20-29 min.	2	9
			30-39 min.	3	27
			40- min.	4	6
			Bastal	1 620	
Skildår	17	Årtal då frånskilda kvinnor skilde sig	-1957		5
			1958-1963		5
			1964-1968		15
			1969-1973		26
			1974-1976		29
			1977-1978		20
			Bastal	523	
Tillsyn 306-315		Hur barntillsynen har lösts	Tar själv hand om barnen	0	39
			Maken tar hand om barnen	1	1
			Kommunal (kommunalt daghem eller kommunal dagmamma)	2	19
			Privat (privat daghem, privat dagmamma eller barnflicka)	3	7
			Släkting (egna eller makes/samboendes föräldrar eller annan släkting)	4	4
			Själv och make	5	5
			Själv och kommunal	6	4
			Själv och privat	7	3
			Själv och släkting	8	5
			Make och kommunal	9	1
			Make och privat	10	a
			Make och släkting	11	a
			Kommunal och privat	12	a
			Kommunal och släkting	13	1
			Privat och släkting	14	2
			Själv och make och kommunal	15	1
			Själv och make och privat	16	3
			Själv och make och släkting	17	7
Övriga kombinationer	18	1			
Bastal	1 937				
Uppdrag	9	Kvinnans förtroendeuppdrag	Inget uppdrag	0	79
			Fackligt	1	5
			Politiskt	2	1
			Annat	3	12
			Fackligt och politiskt	4	a
			Fackligt och annat	5	1
			Politiskt och annat	6	1
			Fackligt och politiskt och annat	7	a
Bastal	7 313				

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser		
Villarb	49	Huruvida kvinnan vill arbeta på kvällar, nätter, lördagar eller söndagar	Vill ej arbeta utanför hemmet	0	41		
			Vill arbeta men <i>vare sig</i> kvällar, nätter, lördagar eller söndagar	1	45		
			Kvällar	2	6		
			Nätter	3	3		
			Lördagar/söndagar	4	2		
			Kvällar och nätter	5	1		
			Kvällar och lördagar/söndagar	6	1		
			Nätter och lördagar/söndagar	7	a		
			Kvällar och nätter och lördagar/söndagar	8	1		
					Bastal		1 651
Ybarn	20	Yngsta barnets födelseår	-1960	1	30		
			1961-1965	2	16		
			1966-1968	3	10		
			1969-1971	4	11		
			1972-1974	5	13		
			1975-1977	6	17		
			1978-	7	3		
					Bastal		5 688
					Åldersskillnad		
					Kvinnan är ... år äldre än mannen		
		6-10		1			
		4 el. 5		2			
		2 el. 3		5			
		1 år		6			
		Mannen och kvinnan är lika gamla		10			
		Kvinnan är ... år yngre än mannen					
		1		12			
		2 el. 3		25			
		4 el. 5		19			
		6-10		16			
		11 el. mer		5			
		Bastal		5 047			
Änkeår	17	Årtal då änkers make avled	-1957		4		
			1958-1963		10		
			1964-1968		21		
			1969-1973		28		
			1974-1976		22		
			1977-1978		14		
					Bastal		224
Ötillsyn 418-427		Hur kvinnan önskar lösa barn-tillsynen	Självtar hand om barnen	0	19		
			Maken tar hand om barnen	1	a		
			Kommunal	2	24		
			Privat	3	5		
			Släkting	4	2		
			Själv och make	5	8		
			Själv och kommunal	6	7		

Kolumn	Fråga	Innehåll	Svarsalternativ	Pos.	Frekvenser
			Själv och privat	7	3
			Själv och släkting	8	3
			Make och kommunal	9	1
			Make och privat	10	a
			Make och släkting	11	a
			Kommunal och privat	12	8
			Kommunal och släkting	13	2
			Privat och släkting	14	2
			Själv och make och kommunal	15	5
			Själv och make och privat	16	3
			Själv och make och släkting	17	2
			Övriga kombinationer	18	4
			Bastal	1911	

Bilaga 3 Kvinnoattityder till familjeroller

av Jan Trost och Örjan Hultåker

Kvinnoattityder till familjeroller

I undersökningen om kvinnors synpunkter och erfarenheter av hemarbete och förvärvsarbete¹ ställdes en slutfråga (nr 79), som innehöll 22 påståendesatser i vilka respondenterna kunde instämma helt eller delvis eller helt eller delvis ta avstånd ifrån. Samtliga påståendesatser gällde åsikter om hushållsarbete och förvärvsarbete utanför hemmet. En del av satserna var koncentrerade till relationen mödrar och barn, en del av satserna relationen mödrar och förvärvsarbete kontra hemarbete.

Det bör noteras att frekvensfördelningarna på dessa påståendesatser inte skall läsas utan stor försiktighet. Det finns viss risk att en person som svarar på ett formulär av denna typ råkar markera sitt svar på fel ställe. Det finns också en risk att svaren på frågorna påverkar varandra och också att de är påverkade av vad som brukar kallas för slumpinflytelser. Om man vill hårdra problemen med attitydsatser av detta slag skulle man kunna säga att svarsfördelningen på var och en av satserna är i viss mån potentiellt missvisande. Om svarsfördelningen är mycket sned visar det inte sällan att påståendesatsen antingen är felaktigt formulerad eller att den enbart mäter mycket ytliga attityder av sklip-service-karaktär eller att man lyckats mäta endast en del av det man avsett mäta. Man skall inte dra slutsatser utifrån svarsfördelningen på attitydpåståenden om hur många som är positiva eller negativa i det avseende som satsen synes handla om.

En annan egenskap med fristående attitydfrågor är att de inte sällan samtidigt mäter olika deldimensioner. Svaren på en sådan fråga kan således tyda på en attityd eller en inställning inom ett område samtidigt som det tyder på en inställning inom ett annat område. Om man bygger skalor eller index av svaren på flera påståendesatser kommer de ovan nämnda slumpinflytelserna att minska. Dessutom ger flera attitydsatser som går i samma riktning ett säkrare mått på attitydområdet än vad enstaka frågor gör. Konstruktionen av skalor eller index bygger på samma idé som indiciebevisföring. Ett enstaka indicium – svaren på en enstaka sats – säger förhållandevis litet. Många indicier å andra sidan, som pekar i samma riktning, är tillräckliga för att vi med fog skall anse att de sammantagna ger ett slags bevisvärde. På motsvarande sätt ger kombinationen av svar på ett flertal påståendesatser eller attitydfrågor ett ganska säkert värde över den enskildes attityder inom det område som satserna rör sig.

Man kan konstruera index utifrån dessa satser på en mängd olika sätt. Det

¹ Angående datainsamling, urval, bortfall, material etc se Jan Trost och Örjan Hultåker: Metodavsnitt för hem- och förvärvsarbetsundersökningen, 1979.

finns två väsentliga principmöjligheter. Den ena är att man utifrån, dvs såsom forskare, ser på innehållet i satserna och söker avgöra vilka satser som har ett logiskt, teoretiskt samband med varandra. De som på detta sätt innehållsmässigt hänger samman kan sedan kombineras till en skala.

Den andra metoden att välja ut satser som skall kombineras till skalor eller index är att man utgår ifrån de svar som respondenterna givit. Man bortser då från innehållet i frågorna och söker kedjor av påståendesatser som är sådana att de svarande har klassificerat sig själva på ett sammanhängande sätt genom sina svar på frågorna. Rent praktiskt går oftast denna metod till så att man gör en klusteranalys eller en faktoranalys av något slag. Det vore fel tro att denna metod innebure ett slags cirkelresonemang. Vad man gör är att man använder sig av den logik som finns i människornas svar i stället för den logik som forskaren tillämpar i den först nämnda metoden.

Vi har här använt oss av en kombination av dessa två metoder. Då formuläret konstruerades skapades en stor mängd påståendesatser. För många av dessa satser var tanken att de skulle kunna kombineras och ingå i något index. Vissa av satserna är tillkomna utan sådana överväganden. Med utgångspunkt i dessa tankegångar vid konstruktionen av frågeformuläret kombinerade vi utgående från innehållet i påståendesatserna tre innehållsområden som vi betecknat med följande etiketter:

- Arbete som egenvärde
- Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete
- Värdet av hemarbete

Vi fick på detta sätt fram ett antal påståendesatser, som kunde ingå i dessa innehållsområden. Svaren på påståendesatserna har sedan bearbetats genom att Pearson's korrelationskoefficienter har beräknats för varje påståendesats med var och en av de andra inom dessa områden. Efter klusteranalys av de så erhållna korrelationsmatriserna har således tre index eller skalor konstruerats.

Beteckningarna eller etiketterna är givetvis i viss mån godtyckligt formulerade. Vi har sökt ge sådana namn åt skalorna som visar deras innehåll.

Vi har också konstruerat så kallade intensitetsskalor som komplement till innehållsskalorna. Genom att jämföra dessa två skaltyper, som båda bygger på svaren på samma påståendesatser, får man fram en uppskattning av ungefär hur många som är positiva, neutrala respektive negativa i sin attityd till det attitydområde som skalan berör.

Det så kallade sekundärbortfallet är på de flesta av dessa påståendesatser mycket litet (mestadels två à tre procent, endast i ett fall fyra procent) och är dessutom till synes slumpvis fördelat. Vi har därför av tekniska skäl betraktat avsaknaden av svar på en påståendesats som ett mellanvärde, dvs en osäkerhet inför de egna åsikterna om påståendets relevans eller brist på relevans. Eftersom sekundärbortfallet är slumpartat fördelat skulle materialet reducerats i olyckligt hög grad om alla personer med ett sekundärbortfall uteslutits. Informationsmängden skulle ha minskat avsevärt utan att säkerhetsmarginalen i motsvarande mån skulle ha ökat. Genom en enkel summation av svaren på frågorna och en sammanslagning av resultatet av summationen har skalkonstruktionerna resulterat i fem- och fyreklassiga variabler.

Arbete som egenvärde: Följande påståendesatser ingår i den skalan:

- Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen.
- Kvinnor behöver de kontakter med vuxna som ett förvärvsarbete ger.
- En kvinna bör förvärvsarbeta även om inte familjens ekonomi kräver det.
- Alla kvinnor bör uppmuntras att söka arbete utanför hemmet.
- Det är naturligt för både män och kvinnor att förvärvsarbeta.
- Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små.
- En egen inkomst är nödvändig för en kvinnas självkänsla

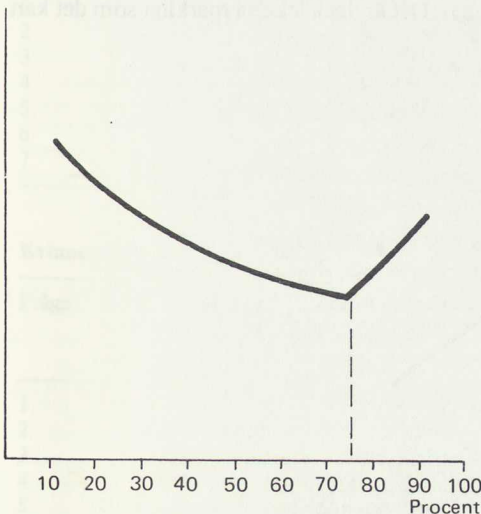
Ett instämmande i påståendesatserna, 2, 3, 4, 5 och 7 innebär en värdering av arbetet i sig medan däremot motsatsen gäller för den första och sjätte påståendesatsen. Där antyder ett instämmande ett avståndstagande från arbete som egenvärde. Vid konstruktionen av skalorna har svaren på dessa påståendesatser vänts för att passa i sitt sammanhang. Skalan har i den version som här används gjorts femgradig med syftet att få jämn spridning över skalstegen.

Intensitetsanalysen visar (figur 1) att ungefär 75 procent är positiva i sina attityder till arbete som ett värde i sig medan cirka 25 procent är negativa.

Lägre värden på denna variabel innebär således en mera positiv inställning till arbete såsom ett värde i sig och högre värden innebär ett avståndstagande ifrån att arbete har egenvärde i sig.

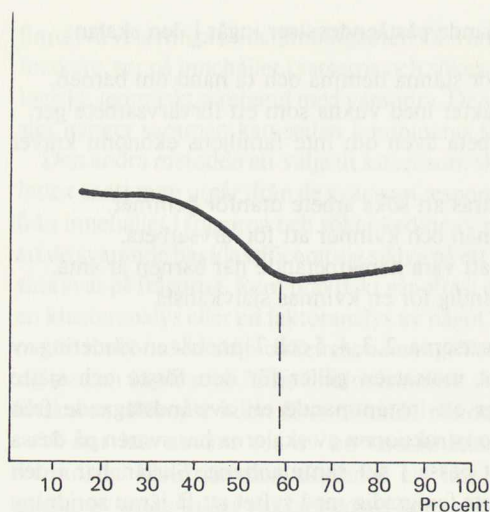
Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete: Efter klusteranalysen kom denna skala att bestå av följande fem påståendesatser:

- Mödrar till förskolebarn bör stanna hemma och ta hand om barnen.
- Kvinnor bör uppmuntras att vara hemarbetande när barnen är små.
- Kvinnor bör välja arbete och arbetstider så att det passar arbetet i hemmet.
- Kvinnor måste även i framtiden räkna med att ha underordnade arbeten i större utsträckning än män.
- Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärvsarbete.



Figur 1: Intensitetsanalys över skalan "Arbete som egenvärde".

Figur 2: Intensitetsanalys över skalan "Kvinnoroller".

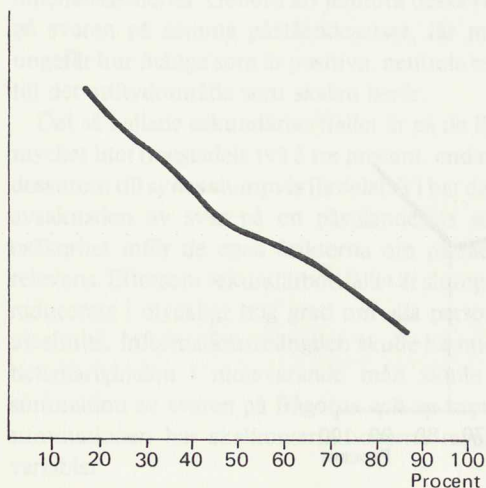


Instämmande i dessa påståendesatser antyder en så kallad traditionell eller konservativ inställning till kvinnors roller, speciellt hemarbetsroller. Samtliga fem påståendesatser är sådana att instämmandet antyder den typen av attitydinriktning. Vi har slagit samman skalan till att bli en skala med fyra ungefär likstora klasser.

Intensitetsanalysen (figur 2) visar att ungefär 60 procent av kvinnorna är ganska traditionella eller positiva i sina attityder till hemarbete. Ungefär 40 procent är "neutrala" eller mindre positiva – vi kan inte hävda att riktigt negativa kvinnor inte existerar i Sverige men data antyder åtminstone så. Lägre värden på skalan innebär en mera traditionell inställning och högre värden innebär mindre traditionell inställning beträffande kvinnors hem- och förvärvsarbete.

Två av påståendesatserna i denna kvinnorollsskala är identiska med satserna i skalan om Arbete som egenvärde. Det kan ytligt sett synas något egendomligt att använda samma påståendesats i flera skalor och hävda att de mäter skilda delar av verkligheten. Det är dock icke så märkligt som det kan

Figur 3: Intensitetsanalys över skalan "Värdet av hemarbete".



synas. Ett indicium kan vara indicium på flera delar av verkligheten. Dessutom bör finnas ett rimligt och helt naturligt negativt samband mellan att se på arbete som ett värde i sig och att vara traditionell i sin kvinnorollsuppfattning.

Värdet av hemarbete: Även denna tredje skala består efter klusteranalys av följande fem påståendesatser som ansetts kunna ingå i skalan:

- Hemmafruar nedvärderas i den allmänna debatten.
- De hemarbetande kvinnornas arbete bör visas större uppskattning.
- Skattepolitiken missgynnar familjer med hemarbetande kvinnor.
- Den allmänna debatten glömmar bort den ekonomiska betydelsen för familjen av de hemarbetandes insats.
- Hemarbete är lika väsentligt för familjen som förvärvsarbete

Intensitetsanalysen (figur 3) visar att i stort sett alla kvinnorna är positiva i sina attityder till värdet av hemarbete. En del är mera positiva än andra men praktiskt taget ingen eller åtminstone mycket få är negativa. Sålunda innebär lägre värden på denna variabel att kvinnorna sätter stort värde på hemarbete och högre värden att de sätter icke fullt så stort värde på hemarbete. Vi har även här gjort en sammanslagning och denna gång kommit fram till att skalan bör bestå av fyra klasser.

För den som är intresserad av att kontrollera hur vi har fått fram dessa skalor och vilken grad av samband de olika variablerna har med varandra, presenteras här resultatet av klusteranalysen. Det innebär att vi presenterar Pearson-korrelationer för de påståendesatser eller variabler som tagits ut till skalorna.

Arbete som egenvärde

Fråga	Fråga						
	1	2	3	4	5	6	7
1		-.30	-.36	-.33	-.24	.74	-.16
2			.49	.42	.35	-.27	.45
3				.55	.36	-.36	.41
4					.39	-.31	.41
5						-.20	.31
6							-.15
7							

Kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete

Fråga	Fråga				
	1	2	3	4	5
1		.74	.46	.27	.30
2			.47	.25	.34
3				.32	.26
4					.11
5					

Värdet av hemarbete

Fråga	Fråga				
	1	2	3	4	5
1		.44	.26	.37	.15
2			.30	.42	.35
3				.37	.19
4					.28
5					

Resultat

Vi skall i detta avsnitt se på resultaten av de tre skalorna eller indexen i förhållande till ett antal bakgrundsvariabler. I tabell 1-13 presenteras bakgrundsvariabler och ytterligare ett antal relevanta variabler i förhållande till de tre skalorna. Av praktiska skäl har vi beräknat medianvärden för varje klass. Vi kommer här således att göra jämförelser mellan medianvärden. Det bör observeras att för samtliga skalor gäller att det är fråga om rangordningsskalor. Det innebär i sin tur att man *inte* kan säga att tre är 50 procent större än två. Vad vi kan säga är att tre är större än två. Eftersom det är rangordningsskalor vet vi inte exakt hur stor skillnaden mellan skalvärdena är. Det som är av intresse i detta sammanhang är ju också tendenser och icke de absoluta värdena räknat i antal människor eller i procentuella skillnader.

I detta avsnitt presenteras ett antal tabeller och vi skall söka verbalisera dem. I nästa avsnitt skall vi söka dra slutsatser från resultaten.

Vi finner av tabell 1 en tendens som klart antyder att ju äldre kvinnorna är i desto större utsträckning är de genomsnittligt sett negativa till arbetet som ett eget värde och således ju yngre de är desto mera positiva är de till synpunkterna att arbete har ett värde i sig.

Tabell 1: Ålder och de tre skalorna, medianer

	50-59 år	40-49 år	30-39 år	20-29 år	Totalt
Arbete som värde i sig	3,2	3,0	2,6	2,3	2,8
Kvinnoroll	2,0	2,2	3,0	3,4	2,7
Värdet av hemarbete	2,1	2,4	2,3	2,3	2,2
Bastal	1 808	1 559	2 233	1 787	7 387

Tabell 2: Kommunens grad av kvinnlig sysselsättning och de tre skalorna, medianer

	Låg	Medel	Hög	Totalt
Arbete som värde i sig	3,2	2,9	2,3	2,8
Kvinnoroll	2,4	2,6	3,1	2,7
Värdet av hemarbete	2,2	2,2	2,4	2,2
Bastal	954	4 650	1 783	7 387

En tendens finns också till att ju äldre kvinnorna är desto mera traditionella är de i sin kvinnorollsuppfattning. De allra äldsta kvinnorna synes i något större utsträckning sätta stort värde på hemarbete än vad de yngre synes göra.

I tabell 2 finner vi ett klart samband mellan graden av förvärvsintensitet för kvinnor i kommunen och inställningen till arbete som ett egenvärde. Ju högre sysselsättningsgraden är i kommunen i desto större utsträckning är våra kvinnor positiva till föreställningen om att arbetet har ett egenvärde.

Skalan om inställning till kvinnoroller i hem- och förvärvsarbete relaterade till kommunstruktur visar att ju högre sysselsättningsgrad desto mindre traditionell är kvinnorollsuppfattningen. Skalan om inställningen till värdet av hemarbete differentierar inte särskilt väl mellan dessa tre kategorier av kvinnor. Man kan möjligen se att de som bor i kommuner med hög grad av sysselsättning sätter något mindre värde på hemarbete.

Utbildningens längd jämförd med de tre skalorna finns redovisad i tabell 3. Vi finner åter för skalan över arbete som egenvärde en klar tendens. Denna är sådan att ju längre utbildning desto mera positiva är kvinnorna till idén om att arbetet har ett värde i sig.

Vi finner också att ju längre utbildning desto mindre traditionella är kvinnorna i sina föreställningar om kvinnorollen.

Inställningen till hemarbete visar att de med längre utbildning sätter mindre värde på hemarbete – ju kortare utbildning desto större värde sätter man på hemarbetet.

I tabell 4 finns uppgift om svaren på frågan huruvida den svarande kvinnan studerade eller ej. Vi finner att de som studerar på hel- eller halvtid är avsevärt mera positiva i sina föreställningar att arbetet har ett egenvärde än vad de som inte alls studerar eller de som studerar endast i mycket ringa utsträckning är.

Tabell 4 ger också för handen att de som studerar på hel- eller halvtid är

Tabell 3: Utbildning och de tre skalorna, medianer

	-7 år	8-9 år	10-12 år	13- år	Totalt
Arbete som värde i sig	3,3	2,9	2,5	1,7	2,8
Kvinnoroll	1,9	2,6	3,1	3,7	2,7
Värdet av hemarbete	2,1	2,2	2,3	2,6	2,2
Bastal	2 557	1 992	1 541	1 265	7 355

Tabell 4: Studerande och de tre skalorna, medianer

	Nej	Heltid	Halvtid	<Halvtid	Totalt
Arbete som värde i sig	2,9	1,9	1,7	2,3	2,8
Kvinnoroll	2,5	3,7	3,7	3,2	2,7
Värdet av hemarbete	2,2	2,4	2,8	2,4	2,2
Bastal	6 216	435	110	565	7 326

Tabell 5: Möjligheterna att få arbete på sin ort och de tre skalorna, medianer

	Mycket bra möjlig- heter	Ganska bra möjlig- heter	Ganska dåliga möjlig- heter	Mycket dåliga möjlig- heter	Totalt
Arbete som värde i sig	2,2	2,5	2,9	3,2	2,8
Kvinnoroll	3,5	3,1	2,5	2,3	2,7
Värdet av hemarbete	2,5	2,3	2,2	2,1	2,2
Bastal	707	1 908	2 602	2 074	7 291

avsevärt mindre traditionella i sin kvinnorollsuppfattning än de som ej alls studerar. De som studerar i mindre omfattning än halvtid befinner sig i genomsnitt mellan dem som ej alls studerar och dem som studerar på heltid eller mera.

Vi finner att de som studerar på hel-, halv- eller mindre än halvtid inte sätter fullt så stort värde på hemarbetet som de som ej alls studerar.

I vårt frågeformulär fanns en fråga som löd: "Vad tror du om möjligheten att få arbete på din ort för en kvinna i din ålder och med din utbildning?". Det fanns fyra svarsalternativ. Som framgår av tabell 5 är de kvinnor som är positiva till möjligheterna att få arbete på sin egen ort avsevärt mera positiva till idén att arbete har ett egenvärde än de kvinnor som är pessimistiska inför möjligheten för en kvinna i deras egen typ av situation att få ett arbete på den ort de bor.

Attityder till kvinnoroller samgår, som framgår av tabell 5, med uppfattningen om möjligheterna att få arbete på den egna orten så att ju större möjligheter kvinnorna varseblir desto mindre traditionella är de i sin uppfattning om kvinnoroller.

Ett visst samband finns också med inställningen till hemarbete. Ju positivare inställningen till möjligheterna att få arbete på den egna orten är, i desto mindre utsträckning sätter kvinnorna genomsnittligt värde på hemarbete.

En annan fråga i formuläret löd: "Ungefär hur många timmar per vecka arbetar du i genomsnitt med hushållsarbete och barntillsyn?". Som framgår av tabell 6 finns åter ett klart samband med föreställningen om arbete som egenvärde. Vi finner att ju längre arbetstid med hushållsarbete och barntillsyn desto mindre grad av positiv inställning till att arbetet har ett egenvärde.

Tabell 6: Arbetstid med hem och barn och skalorna, medianer

	-9 t	10-19 t	20-39 t	40-59 t	60- t	Totalt
Arbete som värde i sig	1,9	2,3	2,6	3,0	3,6	2,7
Kvinnoroll	3,6	3,4	2,6	2,3	2,4	2,7
Värdet av hemarbete	2,8	2,7	2,4	1,9	1,6	2,2
Bastal	575	1 124	2 378	1 216	1 182	6 475

Tabell 7: Antal barn och de tre skalorna, medianer

	0	1	2	3-	Totalt
Arbete som värde i sig	2,3	2,7	2,9	3,2	2,8
Kvinnoroll	3,4	2,7	2,5	2,1	2,7
Värdet av hemarbete	2,6	2,3	2,2	2,0	2,2
Bastal	1 687	1 511	2 571	1 618	7 387

Skalan över kvinnoroller differentierar även här så att ju färre timmar kvinnorna arbetar med hem och barn desto mindre traditionella är de i sin kvinnorollsuppfattning.

Vi finner också att inställningen till hemarbete är klart relaterad till hur många timmar per vecka kvinnorna arbetar. Ju flera timmar per vecka de arbetar med hem och barn i desto större utsträckning sätter de stort värde på hemarbetet.

I tabell 7 presenterar vi attityderna i förhållande till antal barn som kvinnorna har. Vi finner där att ju fler barn kvinnan har desto mera negativ är hon till föreställningen om att förvärvsarbete har ett egenvärde.

Kvinnorollsskalan differentierar så att ju fler barn kvinnorna har i desto högre grad har de en traditionell föreställning beträffande kvinnoroller.

Inställningen till hemarbetets värde varierar också med antalet barn. Vi finner att de som inte alls har några barn sätter minst värde på hemarbete och ju fler barn kvinnorna har i desto större utsträckning sätter de värde på hemarbetet.

Vi ställde följande fråga till dem som var gifta eller samboende: "Ungefär hur många timmar per vecka ägnar din make/samboende i genomsnitt åt hushållsarbete och barntillsyn?". Som framgår av tabell 8 är svaren på denna fråga relaterad till skalorna inte så lättolkade. De som uppger att deras make gör mycket litet i hemmet – de är sannolikt själva hemmafruar i stor utsträckning – är också mest negativa till föreställningen om förvärvsarbete som ett egenvärde.

De som uppger att maken gör mycket litet i hemmet (mindre än fem timmar per vecka) är också mindre traditionella i sina kvinnorollsföreställningar än de som uppger att deras make gör mera i hemmet.

Någon differentiering vad gäller värderingen av hemarbetet finner vi inte vid jämförelse med uppgiften om hur mycket tid maken lägger ner på arbete med hem och barn.

Tabell 8: Makens arbetstid med hem och barn och de tre skalorna, medianer

	-4 t	5-9 t	10-19 t	20-29 t	30- t	Totalt
Arbete som värde i sig	2,9	2,6	2,7	2,7	2,5	2,7
Kvinnoroll	2,4	2,7	2,8	2,9	2,9	2,7
Värdet av hemarbete	2,1	2,3	2,2	2,1	2,3	2,2
Bastal	867	1 182	1 454	609	364	4 476

Tabell 9: Hemarbetande respektive förvärvsarbetande och de tre skalorna, medianer

	Hemarbetande	Förvärvsarbetande	Totalt
Arbete som värde i sig	4,0	2,5	2,8
Kvinnoroll	2,0	2,8	2,7
Värdet av hemarbete	1,5	2,5	2,2
Bastal	1 686	5 279	7 387

I tabell 9 har vi presenterat värdena på dessa tre skalor för hemarbetande kvinnor respektive för förvärvsarbetande kvinnor. Vi finner att de förvärvsarbetande kvinnorna som förväntat är avsevärt mera positiva till att arbete har egenvärde i sig än vad de hemarbetande kvinnorna är.

Vi finner också att de hemarbetande kvinnorna i något större utsträckning har mera traditionella föreställningar om kvinnoroller än de förvärvsarbetande kvinnorna har.

Dessutom finner vi att de hemarbetande kvinnorna genomsnittligt sett sätter större värde på hemarbetet än vad de förvärvsarbetande kvinnorna gör.

Om man delar upp dem som är förvärvsarbetande i graden av förvärvsarbete som vi gjort i tabell 10, finner vi att ju fler timmar kvinnan är förvärvsarbetande i desto större utsträckning (i genomsnitt) är hon också positiv till föreställningen om att arbetet har egenvärde.

Ju fler timmars förvärvsarbete kvinnorna utför desto mindre traditionella är de i sina föreställningar kring kvinnoroller. Vi finner också ett klart samband sådant att ju fler arbetstimmar desto mindre värde sätter de på hemarbetet.

I tabell 11 presenterar vi på motsvarande sätt en tabell där kvinnorna som varit hemma fått ange i vilken utsträckning de tycker att det är full

Tabell 10: Grad av förvärvsarbete utanför hemmet och de tre skalorna, medianer

	-15 t	16-19 t	20-34 t	35- t	Totalt
Arbete som värde i sig	3,1	2,7	2,5	2,3	2,5
Kvinnoroll	2,2	2,4	2,6	3,2	2,8
Värdet av hemarbete	1,9	2,1	2,4	2,7	2,5
Bastal	396	475	1 985	2 423	5 279

Tabell 11: Full sysselsättning att sköta hemmet och de tre skalorna, medianer

	Ja mer	Ja	Nej	Nej ej	Totalt
Arbete som värde i sig	4,2	4,1	3,4	3,0	4,0
Kvinnoroll	1,9	2,0	1,9	2,7	2,0
Värdet av hemarbete	1,4	1,5	1,6	1,8	1,5
Bastal	394	814	404	74	1 686

sysselsättning att sköta hemmet. För den frågan fanns fyra svarsalternativ: "Ja, mer än full sysselsättning", "Ja, full sysselsättning", "Nej, inte riktigt full sysselsättning" och "Nej, långt ifrån full sysselsättning".

Som vi finner av tabell 11 finns ett klart samband mellan föreställningen om huruvida kvinnan har full sysselsättning eller inte och inställningen till arbete som egenvärde. Ju högre grad av sysselsättning desto mindre är kvinnan i genomsnitt sett övertygad om att förvärvsarbete har ett egenvärde.

De kvinnor som inte alls anser att de är fullt sysselsatta med att sköta hemmet avviker genomsnittligt från de andra genom att vara mindre traditionella i kvinnorollsfrågor. Samband finns också i materialet sådant att ju mera fullt sysselsatta de är med arbetet i desto större utsträckning anser de att hemarbete har stort värde.

Klassindelningen vad gäller inkomsten i tabell 12 kan synas något egendomlig. Inkomststoppgiften grundar sig på kvinnans uppgivna och sammanlagda sjukpenninggrundade inkomst A och B. Vi satte gränsen mellan 11 800 och 11 900 kronor därför att basbeloppet då låg på 11 800 kronor.

Vi finner i tabell 12 att ju lägre inkomst kvinnan har desto mera negativ är hon till föreställningen om att arbete har ett egenvärde.

Ju lägre inkomst i desto större utsträckning är kvinnan också traditionell i sin föreställning om kvinnoroller samt sätter också större värde på hemarbetet.

Vi har gjort en klassificering av kvinnorna efter om de är hem- eller förvärvsarbetande samt om de är medhjälpare då maken är egen företagare eller om de inte deltar i makens företagsverksamhet. Vi finner i tabell 13 att oavsett om kvinnan är hem- eller förvärvsarbetande så har hon mindre positiv inställning till att förvärvsarbete har ett egenvärde om hon är

Tabell 12: Inkomst och de tre skalorna, medianer

	0	100– 11 800	11 900– 30 000	30 100– 60 000	60 100–	Totalt
Arbete som värde i sig	3,9	3,3	2,9	2,4	1,9	2,8
Kvinnoroll	2,1	2,4	2,3	3,0	3,6	2,7
Värdet av hemarbete	1,6	2,0	2,0	2,5	2,9	2,2
Bastal	1 476	321	1 669	3 181	714	7 387

Tabell 13: Medhjälpare i familjeföretaget och de tre skalorna, medianer

	Hemarb och medhj	Hemarb ej medhj	Förv arb och medhj	Förv arb ej medhj	Totalt
Arbete som värde i sig	4,2	3,9	2,7	2,4	2,8
Kvinnoroll	1,6	2,1	2,7	2,9	2,7
Värdet av hemarbete	1,5	1,5	2,4	2,5	2,2
Bastal	241	1 445	113	4 980	6 779

medhjälpande än om hon inte är medhjälpande. Sambandet mellan hem- och förvärvsarbete och inställningen till dessa frågor försvinner dock ej vid en sådan konstanthållning.

Det framgår också av denna tabell att genomsnittligt sett är de som är hemarbetande mera traditionella än de som är förvärvsarbetande oavsett om de är medhjälpande eller ej.

Som tidigare visats sätter de förvärvsarbetande avsevärt mindre värde på hemarbetet än de hemarbetande. Genom konstanthållning som vi gjort i tabell 13 försvinner icke alls detta samband. Något samband mellan om man är medhjälpande eller ej och inställningen i denna fråga finns uppenbarligen inte enligt tabell 13.

Diskussion

Vi skulle kunna summera resultaten presenterade ovan genom att säga att kvinnor som anser att arbetet har ett förhållandevis högt värde i sig eller att förvärvsarbete har ett egenvärde av ganska höga mått huvudsakligen är:

- Yngre kvinnor
- Kvinnor med högre utbildning
- Kvinnor som studerar hel- eller halvtid
- Kvinnor i kommuner med hög sysselsättning
- Kvinnor som bedömer det som förhållandevis lätt för kvinnor i deras typ av situation att få arbete på den egna orten
- Kvinnor som arbetar få timmar i hemmet med barn och hemarbetssysslor
- Kvinnor utan barn
- Förvärvsarbetande kvinnor
- Kvinnor som arbetar halvtid eller mera
- Kvinnor som inte anser att de har full sysselsättning med att sköta hemmet
- Kvinnor med hög inkomst
- Kvinnor som inte är medhjälpare i familjeföretag

Det är inte vår mening att med denna uppräknings visa hur genomsnittskvinnan med positiv attityd till föreställningen om förvärvsarbete som egenvärde ser ut. Vi vill här endast antyda att dessa samband finns. Sambanden är ganska starka och de kan vara ett klart memento när det gäller att bedöma vilka möjligheter det finns att realisera kvinnors i dessa olika kategorier eller situationer önskemål att få förvärvsarbete, stanna kvar som hemarbetande, få minskning i förvärvsarbetets omfattning etc.

Om vi på motsvarande sätt skall söka karaktärisera kvinnorna efter deras svar på de påståendesatser som vi kombinerat till skalan om grad av traditionell föreställning om kvinnors roll i hem- och förvärvsarbete så skulle vi kunna formulera det på motsvarande sätt. En "traditionell" uppfattning om kvinnornas roll i hem- och förvärvsarbete har:

- Äldre kvinnor
- Kvinnor med kort utbildning
- Kvinnor som ej studerar

- Kvinnor som bor i orter med lägre sysselsättningsgrad
- Kvinnor som bedömer att kvinnor i deras egen situation har dåliga möjligheter att få arbete på sådan ort där de själva bor
- Kvinnor som anser sig ha full eller nästan full sysselsättning i hemmet
- Kvinnor vars make uppges arbeta med hem och barn endast några få timmar per vecka
- Kvinnor med flera barn
- Hemarbetande kvinnor
- Kvinnor som arbetar förhållandevis många timmar i hemmet
- Kvinnor med lägre inkomst
- Förvärvsarbetande kvinnor som arbetar deltid

Självfallet finns mycket stora samband mellan vissa av dessa variabler, vilket gör att vi åter vill understryka att det inte är vår mening att karaktärisera den typiska kvinnan i dessa avseenden utan endast här räkna upp karaktäristika hos kvinnor med "traditionell" respektive "radikal" inställning i dessa frågor.

Om vi söker summera de resultat vi presenterat ovan på motsvarande sätt som beträffande de två tidigare skalorna skulle vi kunna säga att kvinnor som sätter stort värde på hemarbete och som alltså i det avseendet skulle kunna klassificeras som traditionella är:

- Kvinnor i åldern 50–60 år
- Kvinnor med icke särskilt lång utbildning
- Kvinnor som inte studerar
- Kvinnor som tror att det finns få möjligheter att få arbete för sådana kvinnor som de själva i den egna kommunen
- Kvinnor som arbetar många timmar med hem och barn
- Kvinnor som har barn
- Kvinnor som är hemarbetande
- Kvinnor som arbetar mycket i hemmet
- Förvärvsarbetande kvinnor med få arbetstimmar
- Kvinnor med låg inkomst

Vi har ovan i analysen funnit att ungefär 75 procent av kvinnorna kan sägas anse att arbete har ett värde i sig, medan den återstående ungefärliga fjärdedelen menade att arbete inte har ett värde i sig. Vi har också funnit att ungefär 60 procent av kvinnorna kan sägas vara traditionella i sin syn på kvinnors roller samt att ungefär 40 procent är mindre traditionella. Slutligen har vi funnit att i stort sett alla kvinnorna är positiva i sin syn på hemarbetet och menar att det har ett klart egenvärde. Det faktum att så pass många kvinnor kan klassificeras som traditionella beträffande kvinnorollerna stämmer ganska väl överens med det faktum att i stort sett alla kvinnor sätter stort värde på hemarbete. Ytligt sett kan det synas som en motsägelse att ungefär tre fjärdedelar av kvinnorna menar att förvärvsarbete har ett värde i sig. Det finns dock ingen som helst motsättning i princip mellan att anse att kvinnoroller och hemarbete å ena sidan är positiva och att förvärvsarbete är positivt. Vi vet alla att det går att förena hem- och förvärvsarbete i praktiken även om det för med sig vissa komplikationer. Det är lättare att förena synsätt principiellt än i praktiken, varför någon motsättning mellan dessa attityder

rimligen inte kan sägas vara för handen.

Det är inte vår uppgift att komma med praktiska förslag utifrån dessa resultat. Vi vill dock här ge en antydning om hur vi från vår synpunkt sett menar att resultat av det slag som vi här presenterar kan användas praktiskt. Om en kvinna säger sig vilja förändra sin förvärvs- eller hemarbetssituation i endera riktningen finns självfallet många hinder. En del av hindren är s k strukturella hinder, andra ligger mera på det personliga planet eller på smågruppsplanet. Vad vi här i denna delrapport sökt kasta vissa sken över är just en viss slags hinder eller underlättande möjligheter på det individuella planet. Även om en kvinna vill förändra sin arbetssituation till ett ökat förvärvsarbete eller till ett inträde i förvärvsarbete kan hennes attityder till hemarbete och till kvinnoroller försvåra möjligheterna för henne att söka arbete. Det försvårar för henne att ta sig för med att läsa platsannonser, ta kontakt med arbetsförmedling m m. Å andra sidan kan attityder av motsatt slag underlätta en förändring.

Åtgärder som t ex skall hjälpa äldre kvinnor att komma ut på arbetsmarknaden måste rimligen således ta hänsyn till att de äldre kvinnorna genomsnittligt sett är mera traditionella i sina kvinnoroller än vad de yngre kvinnorna är och att de sätter större värde på hemarbete i sig. Det innebär att åtgärderna måste så att säga kompensera för den genomsnittliga attitydskillnad som finns mellan t ex äldre och yngre kvinnor. På samma sätt kan vi säga att det attitydmässigt blir svårare för heltids hemarbetande kvinnor att ge sig ut på förvärvsarbetsmarknaden än vad det är för den som redan är inne i förvärvsverksamhet i viss utsträckning att utöka sitt förvärvsarbete. Data av det slag som i denna rapport presenterats bör alltså kunna ligga som ett delunderlag vid planerandet av åtgärder och ger en fingervisning om att det inte bara är tekniska-ekonomiska åtgärder som behövs utan också sådana som kan underlätta en attitydförändring eller underlätta reduktionen av en konflikt mellan mot varandra stridiga attityder hos en och samma person.

Bilaga 4 En statistisk analys av hemmafrurollens omfattning under 17-års-perioden 1960–1976

av *Siv Gustafsson*

1 Inledning

Kvinnor och män har traditionellt olika livsmönster. Det traditionella mönstret med männen som yrkesarbetande försörjare och kvinnor som hushållsarbetande vårdare och omsorgsgivare har nu börjat luckras upp och allt fler kvinnor yrkesarbetar. Eftersom yrkesarbete som livsmönster är en relativt sen företeelse för kvinnor kan man inte vänta sig att kvinnor har hunnit med att yrkesarbeta lika många år som männen. Vi har en relativt god bild av hur många kvinnor och män som vid varje enskilt tillfälle finns i arbetskraften. Denna information insamlas av statistiska centralbyrån regelbundet varje månad genom arbetskraftsundersökningarna som är urvalsundersökningar och vart femte år genom folk- och bostadsräkningarna som är totalundersökningar. Det finns emellertid hittills inte någon undersökning gjord som belyser hur många år kvinnor och män yrkesarbetar under sin livstid. Syftet med denna studie är att bidra till att undanröja denna brist på statistisk information.

Den som har en bristande yrkeserfarenhet tidigare under sitt liv kan få svårigheter att återknyta kontakten med yrkeslivet senare i livet. Det kan också vara svårare att få ett bra arbete som man trivs med och som är välbetalt.

Det finns därför en anledning att tro att sannolikheten för att vara yrkesarbetande nästa år är större om man yrkesarbetade förra året än vad det är om man var hemarbetande förra året. Samtidigt vet vi att den kvinnliga förvärvsfrekvensen, dvs. den andel av den kvinnliga befolkningen som förvärvsarbetar, har ökat snabbt under de senaste decennierna. Närmare bestämt arbetade enligt arbetskraftsundersökningen 1963 (som var den första) 55 % av kvinnorna mellan 16 och 64 år. År 1977 hade den andel kvinnor som yrkesarbetade ökat till 70 %. Denna kraftiga ökning är troligen ett resultat av att många kvinnor som tidigare varit hemarbetande under denna period gått ut på arbetsmarknaden samtidigt som den också troligen är ett resultat av att yngre kvinnor i mindre utsträckning än äldre kvinnor väljer hemmafrurollen som livsstil.

2 Datamaterialet

En beräkning av antalet år som enskilda individer har yrkesarbetat kräver tillgång till ett statistiskt material över samma individer vid olika tidpunkter. För denna studie har riks försäkringsverkets statistik över ATP-poäng använts. När den allmänna tilläggs pensioneringen infördes upprättades ett register för att möjliggöra beräkningar av varje individs tilläggs pension. Storleken på den pension som individen kommer att åtnjuta vid pensionering beror på inkomsten av förvärsarbete under den aktiva åldern. Pensionens storlek beror på förvärsinkomstens storlek under de femton bästa åren. För att kunna beräkna den registreras förvärsinkomsten varje år. Registreringen sker i form av så kallade ATP-poäng.

För att få en ATP-poäng måste man ha intjänat ett belopp som överstiger det så kallade basbeloppet. Basbeloppet uppgick år 1976 till kr 9 700 och 1978 till 11 800 kr. Den som under ett år har tjänat precis lika mycket som ett basbelopp har ATP-poängen 0 i registret. För att få ATP-poängen 1,0 krävs att man har intjänat det dubbla basbeloppet.¹

Som definition på förvärsarbetande har i denna studie valts personer som under året har intjänat mer än ett basbelopp och därmed fått positiv ATP-poäng. Den som inte har förvärsarbetat alls eller förvärsarbetat så litet att inkomsten inte överstiger ett basbelopp räknas som icke förvärsarbetande. För att komma upp i ett basbelopp krävs två till fyra månaders heltidsarbete beroende på löns storlek. Detta innebär att definitionen på förvärsarbetande skiljer sig från den som tillämpas t. ex. i arbetskraftsundersökningarna och i folk- och bostadsräkningarna. I arbetskraftsundersökningarna räknas den som förvärsarbetande som utfört arbete mot betalning minst en timme under mätveckan. Eftersom arbetskraftsundersökningar utförs varje månad och årsmedeltal sedan beräknas på dessa kommer man att få en uppskattning av andelen kvinnor och män som regelbundet yrkesarbetar. När man definierar yrkesarbetande utifrån ATP-poängens storlek räknas man som yrkesarbetande även om man arbetat bara halva året. Om vi undersöker förvärsverksamheten för tio kvinnor och finner att alla tio har yrkesarbetat halva året från januari t. o. m. juni kommer förvärsfrekvensen att enligt ATP-definitionen bli 100 %. Enligt AKU kommer årsmedeltalet i stället att bli 50 %. Man kan därför vänta sig avvikelser i förvärsfrekvensen mellan de båda statistiska materialen.

I tabell 1 återges förvärsfrekvensens storlek enligt arbetskraftsundersökningen 1975 och enligt ATP-poängstatistiken. Det framgår av jämförelsen att förvärsfrekvensen enligt den inkomstberoende ATP-definitionen är lägre för ungdomar i åldern 16–19 år än vad den är enligt AKU:s definitioner. För vuxna män är förvärsfrekvensen något större enligt ATP än enligt AKU. Det omvända förhållandet gäller för vuxna kvinnor där ATP-definitionen underskattar frekvensen av regelbundet förvärsarbetande kvinnor. Både när det gäller ungdomar och kvinnor kan förklaringen troligen sökas däri att också mycket korta arbetstider, någon timme efter skolans slut räknas som förvärsarbete enligt AKU medan den lön som intjänas inte räcker till att uppnå en inkomst motsvarande ett basbelopp under året. När det gäller äldre män är förhållandet troligen det motsatta. Män i åldersgruppen 55–64 år är så välbetalda att årsinkomsten överstiger ett basbelopp även om arbetet inte

¹ $ATP = \frac{Y - b}{b}$ där
Y = årsinkomst av för-
värsarbete, b = basbeloppet.

Tabell 1 Andelen kvinnor i arbetskraften enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU) och enligt pensionspoängsstatistiken (RFV). Procent av åldersgruppen

Ålder	AKU 1975		ATP 1975	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
16-19	56,2	59,0	25,8	46,8
20-24	73,7	82,7	73,4	84,0
25-34	71,3	94,9	69,0	94,6
35-44	77,3	96,7	72,3	96,4
45-54	75,2	94,1	72,0	96,3
55-64	49,6	82,0	49,6	93,1
65-74	6,1	19,9		
16-74	59,2	80,0		
16-64	67,9	88,3	65,4	91,9

Anm.: ATP 1975 har omräknats till AKU:s åldersgrupper under det förenklade antagandet att alla födelsekohorter är lika stora.

skett regelbundet hela året.

Ur riksförsäkringsverkets ATP-register har ett urval dragits som omfattar alla individer födda på två datum. Detta innebär att urvalssannolikheten utgör 2/365 eftersom det finns 365 dagar på ett år. Urvalets storlek är därför fem tusendelar (0,0055) av Sveriges befolkning. Antalet individer i urvalet uppgår till 32 865, varav 16 143 kvinnor och 16 722 män. Av kvinnorna befann sig 13 762 personer i aktiva åldrar, dvs. i åldersgruppen 16-64 år. Motsvarande tal för männen var 14 560.

I tabell 2 återges antalet kvinnor i urvalet i olika åldersgrupper. Enligt befolkningsstatistik fanns år 1976 2,5 miljoner kvinnor i åldrarna 16-64 år. En uppskrivning av urvalet till totalnivå visar också att antalet kvinnor i åldersgruppen 16-64 år var 2,5 miljoner. Emellertid har det totala antalet

Tabell 2 Antal kvinnor i Sverige 1976 enligt urvalet och enligt befolkningsstatistiken

Ålder	Befolkningsstatistik ^a	Antal i urvalet	Skattad befolkning ^b tusental
16-19	207 930	1 090	199
20-24	274 394	1 489	272
25-29	310 070	1 721	314
30-34	317 853	1 773	324
35-39	240 712	1 374	251
40-44	216 937	1 186	216
45-49	229 236	1 181	216
50-54	249 854	1 309	239
55-59	259 992	1 399	255
60-64	244 367	1 310	239
16-64	2 551 345	13 762	2 511

^a Statistisk årsbok 1977

^b Uppräkningsfaktorn är lika med den inverterade urvalskvoten, dvs. $365/2=182.5$

kommit att underskattas med 40 000 individer. Underskattningen är inte systematisk mellan åldersgrupperna. De åldersgrupper som enligt befolkningstatistiken omfattar fler individer har också kommit att bli representerade med fler individer i urvalet.

I hela Sveriges befolkning gick det 1 012 kvinnor på 1 000 män år 1976. Hela kvinnoöverskottet återfinns i åldersgrupperna 65 år och uppåt, där det går 1 279 kvinnor på 1 000 män. I åldrarna 16–64 år går det däremot inte mer än 977 kvinnor på 1 000 män och i åldrarna 0–15 år går det 950 kvinnor på 1 000 män. I urvalet går det 945 kvinnor på 1 000 män för de aktiva åldrarna, dvs. 16–64 år.

3 Hemmafruar och yrkeskvinnor i olika åldrar

Beräkningar på grundval av ATP-statistiken visar att av 2,5 miljoner kvinnor i aktiva åldrar, dvs. i åldrarna 16 till 64 år, har 0,5 miljoner aldrig yrkesarbetat under 17-års-perioden 1960 till 1976. Man kan vänta sig att andelen kvinnor som aldrig yrkesarbetat bör vara stor inom de yngsta åldersgrupperna eftersom det i denna finns en stor andel studerande. En femtedel av dem som aldrig yrkesarbetat är under 20 år. Bortser vi från denna åldersgrupp som består av skolungdom utgör de som aldrig yrkesarbetat drygt 400 000 personer.

Den andel av den kvinnliga befolkningen i åldrarna 16–64 år som aldrig yrkesarbetat utgör 20,5 %. Om man bortser från kvinnor under 20 år utgör de 16,7 % av befolkningen i de aktiva åldrarna.

Åldersfördelningen för hemmafruarna, dvs. de kvinnor som aldrig yrkesarbetat under 17-års-perioden återges i tabell 3. Den minsta andelen utgörs av

Tabell 3 Antal kvinnor som aldrig yrkesarbetat 1960–1976

Ålder	Antal i urvalet	Motsvarande antal i hela Sveriges befolkning ^a tusental	Åldersfördelning procent
16–19	626	114	22,2
20–24	240	44	8,5
25–29	164	30	5,8
30–34	157	29	5,6
35–39	124	23	4,4
40–44	146	27	5,2
45–49	187	34	6,6
50–54	284	52	10,1
55–59	376	69	13,4
60–64	513	94	18,2
16–64	2 817	518	100,0

^a Uppräkningsfaktor för att få populationen: Urvalet = 2/365, dvs. två födelsedatum under året har valts. Uppräkningsfaktorn är därför $365/2 = 182,5$.
AKU 1978: 700 000 ej i arbetskraften.

Tabell 4 Fördelning av kvinnor på aldrig yrkesarbetat, yrkesarbetande något år och yrkesarbetande alla åren 1960–1976

Ålder	Aldrig yrkesarbetat	Yrkesarbetat något år	Yrkesarbetat alla år
16–19	57,4	42,6	0,0
20–24	16,1	83,9	0,0
25–29	9,5	90,5	0,0
30–34	8,9	89,5	1,6
35–39	9,0	81,8	9,2
40–44	12,3	74,8	12,9
45–49	15,8	68,6	15,6
50–54	21,7	61,7	16,6
55–59	28,3	52,3	19,4
60–64	39,1	46,2	14,7
16–64	20,5	71,1	8,4

Åldersgrupperna 35–39 år medan åldersgruppen 60–64 år utgör den största andelen näst efter skolungdomarna.

I tabell 4 har kvinnorna fördelats efter hur stor andel inom varje åldersgrupp som aldrig yrkesarbetat, som yrkesarbetat något år och som yrkesarbetat alla 17 åren. Av naturliga skäl har ingen kvinna under 30 år yrkesarbetat alla 17 åren. För varje åldersgrupp stiger den andel som yrkesarbetat alla åren upp till åldersgruppen 55–59 år för att sjunka igen i den äldsta åldersgruppen 60–64 år.

Det kan vara av intresse att jämföra hur stor den andel kvinnor är som haft hemmafrurollen som livsstil med den andel kvinnor som haft yrkesarbetet som livsstil och därför alltid yrkesarbetat. Denna jämförelse måste inskränkas till kvinnor över 35 år. Proportionen hemmafruar och proportionen yrkeskvinnor är ungefär lika stor mellan 35 och 50 års ålder. Den stiger från omkring 9 % till knappt 16 %. Bland de kvinnor som är över 50 år överväger hemmafruarna över yrkeskvinnorna.

Den stora majoriteten av kvinnor har yrkesarbetat minst ett år men inte alla 17 åren. Man kan uttrycka detta så att majoriteten kvinnor är varken hemmafruar eller yrkeskvinnor utan de är både och. Inom de åldersgrupper där kvinnorna är för unga för att ha hunnit med att yrkesarbeta hela 17-års-perioden är detta naturligt. Men även för kvinnor som passerat 35 års ålder visar sig detta vara fallet. I alla åldersgrupper över 35 år är de kvinnor som under den senaste perioden alternerat mellan en hemmafruroll och en yrkesroll i majoritet. Att träffa på en 37-årig kvinna som aldrig yrkesarbetat är således lika ovanligt som att träffa på en 37-årig kvinna som alltid varit yrkesarbetande. Det är bara 9 % sannolikhet att träffa på någon av vardera sorten.

4 Antalet förvärvsår

Eftersom den manliga rollen inte har inneburit en konflikt mellan ykesarbete och hemarbete kan man vänta sig att männen har yrkesarbetat alla år. I tabell 5 har hela urvalet från ATP-statistiken fördelats på antalet år i ykesarbete oavsett ålder. Det fullständiga urvalet omfattar åldrarna 16–74 år. Av de 16 722 männen var det inte mer än 31,9 % som hade arbetat alla 17 åren. Siffran för kvinnorna var betydligt lägre, 7,5 %. Den andel kvinnor som aldrig yrkesarbetat, 26 %, är betydligt större än den andel män som aldrig yrkesarbetat, 9,4 %. Mellan 0 och 17 års yrkesarbete är fördelningen av män och kvinnor inte påfallande ojämn. Det skiljer endast någon eller några procentenheter i fördelningen. Det finns en brytpunkt där andelen kvinnor blir mindre än andelen män. Andelen kvinnor som arbetat upp till 11 år under 17-års-perioden är större än andelen män för varje antal förvärvsår. För 12 till 17 förvärvsår är andelen män större än andelen kvinnor. Huvudinrycket av den information som ges i tabell 5 är att en jämförelse mellan män och kvinnor inte visar påfallande skillnader vad gäller antalet förvärvsår i mitten av fördelningen. Det är bara när det gäller de båda extremlena inget yrkesarbete och ständigt yrkesarbete som skillnaden är påtaglig.

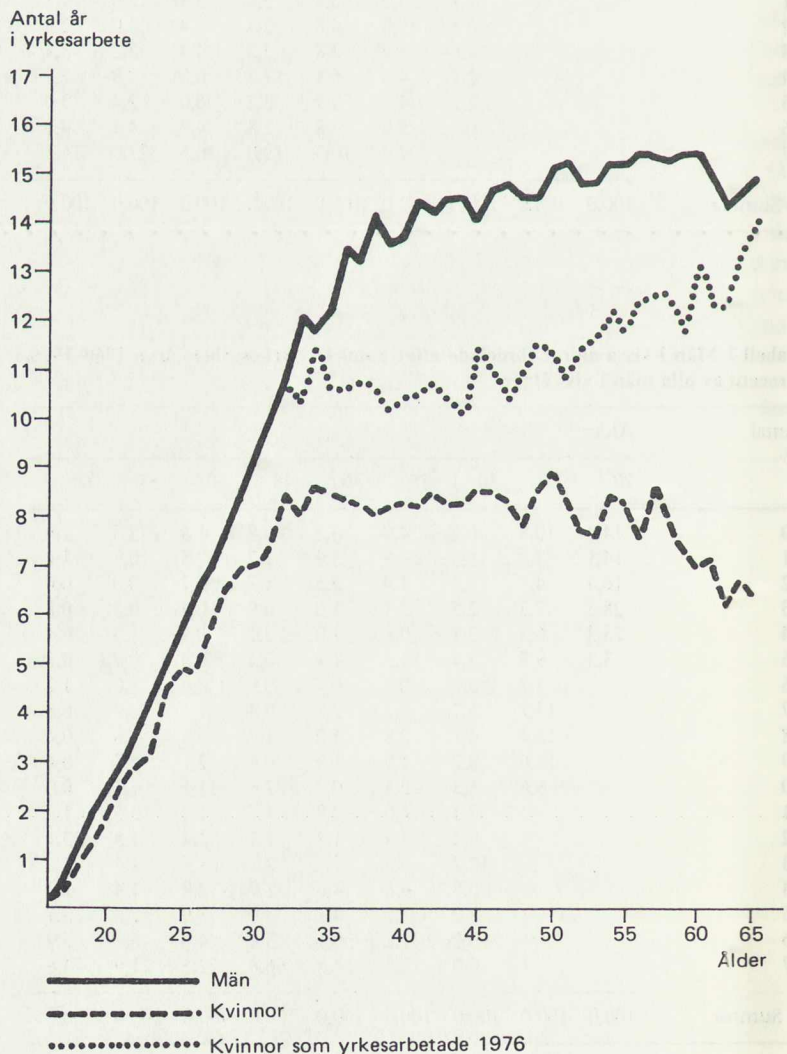
När man åldersindelar materialet framträder skillnaderna mellan kvinnor och män tydligare. I tabellerna 6 och 7 återges fördelningen på antalet yrkesår för kvinnor och män i jämna fem års åldrar från 20 till 60 år. Könsskillnaderna är framträdande redan för 20-åriga ungdomar. Det är bara 7,1% av de 20-åriga kvinnorna som har yrkesarbetat i 4 år medan det är så många som 23,3 % av de 20-åriga männen som har yrkesarbetat i 4 år. Skillnaderna accentueras med ökad ålder. Av de 30-åriga männen har 33,9 % yrkesarbetat

Tabell 5 Kvinnor och män 16–74 år fördelade efter antal år i yrkesarbete åren 1960–1976. Procent av alla

Antal år	Alla kvinnor	Alla män
0	26,0	9,4
1	6,3	4,3
2	5,6	3,5
3	5,2	3,3
4	4,8	3,0
5	4,6	2,5
6	5,0	2,7
7	4,9	3,1
8	4,7	3,6
9	4,0	3,1
10	3,9	3,2
11	3,6	3,6
12	3,2	3,4
13	2,9	3,9
14	2,6	4,3
15	2,6	4,8
16	2,7	6,4
17	7,4	31,9
Summa	100,0	100,0

13 år eller mer medan motsvarande tal för 30-åriga kvinnor är endast 9,3 %.

Majoriteten av 40-åriga män har yrkesarbetat alla 17 åren medan detta gäller en minoritet på 10,3 % av de 40-åriga kvinnorna. Störst är skillnaden för 60-åringar. Medan tre fjärdedelar av de 60-åriga männen har yrkesarbetat hela 17-års-perioden har bara 14 av 100 60-åriga kvinnor yrkesarbetat hela 17-års-perioden. Även bland de äldre männen finns emellertid individer som inte yrkesarbetat mer än några år, vilket framgår av tabell 7. Den statistiska undersökning som redovisas här avser endast en undersökning av förekomsten av förvärvsarbete i förhållande till avsaknaden av sådant. Någon möjlighet att undersöka orsakerna till förvärvsfrånvaro medger inte materialet. Vi vet alltså inte i vilken utsträckning förvärvsfrånvaron beror på sjukdom och handikapp av olika slag och i vilken utsträckning den beror på



Figur 1 Genomsnittligt antal år i yrkesarbete under 17-årsperioden 1960-1976

ett frivilligt eller ofrivilligt val att hemarbeta. Bland de personer som yrkesarbetat en kortare tid finns studerande. En annan orsak till förvärvsfrånvaro är att individerna kan ha varit bosatta utomlands och därför inte ingår i ATP-statistiken.

Ett alternativt sätt att redovisa skillnaderna mellan kvinnor och män vad gäller antalet år som förvärvsarbete bedrivits är att beräkna det genomsnittliga antalet år i yrkesarbete. Det genomsnittliga antalet år i yrkesarbete har beräknats för samtliga ålderskohorter. Resultatet visas i figur 1. Det framgår av figuren att det genomsnittliga antalet år i yrkesarbete för männens del brant stiger upp till omkring 15 år. För kvinnornas del är stegringen till att börja med lika brant men den stannar på halva vägen. Genomsnittet för kvinnorna från 30 års ålder pendlar kring 8 år av de 17 åren. För kvinnor 55 år och äldre börjar genomsnittet att sjunka så att det för 60-åriga kvinnor ligger kring 6 år.

Mittemellan kurvan för genomsnittet för kvinnor och genomsnittet för män har en tredje kurva ritats in. Denna kurva visar genomsnittligt antal år för de kvinnor som var i yrkeslivet år 1976. Det är mycket intressant att jämföra denna kurva med den som gäller för genomsnittet av kvinnor. Den visar för det första att det finns ett samband mellan att vara yrkesarbetande under olika år. Nivån på kurvan för dem som var yrkesarbetande år 1976 ligger på en högre nivå än vad kurvan för genomsnittet för kvinnorna gör. För det andra divergerar kurvorna så att med stigande ålder ökar det genomsnittliga antalet förvärvsår för kvinnor som hade yrkesarbete år 1976 medan det sjunker för genomsnittet av alla kvinnor. De 60-åriga kvinnor som förvärvsarbetade 1976 hade inte mycket kortare yrkesaktiv tid bakom sig än vad män i motsvarande ålder i genomsnitt hade. En motsvarande beräkning för männen har inte gjorts. Det är emellertid sannolikt att man för män som yrkesarbetade år 1976 skulle komma fram till ett genomsnitt mycket nära 17 år.¹

5 Förvärvsfrånvaro

En person som varit frånvarande från yrkeslivet och sedan återvänder har inte samma möjlighet att hävda sig på arbetsmarknaden som den som yrkesarbetat utan avbrott. Förvärvsfrånvaron medför förlust av förmåga att intjäna inkomst. För varje år av förvärvsfrånvaro förlorar individen omkring 2 % på den lön man får vid återinträdet i förvärvslivet. Den som har varit förvärvsfrånvarande i 10 år har 20–24 % lägre lön än den som yrkesarbetat utan avbrott. Orsaken är att söka däri att man inte kan konkurrera om de bästa jobben om man har mindre yrkeserfarenhet. (Se Gustafsson S., Förvärvsfrånvarons kostnader, Ekonomisk Debatt nr 8, 1977.)

Om kvinnor har en kortare genomsnittlig yrkesaktiv tid än männen kan man därför förvänta sig att deras förvärvsinkomster är lägre. En undersökning av förvärvsfrånvarons effekt på löneskillnaderna mellan könen för industritjänstemän har visat att förvärvsfrånvaron var en faktor som bidrog förhållandevis litet till att förklara löneskillnaderna mellan könen. Orsaken till detta var att de äldre kvinnliga industritjänstemän som yrkesarbetade år 1974 i genomsnitt hade haft en förvärvsfrånvaro som uppgick till endast 2 år

¹ Som synes börjar kurvan för dem som var yrkesarbetande 1976 vid 32 års ålder. Självfallet yrkesarbetade även yngre kvinnor. Emellertid har dessa inte kommit med vid datakörningen p g a en missuppfattning av RFV:s sätt att registrera data på det databand som erhållits från RFV på dessa beräkningar.

av de 15 åren 1960–1974. (Se Gustafsson S., Löneskillnaderna mellan män och kvinnor, en ekonometrisk analys, Statistisk Tidskrift nr 3, 1978.) Det kan vara av intresse att undersöka omfattningen av den förvärvsfrånvaron som kan konstateras för hela befolkningen. Det framgår av tabell 8 att förvärvsfrånvaron är större i hela befolkningen än vad som gäller för industritjänstemän. Bland hela befolkningen av kvinnor ligger förvärvsfrånvaron under 15-års-perioden på 7–8 år. Kvinnorna har i genomsnitt arbetat hälften av åren och varit hemma hälften av åren. Detta resultat överensstämmer med förhållandet bland vita gifta kvinnor i åldern 30–44 år i USA. (Se Mincer J. and Polachek S., Family investments in Human Capital, Earnings of Women, Journal of Political Economy Part II, March, April 1974.)

Den tidigare undersökningen som avser industritjänstemän omfattar dock endast personer som yrkesarbetade år 1974, dvs individer som var industritjänstemän detta år. Om det finns en korrelation mellan yrkesarbete ett år och yrkesarbete fästa år så innebär det att förvärvsfrånvaron bland dem som yrkesarbetar ett visst år är lägre än förvärvsfrånvaron bland alla oavsett om de yrkesarbetade eller inte ett visst år. I tabell 8 visas därför också förvärvsfrånvaron för kvinnor som yrkesarbetade år 1976. Förvärvsfrånvaron bland dessa kvinnor ligger väsentligt under förvärvsfrånvaron bland alla kvinnor. Den är emellertid mer än dubbelt så omfattande mätt i antal år som den som gäller för kvinnliga industritjänstemän. För kvinnor som yrkesarbetade 1976 var förvärvsfrånvaron under 15-års-perioden omkring 5 år medan den för kvinnliga industritjänstemän var 2 år. Även för männens del gäller att förvärvsfrånvaron för industritjänstemän är mindre än förvärvsfrånvaron för alla män i befolkningen. När det gäller männen har ingen beräkning av

Tabell 8 Förvärvsfrånvaro. Genomsnittligt antal år 1960–1974

Ålder 1976	Kvinnor hela be- folkningen	Kvinnor förvärvs- arbetande 1976	Män hela be- folkningen
35	7,7	5,5	4,2
40	8,0	5,9	2,9
45	7,8	5,0	2,6
50	7,5	4,8	1,6
55	7,8	4,4	1,6
60	9,2	4,6	1,4

Ålder 1974	Kvinnliga industri- tjänstemän 1974	Manliga industri- tjänstemän 1974
35–64	2,0	0,3

Anm.: Förvärvsarbetande 1976 gäller frånvarande under 1960–1976 men har omräknats till en 15-års-period genom antagandet att de två sista årens förvärvsfrånvaro är proportionell mot 15-års-periodens. För hela befolkningen av kvinnor liksom för hela befolkningen av män är beräkningen däremot gjord för perioden 1960–1974.

förvärvsfrånvaron för män som yrkesarbetade 1976 gjorts. En sådan beräkning skulle förmodligen också visa lägre förvärvsfrånvarotal för männen. Av jämförelsen i tabell 8 kan man dra slutsatsen att kvinnliga industritjänstemän har mindre förvärvsfrånvaro än vad som gäller inom andra delar av det svenska yrkeslivet.

6 Kvinnors förändring av yrkesstatus mellan 60-talet och 70-talet

I tabell 9 återges kvinnornas fördelning på tre grupper under såväl 60-talet som 70-talet, nämligen:

- 1 kvinnor som varit hemmafruar alla år
- 2 kvinnor som yrkesarbetat något år
- 3 kvinnor som yrkesarbetat alla år.

Det framgår av tabell 9 att andelen hemmafruar inom varje åldersgrupp över 35 år var större på 60-talet än på 70-talet utom inom den yngsta åldersgruppen 35-39 år. Den som var 29 år 1969 hade uppnått 35 år 1976. Resultatet tyder på att många kvinnor i åldersgruppen 28-32 år lämnade arbetsmarknaden vid ingången av 1970-talet för att bli hemmafruar. Den andel kvinnor som varit hemmafruar hela perioden 1960-1976 är mindre än den andel kvinnor som

Tabell 9 Hemmafruar och yrkesarbetande på 60-talet och 70-talet. Procent av hela befolkningen

Ålder 1976	Hemmafruar och yrkesarbetande		
	1960-69	1970-76	1960-76
	<i>Hemmafruar alla år</i>		
35-39	18,6	29,3	9,0
40-44	29,1	24,4	12,3
45-49	34,3	24,2	15,8
50-54	37,7	27,7	21,7
55-59	41,0	34,0	28,3
60-64	46,7	46,6	39,2
	<i>Yrkesarbetande något år</i>		
35-39	68,4	41,8	81,8
40-44	54,7	35,1	74,8
45-49	47,9	30,7	68,6
50-54	43,4	26,7	61,7
55-59	38,0	22,8	52,3
60-64	33,1	22,4	46,1
	<i>Yrkesarbetande alla år</i>		
35-39	13,0	29,0	9,2
40-44	16,2	40,6	12,9
45-49	17,8	45,1	15,6
50-54	18,9	45,5	16,6
55-59	21,0	43,2	19,4
60-64	20,1	30,9	14,7

varit hemmafruar antingen på 60-talet eller på 70-talet. Hemmafruandelen bland kvinnorna stiger med stigande ålder.

Andelen kvinnor som yrkesarbetat alla år är markant mycket större på 70-talet än på 60-talet i alla åldersgrupper. En av orsakerna är att inte hela 70-talet finns med i materialet. Medan 60-talet representeras av alla de 10 åren 1960–1969 så representeras 70-talet endast av de 7 åren 1970–1976. Den andel som yrkesarbetade hela perioden 1960–1976 är endast något mindre än den andel som yrkesarbetade hela 60-talet. Detta tyder på att de kvinnor som redan yrkesarbetat tio år inte i så hög utsträckning senare lämnar arbetsmarknaden.

Majoriteten kvinnor har yrkesarbetat något år men inte alla år när man ser till hela 17-års-perioden 1960–1976. Det gäller också att denna kategori kvinnor är i majoritet under 60-talet men när man ser till 70-talet är den andel kvinnor som yrkesarbetat alla år större än den andel kvinnor som arbetat något år men inte alla år. Detta gäller för alla åldersgrupperna från 40 år och äldre.

I tabellerna 10 och 11 visas hur förändringen mellan 60-talet och 70-talet har varit för kvinnor som var hemmafruar på 60-talet respektive för kvinnor som var yrkesarbetande alla åren på 60-talet. Av dem som var hemmafruar på 60-talet var det en mycket liten andel som var yrkesarbetande alla år på 70-talet. Omkring hälften av dem som var hemmafruar på 60-talet förblev hemmafruar på 70-talet, mellan 40 och 45 % övergick till att yrkesarbeta åtminstone något år men inte alla år, och mindre än 9 % övergick till att bli

Tabell 10 Yrkesroll på 70-talet för kvinnor som var hemmafruar på 60-talet. Procent av hemmafruar under 60-talet

Ålder 1976	Hemmafru på 70-talet	Arbetade något år på 70-talet	Arbetade alla år på 70-talet
35–39	48,6	45,6	5,9
40–44	42,3	48,7	9,0
45–49	46,2	44,7	9,1
50–54	57,5	37,7	4,5
55–59	69,0	28,6	2,4
60–64	83,8	14,4	1,2

Tabell 11 Yrkesroll på 70-talet för kvinnor som yrkesarbetade alla år på 60-talet. Procent av yrkesarbetande alla år på 60-talet

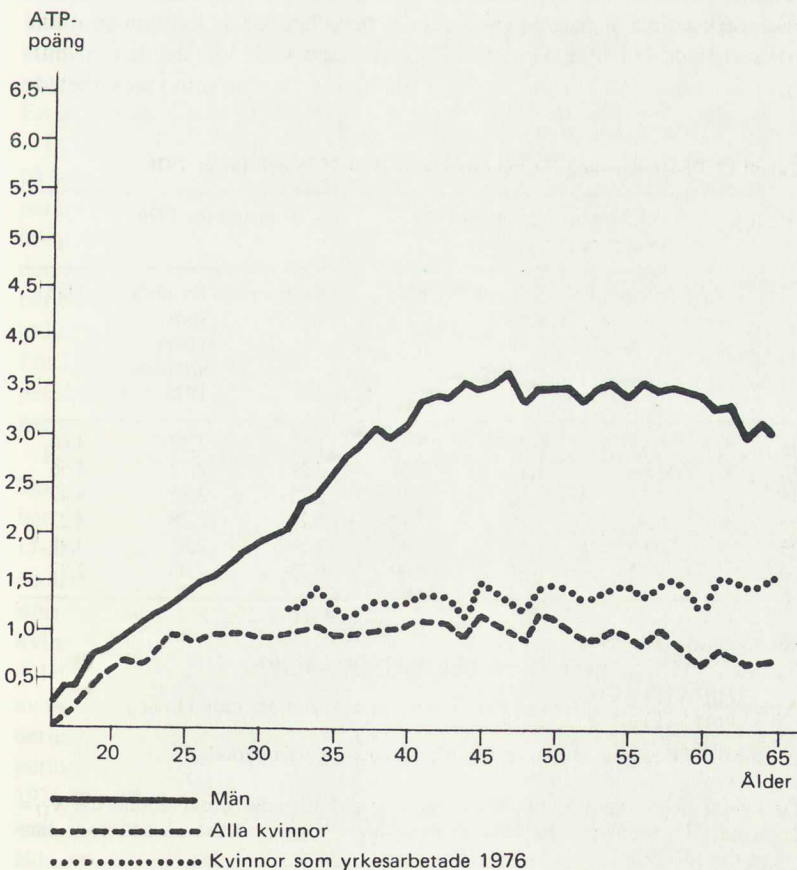
Ålder 1976	Hemmafru på 70-talet	Arbetade något år på 70-talet	Arbetade alla år på 70-talet
35–39	6,1	23,5	70,4
40–44	2,1	18,2	79,7
45–49	1,4	11,0	87,6
50–54	1,6	10,1	87,9
55–59	1,1	6,5	92,5
60–64	2,7	24,2	73,1

yrkesarbetande alla år under 70-talet.

En stor majoritet av de kvinnor som yrkesarbetat alla år under 60-talet fortsatte att yrkesarbete alla år under 70-talet också. Andelen stiger med stigande ålder fram till och med 59 år. En mycket liten minoritet av yrkeskvinnorna på 60-talet blev hemmafruar på 70-talet.

7 Pensionsskydd och inkomstskillnader mellan kvinnor och män

Pensionen beräknas på grundval av ATP-poängen de 15 bästa åren. I syfte att jämföra kvinnors och mäns pensionsskydd har den genomsnittliga ATP-poängen för de 17 åren 1960–1976 beräknats. Resultatet åskådliggörs i figur 2. Det framgår att pensionspoängen för män stiger med åldern upp till 40–45 år för att plana ut vid en nivå omkring 3,5. Kvinnornas genomsnittliga ATP-poäng stiger bara till omkring 25 års ålder för att plana ut på en nivå omkring 1,0. Männens pensionsskydd mätt på detta sätt är alltså 3,5 gånger så bra som kvinnornas. Det framgår av figuren att männens pensionsskydd vida överstiger kvinnornas. Även om man begränsar jämförelsen till de kvinnor som var yrkesarbetande 1976 är skillnaden mycket stor till kvinnornas



Figur 2 Genomsnittliga ATP-poäng under 17-års-perioden 1960–1976

nackdel. De kvinnor som yrkesarbetade 1976 kommer upp till en genomsnittlig pensionsnivå på omkring 1,3 poäng.¹

Skillnader i pensionspoäng avspeglar skillnader i kvinnors och mäns förmåga att försörja sig genom arbete. I tabellerna 12–13 presenteras ett antal data som belyser dessa skillnader.

Pensionspoängen för män och kvinnor i vissa åldrar presenteras i tabell 12. Dels visas genomsnittet för 17-års-perioden, dvs de data som bildar underlaget för figur 2, dels visas pensionspoängen år 1976. Pensionspoängen beräknas enligt följande formel:

$$\text{ATP} = \frac{Y-b}{b}, \text{ där}$$

ATP = pensionspoängen, b = basbeloppet och Y = förvärvsinkomst under året. Om ATP-poängen ett visst år överstiger 6,5 sätts den lika med 6,5.

Det framgår av tabell 12 att ATP-poängen 1976 är större än ATP-poängen i genomsnitt under hela 17-års-perioden. Detta gäller såväl för genomsnittet av alla kvinnor som genomsnittet av alla män och för det urval som består av kvinnor som yrkesarbetade 1976.

Det framgår av tabell 12 och figur 2 att den genomsnittliga pensionspoängen för kvinnor inte ökar särdeles mycket om man exkluderar de kvinnor som inte förvärvsarbetade 1976 i jämförelse med om man beräknar ett genomsnitt för alla kvinnor. Det framgår av figur 1 ovan att genomsnittet yrkesverksamma år närmar sig männens betydligt när de kvinnor som inte yrkesarbetade år 1976 exkluderas. Däremot närmar sig inte det genomsnittliga pensionsskyddet männens genomsnitt när endast de som yrkesarbetade

¹ Kurvan för kvinnor som yrkesarbetade 1976 börjar vid 32 års ålder. Orsaken är datateknisk. Se not till avsnitt 4.

Tabell 12 Pensionspoäng för hela perioden 1960–1976 och för år 1976

Ålder	ATP-poäng genomsnitt för hela perioden			ATP-poäng för 1976		
	Kvinnor	Kvinnor som yrkesarbetade 1976	Män	Kvinnor	Kvinnor som yrkesarbetade 1976	Män
35	0,97	1,24	2,58	1,85	2,57	4,60
40	1,06	1,39	3,11	2,29	2,72	4,56
45	1,15	1,50	3,49	2,15	2,85	4,47
50	0,99	1,46	3,42	2,26	2,78	4,23
55	0,69	1,45	3,40	1,19	2,65	3,98
60	0,72	1,21	3,00	0,75	2,06	2,97

Beräkningsmetod:

X_j $j=1 \dots 17$ där $j=1$ = år 1960 och $j=17$ = år 1976

$X_j = 0$ om (ATP) $ij=0$
 $X_j = 1$ om (ATP) $ij>0$ där (ATP) ij = pensionspoängen per individ i år j .

$\sum_i \sum_j X_{ij} \text{ ATP } ij / N$ = genomsnittlig ATP-poäng för hela perioden.

För kvinnor som yrkesarbetade 1976 görs ett urval så att endast observationer där $X_{17}=1$ medtas. I genomsnitt för alla kvinnor ingår således också sådana som inte yrkesarbetade 1976.

Tabell 13 Inkomstskillnader mellan kvinnor och män beräknade på basis av pensionspoängen. Skillnad i procent av männens lön

Ålder	Genomsnitt för hela perioden från 1960			Pensionspoäng sista året		
	Alla kvinnor	Kvinnor som yrkesarbetade 1976	Kvinnliga industri-tjänstemän 1974	Alla kvinnor 1976	Kvinnor som yrkesarbetade 1976	Kvinnliga industri-tjänstemän 1974
35	62,4	51,9	43,2	59,8	44,1	43,2
40	65,9	55,3	47,7	49,2	41,4	39,8
45	67,0	57,0	50,0	52,9	36,2	40,4
50	71,1	57,3	52,6	46,4	34,3	42,8
55	79,7	51,7	51,9	70,1	43,4	38,6
60	76,0	59,7	44,2	74,7	40,6	38,8

1976 medtas. Detta visar att kvinnorna har mycket mindre förvärvsinkomster än männen. En studie av löneskillnaderna mellan manliga och kvinnliga industritjänstemän år 1974 har visat att när man jämför lönerna för kvinnor och män som inte gjort något yrkesavbrott under hela 15-års-perioden 1960–1974 och gör jämförelsen för personer som är lika gamla och har samma utbildning återstår en löneskillnad på 22,6 % av männens lön till kvinnornas nackdel. (Se Gustafsson S., 1978, Löneskillnaderna mellan män och kvinnor, En ekonometrisk studie, Statistisk Tidskrift nr 3.)

I tabell 13 visas inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män beräknade på basis av pensionspoängen. Kvinnorna har inte ens tjänat ihop halva den pensionspoäng som männen har tjänat ihop i genomsnitt under 17-års-perioden. Skillnaderna är större än 50 % i den första delen av tabell 13, den som gäller skillnaderna för ett genomsnitt av pensionspoäng under hela perioden 1960–1976 för hela befolkningen och 1960–1974 för urvalet av industritjänstemän med undantag för 35-åringar, 40-åringar samt 60-åringar. För kvinnliga industritjänstemän i dessa åldrar gäller att den genomsnittliga pensionsgrundande förvärvsinkomsten uppgår till mer än hälften av männens.

För 60-åriga kvinnor i hela Sveriges befolkning gäller att den genomsnittliga förvärvsinkomstskillnaden beräknad på detta sätt är 76,0 %, dvs kvinnor har tjänat mindre än en fjärdedel av vad män har tjänat i genomsnitt under 17-års-perioden. Inkomstskillnaderna är större för hela befolkningen än vad de är när man endast tar med kvinnor som förvärvsarbetade 1976 och de är större för genomsnittet av alla förvärvsarbetande 1976 än vad de är för kvinnliga industritjänstemän i förhållande till manliga industritjänstemän.

I den andra delen av tabell 13 återges inkomstskillnader beräknade på basis av pensionspoängen för det sista året i respektive material. Inkomstskillnaderna är mindre för det sista året än vad som gäller för genomsnittet för hela perioden. Detta gäller såväl för hela befolkningen som för förvärvsarbetande 1976 och för kvinnliga industritjänstemän 1974. Inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män är för dem som yrkesarbetade år 1976 omkring 40 % i de åldrar som tagits med.

I en tidigare studie har observerats att löneskillnaderna mellan kvinnor och män är mindre för statstjänstemän än för industritjänstemän. År 1971 gällde att löneskillnader mellan kvinnor och män bland statstjänstemännen utgjorde 18 % och bland industritjänstemännen 42 %. (Se Gustafsson S., 1976, Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn, IUI.) När man tar med genomsnittet för hela befolkningen framstår inte skillnaderna bland industritjänstemännen som särskilt stora. De är snarare mindre bland industritjänstemän än i genomsnitt för hela befolkningen. Det är således statstjänstemannasektorn som framstår som en sektor med särskilt små löneskillnader.

Bilaga 5 Hemarbetets kostnader

av civilekonom Petra Lantz

1 Inledning

När en individ väljer hemarbete framför förvärsarbete medför detta i de flesta fall negativa ekonomiska konsekvenser, kostnader, för individen. Vet individen hur stora dessa kostnader är, kan han eller hon göra en medveten värdering av betydelsen av att t. ex. vara hemma hos sina barn. Att den hemarbetande tar på sig kostnaden innebär inte att han eller hon väljer fel. Det innebär istället att individen gör ett medvetet val.

Många individer har dock inte några valmöjligheter, otillräcklig barntillsyn och hög arbetslöshet är exempel på faktorer som minskar möjligheterna till förvärsarbete. Oavsett om arbetet i hemmet är frivilligt eller inte, så medför det ekonomiska konsekvenser för såväl individen som för samhället i helhet.

En lämplig utgångspunkt för en diskussion om hemarbetets kostnader är teorin för investeringar i humankapital.¹ Enligt denna teori antas en individ kunna påverka sin lön genom att investera i sitt humankapital. Sådana investeringar sker dels genom skolutbildning, dels genom inläring under yrkesarbetet.

De yrken som leder till de högst betalda befattningarna har krävt de största investeringarna i humankapital. Liksom investeringar i maskiner och byggnader så förslits investeringar i humankapital. Om kunskaperna inte kontinuerligt hålls vid liv eller används i yrkesarbetet så minskas värdet av humankapitalinvesteringen. Detta har följden att en individs lön påverkas av det antal år han eller hon varit yrkesverksam. Perioder av hemarbete antas sålunda ha en negativ effekt på den framtida lönen.

Hemarbetets kostnader är därför av två slag, omedelbara och långsiktiga. Den omedelbara kostnaden består av den lön en individ går miste om genom att inte förvärsarbete, dvs. det direkta inkomstbortfallet. Detta bortfall kan kallas alternativlönen därför att det är den lön som skulle erhållas om alternativet valdes, dvs förvärsarbete istället för hemarbete. Alternativlönen är högre ju längre yrkeserfarenhet samt ju högre utbildning individen har.

Hemarbetets långsiktiga kostnader utgörs av att den lön individen kan få, vid eventuellt återinträde på arbetsmarknaden, blir lägre än om individen arbetat utan avbrott för hemarbete. Denna lägre lön blir kvar under hela det återstående arbetsmarknadsdeltagandet. Liksom tidigare blir alternativlönen (kostnaden) större ju högre utbildning individen har.

¹ Se Mincer, J., *Schooling, Experience and Earnings*. New York, 1974.

1.1 Studiens syfte och begränsningar

Det huvudsakliga syftet med föreliggande studie är att belysa hur hemarbete i löneperspektiv, medför kort- och långsiktiga negativa ekonomiska konsekvenser.

Dessa konsekvenser, hemarbetets omedelbara och långsiktiga kostnader, beräknas med lönedata för svenska industritjänstemän. Eftersom det i största utsträckning är kvinnor som är hemarbetande så begränsas kostnadsberäkningarna till att gälla kvinnliga tjänsteställda.

Studien indelas i två avsnitt, ett privatekonomiskt och ett samhällsekonomiskt. I det första beräknas hur mycket en kvinna förlorar i livsinkomst genom att vara hemarbetande. Kostnaden beräknas för kvinnor med olika utbildning som blir hemarbetande vid olika åldrar och som stannar hemma olika länge.

Denna begränsning till kostnadsberäkningar får *inte* tolkas som att hemarbete endast medför kostnader, och att produktion i hemmet (barnpassning, matlagning, städning etc.) inte har något värde. Hemarbete medför också intäkter, främst i form av inbesparade barnomsorgskostnader.¹

Dessa intäkter, eller kostnadsbortfall, iakttas inte i de privatekonomiska beräkningarna av flera skäl. Dels p. g. a. att barnomsorgen till största del finansieras av stat och kommun. Föräldraavgifterna betalar endast en liten del av de totala kostnaderna (11,3 % av kostnaderna 1976). Dessutom baseras föräldraavgifterna på den totala familjeinkomsten, och avgifterna varierar med hur många barn familjen har i omsorg.

De totala barnomsorgskostnaderna är dock så stora att de inte kan lämnas åt sidan vid en samlad bedömning av hemarbetets ekonomiska konsekvenser.

Syftet med studiens andra avsnitt är att ge en samhällsekonomisk bedömning av hemarbetets konsekvenser. Genom att beräkna såväl kostnader som intäkter är det möjligt att bestämma huruvida en kvinnas hemarbete medför positiva eller negativa ekonomiska konsekvenser för samhället som helhet. Den samhällsekonomiska analysen bygger på vissa förenklade antaganden vilka redogörs för i avsnittet.

2 Hemarbetets privatekonomiska kostnader

2.1 Material och metod

Med en ekonometrisk analys har ekon. dr. Siv Gustafsson empiriskt undersökt hur en individs lön kan förklaras av hur individen fördelat sin tid mellan utbildning, förvärvsarbete och förvärvsavgift (hemarbete).²

Det empiriska material som undersöktes härrör från 1974 och består av individdata över var tionde tjänsteman som detta år var anställd i till SAF anslutna företag. Urvalet omfattar ca 32 000 individer varav 8 000 kvinnor, och utgörs av kombinerad SAF och ATP statistik.

Metoden som i denna studie skall användas för att beräkna hemarbetets kostnader är att med de inkomstsamband som erhöles vid Gustafssons analys simulera livsinkomster för kvinnliga industritjänstemän. Simuleringarna

¹ Ett annat exempel på privatekonomiska intäkter av hemarbete är bostadsbidrag, i de fall där bidragen skulle försvinna om individen vore förvärvsarbetande.

² Se Gustafsson, S., IUI Working Paper No. 14, Stockholm, 1977.

innebär att man för skilda utbildningsgrupper undersöker hur stora de genomsnittliga inkomsterna är i olika åldrar sedan hänsyn tagits till yrkeserfarenhet och förvärvsavbrott. Sedan summeras dessa inkomster till livsinkomster.

Detta tillvägagångssätt kallas tvärsnittsmetoden och innebär att man får ett mått på livsinkomsten under förutsättning att rådande förhållanden blir bestående. Därigenom behöver man inte ta hänsyn till t. ex. inflationseffekter, och de erhållna livsinkomsterna är uttryckta i 1974 års lönenivå.

Vid beräkning av livsinkomster är det nödvändigt att beakta inkomsternas tidsmässiga fördelning. Står en individ inför alternativen att antingen erhålla 20 000 kr idag eller om tio år, väljer hon naturligtvis det första alternativet. Hon kan då välja olika sätt att förränta sina pengar, exempelvis genom att sätta in dem på banken.

Livsinkomsterna måste sålunda korrigeras med hänsyn till fördelen att få inkomsterna tidigare och nackdelen att få inkomsterna senare i livet. Genom att räkna om inkomsterna för varje år under livet till samma tidpunkt uppnår man denna korrigering.

Exakt värde av förmånen att få sina inkomster tidigt i livet går inte att uppskatta. Detta är fråga om en värdering som skiljer sig åt mellan individer. I många fall kan räntefaktorn sättas motsvarande den normala inlåningsräntan. Man bör dock inte ha en för hög räntefaktor då de tidigaste inkomsterna därigenom kan bli övervärderade.

För livsinkomstberäkningarna i denna studie har räntefaktorn 5 % valts. Den tidpunkt till vilken livsinkomsten beräknas är den yrkesverksamma periodens början. Denna metod kallas diskontering och de erhållna livsinkomsterna diskonterade.

Hemarbetets kostnader för kvinnor med olika utbildning beräknas sedan på följande sätt. Alternativlönen – kostnaden för en kvinna som är hemarbetande en viss tid är skillnaden mellan hennes aktuella livsinkomst och den livsinkomst hon med hänsyn till sin utbildning kunnat erhålla om hon förvärvat arbetat oavbrutet från avslutad skolgång till pensionsålder.

Kostnaden för hemarbetet är beroende av såväl kvinnans utbildning som av hennes yrkeserfarenhet. En äldre kvinna har troligtvis större yrkeserfarenhet än en yngre. Därför kostar det mer i omedelbart inkomstbortfall att bli hemarbetande när man är äldre eftersom man då skulle kunna tjäna mer. Men då man återvänder till förvärvslivet återstår ett mindre antal år då man drabbas av hemarbetets långsiktiga kostnader.

För att undersöka effekterna av hemarbetets tidsmässiga placering på den totala kostnaden har livsinkomster beräknats för kvinnor som blir hemarbetande vid 20, 27 och 34 års ålder. Dessutom har längden för hemarbetet varierats till 2, 5 och 10 år.

För att se hur utbildningen påverkar hemarbetets kostnader har livsinkomster beräknats för grundskole- och gymnasieutbildade kvinnor. Livsinkomsterna för grundskoleutbildade har beräknats under perioden 16–64 år, och för gymnasieutbildade under perioden 19–64 år. Pensioner utsluts sålunda från livsinkomstberäkningarna.

Såväl bruttolivsinkomster (före skatt) som nettolivsinkomster (efter skatt) har beräknats. Vid beräkning av nettoinkomster har 1974 års skatteregler tillämpats. Statlig skatt, kommunalskatt samt genomsnittliga avdrag¹ har

¹ Källa: Riksrevisionsverkets taxeringsstatistiska undersökning taxeringsåret 1975 (SM N 1976:13).

Tabell 2.1 Livsinkomster, före och efter skatt, för kvinnliga industritjänstemän med grundskole- och gymnasieutbildning 1974

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetet		
0 år	—	—	—
2 år	20–21	27–28	34–35
5 år	20–24	27–31	34–38
10 år	20–29	27–36	34–43

beaktats. Kommunalskatten är baserad på den genomsnittliga utdebiteringen i riket 1974 (24.03 kr). Samtliga livsinkomster har diskonterats med räntefaktorn 5 %.

En sammanställning över de livsinkomster som beräknas presenteras nedan.

Gustafssons analysresultat som utgör grund för beräkningarna möjliggör inte några livsinkomstberäkningar för universitetsutbildade kvinnor.

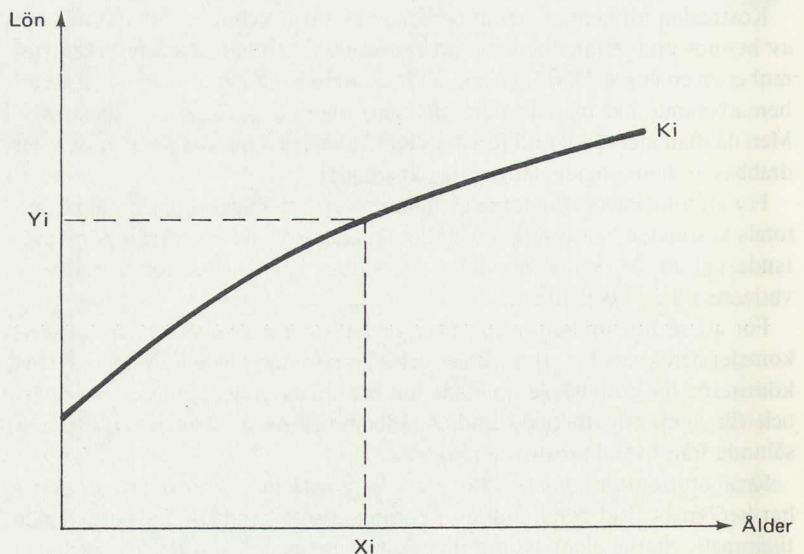
Orsaken till detta är att antalet äldre kvinnor med universitetsutbildning var så litet att inkomstsambanden inte är statistiskt säkerställda. Detta omöjliggör livsinkomstsimuleringar.

Det är dock möjligt att visa hur lönen för universitetsutbildade kvinnor i åldrarna 24–36 påverkas av förvärvsavbrott (hemarbete).

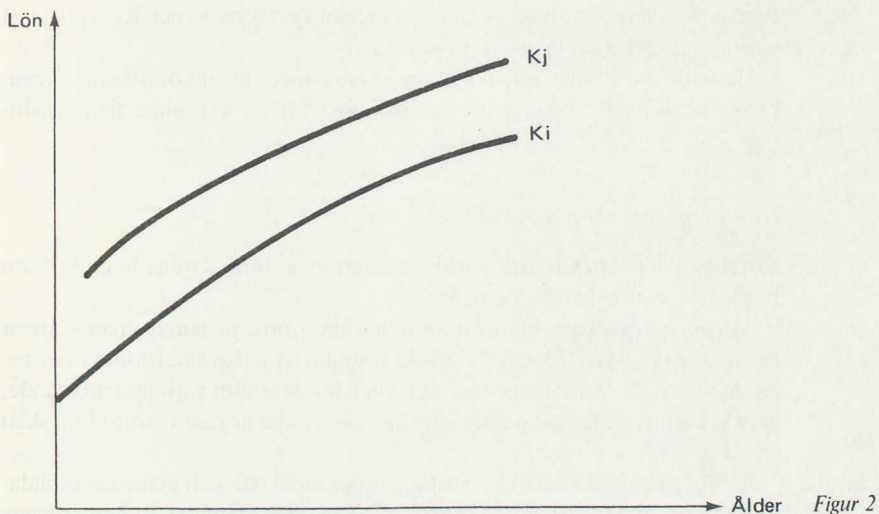
2.2 Ålderslöner

Sambandet mellan ålder och lön för de kvinnliga tjänsteställda kan illustreras med s. k. ålderslönekurvor.

Figur 1 visar ålderslönekurvan för individ K_i . När K_i är x_i år gammal är hennes årslön y_i .



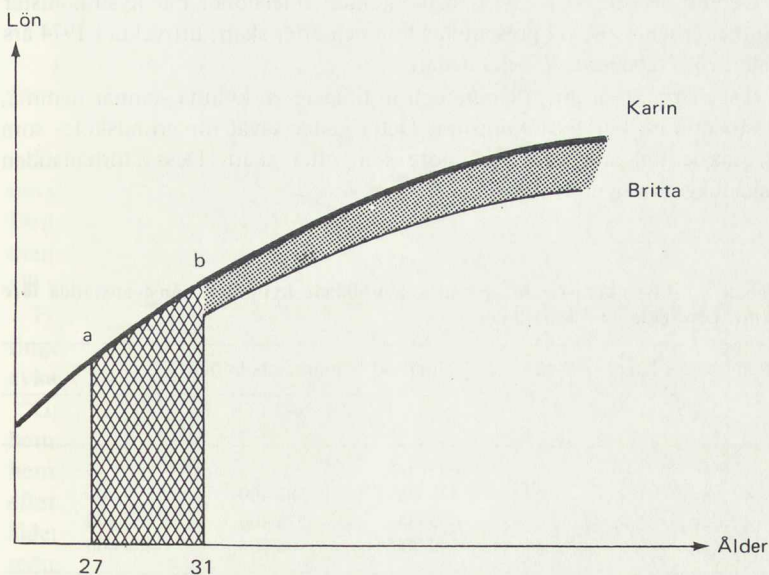
Figur 1



Ålderslönekurvans utseende påverkas av individens utbildning och yrkeserfarenhet. Figur 2 visar ålderslönekurvor för individ K_i som har grundskoleutbildning, och för individ K_j som har gymnasieutbildning.

Figur 3 visar ålderslönekurvor för individerna K_i och K_m som har likadana utbildningar. K_i förvärvsarbetar oarbrutet från avslutad skolgång till pensionsålder. K_m är hemarbetande i åldern x till z .

Fram till ålder x är K_i 's och K_m 's ålderslöner identiska. Det omedelbara inkomstbortfallet för K_m 's hemarbete speglas av den rektangelliknande, (rutade), ytan $a-b-z-x$. Under hemarbetande perioden $x-z$ har K_m 's yrkesfärdighet och kunskaper minskat. När K_m återvänder till förvärvslivet erhåller



Figur 3

hon därför lägre lön än K_i . Avståndet mellan kurvorna K_i och K_m , (prickigt), speglar hemarbetets långsiktiga kostnader.

Hemarbetets totala kostnader estimeras med livsinkomstberäkningar. Dessa beräkningar bygger på ålderslönerna för de kvinnliga tjänstemännen.

Kommentarer till ålderslönekurvorna¹

Samtliga ålderslönekurvor visar att ju längre en kvinna stannar hemma desto högre blir kostnaden för hemarbetet.

Att det omedelbara inkomstbortfallet blir större ju längre man stannar hemma är självklart. Men de vertikala avstånden mellan ålderslönekurvorna, för dem som förvärvsarbetat oavbrutet och för dem som varit hemarbetande, är också större ju längre hemarbetet är. Avstånden är något större före skatt än efter.

Jämför man dessa vertikala avstånd för grundskole- och gymnasieutbildade kvinnor, finner man att de senare är större. Detta betyder att hemarbetets långsiktiga kostnader är större ju högre utbildning kvinnan har. Detta bekräftas ytterligare av att avstånden mellan ålderslönekurvorna för universitetsutbildade kvinnor är speciellt stora.

Hur kvinnans ålder vid hemarbetets början påverkar den totala kostnaden är svårt att avläsa från ålderslönekurvorna, detta framgår i stället av livsinkomstberäkningarna.

2.3 Hemarbetets kostnader – Livsinkomstberäkningarnas resultat

Ålderslönerna för de kvinnliga tjänstemännen har diskonterats med räntefaktorn 5 % till tidpunkten för den yrkesverksamma periodens början. Denna infaller för de grundskoleutbildade kvinnorna när de är 16 år gamla, för de gymnasieutbildade när de är 19 år.

Genom att summera dessa diskonterade ålderslöner har livsinkomster kunnat erhållas. Dessa presenteras före och efter skatt, uttryckta i 1974 års lönenivå, i tabellerna 2.2–2.5 nedan.

Tabellerna visar att ju längre och ju tidigare en kvinna stannar hemma, desto mindre blir livsinkomsten. Detta gäller såväl för grundskole- som gymnasieutbildade, och såväl före som efter skatt. Dessa förhållanden åskådliggörs i figur 10.5 sid 193.

¹ Ålderslönekurvorna efter skatt finns införda på sid. 190–101.

Tabell 2.2 Livsinkomster för grundskoleutbildade kvinnliga tjänsteställda före skatt. Uttryckta i 1974 års löner

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
0 år	635 700	–	–
2 år	573 800	588 400	599 700
5 år	496 800	524 400	552 400
10 år	349 700	404 700	469 000

Tabell 2.3 Livsinkomster för gymnasieutbildade kvinnliga tjänsteställda, före skatt. Uttryckta i 1974 års löner

Hemarbets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
0 år	742 200	—	—
2 år	644 700	664 700	681 700
5 år	523 500	568 500	606 500
10 år	368 900	438 300	513 600

Tabell 2.4 Livsinkomster för grundskoleutbildade kvinnliga tjänsteställda efter skatt. Uttryckta i 1974 års löner

Hemarbets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
0 år	457 500	—	—
2 år	413 600	424 400	432 500
5 år	359 700	380 900	400 800
10 år	261 000	301 900	345 600

Tabell 2.5 Livsinkomster för gymnasieutbildade kvinnliga tjänsteställda efter skatt. Uttryckta i 1974 års löner

Hemarbets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
0 år	512 400	—	—
2 år	449 700	463 100	475 100
5 år	369 900	401 300	427 400
10 år	266 500	316 900	367 200

Det är värt att notera att de gymnasieutbildade kvinnornas livsinkomster, oavsett om de arbetat i hemmet eller ej, är större än de grundskoleutbildades. Detta betyder att det är lönsamt att investera sin tid i gymnasieutbildning. Att man under studietiden (16–18 år) inte erhåller någon lön kompenseras mer än väl av en framtida högre lön.

För kvinnor som inte gjort förvärvsavbrott är avkastningen på investeringen i gymnasieutbildning ca 106 000¹ kr. före skatt. Efter skatt blir avkastningen ungefär hälften så stor, ca 55 000 kr.

Gymnasieutbildningens lönsamhet sjunker dock kraftigt om man arbetar i hemmet. Ser man på livsinkomsten för en gymnasieutbildad kvinna, som är hemarbetande i åldern 20–29, så har hon endast 5 500 kr. högre livsinkomst, efter skatt, än en grundskoleutbildad kvinna som är hemarbetande i samma ålder. Hemarbetet medför sålunda att gymnasieutbildningens lönsamhet reduceras till en tiondedel av vad den varit om kvinnan i stället förvärvsar-

¹ 742 200–635 700 kr., se tabellerna 2.2 och 2.1

betat oavbrutet. Detta om hur hemarbete påverkar lönsamheten av utbildningsinvesteringar, nu till hemarbetets nominella kostnader.

Såsom påpekats tidigare utgörs kostnaden av hemarbete utav den inkomst man fått om man valt alternativet, dvs. förvävsarbete.

Alternativlönen – kostnaden, för en grundskoleutbildad kvinna som är hemarbetande hela livet, är 636 000 kr. före skatt, och 457 000 efter skatt. Kostnaden för en gymnasieutbildad kvinna är högre; 742 000 kr. före, och 512 000 efter skatt.

Kostnaden för en kvinna som är hemma en begränsad tid är skillnaden mellan hennes aktuella livsinkomst, och den livsinkomst hon skulle fått om hon valt alternativet, dvs. förvävsarbetat utan uppehåll. Hemarbetets nominella kostnader uttryckta i 1974 års löner, presenteras i tabellerna 2.6 och 2.7.

För såväl grundskole- som för gymnasieutbildade kvinnor, oavsett hemarbetets längd, gäller att ju yngre kvinnan är när hon påbörjar hemarbetet desto kostsammare är det.

Vill kvinnan vara hemma hos barnen, och ändå förlora så lite som möjligt i livsinkomst, bör hon sålunda förlägga barnafödandet så sent som möjligt. (Bortseende från ev. ökade medicinska risker.)

En gymnasieutbildad kvinna kan stanna hemma i tio år då hon fyllt 34 år, till ungefär samma kostnad som om hon stannat hemma fem år när hon är 20.

Då det omedelbara inkomstbortfallet är lägre ju yngre man är, tyder detta

**Tabell 2.6 Hemarbetets kostnader för grundskoleutbildade kvinnliga tjänsteställ-
da 1974. Efter skatt. (Före skatt)**

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	43 900 (62 000)	33 100 (47 300)	25 000 (36 000)
5 år	97 800 (139 000)	76 600 (111 300)	56 700 (83 300)
10 år	196 500 (286 000)	155 600 (231 000)	111 900 (166 800)

**Tabell 2.7 Hemarbetets kostnader för gymnasieutbildade kvinnliga tjänsteställ-
da, 1974. Efter skatt. (Före skatt.)**

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	62 700 (97 500)	49 300 (77 500)	37 300 (60 400)
5 år	142 500 (218 600)	111 200 (173 700)	85 100 (135 700)
10 år	245 900 (373 300)	195 500 (303 800)	145 200 (228 500)

på att hemarbetets långsiktiga kostnader är av stor betydelse. Men här spelar också valet av diskonteringsfaktor in.

Eftersom man värderar högre att få sina inkomster tidigt i livet än senare, så "svider det också mer i skinnet" att *inte* få inkomster tidigt i livet.

Varför ålderslöner diskonteras vid livsinkomstberäkningar har redan diskuterats. Hade en lägre räntefaktor (än 5 %) valts, är det troligt att hemarbetets kostnader inte skulle variera lika mycket p. g. a. *när* hemarbetet äger rum.

Av tabellerna 2.5 och 2.6 framgår att hemarbetets nominella kostnader är högre för gymnasieutbildade kvinnor än för grundskoleutbildade. Man kan anta att kostnaderna för universitetsutbildade skulle vara ännu högre.

Även relativt sett är hemarbetets kostnader för gymnasieutbildade högre än för grundskoleutbildade. Detta visas när livsinkomsterna för hemarbetande uttrycks i procent av livsinkomsterna för de kvinnor som förvärvsarbetat oavbrutet.

Av tabell 2.8 framgår tydligt hemarbetets negativa effekter på livsinkomsten. Effekterna minskas endast obetydligt sedan hänsyn tagits till skatter. En gymnasieutbildad kvinna som stannar hemma tio år sedan hon fyllt 20, har bara hälften av den livsinkomst en kvinna som förvärvsarbetar oavbrutet har.

Metoden att uttrycka hemarbetets kostnader i procent av förlorad livsinkomst kan kanske vara att föredra framför presentationer av nominella värden.

Livsinkomsterna är nämligen uttryckta i 1974 års lönenivå, förutsättande att löner (och priser) är oförändrade över tiden.

Men verkligheten är annorlunda. Enligt SAF:s prognoser, baserade på de senaste årens löneavtal, har lönenivån för tjänstemän stigit med ca 55 % under perioden 1974–1979. (Källa: Inger Grönholt, SAF)

Hemarbetets kostnad för en grundskoleutbildad kvinna som stannar hemma i åldern 27–31, skulle uttryckt i 1979 års lönenivå vara ca 118 700¹ kr. efter skatt. Kostnaden för en gymnasieutbildad kvinna, hemarbetande i samma ålder, skulle vara ca 172 000 kr. Detta under förutsättning att de inkomstsamband som erhöles vid Gustafssons analys är desamma, samt att skatteuttagen är oförändrade.

¹ 76 600 kr. (se tabell 2.5) multiplicerat med 1,55, dvs. löneökningen.

Tabell 2.8 Livsinkomsten vid förvärvsavbrott för hemarbete i procent av livsinkomsten vid förvärvsarbete utan uppehåll. Kvinnliga tjänsteställda 1974. Efter skatt. (Före skatt)

Hemarbetets längd	20–		27–		34–	
	Grund- skola	Gymn.	Grund- skola	Gymn.	Grund- skola	Gymn.
2 år	90,4 (90,3)	87,8 (86,9)	92,8 (92,6)	90,4 (89,6)	94,5 (94,3)	92,7 (91,9)
5 år	78,6 (78,1)	76,2 (70,5)	83,3 (82,5)	78,3 (76,6)	87,6 (86,9)	83,4 (81,7)
10 år	57,1 (55,0)	52,0 (49,7)	66,0 (63,7)	61,8 (59,1)	75,5 (73,8)	71,7 (69,2)

Hemarbetets kostnader uttryckta i procent av förlorad livsinkomst, tabell 2.7, förblir dock desamma även sedan hänsyn tagits till löneökningar.

2.4 Avslutande synpunkter på de privatekonomiska kostnadsberäkningarna

Oavsett hur hemarbetets kostnader presenteras så är de stora för alla kvinnor. Kostnaderna är ju större ju högre utbildning kvinnan har, samt ju tidigare och ju längre hon stannar hemma.

Säkert kan de flesta kvinnor, som väljer hemarbete framför förvärvsarbete ungefärligt uppskatta de omedelbara kostnader, i form av direkta inkomstbortfall, som hemarbetet medför. Att hemarbetet också medför kostnader på lång sikt är dock inte lika uppenbart.

Denna studie har visat att de långsiktiga kostnaderna är av stor betydelse när hemarbetets kostnader ska uppskattas.

Att hemarbetet är kostsamt innebär *inte* att det är oklokt att vara hemarbetande. Många individer värderar säkert möjligheten att vara hemma med barnen högre än förlorade livsinkomster.

Resultaten kan inte tolkas som att hemarbete alltid medför kostnader för individen. Kostnaderna måste sättas i relation till de fördelar, kvantifierbara eller ej, som en kvinna anser att hemarbetet medför.

3. Hemarbetets ekonomiska konsekvenser i samhällsperspektiv

3.1 Inledning

Av föregående avsnitt framgår att hemarbete medför avsevärda kostnader för individer, i form av minskade livsinkomster. Att hemarbete också medför intäkter, främst inbesparade barnomsorgskostnader, har redan påpekats. Att dessa intäkter inte iaktas i de privatekonomiska beräkningarna förklaras bland annat av att barnomsorgen finansieras av såväl föräldrar som stat och kommun. Tillsammans utgör dessa finansörer samhället, och de barnomsorgskostnader som inbesparas när en individ är hemarbetande, kan därför betraktas som samhälleliga intäkter.

I detta avsnitt utförs en något förenklad analys av hemarbetets samhälls-ekonomiska konsekvenser. I analysen indelas hemarbetets samhälls-ekonomiska kostnader, (liksom dess privatekonomiska), i två slag, omedelbara och långsiktiga.

De omedelbara kostnaderna utgörs av det direkta produktionsbortfall som uppstår på grund av att den hemarbetande inte förvärvsarbetar.

De långsiktiga kostnaderna består av att hemarbete minskar den framtida produktiviteten. Individens kunskaper föråldras och hennes yrkesfärdighet försämras, vilket resulterar i att hon producerar mindre än vad hon skulle gjort om hon förvärvsarbetat utan uppehåll.

De sammanlagda kostnaderna för samhället blir sålunda den totala produktionsminskning som hemarbetet föranleder.

För att kunna beräkna den samhälleliga produktionsminskning som

hemarbete orsakar, är det nödvändigt att finna ett mått på individens produktivitet. Ett produktionsvärde, som ofta används vid samhällsekonomiska beräkningar, är arbetsgivarens arbetskraftskostnad. Det är lönsamt för arbetsgivaren att anställa arbetskraft så länge arbetskraftens produktion överstiger arbetskraftskostnaden. Under antagande om fullständig konkurrens på arbetsmarknaden skulle därför arbetsgivarens kostnad för en anställd vara ett uttryck för dennes produktivitet.

De konsekvenser en individs hemarbete har för samhällsekonomin, bedöms i det följande genom beräkning av ovan beskrivna kostnader och intäkter. Storleken på de samhälleliga intäkterna beror på hur många barn den hemarbetande har, som behöver tillsyn.

Svenska kvinnor i fruktbar ålder, hade i genomsnitt 1,72 barn 1977. (Statistiska Centralbyråns färskaste siffra.) Genom att jämföra detta genomsnitt med det antal barn en hemarbetande skall ha för att hemarbetets intäkter skall motsvara dess kostnader, erhålls en grov uppskattning på hemarbetets samhällsekonomiska konsekvenser.

Att uppskattningen blir grov beror på att de utförda samhällsekonomiska beräkningarna bygger på vissa förenklade antaganden. Att t. ex. hemarbetet inte tillmätts något samhällsekonomiskt produktionsvärde är en förenkling som leder till en övervärdering av hemarbetets kostnader. Å andra sidan beräknas kostnaden som den samhälleliga produktionsminskningen, utan någon närmare hänsyn tagen till vad hemarbete medför i förlorade skatteintäkter och ökade socialutgifter, till exempel bostadsbidrag. Denna förenkling leder i sin tur till en trolig underestimering av hemarbetets kostnader.

Analysens förenklingar betyder inte att de samhällsekonomiska resultaten är otillförlitliga. Visar resultaten, att det per hemarbetande krävs ett större antal barn än vad genomsnittssvenskan har, är det rimligt att tolka att hemarbete som regel är samhällsekonomiskt olönsamt, det vill säga att det medför negativa ekonomiska konsekvenser. I den utförda samhällsekonomiska analysen skulle detta också implicera att daghem är samhällsekonomiskt lönsamma.

Daghemmens samhällsekonomiska lönsamhet har analyserats i ett flertal studier. Där har man jämfört det omedelbara produktionstillskott som uppstår när en kvinna får daghemsplats och kan bli förvärvsarbetande, med de kostnader som förvärvsarbetet medför, barntillsynskostnader. I flera fall har man konstaterat att daghem är samhällsekonomiskt olönsamma. Vad man i dessa studier förbisett är att hemarbete, orsakat av otillräckligt antal daghemsplatser, medför långsiktiga produktionsförluster.

3.2 *Material och Metod*

Beräkningarna av hemarbetets samhällsekonomiska konsekvenser bygger på samma statistiska material som den privatekonomiska analysen.

Den samhälleliga kostnaden av en kvinnas hemarbete är skillnaden mellan hennes aktuella livsproduktion, och vad hon hade producerat om hon förvärvsarbetat hela livet.

En kvinnas produktivitet uppskattas med hennes arbetskraftskostnad. Förutom bruttolön består arbetskraftskostnaden utav lönebikostnader, ATP, arbetsgivareavgifter etc. 1974 uppgick lönebikostnaderna till 24,1 % av

lönekostnaderna.

Genom att använda samma antaganden, om hemarbetets längd och tidsmässiga placering, som i den privatekonomiska analysen kan de där erhållna resultaten användas också för de samhällsekonomiska kostnadsberäkningarna.

Multiplieras hemarbetets privatekonomiska kostnader, före skatt (se tabell 2.5 och 2.6) med 1 241, erhålls den samhällseliga produktionsförlusten, uttryckt i 1974 års arbetskraftskostnader. För de samhällsekonomiska beräkningarna skall dock kostnaderna uppdateras till 1979 års lönenivå. Enligt SAF:s prognoser, baserade på de senaste årens avtalsförhandlingar, har arbetskraftskostnaderna för tjänstemän, ökat med ca 68 % från 1974–1979. (Källa: Inger Grönholt, SAF).

De samhällseliga intäkterna av hemarbetet utgörs av inbesparade barntillsynskostnader. I en färsk studie av Björinge,¹ har de samhällseliga kostnaderna för barntillsyn 1979 beräknats.

Enligt studien är tillsynskostnaden för barn i åldern 0–6, 34 700 kr. per barn och år (daghem). För barn i åldern 7–12, är kostnaden 23 800 kr. per barn och år (fritidshem). I följande beräkningar skall dessa barntillsynskostnader användas.

De inbesparade barntillsynskostnaderna, dvs. hemarbetets intäkter, beräknas per barn. För hemarbeten som är 2 och 5 år långa, antas barnen vara 0–6 år gamla, den årliga intäkten blir sålunda 34 700 kr. För hemarbetandeperioder på 10 år, utgörs de inbesparade tillsynskostnaderna, dvs. intäkterna per barn, utav daghemskostnaden under 6 år (34 700 kr./år), samt fritidshemskostnaden under 4 år (23 800 kr./år.).

Eftersom hemarbetets samhällseliga kostnader beräknas från livstidssynpunkt är dessa diskonterade. För att kostnader och intäkter ska vara jämförbara måste de senare också diskonteras. Detta sker naturligtvis med samma räntefaktor (5 %), och intäkterna hänförs till samma tidpunkt.

De samhällsekonomiska konsekvenserna av hemarbete beräknas, liksom de privatekonomiska, för både grundskole- och gymnasieutbildade kvinnliga tjänsteställda.

De diskonterade barntillsynskostnaderna kommer att vara något olika för de två utbildningsgrupperna. Anledningen till detta är att grundskoleutbildade har ett längre produktionsliv (16–64) än gymnasieutbildade (19–64). Eftersom kostnader och intäkter måste göras likvärdiga, så slås de samhällseliga intäkterna, för grundskoleutbildade, ut på något fler år, än för gymnasieutbildade.

Detta medför att intäkterna, för gymnasieutbildade, i form av inbesparade tillsynskostnader per barn, blir något högre än för grundskoleutbildade.

3.3 Hemarbetets konsekvenser – Samhällsekonomiska kostnader och intäkter

De samhällsekonomiska kostnaderna, av grundskole- och gymnasieutbildades hemarbete, presenteras i tabellerna nedan.

Eftersom det samhällseliga produktionsbortfallet som hemarbetet medför är procentuellt relaterat till hemarbetets privatekonomiska kostnader, är hemarbetets effekter desamma. Dvs. de samhällseliga kostnaderna är högre ju

¹ Se Björinge, I., Barnomsorgen ur ett samhällsekonomiskt perspektiv, Handelshögskolan i Stockholm, 1979.

Tabell 3.1 Samhällelig produktionsminskning av grundskoleutbildade kvinnliga tjänsteställdas hemarbete. 1979 års lönenivå

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	129 300	98 600	75 000
5 år	289 800	232 000	173 700
10 år	596 300	481 600	347 800

Tabell 3.2 Samhällelig produktionsminskning av gymnasieutbildade kvinnliga tjänsteställdas hemarbete. 1979 års lönenivå

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	203 200	161 500	126 000
5 år	455 800	362 100	282 900
10 år	778 200	633 400	476 500

yngre den hemarbetande är, ju längre hon stannar hemma, samt ju högre utbildning hon har.

Nedan presenteras de samhälleliga intäkterna av hemarbete.

Av kostnads- och inkomstberäkningarna framgår att de samhälleliga kostnaderna vida överstiger de samhälleliga intäkterna per barn.

Om de studerade tjänstemännen haft ett barn vid hemarbetet skulle detta medföra negativa samhällsekonomiska konsekvenser av storleksordningen

Tabell 3.3 Samhälleliga inbesparingar av barntillsynskostnader då grundskoleutbildade kvinnor är hemarbetande. Uttryckta per barn, 1979

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	55 700	39 600	28 100
5 år	129 800	92 200	76 800
10 år	206 500	146 800	115 600

Tabell 3.4 Samhälleliga inbesparingar av barntillsynskostnader vid hemarbete, gymnasieutbildade kvinnor. Uttryckta per barn, 1979

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20-	27-	34-
2 år	64 500	45 900	32 600
5 år	150 200	106 800	75 900
10 år	230 000	169 900	120 800

50–500 000 kr., beroende på hemarbetets längd och tidsmässiga placering. Av intäktsberäkningarna framgår hur den tidsmässiga värderingen av inkomster och intäkter påverkar hemarbetets ekonomiska konsekvenser. Liksom enskilda individer så har samhället som helhet, en preferens för att få sina intäkter tidigt i stället för sent. Därför blir de samhälleliga intäkterna högre, ju tidigare i livet hemarbetet sker.

Analogt blir kostnaderna högre ju tidigare hemarbetet sker, men detta beror inte bara på att det omedelbara produktionsbortfallet "svider mer", det beror även på hemarbetets långsiktiga konsekvenser för den framtida samhälleliga produktionen.

3.4 Hemarbetets samhällsekonomiska konsekvenser – Presentation och tolkning av resultat

Hur många barn i tillsynsålder krävs för att hemarbetets samhällsekonomiska intäkter skall uppväga kostnaderna? Detta beräknas helt enkelt genom att dividera hemarbetets kostnader med dess intäkter per barn. Resultaten av beräkningarna presenteras nedan.

Med hänsyn till att genomsnittligt antal barn, per svensk kvinna i fruktbar ålder, inte överstiger 2 (1,72, 1977), kan vi av ovanstående resultat sluta oss till att hemarbete som regel är samhällsekonomiskt olönsamt.

Grundskoleutbildade kvinnor måste ha mer än två barn för att hemarbetet samhällsekonomiskt skall löna sig.

För gymnasieutbildade kvinnor krävs åtminstone tre barn för att hemarbetet skall vara lönsamt.

Nu är beräkningsmetoden något förenklad. Eftersom kostnaden för hemarbetet divideras med intäkten per barn, förutsätts att den hemarbetande kvinnans samtliga barn kostar lika mycket i tillsyn.

Tabell 3.5 Den samhällsekonomiska lönsamhetsgränsen för hemarbete. Uttryckt i antal barn, per hemarbetande grundskoleutbildad kvinnlig tjänsteställning 1979

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	2,3	2,5	2,7
5 år	2,2	2,5	2,3
10 år	2,9	3,3	3,0

Tabell 3.6 Den samhällsekonomiska lönsamhetsgränsen för hemarbete. Uttryckt i antal barn, per hemarbetande gymnasieutbildad kvinnlig tjänsteställning 1979

Hemarbetets längd	Ålder vid hemarbetets början		
	20–	27–	34–
2 år	3,2	3,5	3,9
5 år	3,0	3,4	3,7
10 år	3,3	3,7	3,9

För hemarbete som är längre än två år innebär detta att kvinnan har två eller fler barn som är lika gamla dvs. tvillingar, trillingar etc.

Denna förenkling stöder dock endast slutsatsen att hemarbete är samhälls-ekonomiskt olönsamt. Om kvinnorna fött barn med ett eller flera års mellanrum skulle de samhälleliga inbesparingarna, dvs. barntillsynskostnaderna, för de olika perioderna av hemarbete minska.

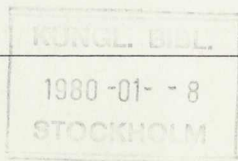
Som tidigare påpekats tyder hemarbetets samhällsekonomiska olönsamhet på att daghem skulle vara samhällsekonomiskt lönsamma inrättningar.

Att kvinnor tvingas till hemarbete, på grund av att de inte kan få daghemsplatser för sina barn, innebär sålunda en samhällsekonomisk förlust. Denna förlust blir större ju högre utbildning och ju färre barn kvinnan, som inte får daghemsplats, har.

Statens offentliga utredningar 1979

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
2. Naturmedel för injektion. S.
3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
6. Polisen. Ju.
7. Tandvården i början av 80-talet. S.
8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. E.
11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
16. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. A.
17. Kulturhistorisk bebyggelse – vård att värda. U.
18. Museijärnvägar. U.
19. Jaktvårdsområden. Ju.
20. Anhöriga. S.
21. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. S.
22. Barn och döden. S.
23. Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. B.
24. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. A.
25. Nya namnregler. Ju.
26. Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. S.
27. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. A.
28. Barnolycksfall. S.
29. Lotterier och spel. H.
30. Lotterier och spel. Bilagor. H.
31. Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. Kn.
32. Fastighetstaxering 81. B.
33. Fastighetstaxering 81. Bilagor. B.
34. Bilarna och luftföreningarna. Jo.
35. Rationellare girohantering. E.
36. Konsumenttjänstlag. Ju.
37. Aktivt boende. Bo.
38. Lagerstöd. A.
39. Vattenkraft och miljö 4. Bo.
40. Malmer och metaller. I.
41. Barnen i framtiden. S.
42. Vår säkerhetspolitik. Fö.
43. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Jo.
44. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1-8. Jo.
45. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9-13. Jo.
46. Koncernbegreppet m. m. Ju.
47. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. U.
48. Arbetstiderna inför 80-talet. A.
49. Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Ju.
50. Huvudmannskapet för specialskolan. U.
51. Öst Ekonomiska Byrån. H.
52. Viltskador. Jo.
53. Nytt skördeskadeskydd. Jo.
54. Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. Bo.
55. Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. Bo.
56. Steg på väg. . . A.
57. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. S.
58. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. S.
59. I livets slutskede. S.
60. Bidrag till folkrörelser. Kn.
61. Förynelse genom omprövning. B.
62. Kooperationen i Sverige. I.
63. Barnets rätt 2. Om föräldransvar m. m. Ju.
64. Ny utlänningslag. A.
65. Ny plan- och bygglag. Del I. Bo.
66. Ny plan- och bygglag. Del II. Bo.
67. Svensk sjöfartspolitik. K.
68. De allmänna advokatbyråerna. Ju.
69. Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löften. U.
70. Tandvård i fred för värnpliktiga. Fö.
71. Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. Ju.
72. Rationalisering och ADB i statsförvaltningen. B.
73. Krigets lagar. Fö.
74. Serviceföretagen – vägar till utveckling. H.
75. Polisen i totalförsvaret. Ju.
76. Ny hemförsäljningslag. Ju.
77. Hemslöjd-kulturarbete, produktion, sysselsättning. I.
78. Mål och medel för hälso- och sjukvården. S.
79. Produktansvar 2. Produktansvarslag. Ju.
80. Prognoser och arbetsmarknadsstatistik för högskolan. U.
81. Fastighetstaxering - 81. Industribygnader. B.
82. Personell assistans för handikappade. U.
83. Om vi avvecklar kärnkraften. I.
84. Lekmän i försvaret. Fö.
85. Folkbildning för 80-talet. U.
86. Säker kärnkraft? I.
87. Chanser till utveckling. A.
88. Ståldbranschen. H.
89. Kvinnors arbete. A.



Statens offentliga utredningar 1979

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
1975 års polisutredning. 1. Polisen. [6] 2. Polisen i totalförsvaret. [75]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]
Nya namnregler. [25]
Konsumenttjänstlag. [36]
Koncernbegreppet m. m. [46]
Grundlagsskyddad yttrandefrihet. [49]
Barnets rätt 2. Om föräldransvar m. m. [63]
De allmänna advokatbyråerna. [68]
Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. [71]
Ny hemförsäljningslag. [76]
Produktansvar 2. Produktansvarslag. [79]

Försvarsdepartementet

Vår säkerhetspolitik. [42]
Tandvård i fred för värnpliktiga. [70]
Krigets lagar. [73]
Lekmän i försvaret. [84]

Socialdepartementet

Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel för injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]
Utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede. 1. Anhöriga. [20] 2. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. [21] 3. Barn och döden. [22] 4. 1 livets slutskede. [59]
Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. [26]
Barnolycksfall. [28]
Barnen i framtiden. [41]
Planeringsgruppen för barnomsorg. 1. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. [57] 2. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. [58]
Mål och medel för hälso- och sjukvården. [78]

Kommunikationsdepartementet

Svensk sjöfartspolitik. [67]

Ekonomidepartementet

Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder-bakgrund och problemanalys. [8] 2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9] 3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. [10] 4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. [11]
Rationellare girohantering. [35]

Budgetdepartementet

Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. [23]
1976 års fastighetstaxeringskommitté. 1. Fastighetstaxering 81. [32] 2. Fastighetstaxering 81. Bilagor. [33] 3. Fastighetstaxering -81. Industribyggnader. [81]
Förnyelse genom omprövning. [61]
Rationaliseringar och ADB i statsförvaltningen. [72]

Utbildningsdepartementet

Kulturhistorisk bebyggelse – vård att värda. [17]
Museijärnvägar. [18]

Utredningen om studiedokumentation och statistik för högskolan. 1. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. [47] 2. Prognoser och arbetsmarknadsstatistik för högskolan. [80]
Integrationsutredningen. 1. Huvudmannskapet för specialskolan. [50] 2. Personell assistans för handikappade. [82]
Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löfte. [69]
Folkbildning för 80-talet. [85]

Jordbruksdepartementet

Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14] 2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]
Jakt- och viltvårdsberedningen. 1. Jaktvårdsområden. [19] 2. Vilt-skador. [52]
Bilarna och luftföroreningarna. [34]
Miljörisiker vid sjötransporter. 1. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. [43] 2. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1-8. [44] 3. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9-13. [45]
Nytt skördeskadeskydd. [53]

Handelsdepartementet

Konsumentinflytande genom insyn? [5]
Lotterietutredningen. 1. Lotterier och spel. [29] 2. Lotterier och spel. Bilagor. [30]
Öst Ekonomiska Byrån. [51]
Serviceföretagen – vägar till utveckling. [74]
Städbranschen. [88]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. [16] 2. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. [24] 3. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. [27]
Lagerstöd. [38]
Arbetstiderna inför 80-talet. [48]
Jämställdhetskommittén. 1. Steg på väg... [56] 2. Chanser till utveckling. [87] 3. Kvinnors arbete. [89]
Ny utlänningslag. [64]

Bostadsdepartementet

Aktivt boende. [37]
Vattenkraft och miljö 4. [39]
Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. [54]
Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. [55]
PBL-utredningen. 1. Ny plan- och bygglag. Del I. [65] 2. Ny plan- och bygglag. Del II. [66]

Industridepartementet

Malmer och metaller. [40]
Kooperationen i Sverige. [62]
Hemslöjd-kulturarbete, produktion, sysselsättning. [77]
Om vi avvecklar kärnkraften. [83]
Säker kärnkraft? [86]

Kommundepartementet

Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]
Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. [31]
Bidrag till folkrörelser. [60]

Systematic ...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

Eva Börestam har för Jämställdhetskommittén utrett kvinnors situation med utgångspunkt från deras arbetsinsats i hemmet. Utredningen baseras på en riksomfattande enkät till kvinnor mellan 20 och 59 år samt på särskild bearbetning dels av ATP-registret dels av lönestatistik över kvinnliga industritjänstemän. Utredningen innehåller en grundlig genomgång av försörjarsituation och sociala trygghetsregler. Den belyser hemarbetets fördelning mellan kvinnor och män och de dolda kostnader hemarbetet medför för kvinnan och samhället. Kvinnors egen syn på barnomsorg samt önskemål om förvärvsarbete och arbetstider är andra områden som ingående behandlas. Boken ger fakta om kvinnor och kvinnors villkor ur många olika synvinklar. Jämställdhetskommitténs förslag till åtgärder presenteras i en särskild rapport.



LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-05199-0
ISSN 0375-250X